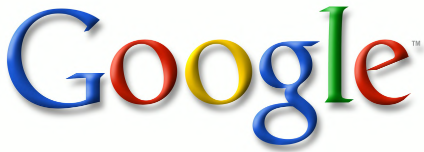
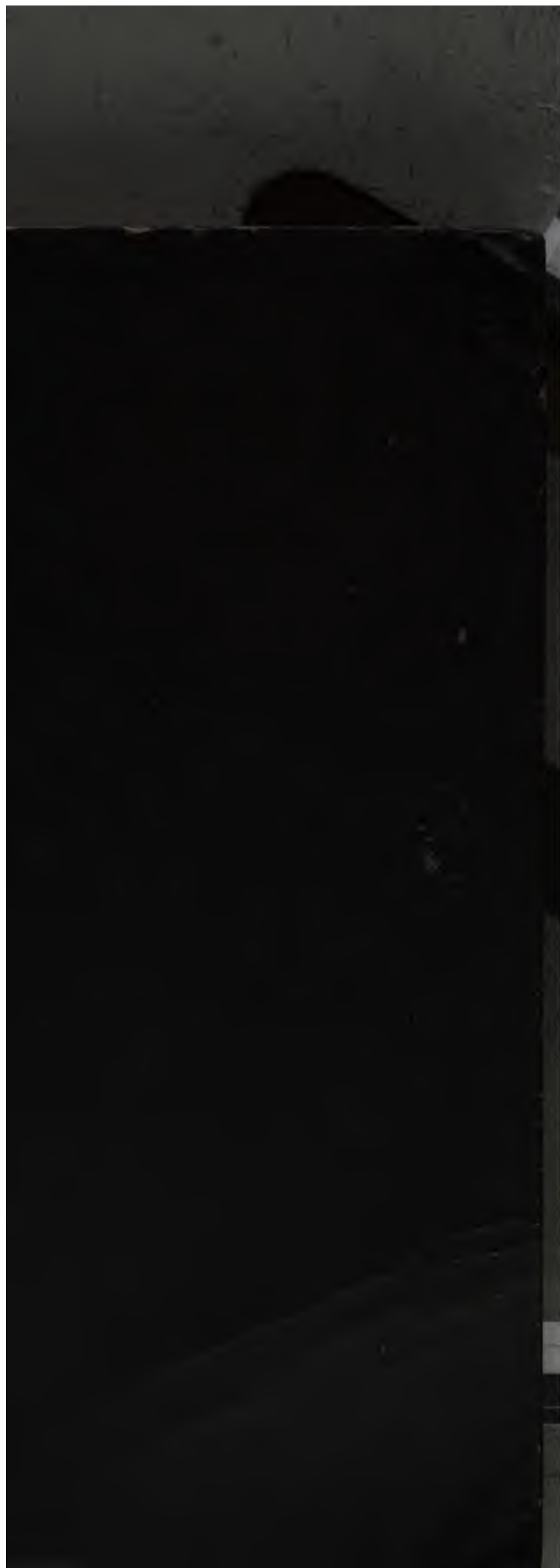

STANFORD UNIVERSITY
LIBRARIES

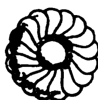

Pohádkoslovné Studie.

NAPSAL

JIŘÍ POLÍVKA.

(OTISK Z X. SV. NÁRODOPISNÉHO SBORNÍKA ČESKOSLOVANSKÉHO).

V PRAZE.

TISKEM ALOISA WIESNERA.

NÁKLADEM SPOLEČNOSTI NÁRODOPISNÉHO MUSEA ČESKOSLOVANSKÉHO.

1904.

O směrech studia tradic lidových a jeho cíli.

Od té doby, co jsem v II. sv. tohoto Sborníka pojednal »o srovnávacím studiu tradic lidových«, bylo opětně z různých stran uvažováno o otázkách vzbuzovaných studiem tradic lidových, o vzniku tradic lidových, o tom, zdali a kterou měrou tradice se přenášejí a stěhují, jak vyložiti nepopíratelné, někdy velmi těsné shody mezi tradicemi zapsanými v dobách různých a na místech různých, o poměru tradicionalní literatury k literatuře knižní, pokud možno a třeba objasňovati plody literatury ústní plody knižní literatury a j.

Probereme názory o těchto otázkách v novější době projevené.

Ve zmíněném svém článku postavil jsem se na stanovisko theorie migrační. Měl jsem a mám dosud za to, že velké shody mezi tradicemi různých dob a krajů nelze uspokojivě vysvětlovati jinak, než přejímáním jich od pokolení na pokolení, stěhováním jich od národa k národu. Na další otázku o původu, o vzniku tradic odpověděl jsem, že vznikaly v dobách různých a na místech různých, a že pokládám učení o polygenesi pohádek za úplně oprávněné a správné. Vzhledem k tomu pak, že povídka lidová jest celkem vzato produkt dosti složitý a umělý, někdy snad též možno říci umělecký, poznamenal jsem, že vznik těchto povídek možno předpokládati hlavně a především v jistých jen centrech, poněkud již kulturně vyspělých. Epické písně připisují se právem jisté vrstvě společenské, jakési družině pěvecké. Podobně také bude třeba souditi o nositelích prosaických tradic, které jsou nezřídka ne méně umělé než tradice veršované, ve vázané formě, s určitým rhythmem přednášené. Též prosaické tradice vyznačují se formou do jisté míry vázanou.

O úspěšnosti těchto studií, pokud se jmenovitě snaží vyhledávati a určovati původ a vlast jednotlivých tradic lidových, byly opětně vyslovovány vážné pochybnosti. Dal jim výraz za prvé jeden z předních badatelů ruských tradic, hlavně písní epických, Vsevolod Miller

v úvodě svého spisu Очерки русской народной словесности 1897.[1]) Napsalť »Ústní stěhovavá pohádka nepodobá se bohužel listu poslanému z jednoho kraje do druhého, který zachovává ve svých pečetích a razítkách sledy všech států, jimiž prošel. Zachycovati cesty, jimiž se šířila ústní pohádka po dlouhé věky svého stěhování, jest tolik jako chytati vítr v šírém poli.« V této všeobecnosti jest to mínění upřílišněné, nikoliv správné. Pečlivé analysi jednotlivých látek pohádkových podařilo se zajisté stanoviti jich vlast, ovšem ne s mathematickou přesností, ale přece s dosti značnou pravděpodobností. Tak ku př. A. Krymskij přiznal správným vývod o orientalním, určitěji řečeno indickém původě povídky o »Doktoru Vševědovi« i mohl stanoviti cesty, jimiž se šířila na západ.[2]) Orientalista S. Th. Oldenburg nedávno přes ničivou kritiku Jos. Bédiera přesvědčivě dokázal indický původ jedné látky t. ř. lai d'Aristote v st. franc. fabliau zpracované.[3])

Vynikající ethnolog polský, Stan. Ciszewski chová se taktéž odmítavě ke všem pokusům o stanovení původu a vlasti jednotlivých látek pohádkových, obrací se rovněž proti theorii migrační. Napsalť ve svém velmi zajímavém pojednání »Bajka o Midasowych uszach« mimo jiné, jak následuje: »Methoda ethnologická ve vědě o tradicích zadala theorii přejímání takovou ránu, že, jestli jakýsi šťastný nález nám nepodá nezvratných důkazů historických, dokazujících přejímání, dopustíme se daleko menšího hříchu na kritice vědecké, když připustíme nezávislý vznik jednotlivých motivů a celých bájek, než když hledáme, vedeni na písku vlastní fantasií, prvotní jich prameny a cesty, jimiž se šířily . . .« Pokládáme také toto mínění za ukvapené a v této příkrosti za nesprávné. Již ve svém pojednání citoval jsem výrok hlavního sloupu tak řečené školy anthropologické A. Langa z r. 1893: »Jest tomu několik let, co jsem řekl ‚mnoho možno připisovati identitě obrazotvornosti všude v dobách prvotních, leccos stěhování.' Dnes přestavil bych mnoho a leccos . . . Myslím, že náhoda se musí považovati téměř neb naprosto za veličinu, jíž netřeba dbáti, kdy postup děje v plánu pohádky přesně neb zcela prostě se zachovává v určité význačné formě. V těchto případech jest mnohem pravděpodobnější stěhování než nahodilá shoda«.[4]) A tak mohl J. Bédier říci správně, že A. Lang zavrhl theorii nahodilých shod. Tato theorie mohla někoho sváděti za dob Grimmových; ale jak ukazují naše sbírky, přehojně rozmnožené, každá povídka se objevuje u třicíti různých národů: to předpokládá — nepřipustí-li se přejímání národa od národa — že by třicet národů, nezávisle

[1]) Srv. Národopisný Sborník IV.—V., str. 147 sl.
[2]) Юбилейный Сборникъ въ честь Всеволода Федоровича Миллера 1900, str. 222.
[3]) ЖМНПр. sv. 346, str. 217 sl.
[4]) Srvn. ještě Národop. Sborník VI. 94. Archiv f. slav. Phil. XV., 312.

jeden na druhém, bylo svedlo sestaviti stejným způsobem tytéž součástky, aby se utvořila náhodou tatáž povídka . . . Vskutku, není »náhodářů«, »il n'y a pas des »casualistes«. Po těchto výrocích jmenovaných učenců, nad jiné střízlivých a kritických, mohly by, tuším, přestati pochybovačné hlasy o správnosti theorie, vykládající shody ústních podání různých národů a dob přejímáním a stěhováním. Nicméně hlasy tyto neumlkají, ba ozývají se z kruhu učenců studujících a srovnávajících tradice lidové. Pozoruhodný jest tu hlas vynikajícího tradicionisty Lazara Sainéana, proslulého velikým spisem o tradicích rumunských. Tento učenec napsal nedávno zvláštní úvahu o nynějším stavu studií folkloristických.[5]) Zcela správně kritisuje učení školy anthropologické a vytýká této škole, že jsouc zabrána úplně odkrýváním sledů člověčenstva předhistorického aneb stop dávnověkých zvyků, abstrahuje naprosto od tvůrčí síly obrazotvornosti lidové, vymýšlející jen z pouhé radosti na vynalézání, a nade všecko myšlenky určené, aby se vytkly morální předsudky tohoto světa zvláště. Sainéan obrací se se stejnou měrou také proti theorii přejímání. Ani tato, praví, nemůže uspokojivě vysvětlovati otázky vzbuzované studiem tradic lidových. Četné episody, které nalézáme ve formě naprostě identické aneb s nepatrnými obměnami v podobných povídkách, mohly by se, přesně vzato, vyložiti společností názorů, podobným pojetím týchž jevů. Taková jest ku př. episoda hor neustále se srážejících, aby se nemohla čerpati voda života mezi nimi ukrytá; takové jest šejdířství odhalené pomocí vyříznutých jazyků dračích a mnoho jiných, které nalézáme jak v starých legendách řeckých tak i v moderních pohádkách všech národů. Avšak jak vyložiti, že uspořádání, scenování, zápletky a scenáře jsou téměř vždycky tytéž? Jak se stalo, že na př. nejstarší povídka egyptská »o dvou bratřích«, nejstarší povídka řecká o Polyfemovi, nejstarší povídka latinská Amor a Psyche (obě poslední zbavené výzdob bájeslovných), nalézají obdoby zcela přesné v četných a různých pohádkách moderních? To jest, nepopíratelně, nejtemnější problem folklore-u, a všecky dosud vyslovené theorie sloužily jen k tomu, aby co nejjasněji dosvědčily jeho ráz nerozluštitelný. Jest dnes nade všecku pochybnost, že byly látky pohádkové vypracovány v několika centrech, ale která to jsou, odkud se rozprchaly všecky ty látky po celém světě? Kterými cestami se rozšířily do všech koutů světa? Sainéan domnívá se, že se již učinil značný krok blíže k rozřešení otázky, když se ukázala universálnost hlavních a základních motivů všech pověstí mythických či novellistických. Tyto motivy dají se svésti na nepatrný počet, a uvažují-li se v celku, jsme překvapeni nevyčerpatelnými prostředky lidské obrazotvornosti, která uměla oplozovati v nekonečné rozmanitosti několik těch společných zárodků.

[5]) L'état actuel des études de folk-lore. Paris 1902.

Sainéan dělí pak tyto motivy podle toho, odnášejí-li se ke světu nadpřirozenému, aneb mají-li za východisko nějakou mravní myšlenku, ve dvě skupiny. Do první skupiny počítají se pak: *a*) přeměny (metamorfose): lidé v podobě zvířecí, rostlinné, skalní a naopak; změny pohlaví; *b*) začarování: zvířata mluvicí, věci kouzelné, voda života; *c*) svět nadpřirozený: draci, obrové, víly, království zvířat; *d*) rozložení osobnosti: tělo bez duše; *e*) spojení mezi smrtelnými a nesmrtelnými, mezi lidmi a zvířaty, nadpřirozené rody; *f*) sestupy do světa podzemského a vystoupení do světa nadpozemského. Do druhé skupiny počítají se: nešťastný osud; nevěra (matčina, bratrova, manželská) v protivě ke vděčnosti zvířat; úkoly trestné; ukládané zkoušky nebezpečné; překážky věcné přemáhati (skutky rekovné), hádanky. V čistě zábavných smyšlenkách obrazotvornosti, ke kterým patří celá kategorie povídek, která neobsahuje živlů nadpřirozených aneb morálních, povídky fraškovité a anekdotické, přináleží hlavní úloha pouhé důmyslnosti ducha lidového. Tyto zábavné historky nalézají se jako zvířecí báje od jednoho konce světa k druhému, a všecky domněnky, že přímo je převzal jeden národ od druhého, ztroskotaly se šeredně. V tomto zběžném přehledě abstrahováno úplně od vlivu, který mělo křesťanství na pohádky evropských národů; z toho pramene vzešly mystická vidění, dívka bezruká, skupina legend o bohu, čertu, smrti. Některé základní motivy pohádek nadpřirozených nemohou býti, praví spis., připisovány jedné době ani jednomu národu, a to pokládá za zásluhu školy anthropologické, že ukázala jich všelidský ráz. Cituje pak výrok slaveného básníka a myslitele francouzského, Anatole France: »Kombinace ducha lidského v jeho dětství jsou všude tytéž, tytéž události přírodní vyvolaly tytéž dojmy ve všech prvotních hlavách, a lidé stejně podrobení hladu, lásce a strachu, majíce nebe nad sebou a zemi pod sebou, všickni vymysleli tytéž drobné děje, aby si kladli účet z přírody a z osudu. Báchorky nebyly původně nic jiného, než zobrazení života a věcí, které dostačovalo uspokojovati bytosti velmi prostinké. Toto vylíčení dělo se způsobem málo rozdílným v mozku lidí bílých jako v mozku lidí žlutých a černých.« Nemůžeme potlačiti podivení své, že tak vynikající znalec tradicionálních literatur mohl se souhlasem uvésti tyto věty zajisté velmi poetické. Neboť dosti zběžný rozhled po tradicích ku př. černošských, ukazuje nám nadmíru velký jich rozdíl od tradic evropských národů, a i tradice míšenců dosti značně se liší, a to nejenom báchorky, než i látky zvířecí, bajky, jichž původ skutečně nejtíže, jestli vůbec, možno sledovati.

Než i zde bude možno dospívati k výsledkům více méně pravděpodobným.

Budiž nám dovoleno uvésti příklad: U evropských národů všech jest liška představitelkou lsti. Již v Ezopových fabulích [6]) vypravuje se,

[6]) Jana Alb. Ezopovy fabule a Brantovy Rozprávky. Vydal A. Truhlář, str. 136 sl.

jak se sešla liška s kočkou, kočka odpověděla lišce skromně, že žádného umění neumí, toliko maličko skákati, ale liška se honosila, že umí »k samému stu umění, ne prostředních, ale výborných, že jedno každé z nich může ji z nebezpečenství vysvoboditi«. Kočka pak před psy vyskočila na strom, ale lišku psi uhonili a udávili. Tato bajka pronikla do tradic lidových. Zcela stejně zní německá,[7]) podobná jest polská,[8]) též bulharská.[9]) V jiné spřízněné a nejspíše velice staré bajce vystupují liška a ježek. Není bajka tato přímo doložena, ale její existenci v starém věku dosvědčuje starořecké přísloví »Mnoho ví liška, jedno jen ježek, ale to pomůže«.[10]) Tak chlubí se liška v novořecké bajce, ubírajíc se do vinohradu s ježkem, že ví tři pytle plné lstí. Na zpáteční cestě chytne se však liška v pasti, a spasí ji radou svou ježek. Na druhé výpravě chytil se v pasti ježek, obelstil lišku — chce ji prý políbiti, tak že sedlák ji chytil a zabil. Podobné jsou bulharské verse z Vodenska a z Chaskovska,[11]) a srbské,[12]) ve kterých ale vystupuje místo ježka jezevec. Poněkud se odchyluje bajka chrvatská:[13]) v této zapadla obě zvířata do léčky nalíčené na vlky, liška chytila ježka za ucho a vyhodila ho z jámy, ale ježek nechtěl pomoci lišce, a tak byla chycena od sedláka. Také v německé bajce ze Sedmihradska[14]) vystupují liška a ježek, ale děj její připomíná více bajku Ezopovu.

V bajkách severoafrických není více liška představitelem lstivosti, než místo její zaujímá obyčejně šakal. V jedné berberské bajce[15]) šli šakal a ježek do sadu na cibule; když se blížil hospodář, prolezl ježek šťastně otvorem, ale šakal tolik se nažral, že nemohl skrz; poradil mu tedy ježek jako v evropských versích lišce, aby se stavěl mrtvým, a tak skutečně šťastně utekl. Bajka jest pak rozšířena jinými motivy. V jiné versi berberské[16]) šli šakal a ježek do jámy na obilí. Když se nažrali, vylezl ježek šakalovi na krk a tak se dostal z jámy ven; udělil pak šakalovi tutéž radu, jako v předešlé versi. Jest pak podobně rozšířena jako první verse. První část ještě jinde byla u Berberů zapsána.[17]) Jinde[18]) ještě vystupují šakal a místo ježka zajíc. Stejně vešli do ovocného sadu, a když se najedli do syta, prolezl ještě zajíc, ale šakal nemohl. Zajíc

[7]) Grimm, K. H. M. č. 75.
[8]) Ciszewski Krakowiacy, I. č. 269.
[9]) Сборникъ за нар. умотвор. IX. odd. 3., str. 178.
[10]) Benfey Pantschatantra, I. 316.
[11]) Сборникъ за нар. умотвор. IV. odd. 3, str. 157; IX. odd. 3, str. 178 pozn
[12]) Босанска Вила II. 1887, str. 107, Караџић III, 199.
[13]) Plohl-Herdvigov str. 110, č. 13, německy Krauss I, č. 13.
[14]) Haltrich,[4] str. 31[4], č. 116.
[15]) Basset Nouveaux contes berbères č. 68.
[16]) Ib. č. 69.
[17]) Basset Contes berbères č. 1. Nouveaux contes berb. č. 87.
[18]) Contes berbères č. 2.

odepřel mu všelikou radu, ale konečně přece se šakal spasil lstí.[19]) Zajíc přišel do této verse místo ježka vlivem názoru v tradicích afrických velmi hojně rozšířeného, dle kterého on jest typickým představitelem lstivosti, jak v evropských tradicích liška. Přes všecky tyto jednotlivé odchylky možno za pravděpodobné předpokládati, že také všecky berberské verse vzešly ze starší verse řecké, na které se zakládají novější verse evropské, neboť zvláště stereotypní výčet lstí mezi liškou (šakalem) a ježkem (zajícem) ve všech se opakuje.

Velice rozšířena jest bajka o sázce mezi zvířaty v běhu. Tak ku př. u Poláků se vypravuje o sázce mezi zajícem a ježkem. Na cestě k ustanovenému cíli shledne zajíc několikráte ježka, ovšem již jiného. Byli se ježkové smluvili na té lsti. Zajíc tak se unavil, že se svalil a zdechl.[20]) Zcela podobně provedeny jsou závody mezi lvem a želvou v jedné bajce singhaleské,[21]) v jiné siamské,[22]) mezi jeřábem a rakem v bajce Fidžijských ostrovanů.[23]) A. E. St. Vráz zapsal zcela podobnou sázku o závod mezi jelenem a želvou ve Venezuele.[24]) Tu ovšem sotva bude možno konstatovati bližší genetický svazek mezi těmito bajkami ač tak blízkými, ale zeměpisně a co více kulturně tak nesmírně vzdálenými. Pozoruhodno jest tu jen, že jest v tropických krajích representantem lsti želva, jak to zaznamenal ku př. Vráz v tradicích jihoamerických Indianů.[25]) Možná, že byla v evropských versích přenesena úloha ta na domácího ježka.

Dále vytýká Sainéan všem dosavádním theoriím folkloristickým, že nevzaly v náležitou úvahu psychologii lidovou, t. j. »l'ensemble des appréciations du vulgaire sur les hommes et les choses«, která zanechala svůj sled ve folklore-u naprosto a specielně se obrazila ve světě pohádek. Tato psychologie zcela zvláštního rázu nemá co činiti s »divošským stavem«.

Sainéan dotýká se v krátkém svém spisku jiných ještě otázek, vytýká neodkladnou potřebu folkloristického studia starověkých spisů a sbírek, dotýká se též poměru literatury lidové ke knižní, a považuje celkem vliv knižní literatury na lidovou za velmi nepatrný, podceňuje jej dle našeho přesvědčení. Činí poznámku však pozoruhodnou, že knihy určené pro massy, t. ř. čtení lidová, osobily si jistý počet tradi-

---

[19]) Řadu versí uvádí ještě Basset Nouv. cont. berb. str. 255 sl.

[20]) Chełchowski, Stan. Powieści i opowiadania ludowe z okolic Przasnysza, II., str. 97, č. 77. Ciszewski Lud rolniczo-górniczy z okolic Sławkowa, str. 187.

[21]) W. A. Clouston, Popular Tales and Fictions I., 271.

[22]) Ib. 272.

[23]) Ib. 267.

[24]) Cesty světem, I., str. 378.

[25]) Ib. 377.

cionalních črt, aby snadněji pronikaly mezi lid, hleděly se tedy přizpůsobovati vkusu lidu.

Jiní ještě vyslovovali se velmi skepticky, ba odmítavě o pokusech hledati původ pohádek. Jen tak mimochodem vyslovil se takto S. Singer,[26]) neboť pokládá za nemožné, aby se dokázalo místo vzniku té které pohádky. Takováto upřílišněná skepse zmocnila se ještě jiné novější badatelky tradic lidových, pí Adeliny Rittershausovy[27]), třebas jen dosti krátkou dobu se byla obírala těmito studiemi. V obsažném úvodě velice cenné sbírky novoislandských pohádek dotkla se autorka mimo jiné také různých theorií tradicionistických. Příliš obšírně polemisuje a hromadí důvody proti správnosti učení Benfeyova a jeho následníků o indickém původě daleké většiny evropských pohádek, příliš obšírně, pravím, neboť celkem má toto učení nyní již velmi málo přívrženců a vyznavačů. Přidržuje se jí jmenovitě ještě Friedrich von der Leyen ve svém spise »Das Märchen in den Göttersagen der Edda« (Berlin 1899), který v tomto spise dovozoval, že motivy pohádkové pronikly z Byzance přes východní Evropu na sever a teprve do mladší Eddy, ne dlouho před r. 1200, kdežto starší Edda byla prosta pohádkových motivů (str. 63 sl.). Správnost těchto vývodů nemohu kontrolovati. Pí Rittershausová jim velmi rozhodně odporuje (op. c. str. XIX. sl.), připouští jen, že se dají konstatovati v bájeslovných pověstech též pohádky dosud mezi lidem žijící, ale že nemohly pohádky do nich proniknouti na sever cestou literární — neboť překlad Pančatantry tak významný pro tradicionalní literaturu spadá teprve do let 1263—1278, než leda cestou ústní. Ale polemika ta byla úplně zbytečná, neboť von der Leyen výslovně vyznává, že nemohl najíti určitý sled indického vlivu v Eddě, ukazuje jen bezpečně orientalní původ episody v pověsti o Amlethovi, kterou zaznamenal Saxo Grammaticus: chléb chutná po krvi, slanina po mrtvolách, nápoj po zrezavělém železe (srv. v uv. spise str. 71 sl.) Pí Rittershausová dovozuje v úvodě svého spisu silný konservativní ráz tradic lidových, tvrdí, že pohádkové tradice lidu nejsou nikterak tou měrou přístupny cizím vlivům, jak se domnívají Benfey a jeho přívrženci. Dokazuje pak to autorka šíře u tradic lidu islandského (str. XXII. sl.). Ale tato konservativnost jest u různých národů velice různá, ba možno říci subjektivní. Souvisí právě s individualností toho kterého národa, zvláště se zeměpisnými jeho poměry, a nesmí se nikterak zevšeobecňovati. Tradice slovanských národů na př. podléhaly dosti silně vlivům cizím a různým, jiným na západě, jiným na jihovýchodě, jiným na severovýchodě; cizí látky a cizí motivy pohádkové pronikly jak z ústních tradic sousedních národů, taktéž z lite-

[26]) Schweizer Märchen. Bern. 1903, str. 71.

[27]) Die neuisländischen Volksmärchen. Ein Beitrag zur vergleichenden Märchenforschung.

ratury umělé: silný byl vliv zlidovělých pověstí cizích jak na západě tak též na východě. Síla tohoto cizího vlivu souvisí s percepční schopností, s hybností a rušností psyche národní. Čím jest tato hybnější, tím více jest přístupná cizím vlivům, čím jest dále svéráznější, tím více cizí vlivy nejenom přejímá, než zpřepracuje a znárodňuje. Čím jest nehybnější a tupější, tím méně přejímá cizí vlivy, a pouhou touto svou vlastností zachovává poměrnou ryzost a svéráznost národní.

Pí. Rittershausová ukazuje souvislost novoislandských tradic lidových, jmenovitě pohádek, se starogermanskou literaturou. Tato starogermanská literatura sahá pak před dobu přistěhování pohádek indických (str. XLII.). Nikdo asi nyní nepopírá samostatný původ jistých látek a motivů pohádkových u každého jednotlivého národa, a tak ovšem možno a i třeba předpokládati samostatný vznik jistých látek a motivů u Germanů, u Němců jak v době pradávné, tak též v dobách novějších, pokud se neabsorbuje všechen zájem lidu pro poesii literaturou psanou, a touto umělou literaturou jest umrtven cit pro tradice zděděné od předků. Spisovatelka octla se nyní před otázkou o původu a vzniku našich pohádek, a otázku tu pak prostě odstrčila jakožto nezodpovědětelnou, nerozřešitelnou. Sahají prý pohádky svým původem namnoze do pradávných dob, do dětství pokolení lidského, do kterých lidský duch nemůže proniknouti. Ale to možno říci leda o některých základních představách, které jsou podkladem našich pohádek, nikoliv o pohádkách samých. Neboť mějme tu vždy na paměti: pohádky jsou příliš složitý produkt duševní, produkt umělecký, který nemohl vzniknouti v pradávných dobách »dětství«. Spisovatelka v otázce o původu pohádek přichází k vývodům zcela negativním, že původ a vlast pohádek neznáme a nikdy nepoznáme. Práce srovnávacího studia pohádek, které kladou si za cíl vyšetřovati vlast a původ pohádek, jsou vlastně zbytečné (str. XLV.). Spisovatelka nicméně přece myslí, že srovnávací studia tato mohou míti cenu, jakmile si položí jiný cíl. A sice myslí, že studium pohádek mělo by hleděti, abstrahovati z pohádkového bohatství jistého národa obraz vnitřní jeho bytosti: ne thema většinou primitivní tvoří význam pohádky, než zvláštní forma, kterou hledí každý národ dáti primitivnímu thematu, zodpovědnou jeho individualitě v různých dobách různou měrou (str. XLV.). Toť jest úkol zajisté neméně důležitý, a tradicionisté také před pí. spisovatelkou poznali, že srovnávací studium pohádek také k němu má hleděti. Než jest přece těžko tento úkol bezpečněji řešiti, když otázku o původě a vlasti té které látky jakožto prý naprosto nerozluštitelnou odmítneme. Látka pohádková jest něco více než primitivní thema, těžko odlučovati úplně látku od formy a pak látka i forma u různých národů též se shodují.

Naprosto negativní stanovisko pí. Rittershausové k hlavnímu problemu, o jehož luštění se pokoušela značná řada vynikajících učenců

XIX. stol., narazilo ovšem na silný odpor odborníků. Opřel se jmenovitě J. Bolte; přední tento v té době znalec pohádkových literatur v Německu, vytknul jí, že příliš předčasně přišla k úsudku, že cizí látky vůbec nepřešly do lidu islandského, a že propadla neplodnému skepticismu.[28]) Podrobněji rozebral vývody spisovatelčiny jiný vynikající tradicionista německý, Robert Petsch.[29]) Plným právem podotýká proti pí. Rittershausové, že sotva lze tak všeobecně říci, že by nenabývala pohádka po dlouhé existenci uvnitř jednoho národa pevné formy, neboť jednotliví kmenové se tu značně různí podle své duševní hybnosti a podle svého vlastního bohatství na pohádkách. Národ nepřejímá slepě, co se mu podává, a měly by se vyšetřovati příčiny, proč se národ chová různě k látkám cizím. Není také recepční síla u téhož národa ve všech dobách stejná, byla jistou dobu velmi značná, jinou dobu velice poklesla, byla snad u jistých národů zjevem jen efemerním, jak na př. pověst hrdinská měla pouze jednou dobu svého plného rozkvětu. U národů slovanských ovšem za zvláštních poměrů, ve kterých žili jmenovitě kmenové jihoslovanští, trvala tato doba pověstí a zpěvů heroických mnohem déle; na jihu a také na východě slovanském dožívá teprve za našich dnů. Robert Petsch vytýká dále plným právem spisovatelce, že jest více zaujata pro »anthropologické« učení Langovo, než původcové učení toho sami, jak viděti podle jich posledních publikac. Také tento učenec jest přesvědčen theorií migrační, věří také v silné vlivy indické, ale neméně drží se toho, že mnoho pohádkových látek a motivů vznikalo doma a udržuje se dále též po převzetí majetku orientalního.

Otázky o původu pohádek a zvláště o poměru ústní lidové tradice k literatuře umělé dotekl se v novější době prof. M. Kawczyński[30]) a vyvolal živou diskussi v polském světě učeném. Rozbíraje Apuleiovu pověst »Amor a Psyche«, dotknul se otázky hojně v literatuře rozbírané, o poměru této povídky k tradicím lidovým, o souvislosti její s tradicemi lidovými, o závislosti její na těchto. Nemohl zapírati, že látka ta, hlavní její osnova jakož i jednotlivé její motivy jsou od dávných dob rozšířeny po všech národech, ale nechtěl připustiti, že římský vypravovatel čerpal z tradic lidových, ač ji sám nazval fabula anilis, než z jiných výroků jeho snažil se dovozovati, že tato pověst před tím nebyla zapsána, že ani v řecké ani v latinské literatuře není sledu pověsti, která by se mohla považovati za vzor spisovatelův, že Apuleius ji složil a sepsal, a sice pod vlivem filosofie platonské (op. c. str. 425 sl.). Kawczyński přijímá za své domněnky některých klassických filologů, rozvádí je šíře (op. c. str. 400 sl.) a praví výslovně: »Jest tedy powiastka

[28]) Zeitschrift des Vereins für Volkskunde 1904 str. 204.
[29]) Archiv f. d. Studium d. neueren Sprachen und Literaturen CXII., 184 sl.
[30]) Apulejusza »Amor i Psyche«. Przetłomaczył i rozebrał M. Kawczyński.

o Amorze i Psyche uzmysłowieniem nauk platońskich o duszy i miłości i można by ją nazwać nowym mitem w myśl owych nauk ułożonym. Autor jej atoli za mit jej pretensyonalnie wcale nie podaje, tylko za zwyczajną, nawet babską powiastkę, do rozweselenia służyć mającą i dla tego wiąże ją z życiem, z jego przygodami w sposób bardzo realistyczny a miejscami nawet żartobliwy. Mimo to zawiera ona bardzo wyraźne, mistyczne momenty, które jej, mimo pozorną prostotę, dają zabarwienie tajemnicze, mitologiczne« (str. 412). A na jiném místě (str. 428): ». . . Powiastka nasza zarówno w zasadniczym pomyśle, jak w budowie i w szczegółach jest pochodzenia uczonego i artystycznego.« Do kritiky těchto vývodů polského učence o původu pověsti o Amoru a Psyche nemůžeme se pouštěti, ponechávajíce to odborným klassickým filologům. Větší naši pozornost vzbuzují některé jiné všeobecnější myšlenky v tomto spise projevené. Připomínaje různé zprávy starých spisovatelů, dosvědčující existenci lidových pověstí a pohádek u starých klassických národů, jakož že i to, co se vypravovávalo dětem aneb i starším lidem, bylo velice podobné tomu, o čem mluvili básníci (pověsti z Odysseje, o Midasových uších, z Metamorfos Ovidiových), dodává »powiedzmy jeszcze w ogóle, że każda z tych legend zrazu znana była tylko niewielu, w samym zaś początku tylko od jednego pochodzić mogła, a następnie się rozpowszechniła. Zdaje się nam też prawdopodobnem, że ów pierwszy nie był właśnie najgłupszym z ludu, albo narodu, a nie widzimy powodu, dla czego by to nie miał być kapłan, albo poeta.« (Str. 426 pozn.)

Pověděli jsme již nahoře, že pohádka jako jistý umělecký produkt mohla vzniknouti v jistém vzdělanějším ústředí, a takto můžeme citovaný výrok Kawczyńského ovšem s jistým obmezením přiznati za správný. Z toho však nikterak nenásleduje, že by »Amor a Psyche« celým svým obsahem byla smyšlenkou, zcela původním produktem básnického a filosofického ducha Apuleiova, než s větší asi pravděpodobností z velké rozšířenosti látky této můžeme souditi, že byla látka tato předávno již jiným »knězem či básníkem« složena, a z tradice lidové jako fabula anilis od Apuleia převzata. Z myšlenky spisovatelovy plyne další, málem bych řekl svrchupanské stanovisko vůči nevzdělanému, prostému lidu. Tak na př. odporuje výroku Wilhelma Grimma: ». . . Diese Sage, welche auch bei den Indern heimisch ist und mit der römischen von Amor und Psyche . . . sichtbar zusammenhängt, deutet die Bannung in das Irdische und die Erlösung durch die Liebe an . . .«, opírá se, žeby se tak vznešené ideje připisovaly praotcům arijským, že by praotcové arijští byli mohli odívati velkolepé tyto myšlenky do ladných forem, a ironicky i vtipně dodává: »Aże by zasługę naszych aryjskich przodków należycie zrozumieć, wyobraźmy sobie chłopa naszego albo bawarskiego, gdy w niedzielę, bo w dzień powszedni nie ma do tego czasu, najadłszy się

owoców ziemi żywicielki, legnie na miedzy, aby użyć rozkoszy życia: Będzież on wtedy rozmyślal »von der Bannung in das Irdische und von der Erlösung durch Liebe?« Będzież szukał powabnej szaty dla tej idei, natężając imaginacyą? Chyba z trudnością! O ileż większa tedy była zasługa aryjskich praszczurów, którzy to już za niego zrobili? Od kilku tysięcy lat on potrzebuje tylko powtarzać! Jakże, ktoś może zapyta, czyby chłop dzisiejszy stał niżej, niż ów przedwieczny mieszkaniec jaskiniowy, z wilkiem o żer współzawodniczący? (Str. 414 sl.)

S podobnou dialektikou a s podobnou ironií opírá se také výkladu A. Langa, podle kterého základem této látky byl jistý manželský tabu, pověrčivý zákaz tajemný, obmezující styk manželů do jistých mezí nepřestupných u všech národů: »I znowuż się zapytamy, jakim sposobem znalazł się u dzikich pedagog, albo kapłan, albo zwierzchnik tak dowcipny, że umiał ułożyć powiastkę mistyczno-pedagogiczną? Dzikich nazywamy dzikimi, albo barbarzyńcami właśnie dla tego, że ani pedagogów, ani kapłanów, ani żadnej celowości w myśleniu nie mają. Tacy zaś, którzy mają jedno lub drugie, już prawdziwie dzikimi nie są, choć by nago chodzili...« (Str. 418.)

Námitky tyto rozpadají se, objevují se i zbytečnými, neboť konečně jistý pobožný názor pověrčivý a j., třebas by byl podkladem jisté všeobecně rozšířené látky, aneb více podobných látek, nedokazuje ještě nic pro původ té které látky. Celá tato a dále rozvedená polemika, plná takových rhetorických otázek, čelí proti všelikým pokusům, uváděti povídku římského vypravovatele v užší spojitost s ústními tradicemi lidovými, a starou povídku římskou pomocí ústních tradic lidových vykládati, oč se někteří skutečně pokoušeli, zvláště Friedländer (str. 416 sl.). Kawczyński uznává, že by pro rozřešení této otázky bylo třeba rozebrati spřízněné s »Amor a Psyche« pohádky lidové, a slibuje jich rozbor v další části své studie. Ta dosud tiskem nevyšla. Známe pouze její resumé ve Zprávách o zasedáních Krakovské akademie věd.[31]) Spisovatel dospívá tu k výsledku, že existence pohádek o »Amor a Psyche« pro ranný středověk v jich nynějším znění se nedá dokázati. Zjevují se v řečích národních teprve v XVI. st., ale v zcela různém spojení motivů dříve již známých, a ve vývoji velmi nedostatečném. Motivy byly některé známé již z dávných dob, ale isolovány, vytrženy z původní souvislosti. Spis. líčí pak vývoj záliby v pohádkách — Straparolla, Perrault atd. —, jak zájem pro pohádky se rozšířil po celé Evropě a s ním prý také nejlepší pohádky, takže XIX. století mělo již co zaznamenávati. Rozbírá dále různé thorie od Grimma až po Bédiera a vykládá

[31]) Sprawozdania z czynności i posiedzeń Akad. Umiej. w Krakowie, V., č. 9, str. 3 sl. Bulletin international de l'Académie des Sciences de Cracovie 1901, N. 1, str. 5 sl.; zde něco obšírněji.

pak svou novou theorii »historickou«. Sestavuje historický přehled nejdůležitějších motivů pohádkových od starověku až po novější dobu. Motivy zjevují se velmi záhy, pohádky mnohem později. Jsou-li různé motivy jistou měrou spojeny v povídku, musí se předpokládati vypůjčení vždy tam, kde se totéž aneb podobné spojení zjevuje později.

V podrobnější rozbor těchto nových vývodů pouštěti se nemůžeme, pokud spis tento neleží celý před námi, a obmezíme se jen na několik málo poznámek. Všeobecně možno říci, že tato »historická« theorie odporuje skutečným faktům. Povídky Straparollovy, Neapolitánce Basile, Francouze Perraulta a j. byly jenom do malé a obmezené míry pramenem pohádek lidových. Podrobná kritika povídek jimi vypravovaných ukáže na jisto, že jsou v nich zpracovány, namnoze nechutně a nevkusně, jako zvláště v Pentamerone, skutečné povídky lidové, a fakt, že ta která látka byla jimi zpracována, nedosvědčuje, kde a kdy která pohádka vznikla, než pouze, že tam v oné době byla známá. Pisatel těchto řádků na jiném místě[32]) ukázal, jak se domnívá, správně, že ku př. některé moderní italské a francouzské verse pohádky »O kocouru v botách« jsou lidovější a původnější, než vypravování Straparollovo a Perraultovo, že povídky Perraultova a Straparollova »O kocouru v botách« nesouvisí přímo, než že se každá zakládá na různém podání ústním. V jiném pojednání vyloučil jsem přímý styk mezi novoitalskými versemi povídky o třech kouzelných a znetvořených přadlenách, pomáhajících líné nevěstě, a Straparollovým zpracováním této látky, připustil pouze užší spojení její s jednou novější versí španělskou.[33]) Souvislost nových lidových pohádek s knižní literaturou jest zajisté někdy nepochybná, než musí se při každé jednotlivé povídce zvláště vyšetřiti. Tak ukázal Jan Máchal[34]) souvislost některých českých pohádek se starými knižnými pověstmi, ale o jiných opět prokázal, že úže souvisí s ústní tradicí německou než se zlidovělými knižními povídkami.

Zajímavý a do jisté míry mohl by býti pro tuto otázku závažný veliký význam, jehož nabyla v Anglii sbírka Perraultova.[35]) Byla přeložena do jazyka anglického hned, jak vyšla, a stala se knihou nesmírně oblíbenou. Rozšířila se v lidových knížkách t. ř. »chapbooks« a málo která domácí pohádka mohla vedle francouzských přistěhovalců se udržeti a proniknouti do tisku. Takovým způsobem proniklo i do

[32]) Le chat botté. Сравнителна фолклорна студия. Отдѣлень отпечатъкъ отъ »Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина« kn. XVI.—XVII., str. 18 sl. 25 sl.

[33]) Tom Tit Tot. Zs. V. f. VK. 1900 str. 384, 389.

[34]) O některých knížkách lidového čtení. Národopisný sborník československý III., str. 1 sl.

[35]) Srv. Ludwig Lenz, Die neusten englischen Märchensammlungen und ihre Quellen, str. 1 sl.

učených kruhů anglických mínění, že domácí pohádky vymřely, a teprve v nejnovějších dobách ujalo se přesvědčení, že lid anglický i v dávných dobách měl své pohádky a dosud je vypravuje nezávisle na pohádkách Perraultových a jiných zpracovatelů, zvláště hr. Aulnoy. Převážná část anglických pohádek souvisí ovšem s internacionalní literaturou pohádkovou, ale mnohé jsou původní domácí. Že anglický lid před Perraultem měl své pohádky, dosvědčuje nám literatura doby královny Elišky, ve které zpracováno množství motivů pohádkových.

Lidové pohádky uveřejňované horlivými sběrateli a zapisovateli XIX. stol. na západě, zvláště v Německu, nesouvisí s oblibou Contes des fées v XVIII. stol. Jest zajisté souvislost mezi činností některých vydavatelů a západoevropskými sbírkami povídek, znamenitý ruský vydavatel z poslední čtvrti XVIII. stol. Čulkov měl za vzor Bibliothèque bleue, Nicolaiovu sbírku Berlínskou,[36]) ale tato činnost nevyvolala v život ruské lidové pověsti hrdinské, pohádky a novellky. Čulkov výslovně praví, že chtěl zachovati ruské starobylosti a ponoukati k jich sbírání. Vuk St. Karadžić povzbuzen Grimmem sebral a vydal pohádky srbské, nevyvolal srbské národní pohádky, a nevíme, že by nyní, když Karadžić nalezl hojně následovníků, pohádky se hojněji vypravovaly, než před ním. Pozoruhodný jest jiný fakt, který zvláště u nás můžeme konstatovati. Čím více se šíří a čím hlouběji do lidu proniká znalost čtení, čím více se ujímá chuť pro čtení a pro psanou literaturu, tím více mizí ústní tradice, píseň i pohádka, tím více upadá umění vypravovatelské. A naopak, čím méně do lidu pronikl vliv kultury se všemi důsledky, tím ryzeji prýští zdroj poesie lidové, tím více a lépe se vypravuje. Nechť se srovnají pohádky české a též moravské se slovenskými, uhersko-maloruskými atd. Jsem poslední, který by popíral souvislost tradic lidových s literaturou umělou, ba přiznávám, že závislost oné na této dá se někdy přímo dokázati, máme skvělé příklady, jak někdy látka románová proniká hluboko do lidu — nechť si uvedeme na paměť starofrancouzskou Chanson de geste o Bueves d'Hanstone a ruskou zlidovělou pověst Bova Korolevič, která se zakládá na chrvatském překladě benátské recense této pověsti a od XVII. stol. v četných přepisech a později otiscích se rozšířila[37]) — než celkem jsou to ojedinělé případy. Souvislost ústní tradicionalní literatury s literaturou umělou jest nepopíratelná, ale jest to otázka velice složitá, a osamocené příklady proniknutí pověstí knižných do tradice lidové nemohou býti důkazem naprosté závislosti tradicionalní literatury lidové na knižní. Nemůže se na tomto základě jmenovitě sestrojovati zvláštní nová theorie o vzniku a rozšíření pohádek.

[36]) А. Н. Пыпинъ Исторія русской этнографіи I., 66.
[37]) А. Н. Веселовскій, Изъ исторіи романа и повѣсти, II., str. 229 sl.

Jest nepochybné, že také mnohá pohádka z tištěných sbírek pohádkových znovu proniká do lidu a vypravuje se pak jako ryze lidová pohádka. Nedávno ukázal na př. Dr. V. Tille o dvou nověji v jižních Čechách zapsaných pohádkách, že jsou reprodukce pohádek zpracovaných B. Němcovou.[38]) Jiný velice zajímavý příklad o pronikání umělé literatury do lidu byl shledán nedávno v Rusku v gub. Vjatské. Novější jeden sběratel vytknul[39]) jako zvláště pozoruhodný fakt, že recitatoři písní epických »starobylých« se vyskytují v řečené gubernii hojně, téměř v každé vesnici, ale o pohádkářích, vypravovatelích pohádek není tam takřka slechu. Vysvětlováno to tím, že vypravují se pohádky pouze v úzkém kruhu rodinném, nejčastěji pouze dětem, a na besedách lidových se více nevypravují. Zároveň pak s tím možno pozorovati, že pohádky vymírají. Vychvalovali mu jednoho jen vypravovatele, a to muže mladého, svobodného. Nalezl ho ve společnosti mužíků a mladíků, jak právě vypravoval. Ale nevypravoval pohádky, než známý historický román Alekseje Tolstého »Князь Серебряный«, ku podivu věrně a přesně podával všechny podrobnosti a episody, nepomíchal ani jmen. Vypravoval i jiné povídky knižní »Pohádku o princi a žebrákovi« od Marka Twaina, a některé jiné. Jest to třebas ojedinělý zjev, ale nanejvýše pozoruhodný, neboť ukazuje, že staré literarní tradice se nahrazují novými a dává dále názorný příklad toho, jak v starších dobách se také do zákoutí východní Evropy rozšířily západní plody knižní.

Spis prof. M. Kawczyńského narazil v polském světě učeném na silný odpor. Pozoruhodná jest recense z pera mladšího filologa W. Klingera, který vzbudil dříve již pozornost větším spisem o pohádkových motivech u Herodota,[40]) v jehož úvodní kapitole přijal s úplným souhlasem vývody Jos. Bédiera. W. Klinger považoval za povinnost svou v recensi své ve Wisłe XVII., 370 sl. opponovati krakovskému učenci jako klassický filolog i jako folklorista. Vyznává přímo »Filolog-klasyk w naszych czasach nie może już z arystokratycznym lekceważeniem odwracać się od folklorystycznej metody badania podań starożytnych, bez szkody dla własnej twórczości«. Tento kritik přiznává jistou, obmezenou závislost Apuleiovy povídky na učení Platonově, ale poznamenává, že tato nikterak nenutí k zavrhování folkloristického výkladu této povídky, který zahájili již Grimmové a rozvinul potom Friedländer, jenž jinak sám přiznává, že povídka tato představuje synthesi lidové pohádky s allegorií, nikoliv pouhou pohádku, jak to mylně vykládá Kawczyński, neodlišuje Friedländera od Grimmů. Kritik pochybuje, že by povídka Apuleiova bývala hojně čtena v středo-

[38]) Český Lid, XIII., 184.

[39]) Живая Старина, XIII., str. 404.

[40]) Сказочные мотивы въ исторіи Геродота. Университ. Извѣстія. Кіевъ 1902 No 11 a d.

věku. Nedostatek překladů a zpracování v jazycích nových ukazuje, že nebyla oblíbena mimo kruhy nejvzdělanější, kde vládla latina. Již vysoce umělý, rhetorický sloh činil ji přístupnou jen obmezeným kruhům literárně vycvičeným. Proto pokládá za smělé mínění Kawczyńského, že hojné pohádky o látce, jež jest podkladem Apuleiovy povídky, mají se považovati za reminiscence povídky »Amor a Psyche«. Naopak příbuzenské svazky hojných lidových pohádek s touto římskou povídkou stanou se hned pochopitelnými, jakmile připustíme, že povídka Apuleiova jest pouze výmluvným důkazem toho, že pohádka o třech sestrách, ze kterých nejmladší a nejhezčí se dostává následkem neopatrného slibu otcova, do moci kralevice zakletého v netvora, se těšila již v II. st. naší ery značné popularnosti v světě starověkém. W. Klinger uvádí doklady, že motiv o neopatrném slibu otcovském byl v starém věku znám (op. c. str. 375 sl.). Ke konci recense své slibuje, že ve zvláštní rozpravě šíře dovodí, jak silně byla v světě starověkém rozšířena pohádka lidová, úplně identická s naší. Mezitím začal uveřejňovati v nejnovějším ročníku »Wisły« (XVIII., str. 25 sl., 57 sl.) novou rozpravu pod titulem »Do sprawy o folklor«, a v této vrací se ke spisu Kawczyńského a k polemice jím vyvolané.

Před W. Klingerem vystoupil proti vývodům M. Kawczyńského prof. Ed. Porębowicz ve Lvově v časopise »Pamiętnik literacki« 1903 (I., str. 115—124). Také tento kritik popřel rozhodně správnost hlavní these prof. Kawczyńského, že Apuleius prý složil celou svou báseň, a že nové, moderní povídky lidové na ní se zakládají. Východiskem autorovým bylo přesvědčení, že člověk z lidu byl neschopný stvořiti tak pěknou pohádku. Kritik namítá, že cena toho tvrzení se zakládá na definici t. ř. »lidu«, i definuje pak lid sám, že jest tou částí lidské společnosti, která stýkajíc se bezprostředně s přírodou, celou svou bytostí podléhá neustále jejímu vlivu a pojímá jak jevy duchovní (sympathii, hádání myšlenek, hypnotism a j.) tak též jevy přírodní (mlhu, bludné ohně, mor a j.) jako síly přemocné, přátelské neb nepřátelské, aneb takové, kteréž možno tajemným způsobem podrobiti. Symbolu užívá, aby vyjadřoval svoje pojmy . . . působení přírody vyjadřuje anthropomorficky mythem, stavy a poruchy duševní vyjadřuje bájí. V tomto svém vyjadřování nemusí býti lid ani učeným ani umělým, neboť moudrost a učenost tkví jakoby zatajená energie v každém thematu týkajícím se poměru člověka k vesmíru . . . Jsou jistá ohniska a doby tvořivosti, když najednou povstane celá massa motivů — potom znovu třeba čekati na blahoslavený moment . . . Co se konečně týká báje a pověsti o manželství s netvorem, kritik by dal přednost výkladu symbolickému: »motyw ‚małżeństwa z potworem‘ symbolizuje zjawisko przyrodzone, dla myśliciela zawsze zagadkowe, wypiększania brzydoty przez miłość«, tedy podobně jako W. Grimm. Ale ani tímto symbolickým vlivem

není »lidový« vznik pohádky této naprosto uspokojivě objasněn, ani onou definicí »lidu«. Prvotně nebylo rozdílu mezi »lidem« a ostatní společností národní, neboť i společensky výše stojící kruhové byli rovněž v stálém, bezprostředním styku s přírodou. Výkladem tím není tedy vyvráceno domnění, jak myslím, správné, že vznik pohádek, kteréžto jako složité, umělecké produkty předpokládají již jakési vyspělé umění slovesné, třeba klásti do vyšších a vyspělejších vrstev společnosti národní. Vyvíjející se společnosti nedostačovaly později její starší, méně dokonalé výtvory slovesné, vynalézala a vymýšlela dokonalejší, a starší méně dokonalé plody její klesaly do nižších vrstev národa, když se postupem kultury a civilisace rozděloval národ ve vrstvy, a rozdíly mezi vyššími a nižšími vrstvami vždy více se zvětšovaly a prohlubovaly. Process, který zjevně můžeme pozorovati v historických a také nových dobách evropských národů, odehrával se patrně již od dávných dob v starších centrech lidské civilisace. Předpokládajíce vznik pohádek — nikoliv prostých motivů — ve vrstvách vyspělejších, kulturně pokročilejších, přijímajíce tedy všeobecné mínění Kawczyńského, ovšem nikterak nemusíme přijímati a také nepřijímáme jeho thesi o vzniku Apuleiem zpracované a sepsané pohádky. Z oné všeobecné these neplyne nikterak tato specialní domněnka jako její důsledek. Správnost po případě nesprávnost této specialní hypothese musí se dovozovati jiným způsobem.

Proti kritice Porębowiczově hájil se M. Kawczyński ve zvláštní brošurce Folklor a historya literatury a v této vyslovil některé myšlenky zásadní pro studium tradic lidových, které nutně vzbuzují pozornost a odpor. Nejrozhodnější protest musíme především klásti proti zneužívání folklore-u, se kterým spis. snad v přílišném žáru polemickém vystupuje ve svém spisku, a který vrcholí ve výroku: Folkloryzm a oględność badania, wszak że to sprzeczność (str. 4.). Odporuje všem prý základním zásadám vědeckým: »Folkloryzm usuwając z zasady chronologią, opiera się na przesłankach, nawet na zasadach antihistorycznych, których nauka dbała o zbadanie prawdy, dopuścić nie powinna« (str. 26). Přiznává ovšem též milostivě, že jsou také folkloristé (polští), kteří sbírajíce, co u lidu nalézají, konají práci užitečnou, která se může hoditi pro ethnografii lidu polského, zároveň pro příštího historika jednotlivých pohádek (str. 19). Dnes jest podle něho folklore »bałamuctwo« (str. 25), a dále praví: Folkloryzm nie jest świadomym tego, że stoi w sprzeczności z zasadą postępu. Baśni uważa za ładne utwory, a umieszcza je w odwiecznej odległości. Gdy tedy lud dzisiejszy na świecie żadnej baśni nie utworzył, ani nie tworzy, czyż nie wynika stąd, że bujna dawnej siła twórczości zupełnie chyba w nim zgasła? To jest argument, który żywem światłem objaśnia zasadniczą niedorzeczność tego kierunku, boć nikt nie zaprzeczy, że ludskość się doskonali nawet umysłowo (str. 27).

Tu spis. vyrazil za sebou řadu výroků ukvapených, odsudků ne-

spravedlivých a nesprávných, které s těží lze omluviti spěchem a žárem polemickým, malou, nedostatečnou znalostí literatury folkloristické, přesněji řečeno studia tradic lidových — neboť folklore obsahuje poněkud více, než tradicionalní literaturu, a mylně obmezuje spis. význam anglického toho terminu. Se zásadou chronologie ve vědě nikterak nevystačíme.

V tradicích lidových zachovaly se skutečně mnohé látky a motivy starobylé, třebas do starých těch látek pronikl také mnohý poznatek zcela moderní: rekové ruských pověstí hrdinských a též hojných pohádek slouží si zhusta dalekohledem, vyhlížejíce nepřátelské vojsko, a nikdo by pro tento dalekohled nechtěl tvrditi, že to jsou produkty zcela nové. Nikdo netvrdí, že by dnešní lid netvořil více žádných pohádek a pouze opakoval pohádky po praotcích zděděné, naopak zajisté i podnes někdy nové pohádky vymýšlí a skládá. Ovšem třeba tu rozeznávati různá ústředí kulturní. Starý majetek literarní zapuzuje se z paměti lidové působením kulturních vlivů, dnes mnohem mocněji působících než ještě před stoletím. Továrenský život, militarism také na východě méně kulturou prožraném, zatlačuje staré písně, šíří popěvky, písničky nelidové a dle svědectví všech znatelů lidové poesie a hudby, také nevkusné a nechutné. Tvůrčí síla v lidu namnoze skutečně klesá, neboť lid nemůže náležitě stráviti přečetné nové látky, motivy, jakož i jiné poznatky, valem jej zahrnující.

V starších dobách již přijímal lid látky plynoucí z literatury knižní, a celkem asi snadněji je strávil a přizpůsoboval svému vkusu, neboť pronikaly mezi lid mnohem řídčeji a pomaleji. A i tu kolik vlastně jest prosaických tradic lidových určité provenience knižní, a to zajisté jest více náboženských, legendarních než čistě novellistických? Na látkách legendarních dalo by se nejnázorněji demonstrovati, jak lid převzatou látku zpracuje a přetvořuje.[41])

Však i moderní život nemohl úplně zatlačiti staré tradice a potlačiti zcela tvůrčí sílu lidovou, jak lze viděti ku př. ze silného svazku lidových tradic sebraných v jednom z nejprůmyslnějších krajů německých.[42])

Plnou pak silou udržuje a tvoří si svou literaturu lid v těch krajích, kam kulturní život proniká měrou velmi slabou, a kde vzdělání lidu jest na úrovni dosti nízké, tam dostačuje stará ústní literatura.

---

[41]) Srv. ku př. uhersko-ruskou legendu o Šalomounovi, ve které Šalomoun zná všelijaké jazyky, německý, maďarský, ruský, talijanský, turecký; pozval k sobě královnu křesťanskou z Ameriky, o které mu vypravoval kohout, taková jest nástupkyně královny ze Saby, oficíři jeho přejeli tam na »damšifách« atd. В. Гнатюк Етнограф. Материяли з Угорськоï Руси I., str. 24 sl., č. 10.

[42]) Otto Schell, Bergische Sagen. Gesammelt und mit Anmerkungen herausgegeben von — Elberfeld 1897.

Přirozeně shlíží Kawczyński nesmírně na lid. Na otázku, čím jest lid, odpovídá »nestranně«: »Jest on chodzącą nieudolnością myślenia. Jest wcieleniem czarnego zabobonu. Lud to warstwa społeczna, do której światło świeczników cywilizacyi albo wcale nie doszło, albo tylko szparami. W ustawicznem borykaniu się z naturą: pogodą, ziemią, bydłem, lud nabiera siły fizycznej, ale traci sprężystość myśli . . . Niech nikt nie sądzi, że moralność ludu jest lepszą, aniżeli klas wykształconych. Wszystkie złe narowy są także u nich, tylko w wyższym, brutalniejszym stopniu. Lud to pijaństwo, niszczące jego ciało i myśli, lud to chciwość na zagon pola, dla którego zabija sąsiada, szwagra, albo nawet brata lub ojca . . .« (str. 24—25). Takové naprosté odsuzování lidu jest stejně nesprávné a nespravedlivé, jakož i přílišné vychvalování a vynášení lidu, ve kterém si libovali kdysi romantikové ethnografie a někdy i dosud libují. Dále praví spis. stejně nesprávně »Prawda, że lud opowiada powiastki (tylko nie wszyscy i nie wszędzie), ale każda prawie jego powiastka jest wypaczona a więc nie swoja« (str. 25). I v tom křivdí spis. lidu a dosvědčuje tímto, že se blíže nezabýval studiem ústních tradic.

Každá téměř sbírka obsahuje nějakou samostatnou pohádku, ke které se sotva nalezne jinde podobná — srv. ku př. zajímavou uhersko-ruskou pohádku o fonografu,[1]) dosvědčující jasně, jak někdy se zachovala samostatná tvůrčí síla a sice právě u lidu, jehož se kultura a civilisace sotva dotkla, na který nepůsobila rozkladně. Takových ovšem zcela samostatných povídek lidových jest celkem velmi málo. Ale za to přemnohé příklady daly by se uvésti, kde lidoví vypravovatelé samostatně kombinují staré známé motivy, jednotlivé motivy nejrozmanitějšími způsoby modifikují a tak vlastně tvoří nové pohádky. Při tom pak namnoze hledí si také formální stránky, začínají vypravovati zvláštními úvodními formulkami a uzavírají vypravování opět a to častěji zvláštními závěrečnými formulkami. Také uvnitř v textě nalézáme zvláštní stilistické výzdoby ne nepodobné těm, kterými se označují výpravné, epické písně lidové. Jest pak pozoruhodné, že právě pohádky národů stojících na nízkém stupni civilisace jsou formalně dokonalejší, než pohádky národů kulturnějších a civilisovaných. Ludwig Lenz ku př. na nejednom místě připomenuté knížky vytýká, jak vybledlé, suchoparné, pokleslé jsou pohádky anglické. Tuto formalní povahu lidových povídek nevzal Kawczyński vůbec v úvahu. Arciť může se na jeho omluvu připomenouti, že nebyla ani od folkloristů ještě náležitou měrou prozkoumána, že studium její jest teprve v začátcích.

S největší však rozhodností obrací se Kawczyński proti tomu, aby se při výkladu starších památek literárních mohlo a smělo operovati také pomocí textů zapsaných z úst lidu v XIX. stol., obrací se pak roz-

[42]) Гнатюк Етнограф. Матеріяли з Угорської Руси I., str. 172, č. 18.

hodně proti celé literárně-vědecké škole, vedené řadou učenců prvního řádu, Gastonem Parisem a j.

K. chtěl by milerád přiznati, že povídka o »Amor a Psyche« se zakládá na pohádce lidové, dokonce na takové, jíž podkladem by bylo manželství s netvorem, kdyby taková pohádka byla v oné době dosvědčena. Kladouce takové požadavky, nemůžeme se ovšem nikdež při otázkách toho druhu dočiniti výsledků. Než mnohem opatrnější a střízlivější by bylo, kdyby se řeklo, že jest ovšem ona látka zpracována, sepsána od určité osobnosti v určité době, ale že za daných poměrů nemáme žádných dokladů, že by látka ta byla bývala vymyšlena za oné doby onou osobností. Bezpečného nemůžeme nic říci. Co spis. dále praví o stáří pohádek zapsaných v dobách novějších, v století XIX. (str. 20 sl.), ukazuje, že se blíže nezabýval studiem pohádek. Píše: Jest »otázka, nemohou-li pohádky zapsané v XIX. století býti starší? Zajisté, jsou starší, neboť potřebovaly čas, aby se rozšířily, ale toto stáří nesáhá na staletí zpět, mimo několik málo. Jisto jest, že Bajarz polski, vydaný roku 1858, který buď co buď obsahuje nejlepší pohádky polské, závisí silně na sbírce Grimmů z r. 1812, sbírka Grimmů závisí v nejlepších svých povídkách na sbírce Perraultově z r. 1697 a na Pentamerone, sbírka Perraultova taktéž do jisté míry závisí na Pentamerone . . .« (str. 20). Nechceme se dotýkati blíže Glińského sbírky, nazvané »Bajarz polski« ne zcela právem, neboť neobsahuje p o l s k é pohádky, leč běloruské, a to nikoli v ryzí formě lidové, než silně zpřepracované a literarně upravené, ba plným právem mohli bychom říci znetvořené. Ale nemůžeme potlačiti podiv svůj nad tím, co Kawczyński pověděl o poměru těchto tří sbírek.

Povrchní srovnání pohádek v nich vydaných a ve všech těch sbírkách také upravených, zpracovaných ukazuje, že pohádky nesouvisí úže, vždyť ku př. ani velká sbírka Grimmů neobsahuje všecky pohádky obsažené v malé sbírečce Perraultově. A jaký jest velký rozdíl mezi sbírkou Perraultovou a sbírkou Neapolitánce Giambattisty Basile »Pentamerone«! Jsou to výroky tak ukvapené, jimiž brošurka tato vůbec oplývá, i když nehledíme na četné výtky, jimiž zasypává tu Kawczyński svého odpůrce. Připisuje tu folkloristům názory, ba i snahy i směry antikulturní, jim úplně cizí. Nikdo přece nepovažuje všecko, co se v lidu nalézá, za výtvor lidový (str. 25). Ale konečně možno pověst »Bova Korolevič« považovati málem do té míry za výtvor lidový, jako mnohé zpracování látky obecně rozšířené v literatuře knižní za majetek autora dotyčného. Kawczyński krutou svou nenávist proti folkloristům rozšiřuje dokonce i na ony literaty a básníky, kteří poesii umělou se snažili osvěžovati poesií lidovou, na básníky i v písemnictví polském jak v XIX. stol. tak též v nejnovější době skvěle zastoupené, výrokem »a już intelektualnymi hołyszami są chyba ci, którzy zamiast coś poży-

tecznego zanieść ludowi, idą u niego żebrać poezyi« (str. 25), obrací se taktéž proti heslu zpět k lidu: »co więcej: na sieczkowatym (że tak dla krótkości powiemy) folklorze chcą nawet budować cywilizacyą polską« (str. 25). Jsou to názory, které ovšem nás se tu blíže netýkají, jakož i osobní půtky spisovatelovy, a pro hlavní otázku nás zajímající, jsou lhostejné, ale nechtěl jsem přejíti přes ně mlčením, neboť jsou nanejvýše charakteristické jak pro spisovatele samotného, tak pro ovzduší, ve kterém se vyvinuly jeho názory o folkloreu a lidovědě.

Následovala ještě odpověď prof. Ed. Porębowicze »Odprawa prof. Kawczyńskiemu«, ve které klidným čistě vědeckým tonem zodpovídá pouze první zásadní otázku Kawczyńského o spojitosti literarní a kulturní mezi starověkem i středověkem. Kawczyński odpověděl ještě vášnivě psanou brošurkou »Jeszcze o folklorze«.[44])

Ve výše (str. XIX) uvedené studii Klingerově vyvracejí se šťastně Kawczyńského pochybnosti o tvůrčí síle lidové, ba negace této s jeho strany a činí se některé jiné pozoruhodné poznámky. Spis. poukazuje ku př. na to, že některé jednotlivosti staré pověsti o mistrném zloději, čili o pokladě Rampsinitově (zvláště episoda s rukou nebožtíkovou) nalézají se pouze v soudobých lidových versích této látky, zapsaných v XIX. stol., nikoliv ale v středověkých literárních versích jejích, a to jest fakt, který by měl vyzvati pozornost prof. Kawczyńského, neboť dá se vyložiti pouze ústní tradicí, nepřetržitě trvající od nejstarších dob až po nejnovější. Klinger připouští dále samostatný vznik prostších motivů v různých dobách u různých národů, zvláště motivů vzatých z obecného života, jako ku př. historie Josefa Egyptského a ženy Putifarovy. Stejně připouští samostatný vznik nesložitých motivů, ve kterých se odrážejí názory a pověry, vlastní určité fasi v duševní evoluci člověka. Sem by počítal hojné pověsti o zjeveních duchů, o upírech, hostech z onoho světa, které třebas vystupují u různých národů, rozdělených prostranstvím a časem v identickém málem znění, vykládaji se mnohem lépe z prastarého, všem národům kdysi společného animismu, než z theorie stěhování, přejímání. Takovéto stěhování třeba dle vývodů Klingerových předpokládati zvláště u těch tradic, ve kterých se nalézají výrazy a terminy, které se nedají vykládati ani z jazyka ani z obyčejů toho národa, kde jsou zapsány, ale stávají se srozumitelnými světlem zvláštních styků. Když na př. v polské pohádce o dvou bratřích, chudém a bohatém, se čte »Sumsum, sumsum, otevř se!«, to bez obtíží poznáme známé »Sezame, otevř se!« z arabské povídky[45]) z 1001 noci o Ali Babovi a čtyřiciti zbojnících. Když se to potom potvrdí úplnou identičností látky, nalezneme dostatečný podklad pro odvozování této pohádky z pramene arabského. Ovšem není, dodáváme,

[44]) Tyto dvě brošurky nebyly mi přístupné. Znám pouze stručnou zmínku o nich od W. Klingera. Wisła XVIII., 29 sl.

ani zapotřebí této zvláštní shody ve jménu hory, která se má otevříti na dané oslovení, obmezení Klingerovo jest příliš úzkoprsé. Rčení ono jest v různých versích velmi různé, zjednodušeno, také vypadlo, ale tím přece souvislost versí evropských s versí arabskou není méně pravdě podobna. V polské versi ku př. z Těšínska[46]) praví, jak při příchodu tak při odchodu pouze »efata!«, v uherskoslovenské[47]) »hopsa hor sa — zem otvor sa!« a »hopsa horsa — zem zatvor sa!«, v jedné moravské[48]) »centrum, otevři se!« a »centrum zavři se!«, ve valašské versi[49]) byl úplně zapomenut tento motiv, podobně v maloruské versi z východní Haliče,[50]) taktéž v běloruské,[51]) ve velkoruských a též maloruské jedné[52]) zase zcelu prostě »дверцы! дверцы! отворитеся!« a »дверцы, дверцы затворитеся!«, kdežto v jiné velkoruské[53]) versi se lépe zachovalo původní jméno сазань отворись! Také v lotyšské versi[54]) oslovují horu prostě »rosť, hora, otevři se!« — Též v bulharské jedné versi[55]) bylo zapomenuto jméno, a dub, ve kterém ukryty peníze od loupežníků, otvírá a zavírá se na pouhý povel »отфорисе! — затфорисе!« Vypravovatel kašmirské[56]) povídky připomíná sice, že se dveře chaty lesní, ve které loupežníci skládali svou kořist, otvíraly a zavíraly na jistá kouzelná slova a že si rek zapamatoval tato kouzelná slova, ale sám je zapomněl. Přes to není pochybnosti o souvislosti těchto různých versí a variantů s povídkou arabskou.

Klinger uvádí ještě některé jiné příklady, maloruskou legendu o národu Rachmanů a ruskou legendu o sv. Basiliovi Novém, kde tělo zavražděného hozené do moře vynesou dva delfini na břeh. Tu vlastně ani jméno ryby neznámé ruskému lidu není nutno, aby bylo jasno, že jest to legendarní pověst odjinud převzatá. Jest řada řeckých tradic o dobročinných, vděčných aneb zamilovaných delfinech, zvláště legenda o smrti Hesiodově, jehož stejně nevinně zabitého a do moře vhozeného vynesli dva delfini na břeh. Také v řeckých životech svatých vystupují delfini v analogické úloze. Přemnohé tradice u národů v novější době nalezené nejsou s podobnými tradicemi národů klasických v přímé sou-

---

[45]) Chauvin, Bibliographie des ouvrages arabes V, str. 79 sl., č. 24.
[46]) Malinowski, I., str., 46.
[47]) Dobšinský, III., 68.
[48]) Kulda, III., str. 63, č. 6.
[49]) Václavek, *a*) str. 11.
[50]) Роздольскій, č. 75, Етноґр. Зб. VII., str. 161.
[51]) Романовъ, III., str. 312, č. 66.
[52]) Аѳанасьевъ, II., str. 306, č. 201, a stejně Худяковъ, III., str. 93, č. 110. Рудченко, II., str. 139, č. 33.
[53]) Чудинскій, str. 41, č. 4.
[54]) Трейландъ, str. 280, č. 138.
[55]) Шапкаревъ, IX., str. 327, č. 185.
[56]) Hinton Knowles, str. 267, č. 46.

vislosti, zvláště tradice rázu bájeslovného. Nesmírně bohaté demonologie, celá hierarchie duchů vodních a lesních, vzduchových tvoří samé jádro animismu. Nelze přece homerovskou Circei pokládati za »pravzor všech pozdějších čarodějnic«, ani kultus posvátných stromů odvozovati z klasického starověku, ani v středověku shledané zprávy o vlkodlacích odváděti od pověr národů klasických, nelze Ovidiovým Metamorfosám připisovati zvláštní význam pro šíření víry v přeměny.

Víru v přeměny, podání o přeměnách třeba pokládati za obecně lidské. Závislost středověkých pověstí o přeměnách na povídce Apuleiově možno připustiti jenom v těch případech, když jakás nápadná shoda v jednotlivostech dosvědčuje zjevné vypůjčení, a zevnější okolnosti takový výklad dopouštějí. Folklore jest něco příliš složitého, není pouze sbírkou pokažených motivů původu literarního, než lze v něm rozeznávati přežitky prastarého animismu, echa podání starověkých, nejen klasických, než také orientalních, egyptských a babylonských, pozdější výtvory lidové, konečně reminiscence čistě literarní, a vše to smícháno jest tradicí jak ústní tak literární v pestrou masu.

Také novější jeden německý autor, Karl Reuschel,[57]) připomíná, že výklady školy anthropologické nemohou uspokojovati. Pohádka jest dle něho plodem obrazotvornosti lidské, hluboce v člověku zakořeněné záliby na vymýšlení a vypravování. Pohádka jeví se většinou jako harmonické dílo umělecké, tak že nemůžeme stejnoměrné spojování týchž součástí na různých místech chápati jinak, než předpokládajíce přímé přejímání, a musíme se domnívati, že pohádky mnohem častěji se stěhovaly a přejímaly, než připouští škola anthropologická. Reuschel pak referuje o díle Bédierově přizvukuje negativním výsledkům tohoto spisu, ovšem jenom do jisté míry. Musíme se, praví, s nimi uspokojovati dotud, pokud vezmeme v úvahu pouze obsah pohádky, ale doufá, že se dostaneme snad o krok vpřed, když začneme věnovati pozornost svou formě.

Pohádka zajisté mění svůj šat stěhujíc se od národa k národu, upravuje pečlivě kroj svůj podle vkusu země, ve které se usídlila, snaží se, aby zakryla svůj cizí původ, a tak podaří se jí často, že jest považována za něco zcela domácího. Uznává tedy spis. za záhodno, aby jistý počet pohádek nebyl srovnáván pouze do látky, než také do formy, do slohu svého u různých národů. Poznáme-li, jak se za různých poměrů mění látka a forma, získáme nesmírně mnoho pro psychologii národní. Netroufá si ještě, zda-li takové srovnávací studium formy a látky jistých všeobecně rozšířených pohádek přiblíží zodpovědění otázky po původu pohádek, o jíž řešení tolik hlav se pokoušelo, aniž by se byla nalézala všeobecně uspokojivá odpověď. — Z pouhého srov-

[57]) Volkskundliche Streifzüge. Zwölf Vorträge über Fragen der deutschen Volkskunde. Dresden und Leipzig 1903, str. 215 sl.

návání stilistických příkras a ozdůbek, pouhých čistě vnějších zvláštností, jak ku př. formulí uvozovacích do vypravování aneb uzavírajících vypravování, nevyzískalo by se, dle mínění mého, mnoho. Důležitější bylo by studium vnitřní formy takořka nerozlučně srostlé s látkou samou, a to ukáže nám ne-li původ jisté pohádky, tož aspoň užší příbuzenské svazky mezi jistými versemi.

Autor následujících studií o některých látkách pohádkových a legendarních nedal se slepě vésti žádnou theorií, než dal se do srovnávání různých versí těchto látek zcela objektivně, zkoumal jich souvislost, hledal jich původ a vlast bez nějakého napřed pojatého názoru theoretického. Seřazuje verse v určité skupiny dle místa jich původu, podle jazykového a zároveň též kulturního ústředí.

Tímto způsobem, tuším, přesvědčujeme se snadno, že se pohádky přece tak všeobecně nešíří a neujímají, jak se na mnoze za to má, než že šíření a ujímání pohádek má jisté meze, zakládající se v poměrech kulturně-politických.

V Evropě vůbec a zvláště mezi slovanskými národy můžeme konstatovati asi tři dosti ostře ohraničená území: 1. západo- a středoevropské, 2. východoevropské a 3. jihovýchodoevropské. Mezi těmi územími mohly se dále ještě předpokládati některé drobnější, přechodní etappy, zvláště mezi střední Evropou a východní, tak, abychom se obmezili na národy slovanské, shledáváme zvláštní okrsky severouherský (slovenský, uherskoruský), do jisté míry polský mimo kraje západopolské. Do území východoevropského náleží částečně tradicionalní literatura maloruská, mnohem značnější měrou běloruská. Přímějších styků mezi hlavními územími jest poměrně velmi málo: daleko větší jest vliv západní a středoevropský na východní, ale ne tak vliv ústní tradice jak spíše knižní literatury, lidových tradic knižně zpracovaných, kdežto vliv východoevropských tradic lidových na západní jest velmi nepatrný, nechci říci nicotný. Jihovýchodní území (balkanské) podlehlo nejsilněji vlivu orientalnímu prostřednictvím tureckým; dosti značnou měrou pozoruje se souvislost s tradicemi kavkazskými, částečně též s územím východoevropským (nejvíce ještě s tradicemi maloruskými).

Tradice mohly by se zajisté přenášeti bez mezí jako semena roznášená větrem, ale stejně jako semena, nemohou se všude ujímati, zachycovati, než vyžadují jistých příznivých podmínek, jak semena určitého podnebí, příznivé půdy. A když konečně látka se uchytí, přizpůsobuje se daným poměrům, aklimatisuje se, přetvořuje se. Tak nalezneme všeobecně rozšířenou látku v různých obměnách, a sice v určitých formách v určitých územích geografických, střediskách kulturně-politických. Vedle látek všeobecně rozšířených u nejrůznějších národů v nejrozmanitějších úze-

mích a ústředích, jsou látky obmezené pouze na některé oblasti, na jisté skupiny ne tak jazykově spřízněných národů, jako spíše kulturně-politických celků. Takovým způsobem můžeme zachycovati větry roznášející tradice lidové, můžeme konstatovati, pokud jest jistá látka rozšířena, a když ne látka, aspoň určitá její forma. Když se pak podaří konstatovati, že jistá látka, anebo aspoň jistá její obměna jest obmezena na určitý okrsek, přiblížili jsme se značně konečnému cíli, a můžeme se odvážiti na řešení poslední otázky po původu a vzniku té které látky.

Ačkoliv jsem přesvědčen, že theorií migrační především se vysvětlují uspokojivě shody přečetných versí zapsaných v různých dobách u různých národů rozdělených hranicemi kulturně-politickými, náboženskými a jazykovými, přece nesnažím se vysvětlovati shody tyto za každou cenu pouze přejímáním a stěhováním, než kladu vždy též otázku nevznikly-li některé ty látky samostatně na místech různých za shodných okolností na základě obdobných disposic psychických. Nenutí-li pak právě identičnost versí do nejmenších detailů ke konstatování užších genetických svazků mezi nimi, vidím se nucena k onomu výkladu. Kde pak shledávám poněkud složitější motiv pohádkový, který nemá podkladem jakousi mravní zásadu, nemohu připustiti, že by byl mohl vzniknouti na několika místech zároveň, jako ku př. motiv závěrečný v látce o »udatném krejčí«: rek chytá se stromu (kříže) a postraší jím nepřítele, aneb stejné, podobné válečné lsti reka toho vyskytující se ve versích hodně vzdálených a odlehlých (v albanské a ruských). V tomto případě předpokládal bych rovněž užší genetickou spojitost.

Doufám, že mi kritika neupře, že jsem hleděl především vyčerpati podle možnosti všecken přístupný material. V této snaze a při nesmírné bohatosti stále přibývajícího a hromadícího se materialu sdělil jsem v dodatcích novější materialy, které za tisku teprve mi přicházely do rukou. Snad připustí také kritika, že snažil jsem se dodělávati se pravděpodobných výsledků postupuje se vší potřebnou kritikou a obezřelostí na této půdě, ovšem velmi kluzké.

Verse jednotlivé označuji jako v předešlých svých pracích, jistými zkratkami, ač mi bylo svého času vytknuto, že jsou temné a nesrozumitelné to jakési znaky »hieroglyfické«. Poznamenávám proto, že jsou to zkratky celkem velmi průhledné, první litera (aneb první dvě, tři litery) znamená národ, další pak užší kraj, kde byla zapsána, aneb sbírku, ve které se nalézá, zvlášť když původ její není blíže udán.

I. Udatný krejčí.

Grimm KHM 20

Strassburský rodák Martin Montanus vypravuje ve své sbírce různých fraškovitých i místy kluzkých povídek, populárních v polovici XVI. věku, která byla vytištěna poprvé r. 1557 v Augšpurku, následující historku[1]: V městečku Romandia žil krejčí, ten měl jednou při práci vedle sebe jablko, a na to se sletělo hejno much. Zlostně uhodil krejčí kouskem sukna na jablko i zabil na ráz sedm much. Krejčí dal si udělati krásný krunýř a na ten napsati zlatými literami »sedm na ráz zabito«. V krunýři tom chodil pak krejčí po ulicích, zašel na dvůr královský i lehl si do trávy. Sluhové donesli králi zprávu o tomto nepochybně velkém pánovi a král najal ho do svých služeb. Služebníci královí ale neshodovali se s novým sluhou, báli se domnělého reka i vystoupili naposled všickni. Král se nyní velice mrzel, sám také se bál rekovného válečníka, a hleděl, jak by se ho mohl zbaviti. Měl v lese dva obry, kteří mu velkých škod způsobovali, vraždili i pálili, aniž by kdo jim mohl brániti. Poslal tedy krejčíka a slíbil mu dceru svou za ženu a polovici království věnem, když přemůže a zabije obry. Vydal se krejčí do lesa a jezdce, kteří mu byli dáni na pomoc, nechal čekati před lesem. Našel obry pod stromem spící a chrápající. Sebral do záprsí plno kamení, vylezl na strom, pod kterým obrové leželi, a začal na jednoho z nich házeti kamení. Druhý se probudil pln zlosti, že ho bije. Potom hodil krejčí kamenem po druhém obrovi, i tak dlouho, až se oba obrové rozzuřili a tak dlouho se bili stromy vytrhanými, až se zabili. Na štěstí nedotkli se stromu, na kterém seděl krejčí. Když viděl, že byli oba obři mrtvi, slezl, způsobil jim jisté rány svým mečem i oznámil jezdcům čekajícím před lesem, že obry zabil. Krejčí žádal nyní, aby král slib svůj splnil, ale král chtěl, aby krejčí dříve ještě jinde chrabrost svou dosvědčil. V lese zuří jednorožec, působí mu mnoho škod na lidech i na dobytku. Chytne-li ho krejčí, dostane dceru královskou. Vydal se tedy krejčí provázkem opatřen do lesa, průvodcům svým kázal zůstati před lesem. Podařilo se mu chytiti v lese jednorožce a

[1]) Ein sehr schön lustig und aussdermassen kurtzweilig Büchlin, der Wegkürtzer genannt atd. Martin Montanus Schwankbücher. Herausgegeben von Johann Bolte. 1899, str. 19 sl.

to takto: Když byl jednorožec málem již u něho, zaskočil rychle za strom, a jednorožec prudce se rozehnav vrazil rohem svým do stromu. Ovázal nyní krejčí krk jednorožce, přivázal ho ke stromu i oznámil průvodcům, že chytil jednorožce. Nyní uložil ještě král krejčíkovi, aby chytil kance v lese. Opět nechal krejčí své průvodce před lesem a šel sám do lesa. Kanec se rozběhl po něm, krejčí spasil se šťastně do kapličky lesní, kanec za ním, krejčí vyskočil oknem, dveře zavřel a tak kance chytil v kapli. Nyní nemohl král více otáleti a musel krejčího učiniti svým zetěm. Mladomanžel vyzradil svůj původ slovy, která promluvil ze sna. Když se král o tom dověděl, vydal rozkaz, aby zeť byl zabit ve spaní. Krejčí měl ale věrného zbrojnoše na dvoře královském a slyšel od něho, jaké úklady se strojily o jeho živobytí. Mělť se nyní na pozoru, stavěl se spícím, ale slyšel dobře, jak žena jeho tiše vstala, otevřela dveře komory a opět si lehla. Začal jakoby ze sna mluviti hrozby, že sedm zabil na ráz, dva obry, chytil jednorožce i kance, že se nebojí těch, kteří stojí před komorou, totiž těch sluhů, kteří čekali na výhodný okamžik, ve kterém by vrazili do komory a krejčíka zabili. Sluhové uslyševše tyto hrozby utekli. Nikdo se více naň neodvažoval, a tak zůstal krejčí králem po celý svůj život.

Montanus zaznamenal tu podle všeho věrně povídku, která za jeho doby v polovici XVI. stol. kolovala mezi německým lidem, kterou slyšel snad sám za svých dětských let v Strassburku aneb později na svých cestách po jihoněmeckých, švábských krajích. Byla to pohádka zajisté všeobecně známá, neb i jiní němečtí spisovatelé XVI.—XVIII. stol. zapsali jakési narážky na tuto pohádku, připomínali aspoň její počátek, jak krejčí na ráz zabil několik much. Spisovatelé tito neměli na mysli povídku Montanovu, neboť udávají jiný počet much zabitých, u Fischarta na př. v Gargantua devět, ve Flöhhatz pouze tři. K popularisaci pohádky této přispělo ovšem zpracování Montanovo, neboť sbírka jeho povídek, ve které se tato nalézá, byla až do r. 1607, pokud víme, devětkráte vytištěna.

Jest ještě zpracování pohádky o udatném krejčíkovi nalézáme v německé literatuře konce XVII. stol. Lidový ráz pohádky byl v tomto zpracování mnohem více setřen než u Montana. Možná dosti, že souvisí s Mont. Počátek má týž celkem[2]): Zabil sedm much, když se jich hejno sletělo na jablko, a dal si týž nápis napsati zlatými literami na krunýř, stejně ulehl před královským dvorem. Pořad motivů jest změněn, rek pak jest vyslán proti netvorům z jiných příčin. Na dvoře chovali se k němu všichni uctivě, a ač by byli rádi zvěděli původ zlatého nápisu na jeho krunýři, nikdo se neodvažoval na to se zeptati. Král tak si ho zalíbil,

[2]) Ib., str. 479 sl.

že mu přislíbil svou dceru. Méně ale byla mu nakloněna princezka sama, nevěsta jeho, chtěla se přesvědčiti o jeho rekovnosti, neboť jinak by ho nemohla milovati. Proto tedy, nikoliv z návodu závistivých dvořanů královských, byl rek vyslán napřed proti jednorožci. Krejčí se vydal do lesa ozbrojen nejenom provazem než také dýkou, chytil pak jednorožce stejně, a svázal ho pevně. Nyní slavila se svatba. Vypravuje se pak sen krejčíkův, ale zcela stručně; princezka zdá se, že se ani králi nepochlubila, jakého to má muže. Za to ho poslala proti divoké svini. Ozbrojen provazem a kopím vydal se rek do lesa, přišel do jakési kapličky lesní, a podle výkalů v ní soudil, že se tam zdržuje svině. Čekal tam tedy na ni a šťastně ji chytil. Když svině vyskočila oknem, vskočila právě na kopí a prorazila si jím tělo. Zápas s obry byl zapomenut.

Montanova povídka byla, jak poznamenal učený vydavatel Montanových spisů dr. Joh. Bolte,[3]) zpracována ještě hollandským jazykem a později tištěna.

Ze starší doby, před polovicí XVI. st. není pohádka tato známa, nebyla ani v Německu ani jinde před tím zaznamenána.

V dnešních tradicích lidových byla hojně nalezena jako po celé Evropě taktéž na východě. Jest to látka nad míru rozšířená od západních hranic Evropy až do krajů východní Indie. Chceme zde srovnávati různé verse její, postupně je stopovati, ukazovati, pokud a kterou měrou geneticky souvisí, a pokoušeti se o stanovení jejího původu.

Jelikož byla pohádka tato nejdříve zachycena v Německu, chceme nejdříve zkoumati, jak a do které míry souvisí novoněmecké verse s versí Montanovou (Mont.).

Nejzachovalejší německá verse jest tirolská z údolí Oetze[4]) (Nz[1]): Chudý krejčí pochutnal si jednou ve svátek na kaši ovesné, v tom přiletělo na ni hejno much, krejčí zlostně po nich uhodil svou pravicí, a zabil sedm much. Zakládal si nemálo na tomto svém kousku hrdinném, napsal na cedulku velkými literami: »Schneider Freudenreich, Schlägt sieben auf einen Streich«, zastrčil si cedulku za klobouk, oblékl si nedělní svůj frak a jal se pyšně vykračovati po návsi. Sláva jeho rozšířila se až do sídla královského. Potřebovali tam právě velkého siláka, neboť v oboře královské působil strašný kanec denně velké škody. Poslali tedy pro krejčíka a král slíbil mu odměnou dceru svou i království. Krejčí vydal se do lesa vesele si pohvizduje, dlouho marně hledal strašné zvíře, již se vzdával vší naděje, až najednou to zapraskl v houšti a kanec přímo naň se vyřítil. Krejčík běžel střemhlav do kapličky, skryl se za dveře, a když kanec vběhl až k oltáři, rychle vyskočil z kapličky a zavřel dveře. Sotva krejčík tento úkol vykonal,

[3]) Ib., str. 561.
[4]) Ign. u. Jos. Zingerle II., str. 12 sl.

byl mu uložen jiný, těžší. Královskému domu hrozilo velké nebezpečí, nepřátelské vojsko vtrhlo do země, královská vojska byla všecka pobita a lid odpíral službu vojenskou. Král prosil krejčíka o pomoc a opakoval svůj slib. Rek náš sedl si na nejlepšího válečného koně králova, a dal se tak pevně uvázati, že seděl jako přibitý. Jeli kolem kříže. Krejčí pomyslil si, že se vše musí díti pomocí boží, chytil kříž a vytrhl jej ze země. Sám tak táhl na nepřítele. Když nepřátelé spatřili reka s křížem v ruce a přečetli nápis na jeho klobouku, ulekli se i dali se na divoký útěk. To je motiv, který u Montana nečteme, ale hojně nalézáme v novějších versích, na mnoze lépe odůvodněný, zvláště episodu s křížem neb stromem. Vítězně vrátil se rek do sídla královského. Slavnosti byly však přerušeny: venku řádili tři divocí obrové a krejčí byl proti nim vyslán. Když tam přišel, prosil o pohostinství a byl přátelsky přijat. Ale obrové kuli úklady. Když se host uložil a usnul, začali obrové shazovati naň velké kameny. Rek ale zívl, když to zpozoroval, a vysmíval se jim, zdaž neznají nic lepšího, než házeti po něm hrášky. Hodil pak sám po obrech kameny takovou silou, že dva usmrtil. Třetí postrašen chtěl po řebříku vylézti do komory, ale krejčí strhl řebřík, obr spadl do dvora a zabil se. Tento motiv byl převzat z jiné látky o zápasech tělesně slabého, ale chytrého člověka s obrem, drakem, čertem, s kteroužto látkou pohádka o udatném krejčíkovi silně se spojovala a mísila.

Podobná jest verse zapsaná v kraji Dithmarském[5]) (Ndi). V této vypravuje se, že krejčí si napsal na čepici velkými literami, že zabil dlaní dvacet čtyry muže; bylo zapomenuto, jak nabyl krejčí vědomí své velké síly. Král vyslal proň tucet vojáků a ti ho násilím přivedli. Král uložil mu, aby chytil jednorožce v lese — krejčí to provedl stejně jako v Mont. — potom, aby pobil tři obry. Scena v ložnici jest jiná než v Nz[1]. Našelť krejčí pod postelí dvě mrtvoly, položil jednu do postele a sám vlezl pod ni. Jak to provedl, přišel obr a uhodil mrtvolu v posteli velkou sekerou přes hlavu. Krejčí vykřikl a zaklel, co ho komáři štípají, vyskočil, obr postrašen utekl, spadl se schodů a zlomil si vaz. Krejčí položil nyní druhou mrtvolu, stáhl první a lehl si opět pod postel. Přišel druhý obr a uhodil silně mrtvolu. Krejčí stejně vykřikl a vyskočil. Obr utekl a zlomil si taktéž vaz. Krejčí chopil se nyní sekery a šel po schodech dolů: tam klečel třetí obr a prosil, aby ho nechal na živě. Ale krejčí ho do smrti zabil. Král oženil ho nyní se svou dcerou a udělal ho korunním princem. Vypukla válka a korunní princ musel s armádou do pole proti nepříteli. Rek neuměl jezditi, ale nedal se uvázati, bodl koně ostruhami, kůň rozletěl se proti nepřátelské

[5]) Dr R. Hansen, Dithmarsische Märchen č. 5. Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holstein-Lauenburgische Geschichte VII., 1877, str. 225 sl.

armádě, jezdec chytil se v úzkosti své kolu na cestě, vytrhl jej a řítil se dále proti nepříteli. Ten se zděsil, že to útočí generál s dělem v ruce a dal se na divý útěk. Zajímavo, jak tu byl poslední motiv zmodifikován, aby postrach nepřátel se stal pochopitelnějším.

Obě tyto látky o udatném krejčíkovi a o zápase chytrého člověka s bytostí nadpřirozenou smísily se silněji v jiných versích. Tak předně v jedné versi tirolské [6]) (N z²). V této zachovaly se z první látky sledy nevalné. Rekem jest tu žebrák, který na ráz zabil sedm much, když sletěly na jeho sýr. Když pak s cedulkou, hlásající jeho rekovný čin, kterou měl zastrčenou za kloboukem, přišel do vesnice, vyzvali ho vesničané, aby chytil a zabil medvěda v lese. Chytil ho pak pod. jako v N z¹ a v Mont. kance. Když to vykonal, slíbili mu vesničané ještě hromadu peněz, přemůže-li divého muže v lese. Žebrák podlehl v zápasech s divým mužem, utekl ale šťastně, když byl ještě ženu divého muže o měšec peněz oklamal. Ukradl ještě beránka, rozřízl mu břich a střeva rozhodil; běžel dále rychleji a skryl se konečně ve křoví. Divoký muž slyšel od pasáka, že běžel kolem jakýsi člověk, který si nožem rozřízl břich a střeva vyhodil a ještě rychleji pak utíkal než před tím. Zkusil to na sobě divoký muž a skonal. Žebrák vyskočil ze svého úkrytu a běžel si do vesnice pro slíbenou odměnu.

Ještě silněji smísily se obě látky ve versi švábské [7]) (N b š): Krejčík zabil na ráz 24 komáry, když se sletěli na jeho ránu. Na klobouk umístil si nápis hlásající jeho sílu. V městě, do kterého na cestě své se dostal, měli z toho siláka strach a hleděli, jak by se ho mohli zbaviti, tedy pod. jako u král a jeho sluhové Mont. Poslali ho pak na divokého kance a krejčík chytil ho pod. jako v Mont., N z¹, N z². Když o rekovném činu jeho zaslechl král, sliboval mu mnoho zlata a stříbra, zabije-li jednorožce pustošícího zemi. Krejčí chytil ho stejně jako v Mont. Král dostal ze siláka strach, a slíbil mu dceru, zabije-li tři obry, kteří mají zámek na jedné skále v lese. Na cestu vzal krejčík s sebou sýr, na cestě chytil ješte sýkorku. Najednou začalo něco praskati, jakoby se les lámal. Blížil se to obr a šlapal po jedlích jako po strnisku. Když spatřil krejčíka, pohrozil mu, že ho sežere, nepřemůže-li ho ve třech kouscích. Zápasí nejprvé v hodu, krejčí pustil sýkorku. Pak obr tlačil kámen, až z něho vytekla voda a krejčí kámen (sýr), až z něho vyteklo mléko. Potom vyskočil obr z údolí na skálu, kde byl zámek, a krejčík měl to po něm udělati: chytil vršek jedle, kterou byl obr k zemi ohnul, a jedle vymrštila ho mnohem výše, než obr skočil. Obři pohostili krejčíka a uložili ho, v noci pak nechali spadnouti naň mlýnský kámen. Krejčí slyšel jich šepot a v čas se skryl. Pohrozil jim, a obři strachem vy-

[6]) Ign. u. Jos. Zingerle, op. l. c. 108.
[7]) A. Birlinger, I. str. 356 č. 583.

skočili oknem i zabili se. Jest to tedy motiv dosti podobný Nz[1]. Krejčík se pak pochlubil, že vyhodil obry oknem a stal se zetěm královým.

Rovněž tak spojily se obě látky ve versi z Uckerské Marky [8]) (Nkm): Malý, hrbatý krejčík uhodil oběma rukama po mouchách, které se sletěly na několik kapek piva, a zabil pravicí dvanácte, levicí jedenáct. Dal si udělati tesák a napsati na jednu jeho stranu dvanáct, na druhou jedenáct. Krejčík šel ještě s dvěma soudruhy právě lesem, ve kterém řádil medvěd. Medvěd udělal si brloh ve staré fořtovně, krejčík skočil odvážně se svým tesákem do světnice oknem a probudil medvěda. Medvěd vrhl se na krejčíka, ten ale chytře vyskočil protějším oknem, oběhl dům, vskočil zase oknem a druhým ven, medvěd stále za ním, krejčí šťastně se dostal jemu do zad, vrazil mu svůj tesák do vazu a zabil ho. Král rozhlásil, že dá princeznu tomu, kdo zabije medvěda. Scena tato částečně jen připomíná scenu s kancem u Mont. a v jiných novoněmeckých versích, neboť krejčík počínal si tu nejenom hbitě, než také zmužile, a skutečně skolil medvěda. Králi sželelo se, že měl dceru svou provdati za hrbatého krejčíka, žádal proto, aby s ním ještě vytáhl do války, neboť doufal, že se ho tam zbaví. Když krejčí s králem a vojskem jeho přijel do lesa, zůstal na jednou svými vlasy viseti na fíkovém listě (!) a bělouš mu uběhl, i král si myslel radostně, aby jen tu visel, až by zčernal. Než bělouš se vrátil právě pod krejčíka, a ten využil šťastné příležitosti, seskočil naň a seděl opět statně na koni. Když nepřátelé uslyšeli, jakého má král reka, dali se strachem na útěk, a krejčík mával vesele mečem. Král ještě mu nedal dceru svou, než uložil mu, aby ještě přemohl obra, který také chce princezku. Zápasy s obrem jsou tytéž: tlačen kámen-sýr, vyhozen kámen-skřivánek. Dále odchylně: obr zlostně hodil po krejčím velkou železnou tyč, ale krejčík v čas uskočil, a když se obr sehnul, aby vytáhl tyč, která se hluboce zabořila do země, vyskočil mu na záda a vrazil mu svůj tesák do vazu. Zakončení jest také odchylné: král uložil ještě krejčíkovi, aby jel za sluncem; krejčík nedával dobře pozor, zapadl do bahen a hloub i hloub do nich propadal.

Ve versi meklenburské [9]) (Nbm) podniká krejčík zápas s obrem podle druhé látky na před a potom provede chrabré kousky, jimiž se proslavuje udatný krejčík. Rek meklenburské verse jest jaksi filosofičtěji naladěn a není proniknut vědomím síly a chrabrosti, když zabil plácačkou na ráz padesát much, než zastrčil si cedulku hlásající tento důkaz jeho chrabrosti, za klobouk, když se přesvědčil, jak pravdivé jest pořekadlo »Zdání klame«. Unaven lehl si rek náš na cestě pod dubem a usnul. Najednou pocítil, že někdo jím zatřásl, vzbudil se a spatřil před sebou

[8]) Adalbert Kuhn, Märkische Sagen und Märchen, str. 289.
[9]) Karl Bartsch, I. str. 501 sl. č. 14.

dva vzácné pány s odkrytými hlavami. Řádil v tomto království nepřemožitelný obr, žádal každý rok deset panen, a nikdo se proti němu neodvažoval, ačkoliv král sliboval vítězi nad obrem nejenom peníze a pocty než i nejkrásnější svou dceru. Pánové oni vyzvali domnělého siláka, aby se dal do boje s obrem. Krejčík přivolil, ale vymínil si na před, aby směl býti po čtyry neděle u stolu královského a píti z číše královy. Rek tedy žil a hodoval na dvoře královském, získal si nad to lásky princezky královské, a ujištěn její přízní a láskou, pustil se chutě do boje. Zamítl všecky zbraně, neboť neuměl jich užívati, zamítl také koně, neboť neuměl jezditi, než vzal si jen chleba a sýra proti hladu. Na cestě chytil ještě skřivánka. Druhý den spatřil černé věže hradu obrova. Vylezl na jabloň, která rostla u zdi, aby si pochutnal na jablkách. V tom spatřil ho obr, stáhl ho dolů s jabloně, postavil si ho na dlaň, a nechal mu volbu, kterou smrtí by chtěl zemříti. Rek ale vyzval ho k zápasu, neboť ač jest obr větší, proto přece není silnější. Síly své zkusí obvyklým způsobem (kámen-sýr, kámen-pták). Podobná jest scena v noci v ložnici: jen že obr nehází po krejčíkovi kameny, než jde přímo do ložnice a bije železným kijem po posteli železné, na které myslel, že leží krejčík; ten ale si hned byl lehl pod ni. Krejčí dělá, jako by to byly rány od komárů, much, konečně pohrozí obrovi, že mu dá, tak že obr se zalekne a uteče. Rek za ním a udílí mu milost, daruje mu život, když obr slíbil, že odejde z toho království a více se v něm neukáže. Potom uložil mu ještě král, aby chytil jednorožce, — krejčí to provedl jako v Nbš., Mont., a zabil kance — i to provede stejně, ale ještě chytřeji: když našel stopy kancovy, posypal je hráchem, aby ho takto vlákal do starého kostela lesního a v kostele se skryl za dveřmi. Čekal dlouho, až ráno přišlo zvíře. Oken zdá se, kostel ten neměl, neboť krejčík vylezl na střechu po blízkém stromě, aby probil velkou díru. Králi se pak pochlubil, že vhodil kance střechou a stropem do kostela.

Týž pořádek motivů nalézáme taktéž ve versi východopruské[10]) (Nlop.). V této nezabil krejčík jednou ranou hejno much, než svůj vlastní hmyz; sebral ho třicet tři kusy, položil je na kámen a druhým kamenem je všecky na ráz zabil. Napsal na svůj raneček: »Mohu na ráz zabiti třicet tři« a putoval dále. Jel kolem král a najal ho do své služby, neboť má ve své oboře obra, jednorožce a divokého kance, a ti působí mu mnoho škod. — V zápase s obrem jest první motiv obecně známý (kámen-sýr), druhý motiv porušen, jak se ukáže srovnáním s jinými příbuznými versemi: obr zve ho, aby šli spolu na třešně, obr obíral vrcholky stromů a dostával nejlepší třešně, krejčík musil se spokojovati s dolními, špatnými, a obr se mu posmíval, že nemá ani tolik síly,

[10]) E. Lemke, II., str. 137 č. 25.

aby chytil vrcholky. Krejčí rychle chopil se stromu, který byl obr až k zemi ohnul, ale v tom pustil obr větev, a krejčí vyletěl do vzduchu. Jak níže uvidíme, vymlouvá se krejčí, že úmyslně přeskočil strom, aby chytil zajíce ve křoví skrytého. Třetí motiv, scena s krejčíkem v ložnici, jest znám, zvláště podobá se Nbš., ale má některé rysy svérázné: nejdříve křičel krejčík na obra, proč mu hází písek do očí, potom chopil se sekery, vyplížil se na schodiště, a uhodil sekerou silně na schody, když obr shodil kameny. Obr přiběhl k oknu, aby viděl, co se to děje, pozbyl rovnováhy a sletěl oknem. Jednorožce a kance chytil, jak se obyčejně vypravuje.

Jiná německá verse[11]) (Npr.) zachovala mimo úvodní motiv pouze poslední, závěrečný, který zapsal Montanus, ovšem pozměněný, byl ale v nových německých versích většinou zapomenut. Stejně jako v Nkm., zabil krejčí mouchy, když se sletěly na pivo, a sice zabil plácačkou na ráz devět. Krejčí přišel na svých cestách po světě do města královského, král spatřil na jeho klobouku nápis, dal si ho zavolati a najal ho do svých služeb. Krejčí nespokojil se s nabídnutou odměnou peněžitou, neboť jako synek královský mohl by splniti přání královo jen, kdyby mu slíbil svou dceru. Byltě vypraven proti rotě loupežnické. Loupežníci seděli právě nad vodou, když se blížil rek, a když přečetli nápis na jeho klobouku, seskočili všickni strachem jati do vody. Některé mrtvoly vypluly, rek pověsil jedny v lese za nohy, jiným uřízl hlavy. Král oženil nyní chrabrého reka se svou dcerou. Ta ale nemohla ho vystáti a položila vedle sebe do postele ostrý dvojsečný meč. Krejčí naříkal domnívaje se, že princezka spí, že zůstal v herberku dlužen. Princezka ale nespala a usekla mu mečem svým hlavu, když zvěděla, že jejím manželem se stal krejčí. Závěrečný motiv jest tedy v této versi značně změněn.

Mnohem lépe jest rozvinut tento závěrečný motiv ve versi z Horní Falce[12]) (Nsp.), která slabé jenom zbytky z této látky zachovala, motivy o bojích rekových s jednorožcem a kancem zapomněla, za to důkladněji vyvinula motivy zápasu rekova s obrem. Též úvodní motiv jest změněn: krejčí nezabil sám sedm much, než uvázal si kolem těla červenou hedbávnou stuhu s nápisem: »sedm na ráz! kdo to po mně udělá?«, kterou nalezl v lese u nějakého pramene. Na cestě potká obra. Nejdříve se vypravuje motiv s třešní, známý nám již z Nlop., rovněž neúplný: obr řekl posměšně krejčímu, že mu sehne větve třešně, aby se najedl třešní; až je sní, že ho zabije. Sotva ohnul větev, pustil ji a krejčí vyletěl vysoko i spadl na druhé straně, aniž se mu co stalo. Šli dále spolu, následují další zkoušky: kámen-vrabec, kámen-sýr. Obr

---

[11]) Kinder und Volksmärchen. Gesammelt von Heinrich Pröhle, str. 142 sl. č. 47.
[12]) Fr. Schönwerth, II., str. 280 sl.

pozval ho do své skrýše, krejčí z ní pak utekl šťastně beze zvláštních příhod. Připojuje se nový motiv: Krejčí přišel do města, ve kterém všecka okna byla černě zavěšena. Byloť v blízkém doupěti sedm draků požadujících denně lidských obětí, a nedaleko byl ještě had, který všecky lidi požíral, jakmile zapadli nešťastnou náhodou do jeho blízkosti. Princezka měla býti drakům obětována a král sliboval jí a zároveň království tomu, kdo by ji osvobodil. Krejčí zabil nejdříve obry, věděl, kdy tvrdě spějí, pak hada a konečně draky použiv zvláštních lstí. — Když krejčí spal s princezkou, měl velmi živý sen o svém řemesle, o jehle, nůžkách, želízku, takže princezka se probudila a vše slyšela. Naříkala, že hanbu tu nesnese, že by manželem jejím byl krejčí. Král jí těšil, že ho v čele vojska pošle proti nepříteli, aby první zahynul. Krejčí tušil příčinu nenávisti princezčiny a dělal následující noc, jakoby se mu zdálo jenom o bitvách a vítězstvích. Neměl ani přítele ani důvěrníka, jak měl u Mont. Krejčí jel v čele vojska na nejhorším koni a v nejhorším brnění. Když se nepřátelé blížili, padal kůň, převrhl kříž na jezdce, krejčí chopil kříž, nebylť těžký, a vrhl se na nepřítele. Když pohané spatřili kříž v čele vojska, dali se do divokého útěku, neboť mysleli, že bojuje proti nim Bůh křesťanský. Zachoval se zde tedy tento motiv lépe než v Nz[1].

Ve versi vorarlberské [13]) (Nvv.) uhodil švec po mouchách, které se sletěly na jeho jablka, nejdříve kouskem kůže, pak svou koženou čepičkou, a zabil jich deset. Dal si od zlatníka napsati na čepičku zlatými literami »Deset na ráz zabito« a šel do světa. Lehl si konečně před zámkem do trávy. Právě díval se oknem pán zcela smutný, neboť v lese řádil jednorožec a působil mu mnoho škod. Spatřil ševce v trávě a čepičku na jeho hlavě daleko svítící, vzal dalekohled a přečetl nápis na čepičce. Přiběhl k němu, vzbudil ho a slíbil mu značnou odměnu, zabije-li jednorožce. Švec chytil netvora, jak se obyčejně vypravuje a usekl mu šavlí hlavu. Hrabě oženil ho se svou dcerou. Ostatní motivy byly zapomenuty.

V jiných příbuzných versích německých [14]) jest pouze úvodní motiv a dále se vypravuje o zápase krejčího s obrem. Skrovné trosky zachovaly se v pohádce dolnosaské.

Obracíme se k versím zapsaným u nejbližších sousedů Němců.

V povídce lužicko-srbské [15]) (Ls) byly motivy přemetnuty. Nejdříve vypravuje se, že dva obrové zle řádili v kraji, až vesničané chtěli podniknouti velkou honbu na ně, ale měli přece strach. Hrbatý krejčí se pochlubil, že chytí obry, a tak ho poslali do lesa. »Usmrtil«

[13]) Dr. F. J. Vonbun, Die Sagen Vorarlbergs[2], str. 189 sl.

[14]) Grimm, KHM. č. 20; srv. III., 29; E. Meier, Deutsche, V. M. aus Schwaben, str. 129 sl. č. 37, Otto Suttermeister, KHM. aus der Schweiz, str. 95 sl. č. 30. — G. Schambach & W. Müller, Niedersächsische Sagen und Märchen, str. 299 č. 2.

[15]) Wilibald von Schulenburg, Wendisches Volksthum, str. 22.

obry zcela tak jak u Mont. Potom šel jednou do zahrady královské a chtěl si lehnouti. Měl s sebou tvaroh a položil si jej na prsa. Sedm much sedlo si na tvaroh, krejčí je všecky chytil rukou a zabil je. Tu napsal »Sedm mužů jsem zabil«, strčil nápis za prsa a usnul. Císař chodil po zahradě, spatřil krejčího, přečetl nápis, a uložil krejčímu, aby zabil divokou svini. Tu chytil také stejně v Mont., jen v jakési budce, ne v kapličce. Císař byl mu slíbil polovici svého jmění. Ostatní motivy byly zapomenuty.

11 Mnohem zachovalejší jest verse kašubská [16] (Kaš.). Krejčí zabil na ráz rukou svou sedm much, když se sletěly na jeho višně a přivěsil si na prsa nápis hlásající jeho rekovný čin. Přišel do lesa, lehl si a usnul. Jel kolem král, viděl člověka a na něm jakýsi nápis, poslal sluhu. Sluha se ale bál, i šel tedy král sám; vzal ho do služby své i přivezl ho domů. Vykoná pak krejčí tytéž tři hrdinské skutky, jako u Mont., ale v jiném pořádku, nejdříve chytne divokou svini, pak jednorohého »vola« a konečně způsobil, že se dva obrové dali do rvačky a zabili se. Odchylně od Mont. a německých versí zastřelil krejčí divokou svini chycenou v kapličce a jednorožce, když roh svůj zabodl do stromu.

12 Česká pohádka zpracovaná J. K. z Radostova [17] (Čr.) vypravuje celkem věrně naši látku, ale vyznačuje se některými zvláštními rysy. Jsou-li rysy tyto převzaty věrně z úst lidu aneb vneseny zpracovatelem, nesnadno jest určiti, ale tolik smíme poznamenati, že vypravování toto vyznačuje se lidovým svým rázem. Rekem této verse není slaboučký krejčík, než kovář, který se vydal do světa se silným sochorem, půl centu těžkým; jest málem tedy tak vyzbrojen jako siláci v lidových báchorkách. Jednou, když kovář podřimoval v chládku, byl z dřímoty probuzen hejnem much, pleskl po nich rukou a zabil jich devět. Ač silák tak těžkým železným sochorem ozbrojený nemusel si zvlášť zakládati na tomto kousku, přece si napsal křídou na čepici: »Jednou ranou devět zabil.« Lehl si a usnul v stromořadí královském, do kterého nikdo kromě krále nesměl vstoupiti. Jako v Nlop., Kaš. spatřil ho král, když tudy jel, a poslal komorníka, aby se podíval, kdo ten opovážlivec je. Komorník spatřiv nápis a železný sochor poděšen utekl. Král prohlásil kováři, že propadl smrti, jelikož se opovážil do těchto míst, že mu ale daruje život, vykoná-li tři věci, ba že mu dá pak ještě svou dceru za manželku. První dvě úlohy známe již z Mont. a j.: 1. motiv s jednorožcem a 2. motiv s dvěma obry. Samostatný jest rys, že kovář probudil jednorožce tím, že mrštil po něm holí tak silně, že větve kolem lítaly; chycenému pak jednorožci rozbil holí lebku. Obrům uřízl hlavy nožem, který si z kapsy vytáhl. Třetí úkol jest nový: má

[16] G. Bronisch, Kaschubische Dialectstudien, II., str. 54 sl. č. 2.
[17] J. K. z Radostova sv. V. (1856), str. 18 sl.

zabiti třicet loupežníkův, kteří králi ukradli mnoho pokladů. To pak provedl pomocí proutku, který dostal od jakési babičky, když slíbil, že jí nikdy dárek neodepře. Jest to proutek z podání lidových dobře známý, kterýmž čarodějnice obrací reka i psy jeho v kámen. V této české versi má rek proutkem tím šlehnouti loupežníky, až budou spáti, přes krk a tak je zabije. Babička přišla si pro dárek až o svatbě a kovář — zeť králův nanesl jí toho tolik, že to sotva unesla. Tu jest báchorkový ráz silně setřen, očekávali bychom, že si babička za tak vzácnou službu vyžádá jinou odměnu.

Ve versi valašské[18]) (Č v v.) zachovala se mimo motiv úvodní pouze ještě scena bitevní. Vyučený krejčí zatoužil po šírém světě a prosil rodičů svých, aby mu dovolili jíti na zkušenou. Přišel do města, zašel do hospody a poručil si máz kýšky (kyselého mléka). Krejčí pil plným douškem, až mu kapky od úst padaly na stůl. Na kapky sedaly mouchy, krejčí rozehnal se rukou a padesát much na ráz zabil. Šel dále přes hory a doly, přišel do hustého lesa, naslouchal zpěvu ptáků, a chytil ptáka, jehož zpěv se mu zvláště zalíbil. Pak svlékl si kabát, vyšil si zlatými literami na záda: »Padesát na ráz zabil,« lehl si a usnul. Po tom lese chodil obr, přišel také pod strom, kde si krejčí hověl. Přečetl si nápis na jeho zádech a kopl krejčího. Ten vyskočil a rozkřikl se na obra, proč ho nenechá spáti. Měří nyní své síly. Obr stiskl veliký kámen v ruce své tak, že z něho zůstal jen prášek — krejčí vytáhl z kapsy hrudku sýra, ohnul se k zemi, jakoby zdvihal kámen, a pravil obrovi: »Hleď, tobě z kamene zbyl prášek, ale mně teče voda!« Obr vymrštil kámen tak vysoko, že až za hodinu sletěl na zem — krejčí vyhodil ptáka. Konečně »přeskočil« ještě krejčí třešni. Zavedl ho nyní obr ke králi obrů a vypravoval mu všecko, co se mu bylo s tímto človíčkem přihodilo. Král ustanovil ho nade všemi obry a krejčí stal se prvním po králi. Po nějaké době poručil mu král, aby zahubil draka. který se zdržoval nedaleko v jeskyni a obry i lidi sužoval. Krejčí vzal si známého svého obra na pomoc, vyžádal si sochor dvaceticentový, a ten ovšem vzal obr. Krejčí vlezl napřed do jeskyně, aby draka vyhnal, ale drak ho chytil tlamou a lezl ven ke východu. V tom udeřil ho obr sochorem do tlamy, tak že okamžitě vyletěl krejčík z tlamy a drak skonal. Krejčí nyní plísnil obra, že draka zabil, chtěl ho prý živého přinésti králi. Po delší době činil král přípravy k válce se sousedním králem. Krejčí měl si vybrati koně do války a vybral si neúhlednou suchou, žebernatou kobylu. A tak jel krejčí spolu s králem proti nepříteli. Došlo k bitvě, král poručil vojsku svémn hnáti útokem a vyrvati nepříteli dědinu. Krejčí spatřil před dědinou čtyry lípy a mezi nimi vetchý kříž, přicválal k němu, popadl jej za ramena, ulomil rázem kříž

[18]) Matouš Václavek, Valašské pohádky 1898, str. 42 sl. č. 8.

a nesl jej jako korouhev před vojskem. Vojsko dodalo si zmužilosti, vrazilo jako krupobití do nepřítele a zahnalo ho. Krejčí tedy nevrhl se s křížem v ruce do řad nepřátelských, nepřítel nezalekl se kříže. Původní ráz jest tu silně setřen.

Jiné české verse[19]) nepatří sem vlastně, neboť mimo úvodní motiv nemají nic společného s touto látkou.

V maďarské versi[20]) (Mg.) splynuly rovněž obě látky. Krejčovský tovaryš přišel jednou do hospody, poručil si kyselého mléka, sletělo se na ně hejno much, krejčí uhodil dlaní po nich i zabil jich sto. Napsal na desku: »Jsem ten, který zabil sto na ráz«, upevnil si ji na zádech, a putoval dále, až přišel do velkého královského sídla. Král spatřil velké litery a poslal sluhu, aby zvěděl, co to jest napsáno na zádech člověka. Když se dověděl, dal si ho zavolati a uložil mu, aby zabil dvanáct medvědů, kteří řádí v lesním kostelíku a zahubili již mnoho lidí. Podobně jako v Nbm. vymínil si krejčí, aby půl roku měl hodně jídla a pití. Medvědy zabil jiným, zvláštním způsobem: poručil, aby bylo v kostele postaveno hodně vína, chleba a masa, sám pak se skryl pod lavicemi. Když medvědi se napili vína tolik, že byli opilí, vylezl krejčí a uřízl všem hlavy. — Když král uslyšel, jak zabil dvanáct medvědů, uložil mu ještě, aby zabil tři obry, kteří řádí v jeho zahradě, a slíbil mu za to dceru svou i půl království. Následují obvyklé zápasy s nejstarším obrem: kámen-sýr, kyj místo kamene-skřivánek. Přijali nyní obrové domnělého siláka do svého spolku. Přemohl je pak jinakým způsobem, než se obyčejně vypravuje: položil do své postele velký měch naplněný volskou krví. Jeden z obrů přiblížil se k posteli, dotekl se špičkou nohy měchu tak, že krev mu střikla až do očí. Obři mysleli, že zabili krejčího, a dali se plní radosti do hodování, až sami leželi jako vinné sudy. Krejčí jim všem nyní uřízl hlavy. Král byl nyní přesvědčen, jaký to jest neobyčejný člověk, a dal mu svou dceru. V tom byla mu sousedním králem vypovězena válka. Král postavil nastávajícího zetě v čelo vojska svého. Vybral si koně, ne válečného než pro polní práci určeného. Když vojska vrazila na sebe, poplašil se kůň válečnému ryku nezvyklý, běžel kolem dřevěného kříže, jezdec se ho chytil, neboť bál se, že spadne, ale ulomil kříž; nyní se kůň ještě více splašil a pádil přímo na nepřítele. Když nepřátelský král spatřil kříž, myslel, že to maďarský bůh sám a velel, aby složili zbraň, neboť bůh maďarský sám táhne proti nim. Maďarská verse připomíná tu silně zvláště Nsp. Ve svatební noci měl týž sen jako v jmenované právě versi německé. Mladý zeť se pak vůči králi chytře vymluvil, že byl před svatbou v krámě

[19]) V. Beneš Třebízský, str 34 sl. Pohádky a pověsti našeho lidu, str. 56. Kulda, I., str. 201 sl.

[20]) Ungarische Volksmärchen. Nach der aus Georg Gaals Nachlass herausgegebenen Urschrift übersetzt von G. Stier, str. 106 sl. č. 11.

krejčovském, aby mu přišili knoflík, tu že mluvili o takových věcech, až v noci se mu o nich zdálo. Smířili se mladí manželé a žili pak šťastně.

Původní povídka se zachovala slabě ve versi chrvatské[21]) (Kr.): beze všech jiných dodatků vypravuje se jenom, jak byl chycen jednorožec a potom ještě divoké svině, celé stádo, nikoliv pouze jeden kus. Při tom jsou některé zvláštnosti: Rek vylezl na strom se strachu před jednorožcem, a když se ten rohem svým chytil, svolal myslivce; ti pak přiběhli — byli utekli z lesa zaslechnuvše ryk jednorožce — a zastřelili ho. Divoké svině chytil podobně, jak se obyčejně vypravuje, v kapličce; při svém útěku z kapličky měl na pomoc řebřík; svolal myslivce a ti všecky postřelili. V úvodu zajímavo, že rek přibil »štafetu« hlásající chrabrý jeho čin na sloup. To nalézáme ve východoevropských versích. Jaká jest tu souvislost mezi těmi versemi, neumíme říci, nejspíše jest tu shoda jen nahodilá. Nápis sám nesrovnává se s vlastním skutkem jeho: »vu tom selu je jen člověk, kej može 50 zatoči pred poldanem i 50 po poldan«. Muž zabil pouze jednou hejno much, které se sletělo na jeho kaši.

Verse bulharské se odchylují, místo charakteristických motivů s jednorožcem a divokou sviní jest motiv jiný. Připojuje se rovněž druhá látka o zápase s obrem. Ve versi z Kukuška[22]) (Bk.) jest rekem taktéž krejčí, který uhodil loktem po mouchách, když se sletěly na odpadky jeho hrušek, a zabil jich na ráz 40. Udělal si prápor, napsal naň: »Na ráz čtyřicet zabíjím«, i šel do světa hledat junáků. Dověděl se o dvou bratřích, kterýmž král vystavěl palác. Krejčí přišel ke studni, shledal u ní na dubě nápis, podle kterého nikdo si neměl sedati do stínu tohoto stromu pod trestem smrti, nic méně si však tam leh Srv. Čr. Bratří nezabili odvážlivce, neboť ulekli se domnělého reka a pozvali ho k sobě. Dali se do her junáckých, začali vyhazovati velmi těžké železo. Lží-rek se chlubil, že je prý vyhodí až do modrého nebe a když to slyšeli bratři, nechtěli to více na něm, neboť báli se, že by o ně přišli. Car poslal bratry proti hroznému medvědu, který hubil stáda, ba i lidi. Bratří vzali hosta s sebou na lov. Každý sedl si na strom, aby odtud střelili medvěda. Medvěd přiběhl právě pod strom, na kterém seděl lží-junák. Ten strachy spadl právě medvědu na záda. Medvěd začal skákati a ryčeti, bratří ho pak zastřelili. Lží-junák zlobil se, neboť byl by jistě přivedl medvěda k carovi. Srv. Čvv. V nastalé pak válce zachoval se lží-rek podobně, jak se v středoevropských versích vypravuje Ulekl se tak, že myslel, lépe by bylo, kdyby se sám zabil, než aby ho jiní zabili; šel k velkému stromu, objal jej, bodl koně ostruhou, kolik jen mohl, aby jím zatrhl a sám se zabil. Strom byl ale nahnilý a dutý, lží-rek seděl pak pevně na koni, takže kůň letěl proti

[21]) Kres, IV., 1884, str. 30 sl. č. 2 »Roglača«.
[22]) K. Шапкарев, IX., str. 368 sl. č. 220.

vojsku nepřátelskému a rek vlekl velký strom. Když to viděli nepřátelé, dali se na útěk; zároveň pak udeřili na ně oba bratří, a tak bylo celé vojsko pobito.

Bulharská verse z Ochridska[23]) (Bo.) dosti silně se různí: Rek řezník zabil rukou na ráz sedmdesát much, kteréž se byly sletěly na jeho med. Udělal si nápis hlásající jeho chrabrost na práporu jako v Bk. Zajel pak na louku, která náležela nějakému velikáši a zatknul do země svůj prápor. Beg spatřil ho z domu svého, poslal naň své syny; ti se ulekli velkého junáka, pozvali ho k sobě, pohostili ho s velkou poctou i oženili se svou sestrou, aniž by se byli předem přesvědčili o jeho chrabrosti. Po nějakém čase byl vyzván od švakrů, aby se s nimi vydal proti samovíle, která jim působila mnoho zla. Nechtěl ale jíti, a tak šla místo něho jeho žena převlečená do jeho šatů. Bratří myslí, že to jich sestra, zraní ji do nohy, ale ona šťastně to utajila, a poranila proto muži svému stejně jeho nohu. Ráno byl opět zavolán do té výpravy, která prvního dne neměla úspěchu, a byl prosbami i hrozbami ženinými přinucen, že se připojil k švakrům svým. Následuje scena známá nám z některých středoevropských versí, v Nlop., Nsp., Čvv., ale úplnější: Na výpravě této přišli totiž k třešni, nejmenší chytil větev a začal pojídati třešně. Dal si také říci náš rek, nemohl ale větev udržeti, než byl jí vymrštěn, spadl na druhé straně na keř, pod kterým ležel zajíc; rek chytil zajíce a chlubil se, že úmyslně tak vyskočil, aby chytil zajíce. Samovílu chytil podobně jako v Bk. medvěda: když totiž samovíla vyšla z jeskyně, vrhl se na ni — byltě postaven nad vchodem — sedl na ni a chytil ji za vlasy; pevně je držel, když rozzuřena běžela po nivách a horách. Když se s ním vrátila k jeskyni, zastřelili ji bratří. Lží-rek se rozzlobil, neboť chtěl ji prý živou donésti otci. Bratří dostali z něho velký strach a dali mu všecken majetek, jen aby od nich odešel.

Verse z Dorjanska[24]) (Bd.) jest bližší Bk. Rekem jest tu tkadlec, který zabil sto much a myš. Dal napsati na šavli, že na ráz zabíjí sto duší a jednoho lva. Přidružil se pak k dvěma loupežníkům. Chytil bílého medvěda stejně jako v Bk. Verse jest přetržena. Vypravuje se ke konci, že car ho vyzval, aby chytil živého medvěda, ale rek stále odkládal, až konečně odešel domů.

Albanská verse[25]) (Ab.) jest mnohem bližší východoevropským. Rekem jejím jest tkadlec jako v Bd.; do jeho kyselého mléka sletělo se hejno much, jedna větší, ostatní menší; uhodil po nich vřetenem a zabil 99 malých a jednu větší. Tkadlec považuje se nyní za náram-

[23]) Ib. VIII, str. 134 sl. č. 94, dříve Българскы народни прикаски и вѣрования (1885), str. 41 sl. č. 28.

[24]) Шапкаревъ, IX., str. 370 č. 221.

[25]) Zur albanesischen Volkskunde von Dr. Holger Pedersen, str. 42 sl. č. 6.

ného reka, dal si udělati stříbrnou šavli s pošvou a rukojetí ze zlata, napsati pak na obě strany pošvy: »Jsem rek, který zabil devadesát devět reků a jednoho kapitána,« pod. jako v Bd. Na cestě do města lehl si do stínu, aby přečkal vedro. V tom kraji řádilo čtyřicet hajduků a nikdo nemohl kolem. Když vyšli z lesa a spatřili tam člověka, divili se, kdo to se odvážil přijíti do této krajiny a spáti. Srv. Bk., Čr. Když pak z nápisu na jeho šavli poznali, jaký to je znamenitý rek, strachem utekli. Došel pak tkadlec do města a zpráva o něm došla až ke sluchu královu. Král mu nyní uložil některé úlohy, ale jiné, má chytiti zajíce živého a pak též srnu živou. Chytil je pod. jako v Bo.: Tkadlec nemohl se udržeti na bujném koni, spadl do křoví, ve kterém právě byl zajíc, po druhé srna. Spatřil je prý v křoví, seskočil s koně a chytil je. Konečně mu král ještě uložil, aby dobyl králi ostrov, který se byl před tolika lety odtrhl. Král dal mu vojsko a poručil tomu, aby všickni dělali všecko podle tkadlce. Na ostrov bylo velmi těžko se dostati, neboť lid bedlivě hlídal břehy. Tkadlec jednou na procházce po břehu spatřil rákosí, vzpomněl si, že by se rákos znamenitě hodil na vřetena, uřízl ho velmi mnoho a donesl do stanu svého. Všickni vojáci to pak též udělali. Po několika dnech přešla tkadlce chuť a naházel všecken rákos do moře. Dle jeho příkladu udělali to i vojáci jeho a udělali takto most přes moře až na ostrov. Přešli na druhý břeh [26]) a přišli do kraje neobsazeného, táhli dále, až se dostali k pevnosti. Tu se rozložili táborem a leželi klidně několik měsíců, až dostali vši. Tkadlec jednou večer si rozdělal stranou oheň, svlekl se a vysypal vši do ohně. Vojáci to všickni udělali podle jeho příkladu. Tkadlec byl si uložil hodinky stranou, přiběhl psík z města a utekl s jeho hodinkami. Tkadlec jal se šavlí svou, ale svlečen, pronásledovati psíka, všickni vojáci rovněž nazí běželi za ním, pronikli do města, tkadlec dostihl psíka a zabil ho, vojáci rovněž začali všecko porubati, lidi i psy. Obyvatelé utekli z města a nazí se ho zmocnili. Tkadlec ale před sečí utekl se do jakéhosi krámu, vylezl teprve, když bylo po boji, nalezl několik zabitých, pomazal celé tělo krví i chlubil se vojsku, že nepřítele rozsekal, ostatní na dvě hodiny pronásledoval, ale vrátil se obávaje se o osud svých vojínů. Král oženil nyní vítěze chrabrého se svou dcerou. Scena ve svatební noci jen částečně připomíná obvyklé ukončení pohádky. Tkadlec nemluvil ze sna o svém řemesle, ale vzbudil odpor nevěsty jiným způsobem. Sceny válečné připomínají silně některé velkoruské verse, jmenovitě Ra.

V jiné versi zapsané v Epiru [27]) (Hg.[1]) a ve stejném znění ještě

[26]) To jest kousek, který má nejspíše podklad ve skutečném životě. Tak čteme ku př. v jedné irské legendě: »It being found that the sheep could not be got across at this ford, a floating causeway was constructed with wattles and boughs, which being secured at each bank, they were conveyed safely over.« P. Kennedy Leg. Fictions of the Irish Celts 277.

[27]) J. G. von Hahn, I., 152 sl. č. 18.

v Tenos, patřící vlastně ke skupině látky o zápase chytrého člověka s bytostí nadpřirozenou, nalézáme pouze jednu reminiscenci z naší látky o udatném krejčíkovi, a sice scenu s jednorožcem, kdežto obvyklý úvod odpadl. Bezvousý zašel k ovčákovi pro čerstvý sýr ale marně, ovčák neměl mléka, neboť požíral mu je drak. Smluvil s ovčákem, že přijde druhý den zase, až ovčák začne dělati sýr. Zavřel bezvousý dveře chaty, obul železné boty s velkými hřebíky, rozsypal žhavý popel po zemi i vzal čerstvý sýr do ruky. Když drak přišel ke chatě pro sýr, začal mu bezvousý hroziti, že ho sežere, neodejde-li, tak jistě, jak z toho kamene (sýru) vodu vytlačí a ze země oheň vydupe. Drak se ulekl, uzavřel s bezvousým přátelství i bratrství, a táhli spolu do světa. Přišli do lesa, rozešli se každý na jinou stranu za lovem. Divoký kanec vyřítil se na bezvousého, ten vylezl na strom, kanec chtěl strom poraziti a chytil se se svými tesáky ve stromě. — Drak dále zkoušel sílu bezvousého zápasem, když konečně ho porazil a klekl mu na prsa, postrašil se, neboť bezvousý koulel očima a přemýšlel, kam ho má hoditi, k východu slunce neb k západu. O půlnoci vrazil drak velký nůž — do pytle slámy. Pochlubil se rek z rána, že jest nezranitelný, neboť jest barven. Obarví ho též, totiž v sudu vařící vody. Bezvousý dostal od ovčáka za to, že ho od draka osvobodil, nejkrásnější jehně z celého stáda. Následuje ještě motiv připomínající staročeskou bajku o lišce a džbánu, nač bylo jinde poukázáno.[28])

U Rumunů[29]) (Rum.[1]) nebyla úplnější verse naší pohádky zapsána, jenom ve dvou zachoval se úvodní motiv k látce původně cizí, k látce totiž o zápase slabého, ale lstivého člověka s drakem, a v jedné zachovaly se zbytky posledního neb předposledního motivu, o chování rekově v boji s nepřítelem. Rek, ševcovský učedník, malé postavy, i s hlavou nebyl vyšší nad loket, a byl na rozdíl od příbuzných reků pracovitý. Zabil na ráz pěstí svou padesát much. Vyšel do světa, přišel do lesa, v jehož prostředku byla studánka, a na té vyřezal nožem slova »Já Ghibirdicŭ, největší hrdina, jsem zabil na ráz padesát duší širokou dlaní.« Šli kolem tři drakové, a když přečetli nápis, pobratimili se s rekem i jali zkoušeti své síly. Zápas jest stejný: kámen-tvaroh, kámen-vrabec. V noci taktéž chtěli ho drakové zabiti balvánem a rek ráno si stýskal, že ho znepokojovalo několik blech. Na konci vypravuje se ještě, že rozhodl vítězství nad nepřítelem, ale jakým způsobem, nepověděno ve výtahu sděleném v knize Šainénu; pobratimové udělali ho pak bojarem na svém dvoře.

Pohádka vypravuje se také v různých versích ve Francii. Zcela jednoduchá jest verse z Luxemburku[30]) (Lux.): Zámožný krejčí šel

[28]) Národopisný Sborník Českoslovanský, II., str. 6.
[29]) Lazăr Şăinénu, str. 834 sl. 837 sl. e). str. 838 sl. f).
[30]) Revue des traditions populaires VII. str. 699 sl.

na procházku, mouchy ho velice obtěžovaly, rozzloben uhodil po nich a zabil jich na ráz dvacet pět. Dal si udělati lístek, zvěčňující jeho rekovný čin, a připjal si jej na čepici. Člověk, který ho potkal, vyzval ho k jiným činům rekovným. Zavedl ho do lesa, do velkého příkopu, hlubokého jako sklep, a tam vyřítil se naň jakýsi rohatý netvor. Krejčí uskočil za strom a netvor zarazil se s rohy do stromu. Krejčí měl s sebou kladívko a hřebíky, a přibil rohy. Začal křičeti, že drží zvíře, přiběhli lidé a zabili netvora. Pak chytil ještě jiného netvora (kance) v chýši, ve které se skrývali drvoštěpové za bouře.

Ve versi lotrinské[31]) (F l.) přimísila se opět druhá látka. Krejčí bil po mouchách, které nesletěly se na jeho chléb sýrem pomazaný, než na zeď, a zabil jich dvanáct. Dal si od malíře na klobouk napsati »Zabíjím dvanáct na ráz.« V lese sešel se s obrem. Obr spatřiv nápis na jeho klobouku poznal, že nesmí nic začínati s tímto chlapíkem, a pozval ho do svého zámku. Neměří se s obrem, jak obyčejně se vypravuje. Po obědě vyzval obr svého hosta, aby s ním hrál v kuželky. Kuželky vážily každá tisíc liber a kule dvacet tisíc. Obr hodil napřed a porazil čtyry kuželky. Krejčí nevzal ale kuli, neb viděl, že by ji nemohl zvednouti, než vrhl se na zem a svíjel se, jakoby měl koliku. Zemi tehdy pustošili kanec a jednorožec, a král slíbil dceru svou tomu, kdo by je zabil. Vydali se na ně obr a krejčí spolu. Kance chytil krejčí jinak: lehl si s kudlou hezky zostřenou na zem, když pak kanec přiběhl, vrazil mu kudlu do břicha, rychle se pak uhnul, aby nebyl zvířetem rozmačkán. Jednorožce chytil krejčí jak obyčejně, a zabil ho ještě kudlou svou. Obr donesl kance i jednorožce ke králi. Král byl nyní v rozpacích, komu by měl dáti svou dceru, krejčímu neb obrovi, ponechal tedy volbu princezce. Ta zvolila si krejčího, neboť obr byl příliš velký a ošklivý. Obr přísahal pomstu, krejčí ho ale tak postrašil, že utekl.

S jinými látkami smísila se látka naše v některých versích hornobretonských. V jedné[32]) (F b.[1]) jest rekem švec, který zabil svou zástěrou sto tisíc much, když si sedly na jeho koláč. Šel pak do světa s tabulkou hlásající, že jich sto tisíc zabil. Myslivci vyzvali ho, aby jim pomohl zabiti velmi zlého jelena: jelen chytil se svými parohy jako jednorožec. Připojuje se nyní motiv z látky o Prášilovi. Pes rekův se tak sepral se psem myslivcovým, že zbyly pouze dva ocasy. Myslivec šel do zahrady a vzal dvě skořepiny ořechové, jednu dal ševci, druhou ponechal sobě. Udělali z nich dvě loďky a každý plul na jinou stranu, ale oba se stroskotali. Pak se projížděli koňmo, padal sníh, uvázali koně k pilíři, a když se vrátili s procházky, viděli své koně uvázány na věži ve výši 150 stop. Švec prostřelil uzdy, koně spadli a nic si neudělali.

---

[31]) Cosquin I. str. 95 sl. č. 8.

[32]) Revue des traditions populaires IX. str. 337 č. 43.

Jiná ještě verse hornobretonská[33]) (F b.[2]) byla změněna pod vlivem jiné zase látky: Šprýmař postrašil člověka, že zemře při třetím uprdnutí jeho osla. Člověk zacpal zadnici oslovu mechem a j. ale nemohl to zameziti. Když se to stalo, lehl si a každému říkal, že jest mrtev. Obr konečně poslal naň čmeláky a člověk jich sedm jehlou navlékl. Slyšel král, že jest člověk tak silný, že na ráz jich zabil sedm, a uložil mu, aby zabil jednorožce, vlastně netvora, který měl dva rohy na čele a podobu koňskou. Chytil ho, jak obyč. jednorožce. Zakončení jest odchylné: rek má zabiti ještě sedm kocourů. Ti mu ale skočili do očí, zabili ho a sežrali ho až na hlavu; s tou si pak hráli, říkajíce: Toť hlava člověka, který zabil tisíc lidí.

Jest ale také hornobretonská verse dosti zachovalá[34]) (F b[3]): Udatný Vavřinec (Laurent Vaillant) rozlil mléko, slétly se na ně mouchy, Vavřinec uhodil po nich koštětem, na první ránu zabil šestnáct, na druhou poranil sedmnáct. Král vyzval reka, aby vstoupil do jeho vojska. Vavřinec spatřiv nepřítele chtěl se dáti na útěk, ale kůň uslyšev buben pádil do boje. Rek chytl kříž na cestě a tak útočil na nepřítele. Nepřátelé mysleli, že to Mesiáš, a utekli. Pak měl osvoboditi krále od jednorožce. Rek počínal si svérázně, bavil se v lese provrtávaje díry do stromů. Přišel jednorožec, ptal se ho, co to dělá, chtěl ho nabodnouti a vrazil roh svůj do takové díry. Potom zacpal díry vyvrtané mechem, před obrem strčil prsty do stromů a vnukl obrovi přesvědčení, že může prstem stromy prorážeti. Pak si měl hráti s obrem dvěma mlýnskými kameny, postrašil obra, že by je snad až na deset mil odhodil, a tak zanechali této hry. Konečně ho vlákal do lisu vinného a tam ho šrouboval tak dlouho, až ho rozmačkal. Tak tedy zabil obra, který dosaváde každého sežral, kdokoliv do lesa přišel.

Verse irská[35]) (Ir[1]) připomíná verse bulharské Bk., Bd., Bo. Malý tkadlec zabil jednou ranou 100 much, když se sletěly na jeho polévku, a nápis na štítě jeho hlásal ten hrdinský skutek. Král přijal ho do svých služeb, aby ho osvobodil od draka. Tkadlec vylezl rychle na strom, když spatřil netvora. Když drak ulehl pod stromem a usnul, chtěl tkadlec utéci, ale spadl na draka, sedl si naň jako na koně, a chytil ho za uši. Drak přiběhl se svou kořistí až k paláci královskému a rozbil si hlavu o zeď.

Podobná jest jiná ještě irská verse[36]) (Ir.[2]): Tkadlec uhodil zuřivě rukou svou po mouchách, které se sletěly na jeho ovesnou kaši, a zabil jich šest tuctů. Po tomto rekovném činu začal se považovati za největšího reka irského, každému se vychloubal, vystrojil se náležitě, od

[33]) Ib. str. 338 č. 45; stejně ib. XI., 443 sl.
[34]) Ib. IX. str. 336 č. 42.
[35]) Cosquin op. c. I., 48.
[36]) Märchen aus Irlands Gauen. Gesammelt von W. B. Yeats. Str. 104 sl.

krejčího dal si slátati oděv, jaký sluší potulnému rytíři, i na starou pokličku, která mu měla sloužiti za štít, dal si namalovati nápis hlásající jeho slávu, malý železný hrnec si upravil za helmici, mlynáři vzal koně a tak vydal se do světa. Dojel do sídla královského, sestoupil před palácem s koně a kůň začal se pásti na trávě bujně rostoucí mezi kamením. Král poznal z nápisu, jakého reka měl před sebou, a najal ho k témuž účelu jako v Ir.[1] Drak tento pozbyl arciť silně některdejší své hrůzy, neboť pustoše zemi spokojoval se pouze drůbeží. Tkadlec podjal se ochotně této úlohy, nacpal si kapsy zlaťáky, starou kobylu vyměnil za koně králova, a vytáhl do boje, vlastně myslil, že ve vhodné chvíli domů uteče. Ale kůň byl zvyklý právě cestě vedoucí k drakovi a tak nemohl tkadlec utéci. Kůň přímo k brlohu dračímu mířil, a když bylo cítiti děsný silný zápach netvorův, slezl tkadlec s koně a vylezl na nejbližší strom. Drak za okamžik spolkl koně, zpozoroval reka, a volal naň, že už bude dříve neb později jeho kořistí. Scéna s drakem jest stejná jako v Ir[1]; drak sklesl mrtev před palácem královským. Král povýšil reka do stavu knížecího a byl by mu dal i dceru svou, ale tkadlec byl již ženat.

Verse skotská[37]) (Sc.) jest mnohem bližší versím středoevropským. Johnny Glaik byl krejčím, ale řemeslo ho omrzelo, toužil po slávě, nevěděl ovšem, jak by jí mohl dosíci. Když se jednou slunil, sletěly se mouchy na jeho nahé kotníky a velmi ho zlobily. Uhodil po nich vší silou a zabil jich hodnou sílu, spočetl jich padesát. Našel pak starý zrezavělý meč a vydal se do světa hledat dobrodružství. Nápis příslušný si nepořídil. Přišel do kraje, který velice sužovali dva obři, a slyšel, že král slíbil velkou odměnu a ruku dcery své muži, který by zem od nich osvobodil. Šel do lesa se svým mečem a brzy spatřil obry. Skryl se v dutém stromě, a když se cítil bezpečným, začal na ně házeti oblázky. Počínal si stejně jako v Mont, ale neměl toho výsledku. Obrové vybili se do únavy a pak si sedli, aby si odpočali. Tu si řekli, že armáda královská nic proti nim nezmohla, ale stará žena s koncem provazu by byla nyní až příliš mnoho na ně. Když to uslyšel náš rek, vyskočil z úkrytu a usekl jim hlavy svým starým mečem. Šťastný vítěz oženil se s dcerou královou a žil v míru a štěstí. Po nějaké době vypukla vzpoura v království a chrabrý zeť králův měl ji potlačiti. Sedl na nejbujnějšího koně, kterého kdy vidělo slunce neb vítr, nebyl zvyklý jízdě a sotva se držel. V divokém letu přišli pod šibenici, a tato stará a setlelá spadla na koně. Rek jí tedy se nechytil, jak jinde kříže a pod. Povstalci spatřivše vyhlášeného reka, jak tak divoce na ně pádil, dali se na útěk.

Ve versích italských jest rekem, který zabil na ráz množství much, švec. Látka o udatném krejčíkovi smísila se tu také na mnoze s látkou

[37]) Joseph Jacobs More English Fairy Tales str. 71 sl. č. 58.

o zápase slabého ale chytrého člověka s jakousi bytostí nadlidskou. Tak ve versích z jižního Tirolska. V jedné [38]) (Itt.[1]) sletěly se mouchy na maz, který si byl švec právě rozdělal. Uhodil po nich potěhem, zabil sto a zranil sedm. Dal zprávu o tom napsati na plíšek a ten si dal za klobouk. Dal si udělati také dřevěný meč, vydal se do světa i budil všude strach, tak že se mu lidé z cesty vyhýbali. Přišel do temného lesa a zapadl mezi loupežníky. Loupežníci přijali ho do svého kruhu, ale vypudili ho brzy, neboť počínal si velmi hloupě — úmyslně hloupě — při svěřených jemu úkolech. To jest motiv zcela zvláštní a připojen nověji z látek o loupežnících. Následuje motiv rovněž cizí, boj s drakem, kterému měla býti obětována jediná dcera králova. Nepřemůže pak rek draka v otevřeném zápase ani nějakou lstí, jakých užívá někdy rek ve versích této látky, než opět způsobem zcela zvláštním. Rek zaslechnuv zdaleka draka, vylezl honem na vysoký strom až do vrcholku. Drak letěl za ním a zapletl se se svým dlouhým krkem tak ve větvích stromu, že se nemohl vymotati a sám se bídně uškrtil. Rek strachem spadl se stromu, jak se hojně vypravuje ve versích naší pohádky. Když pak viděl, že se drak usmrtil, šel vítězoslavně do města a vyhlašoval, že sám draka uškrtil a na strom pověsil. Před svatbou s princezkou poslal ho král ještě proti zlému obru, který nedaleko města v hustém lese řádil a krále i poddané znepokojoval. Rek i obr měří nyní své síly: rek chce celý les svázati provazem, pak má vyhoditi železný kyj; staví se na špičky nohou a křičí ze všech sil: »He, vy lidé tam za mořem, dejte pozor!« neboť bojí se, že by mohl tam někoho zabiti. Třetí den jdou porážet stromy, a tu rek obelstil obra; chytil prsty jeho v klíně a rozbil mu sekerou hlavu. Svatba byla již určena, když náhle vpadli nepřátelé do země a nedaleko města se rozložili táborem. Král rozhodl se, že potáhne jim vstříc s malým vojskem a zeti svému poručil, aby jel na před. Kůň jeho se splašil a pádil divoce proti nepříteli. Rek chtěl se ve strachu svém chytiti kříže, kolem kterého těsně jel, ale kříž zůstal mu v rukou a kůň letěl ještě divočeji. Nepřátelé dali se na útěk, neboť mysleli, že to letí archanděl proti nim, i zanechali všecko v táboře. Princezka žila nyní s manželem svým velmi šťastně, trápila se jen, že tvrdošíjně mlčel o svém původě. Pouze ze spaní jednou mluvil o svém řemesle a začal tak pracovati rukama, že strčil do ženy a ji probudil. Odchylně od ostatních versí žena nikomu, ani rodičům svým neřekla, co zvěděla, nemstila se na muži svém a ten nemusel vymyšleným snem napraviti svou pověst.

V druhé jihotirolské versi [39]) (Itt.[2]) zachovala se látka naše slaběji, ale vyvinuly se silněji motivy z druhé látky. Švec zabil jednou ranou množství much, které se sletěly na jeho džbánek. Plíšek s ná-

[38]) Christian Schneller, str. 153 sl. č. 54.
[39]) Ib. str. 150 sl. č. 53.

písem »Honza Silný, který zabil sto a více« pověsil si na prsa. V lese střetl se s obrem, a ten ho vyzval, když byl přečetl nápis, aby ukázal v zápasech, kdo z nich jest silnější. První zápas v házení jest týž jako v Itt.[1]; druhý den má ukázati, kdo více dříví unese, stejně jako v Itt.[1]. V noci chtějí se domnělého siláka zbaviti: na stropě ložnice upevní velký kámen silnými provazy a s půlnoci provazy přeříznou; rek si ale večer tiše postel svou odstrčil stranou. Konečně utekl, když opět šli na dříví; přišel na pastviště nad jezerem, koupil od pastýře ovci, zabil ji, vytrhl jí vnitřnosti, vysypal je po cestě a ovci hodil do jezera; řekl pak pastýři, aby pověděl obrovi, že se zabil a skočil do vody, na cestě že leží jeho střeva; a skryl se v křoví. Když to slyšel obr, vrátil se. Motiv podobný nalezli jsme již v německotirolské versi Nz.[2]. Odtud přišel rek náš do velkého města. Tu ho král ihned najal do svých služeb a poslal proti loupežníkům. Dali mu krásné brnění, posadili ho na koně a pustili ho ven branou městskou. Venku dostal velký strach, a když přišli k polnímu kříži, chtěl se ho chytiti, aby se sprostil koně; kříž ale byl setlelý a zůstal mu v rukou, kdežto kůň běžel dále. Loupežníci spatřivše jezdce s křížem mínili, že to světec, a strachy utekli daleko za hranice. Na rozdíl od obvyklého vypravování byl rek odměněn od krále pouze zlatem, nestal se tedy jeho zetěm.

Velice zachovalá jest verse z Milánska[40]) (Itm.[1]). Příštipkář bačkorou zaplácl všecky mouchy, které se sletěly na jeho sýr. Spočetl je a pak šel po městě rozhlašovat »Giovanni Vedino zabil pět set jednou ranou; čím více bylo by jich bývalo, tím více byl by jich zabil.« Když to zaslechl král, pozval ho na hon, který se měl podniknouti na dvě zvířata, jež nikdo nemohl chytiti. Vypravují se nyní sceny s jednorožcem a kancem, pozměněné v podrobnostech celkem bezvýznamných. Jelikož se mu poštěstil tento lov, dostal dceru královu za ženu. V první noci měl zeť královský sen o svém dřívějším řemesle, a to tak bujný, že až pěstí uhodil mladou svou ženu. Nicméně neměl sen tento nepříjemných proň následků stejně jako v Itt., odchylně od versí jiných. Mladá žena si ani otci nestěžovala. Hned ráno po této noci vydal se na válečnou výpravu proti sousednímu městu. Na té cestě opakuje se význačná scena, jak rek nemoha se udržeti na koni chytí se kříže. Do města pronikla zvěst, že se proti nim blíží velký silák, a tak vydali měšťané klíče, nepokusivše se ani o obranu.

Jiné verse z tohoto kraje jsou mnohem více porušeny.

Tak vypravuje jiná verse z téhož kraje[41]) (Itm.[2]) pouze o úloze příštipkářově ve válečné výpravě. Bylo ho již omrzelo řemeslo, a tak přemýšlel, jak by mohl nabyti peněz. Mezi tím sletělo se celé hejno

[40]) Vittorio Imbriani str. 579 č. 4.

[41]) Tamže str. 577 sl. č. 2 Marc Monnier Les contes populaires en Italie str. 213 sl.

much na hrnec mléka, až byl celý černý. Zuřivě rozehnal se po nich příštipkář rukou svou a zabil jich jednou ranou pět set. Nápis čin ten hlásající vyvěsil nad svým krámem. Král vedl právě velkou válku a sice nešťastnou, na útěku spatřil tabulku nad krámem příštipkářovým. Když král poznal reka, který na ráz zabil pět set, a slyšel od něho, že má dosti odvahy přemoci nepřátele, slíbil, že mu dá svou dceru, zapudí-li nepřátele. I vydal se příštipkář na koni, kterého mu daroval král, proti nepříteli, drže v ruce prápor hlásající jeho rekovnost. Srv. Bk, Bo. Když nepřítel přečetl slova na tomto práporu, dal se postrachem jat na útěk. Tu tedy vyvinul se samostatně úvodní motiv: jak obyčejně obr byl postrašen tímto nápisem, tak zde celé vojsko. Přirozeně odpadl motiv s křížem.

Ještě více jest zjednodušena třetí verse z tohoto kraje [42]) (Itm.[3]): v této zůstal z původní látky pouze závěrečný motiv mimo úvodní ovšem. Příštipkář zabil starým střevícem pět set much a zranil čtyry sta, když se sletěly na jeho sýr. Opásal si meč, nasadil si třírohý klobouk, šel do dvora a představil se králi jako znamenitý válečník, který zabil pět set a zranil čtyry sta. Případný nápis nedal si udělati. Král uložil mu, aby zabil dva čarodějníky (místo obrů), a slíbil mu za to svou dceru. Zažil nyní rek s těmi, vlastně s čarodějníkem a jeho ženou, totéž jako v Itt[2]; vypadl pouze zápas v házení. Ve spaní počínal si mladý manžel stejně jako v Itt.[1], ale král ho na rozdíl od této verse poslal domů, odměniv ho velkou summou peněz.

Čtvrtá verse z kraje milánského [43]) (Itm.[4]) jest ještě více porušena. Zachován vlastně jen motiv úvodní a slabé sledy válečné výpravy. Příštipkář zabil všecky mouchy, které se sletěly na jeho sýr, řekl a rozhlašoval jinak než obyčejně »Sto jsem zabil a sto ještě zabiju«. Vyjel na kobyle dobývat blízkého města; neuměl jezditi, počínal si jako zoufalý a stále jen chvástal se, co udělal a co udělá. Měšťané dostali strach a vydali mu klíče. Připojuje se ještě historka, která nesouvisí s naší látkou. Oklamal, obelstil čarodějníka a jeho ženu; vyloudil ženě klíček od stolu a přivlastnil si peníze, které tam našel.

Také verse florentinská [44]) (Itfl.) jest velmi jednoduchá, zachovala jenom sledy výpravy válečné, ale jest mimo to rozšířena novým motivem: do osudu rekova zasáhla krásná kouzelnice a uvedla vlastně na cesty, na které se dostává náš rek obyčejně vlastní svou vůlí. Rekem není tu více příštipkář, než hezký, chudý mladík jménem Nanni, bez určitého zaměstnání. Jednou začal chytati mouchy, a sotva jich zabil sedm, zjevila se krásná kouzelnice, a slíbila, že ho učiní bohatým, dá-li

[42]) Tamže str. 575 sl. č. 1. Th. F. Crane Italian Popular Tales 94. W. A Clouston Popular Tales and Fictions I., 140.

[43]) Vittorio Imbriani op. c. str. 578 č. 3.

[44]) Vittorio Imbriani op. c. str. 574 sl. č. 45.

tyto mouchy vrabci za pokrm. Zavedla ho pak do své jeskyně, převlekla ho, dala mu peníze a zbraně, na hlavu mu posadila čepici, na které bylo zlatými písmeny napsáno Ammazzasette (Zabil sedm). Poslala ho k Pisanům, kteří právě měli válku s Florenťany. Řekl jim »Jmenuju se Nanni, ale jelikož jsem sám jednoho dne zabil sedm, dali mi příjmení ‚Zabil-sedm'« Přijali ho proto uctivě a určili mu pěkný žold. Po několika dnech padl v bitvě vůdce sdruženého vojska francouzského a měl se voliti nový vůdce. Vznikly velké spory, a popírající návrhy křičeli N a n ì, N a n ì. Italští vojáci mysleli, že volají jméno Nanni, začali křičeti »Nanni, Nanni, ať žije Nanni« a tak byl Nanni řečený Zabil sedm zvolen za vůdce a zbohatl potom, jak mu slíbila kouzelnice. Další osudy jeho se nevypravují.

Ve versi ligurské[45]) (I t l.) nepřimísila se látka jiná, než zachovala se dosti dobře původní pohádka, ač ovšem ne všecky její motivy a ne v náležitém pořádku. Mouchy sletěly se taktéž na sýr jako v I t m.[2], a příštipkář zabil jich sedm a zranil čtrnáct. Král uložil mu, aby zabil tigra, který pustošil celý kraj. Příštipkář chytil ho v domě, jako jinde chytil krejčí kance v lesní kapličce. Král uslyšev o tom, učinil ho generalem a svým zetěm. V noci měl týž živý sen, jako v I t t.[1] a I t m.[2], ale na rozdíl od nich a podobně jako v středoevropských versích omluvil se králi, že vojáci nemají bot, a tak v noci dělal je pro ně. To se líbilo velice králi, že i ve spaní se jeví jeho péče o vojáky. Konečně byl vyslán proti jednomu městu. Sedl na starého koně, ale ani na tom nemohl se udržeti, u města spadl s koně, chytil se v pádu kříže, vytrhl jej a položil si jej na ramena. Obyvatelé města spatřivše ho s křížem na ramenou volali: »Hle, dobrý Bůh přichází«, náčelníci přišli k němu s klíči v rukou a poklekli před ním. Tak bylo město dobyto bez výstřelu.

Ve versi sicilské[46]) (I t s.) byly všecky motivy vlastní látky zapomenuty mimo úvodní a zakončení (sňatek s princezkou). Úvod jest podobný jako v I t m., I t l., rek napsal na papír: »pět set mrtvých a tři sta zraněných«, v městě pak nalepil cedulky toho obsahu na všecky rohy. Král poslal ho hroti hroznému, divokému obru, který řádil v lese a žádal každý rok po jednom člověku; a sice pohrozil mu král, buď půjde a zabije obra, aneb dá mu stíti hlavu. S obrem vejde pak švec v obvyklé zápasy, místo sýru vzal s sebou sádru, a pochlubil se obrovi, že rozmačká mramorové kuličky svými prsty na moučku. Z vlastní látky zbylo, že švec vylezl na strom, když uslyšel velký hluk způsobený blížícím se obrem. Má přinésti vody, ale nemůže zvednouti džbánek, prosí tedy o provaz, neboť chce prý hned vzíti celou studni; stejně pak chce přivléci celý strom. Po večeři zápasili ještě, kdo z nich déle ponese silnou velkou tyč železnou. Scena v ložnici jest částečně jinaká; rek ležel totiž vedle obra, pak vstal, položil u hlavy tykev a sám vlezl pod

45) James Bruyn Andrews Contes ligures str. 204 sl. č. 44.

46) Laura Gonzenbach I. str. 280 sl č. 41.

postel. Když se obr probudil, hodil po ševci tyčí železnou a švec pod postelí zasténal, že ho blecha štípla hodně do ucha; vylezl pak na postel a lehl si zase vedle obra. Zahubil pak obra zvláštní lstí: uvázal si kolem krku velký pytel, že mu sáhl až po břich, vsadili si, kdo více sní makkaronů; švec pohazoval všecky makkarony do pytle, a když všecky snědl, rozřízl napřed svůj břich, totiž pytel, aby obr viděl, že je může jísti, aniž by je rozkousal. Udělal to podle ševce obr. Švec pak mrtvole uřízl hlavu. Král byl rekovným tím kusem tak potěšen, že mu dal krásnou svou dceru za ženu.

Do verse z Benátska[47]) (Itb.) byl pojat pouze jeden motiv z této
39 látky, motiv totiž vypravující, jak byl kanec chycen v lesní chýši, kapličce a p. Rekem jest statný, ale líný synek selský, který si hledal službu, protože ho otec více nechtěl živiti. Vstoupil do služby obrovy v blízkém pohoří odhodlán pracovati tak málo jako doma. Nejprvé šel s obrem pro vodu, vzal ale místo kotla sekeru, chtěl prý celou studni na ráz přinésti. V noci smluvil obr se ženou, že ho v noci zabijí: ložnice jeho byla právě pod skalou, obr shodil balvany a rozdrtil tak střechu, ale sluha ležel přede dveřmi, a zavolal na pána, když to slyšel, aby zahnal kluky shazující kaménky. Druhý den vzal obr sluhu na hon. V rokli měl starou chýši pro náčiní lovecké, postavil tam neozbrojeného sluhu a zahnal tam několik velkých medvědů. Sluha ale vylezl na střechu a když medvědi zaběhli do chatrči, seskočil a rychle zarazil z venčí dveře. Když pak hned přišel obr, chlubil se, že chytil medvědy za uši a zavřel prozatím do chatrči. Obr je oknem zastřelil. Potom poradili se manželé, že zahubí sluhu zvracejíce velký ořech. Když přišli ke stromu, neměl sluha sekeru, byl proto pro ni poslán k ženě obrově. Sluha řekl jí ale, že má mu dáti klíček k penězům, zastrčil si peníze a dal se na útěk. Přiběhl k ovčákovi, odkoupil mu nejhorší ovci, zabil ji a zahodil vnitřnosti na cestu. Dal pak maso, kůži a ještě zlaťák ovčákovi, aby řekl obrovi, že si rozřízl břich a vyhodil vnitřnosti, aby mohl rychleji utíkati. Udělal obr totéž. Tak jest zakončena také německotirolská verse Nz.[2]

Ze západní Evropy pronikla povídka naše, nepochybně španělským
40 neb portugalským prostřednictvím do jižní Ameriky, do Chile[48]) (Ch.) Švec Juan Bolendron nabyl vědomí síly své, když jedním úderem ruky své zabil sedm much, které se sletěly na vystříknuté kapky mléka, a vzkřikl: »Jsem velmi silný Juan a měl bych se jmenovati Don Juan Bolendron, který zabil sedm jednou ranou pěstní.« Tam byl král v městě; kolem města byl les, a v tom lese byl divoký medvěd, který požíral obyvatele. Mnohé již král vyslal proti němu, ale jedni strachem utekli,

[47]) Georg Widter und Adam Wolf Volksmärchen aus Venetien č. 2, Jahrbuch für romanische und englische Literatur VII., str. 13 sl.

[48]) Thos. H. Moore: Chilian Popular Tales. (Folk-Lore Journal III. 1885) str. 299. V originale v Biblioteca de las tradiciones populares españolas. I., str. 121 sl.

jedny medvěd roztrhl. Zaslechl král o velkém reku, Don Juan-Bolendronovi a dal si ho zavolati, slíbil mu dceru svou, zabije-li medvěda, ale i pohrozil mu, že ztratí hlavu, nepodaří-li se mu to. Don Juan připravil se druhý den pečlivě k boji, vybral si nejlepší zbraně — na rozdíl od jiných soudruhů, a šel strachy se třesa na místo, kde se netvor zdržoval. Jakmile Don Juan vkročil do lesa, pocítil již medvěd, který po tři dni nebyl nic žral, lidské maso a vyřítil se z lesa. Don Juan tak se ho ulekl, že běžel zpět k paláci. Medvěd za ním vztekem zaslepen. Don Juan skryl se za venkovními vraty. Medvěd běžel za ním a vběhl do jiného dvora, kde byla stráž. Vojáci plni strachu chopili se zbraní, vystřelili na ráz z pušek a zabili medvěda. Don Juan vyběhl ze svého úkrytu a šel přímo ke králi, že přivedl medvěda živého, ale vojáci ho zastřelili. Spojeny tu dva motivy, obyčejný o netvoru v lese, a motiv, který jsme nalezli v I r.[1] a j., jak rek »přivede« netvora k paláci královskému — Král dodržel slib svůj a oženil reka se svou dcerou. Z ostatních dobrodružství zachovalo se pouze poslední. Zeť králův srovnává někdejší svůj život, myslí o tom dnem i nocí, a tak se mu také zdálo o ševcovině, mluvíval hlasitě ze sna a tak jednou vzkřikl na ženu svou, že chce kopyto a kleště štípací a šídlo. Princezka trápí se, že by měla míti ševce za manžela a prosí otce svého, aby vyšetřil, byl-li manžel její skutečně ševcem. Zeť ale šťastně se vymluvil, princezka že prý mu dobře nerozuměla, zdálo se mu prý, že divoký medvěd měl obličej z kopyta, šídla místo klů, a kleště štípací místo zubů. Král se spokojil s tímto výkladem.

V Rusku spojila se látka o udatném krejčíkovi s tradicemi o staroruských recích, jakož i o recích přejatých ze západních i východních pověstí epických.

Tak vypravuje se ve versi maloruské z Kijevského okr.[49]) (Mrg.) Sedlák oře, ale koně jeho zle znepokojuje hejno komárů a ovadů. Sedlák přikryl koně plachtou. Když ji shodil vítr, chytil ji sedlák, uhodil jí po koni, zabil 30 ovadů a nespočet komárů. Považuje se nyní za velkého bohatýra »що за одным махом 30 багатырив побивахом, а дрибнойи сылы й щоту нема«, a vydá se do světa. Přijel na křižovatku, napsal na sloup, že tudy projel »чоловик болтанськый, багатыр басурманськый — за одным махом 30 багатырив побивахом а дрибнойи сылы й щоту нема« a jel dále. Jel tudy Bova Korolevič, přečetl nápis, i hnal se cestou, aby dostihl bohatýra, i přidružil se k němu. Potom ještě sedláčka dohonili a přidružili se k němu Jaruslan Lazorovič i Ilja Muromec. Bohatýři se smluvili, že pojedou do stepí, kde jest carevna, jež toho si vyvolí za muže, který k ní dojede. Bohatýři rozložili se tu táborem, každý ve svém stanu; sedláček přikryl se pokrývkou koňskou a koně vyhnal na pastvu. Carevna spatřila dalekohledem tři stany, tři bohatýry a vyslala pro jich hlavy 6 bohatýrů, 6 zvířat a drobné síly bez počet. Bova Korolevič viděl dalekohledem, jak velká moc proti nim vyslána, sám je všecky

[49]) Б. Д Гринченко I., str. 188 sl č. 167.

pobil a pouze jednoho ušetřil, aby donesl carevně zprávu o hrozné té porážce. Rovněž tak pobil Jaruslan Lazorovič 9 bohatýrů, 9 zvířat a drobné síly bez počet, a potom Ilja Muromec 12 bohatýrů, 12 zvířat a drobné síly bez počet. Vyslala nyní carevna 12hlavého draka, který byl přikován na 12 řetězích, a toho měl pobiti sedláček. Sedláček seskočil s koně. vytáhl sekeru, máchl drakovi po hlavě a tři hlavy usekl. Bohatýři dostali nyní strach, že by sedláček mohl je zbaviti jich slávy, udeřili na draka, pobili, porubali ho, spálili ho a popel pustili do větru. Sedláček vytýkal bohatýrům, že mu záviděli slávu vítězství nad drakem, ale Ilja Muromec prosil ho o prominutí, že ho uznávají za staršinu, ať se ožení s carevnou. Bohatýři vydali se napřed k carevně, sedláček za nimi skromně klusal, uvázal pak koníčka u chodby, lehl si tam a dýmku si zapálil. Carevna nevěděla, kterého si měla vybrati, rozhodla na konec, že toho, který zabil draka, vdala se tedy za sedláčka a učinila ho cářem.

Podobně vypravují také velkoruské verse. Ve versi gub. Kalužské, okr. Lichvinského[50]) (Rkl.) jmenuje se rek Foma Berennikov, sedl na hromadu, kolem hnoje bylo množství much, udeřil po nich bičem, i zabil na ráz 500 a mnoho ještě bez počtu. Vrátil se pak ke koni, spatřil na něm 15 ovadů i ty všechny zabil. Vrátil se domů, aby se rozžehnal s matkou, neboť chtěl do světa. Vložil na ramena tupý srp, za pás zastrčil košík z lýčí a do toho položil tupý nůž. Na sloupu napsal »Projel tu bohatýr Foma Berennikov, který na ráz pobíjí 12 mohutných bohatýrů a mimo to sílu nesčetnou«. Jel tudy potom Ilja Muromec, připsal, že tudy projel, dohonil Fomu a připojil se k němu. Pak se ještě k nim připojil Aljoša Popovič. Bohatýři přijeli do zelených sadů krále pruského, se kterým právě vedl válku král čínský. Král pruský požádal bohatýry o jich pomoc: nepřátelské vojsko první pobil Ilja Muromec, druhé větší Aljoša Popovič. Na konec poslal král čínský ještě bohatýra, a s tím pustil se do zápasu sám a sám Foma i porazil ho lstí. Čínský bohatýr udělal všecko podle svého protivníka, Foma slezl s koně, sedl na kámen a začal ostřiti srp; čínský bohatýr udělal to po něm. Potom zpozoroval čínský rek, jakoby byl Foma jedno oko zavřel, zavřel proto obě oči. Této pak příznivé okolnosti užil Foma i usekl svému odpůrci hlavu. Chtěl nyní vylézti na koně bohatýrova, ale nemohl. Přivázal tedy koně ke stoletému dubu, vylezl na strom a seskočil na koně. Kůň tak trhl sebou, že vytrhl dub i s kořenem, letěl vší silou bohatýrskou a vlekl za sebou ohromný dub. Číňané postrašeni dali se na divoký útěk, kůň je pošlapal.[51]) Rekovný vítěz stal se zetěm krále pruského.

V jiné versi původu neznámého[52]) (Ra.) líčen jest rek téhož jména

[50]) A. H. Аѳанасьевъ II. č. 235 a.

[51]) Podobně v pověsti z Vologodské gub. vytrhl Ilja Muromec břízu a pobil jí vojsko celé Иванницкій str. 170. Srv. Ровинскій IV., 22.

[52]) Аѳанасьевъ II. str 387 sl. č. 235. b)

jako nesmírný bázlivec, leká se i vrabce, byl pak velice potěšen, když před ním seskočily jednou žáby do vody, neboť přece se ho někdo bál. Motiv ten převzat jest nejspíše z bájky o zajíci. Bázlivec připravoval se na pole, množství much a ovadů bylo na koni na místě od chomouta do krve rozedřeném, Foma uhodil po nich dlaní a »однимъ махомъ сто побивахомъ«. Považuje se nyní za bohatýra a vydá se do války. Ozbrojil se sekerou a nožem, oblekl se do starého kaftanu, nasadil si vysoký klobouk, sedl na kobylu i jel do světa. Připojili se k němu dva bohatýři nejmenovaní. Siláka-velikána porazil Fomka jinou lstí: odpůrcové měli si napřed prokázati úctu a pokloniti se; než velikán sklonil hlavu, minulo půl hodiny, Fomka nečekal, až by velikán zase hlavu zvedl, než uřízl mu nožem hlavu. Na koně bohatýrského vylezl Fomka zcela snadně — motiv z předešlé verse odpadl. Chrabrost svou měl pak rek náš dokázati již jako zeť cárský, když byl vyslán v čele vojska carského proti vojskům krále basurmanského. Vojáci mají dělati všecko podle svého vůdce. Když jeli lesem, usekl si Fomka břízu, totéž učinili jeho vojínové. Přišli k hluboké řece, udělali si most tak, že všickni podle příkladu vůdcova hodili do ní břízy, i tak šťastně přešli pod. jako v Alb. Před hradem krále basurmanského zastavil se Fomka se svým vojskem, udělal hranici, svlekl se do naha i hřál se, totéž udělali vojáci jeho. Fomka vytáhl lívaneček, aby pojedl, v tom přiběhl pes, vytrhl mu jej a utekl. Fomka jal se ho pronásledovati tak jak byl nahý s hořícím dřevem, za ním vojáci. Pes byl královský, běžel přímo do hradu a paláce královského — Fomka a vojsko jeho za psem, zapálí vše, co jim přijde pod ruku. Král nevěda pomoci prosil o smír. Fomka ale nepřistoupil na smír, zajal krále a podrobil celé království. Srv. Alb.

Rovněž tak ve versi z Šadrinsk. okr. Permské gub.[53]) (Ršp.) zabil Ivan hlupec na svém koni 40 ovadů a nespočetně much, měl se za velkého bohatýra a jel do světa na svém koni ozbrojiv se zrezavělou šavlí otcovou. Stejně se k němu připojili silní bohatýři Ilja Muromec a Fjodor Lyžnikov. Car, na jehož luzích se rozložili tito bohatýři, vyslal na konec velkého svého bohatýra, Dobryňu. Ilja Muromec a Fjodor Lyžnikov, kteří byli pobili celá vojska cárská, před tímto bohatýrem utekli. Ivan hlupec nebyl tak rychlý. Dobryňa se mu vysmíval, jaký to je slabounký bohatýr, a jak si ho prohlížel a hlavu ohnul, vytáhl Ivan šavličku a usekl mu hlavu. Byl uveden do paláce a stal se zetěm carovým.

Ve versi z Rjazanské gub. Zaraj. új.[54]) (Rrz.) poznal selský synek, Kuzma Serafontovič jménem, sílu svou, když pobil na poli sedmdesát sedm bohatýrů. Není ale výslovně řečeno, že to byli komáři a pod. Na sloup napsal pouze: »Projel K. S., chrabrý bohatýr.« K němu přidružili

[53]) Ib. str. 385 sl. č. 234. Gustav Chavannes Die russischen Volksmärchen (Die Wissenschaften im 19. Jahrhundert IX.) str. 123 sl.

[54]) Худяковъ II. str. 58 sl. č. 51.

se tři bohatýři, nepojmenovaní. Rozložili se táborem na zemi cáře Kudějeva. Cář vyslal proti nim velké síly válečné, Kuzma přemohl na konec největšího reka cárského, Polkana Polkanyče a sice pod. jako v Rkl. a Ra. Když Polkan naklonil hlavu k šíji koňské, pevně usnul. Tu Kuzma dojel k němu tiše a začal hlavu jeho rubati svým nožem. Ale Polkan se probudil, a tu Kuzma vyňal lstivě jeho meč a tím usekl mu hlavu. Stal se pak zetěm tohoto cáře. Ten mu uložil, aby vysvobodil vojska jeho ze zajetí. Jak to poprvé provedl, není tu blíže vylíčeno. Zachoval se jen jakýsi sled motivu o stromu (kříži) v rukou rekových. Po druhé užil téže lsti jako Fomka v Ra: chce prý všecko spáliti. Když byl po třetí vyslán, dal si ušiti kabát s 12 kapsami, naplniti si je zlatem, stříbrem i bankovkami, při vhodné příležitosti se v lese ztratil a donesl svému otci velké bohatství.

45 Docela stejně přemohl v běloruské krátké reminiscenci této pověsti z okr. Sokolského gub. Grodenské[55]) (Brsg.) cikán rytíře. Cikán spatřiv rytíře strachem položil hlavu na kobylu pomyslev si »ať už mi utne hlavu, co s ním udělám!« A rytíř myslel, že stejně musí to udělati. Cikán napřed shledl na sloupě nápis rytířův: »Nikomu nic odmówie, kto ze mno bić sie zechce« a připsal »za jednym machem dwieście zabiwachem«, něco málo tedy popolštiv obecný ten v ruské pohádce výrok rekův.

46 Ve versi ze Smolenské gub.[56]) (Rd.) zabil rek, Chama bohatýr, Širokaja Boroda na ráz 700 much na své pleši. Spočetl mouchy i zapsal: »Хама, Широкая Барада, сильный магучій багатырь, аднимъ махымъ семь сотъ побиваxомъ.« Vydal se do světa a rozhazoval po cestě lístky rozhlašující jeho rekovnost. Přijel blízko před carský palác, zastavil se tu, a udělal si stan z plavuně. Přišli k němu bohatýři, kteří poznali z lístků, jaký to před nimi jel slavný bohatýr, zastavili se u jeho stanu, nesměli dále jeti, než museli také rozbiti tu své stany. Tak se rozložili u něho tři bohatýři, blíže nepojmenovaní. Car poslal k nim tři své reky, a když ti byli pobiti, pozval je k sobě. Zajel k němu Chama i zůstal u něho přislíbiv mu, že mu bude na pomoc. Osvědčil ji ve vojně, dal se přivázati na koně bohatýrského, kůň tisíce nepřátel pošlapal. Motiv se stromem, dubem a j. vypadl. — Zetěm cárským nestal se Chama, než po třech měsících utekl domů k ženě.

47 Podobně, zvlášť jako[57]) Mrg. vypravuje pohádka zapsaná ve sbírce Bronicynově (Rbr.) Reku, který přijal jméno Golj Vojanskoj, když byl zabil 33 ovady a nesčetně komárů na koni, přidružili se bohatýři Čurila Plenkovič, Jeruslan Lazarevič a Bova Korolevič. Královna — panna, bohatýrka, na jejíž luzích se rozložil náš rek s ostatními bohatýry, poslala na posled proti nim Zilanta Zmjeulanoviče, bratra Tugarinova. Golj Vojanskoj poprosil u královny bohatýrské vody a když jí vypil tři po-

[55]) Federowski III. str. 191 č. 360.

[56]) Добропольскій I. str. 622 sl. č. 36.

[57]) Аөанасьевъ op. c. 389 sl.

háry, nabyl mnoho síly a stal se bohatýrem skutečným, oženil se pak s královnou.

Podobné jméno dal si cikán ve versi z Tirjatin. okr. Poltavské gub.[58]) (Mrtp.) a sice přijal jméno Ivan Velikovojinnyj, když zabil na ráz 100 much, které na něho usnuvšího naletěly Dal si napsati na jakousi desku: »Иван Великовойінный за 'дным махом сто душ побивахом сто душ побивае.« Nenapsal to tedy na sloup na křižovatce. Nápis jest stejný jako v Mrg. a ve versích velkoruských. Významné, že ku charakteristickému rýmovanému rčení připojeno na vysvětlenou totéž v lidovém jazyce. Rek lehl si na cestě. Šel tudy car a rek nevstával. Když byl od lokaje uslyšel, jaký to jest znamenitý rek, pozval ho k sobě, neboť táhlo proti němu zámořské vojsko cizí. Scena jest tu jiná a připomíná verse středoevropské. Nepřátelské vojsko zahnal rek jinou zase lstí: každý voják jeho vojska opatřen snopem slámy, zapálili snopy i tak postupovali. Nepřátelé spatřivše ohnivé to vojsko utekli zpět do moře a utopili se. Potom má rek zahubiti tři psohlavce — tito postrašili se nejprvé nápisem hlásajícím jeho velkou sílu, uznali ho za staršího; když přišli k řece, řekl jim cikán, aby si zavázali oči, neboť poručí, aby řeka šla přes ně; porubal je všecky. Konečně má ještě cára zbaviti draka. Vypravuje se nyní zápas cikána s drakem, který z pravidla líčí se zvláště, jest to látka zcela jiná, ale splynula zhusta s látkou o udatném krejčíkovi, o čemž níže bude ještě řeč.

Bližší Mrg. a velkoruským versím jest maloruská pohádka z okr. Zvjahel. gub. Volyňské[59]) (Mrzv.) Rekem jest chudý, nešťastný šafář: ten se vydal celý rozedraný na mizerném koníku ozbrojen srpem místo šavlí na vojnu. Na jednom dubě napsal: »Ščo za jedným máchom sim týšač hołóv zrubáju.« Není ale vysvětleno, jak se rek dověděl o své síle. Stereotypní úvodní motiv byl zapomenut. Po mnohých bojích mezi reky protivných vojsk zůstal v nepřátelském vojsku velký velęslavný bohatýr a toho měl náš rek přemoci. Použil téže lsti jako v Ra., Ršp. Šafář ulekl se, když bohatýr proti němu letěl jako vichr, a nachýlil hlavu. Bohatýr myslel, že mu odpůrce vzdává čest, i též se poklonil: v tom mu šafář uřízl hlavu srpem. Podobně jako ve versi Bronicynově nabyl pak nesmírné síly, a prokázal ji málem jako biblický Samson, když se napil vína u poražené cařice.

Jiná maloruská verse[60]) (Mrč.) má počátek shodný s versemi západními — rek zabil na ráz sto much, které se sletěly na sádlo. Ostatek srovnává se s versemi východními: též na sloup napsal, ale jinak: »Янъ Фабіянъ сто душь заразъ забіянъ.« Nápis zdá se, že jest cizího,

[58]) И. Рудченко II. str. 185 sl. č. 45.

[59]) Zofia Rokossowska Mater. antropol.- archeol. i etnograf. II., odd. II. str. 39 č. 14.

[60]) Чубинскій Труды II. str. 635 sl. č. 96.

asi západního původu. Kolem jel carský rytíř, podal o tom nápise zprávu svému panovníku, a tak byl rek náš povolán od cáře a poslán do války. Vyžádal si pluk vojska koňského a cář poručil vojsku, aby vůdce svého všickni poslouchali a dělali vše po něm. Stejně jako v Ra. udělali si přechod přes jezera, a sice kůrami sedřenými s líp. Podobně jako v Ra. postrašili nepřátelské vojsko: svlekli se všickni dle příkladu vůdcova do naha a postavili se »rakem« proti nepřátelům. Ti mysleli, že to na ně táhne jakýsi netvor »якась біда«, ne vojsko, i uzavřeli honem mír. Cář udělal vítěze svým zetěm i dal mu polovici svého cárství.

Svérázně byla zpracována látka tato v běloruské versi z Mohilevské gub. Klimov. új.[61]) (Brmk.) Jako rek vystupuje tu ne sedlák než šlechtic jménem Chvedor Nabilkin. Umínil si, že se udělá bohatýrem, aniž byl napřed poznal svou sílu na mouchách. Jinak ale jedná jako sedlák, místo meče vzal si na svou výpravu kosu. Zapsal stejně na tabuli, že cestou tou jel silný bohatýr toho a toho jména, ale jinak, než obyčejně ruské verse vypravují. O síle jeho zvědí dva mohutní bohatýři, blíže nepojmenovaní. Tito bohatýři zápasí s draky, první s dvojhlavým, druhý s čtyrhlavým. Drakové, potom ještě osmihlavý též zvěděli o velkém bohatýrovi Chvedoru Nabilkinovi, a chtějí s ním přeměřiti své síly. Proti osmihlavému draku táhne náš rek sám na mizerném koníku kosou ozbrojen. Když spatří draka, dá se na útěk, zapadne do bažin, kůň se v nich utopí, stejně drak, a rek mu pak snadně usekne všech osm hlav. Všichni tři bohatýři ohlásí se pak u cáře Vinograda jako ženichové a zasnoubí se s jeho třemi dcerami. Po svatbě ohlásí cáři vojnu drak Šut. Rek náš dal proti vojsku drakovu postaviti vojsko dřevěné; drak vyčerpal svou válečnou sílu v boji s těmi dřevěnými vojáky a byl pak snadně přemožen a zajat. Rek odstěhoval se do jeho říše a ženě své vyznal na konec, že nebojuje silou než rozumem.

Sem náleží ještě maloruská pohádka ze severních Uher[62]) (Mru.) Rek její cikán líčí se jako hlupák a bázlivec. Úvodem charakterisuje se tím, že spadl s větve, kterou sedě na ní usekával, a pak myslel, že umřel. Otec vyhání hlupce do světa. Na jídlo jeho sletělo se hejno much, udeřil po nich kloboukem a zabil jich tři sta třicet. Otec vyryje mu na šavli číslo to, aby každý viděl, kolik by mohl hlav na ráz pobiti. Se šavlí vydal se cikán k cáři. Cář jel v kočáře kolem místa, kde rek náš spal a najal ho do svých služeb i postavil v čelo vojska rozkázav, aby všickni ho poslouchali. Když se nepřátelská vojska sešla a nepřítel již troubil do boje, rozkázal, aby vařili oběd, potom aby nasypali kaši do kotlů, položili ji do měchů a na koně, tak že půjdou do boje: vařící kaše pálila, koně se rozzuřili, pádili přímo mezi nepřátele

[61]) Романовъ VI. str. 490 sl. č. 56.

[62]) В. Гнатюк Етнографічни матеріяли з Угорської Руси (Етноґраф. Збірник IV.) sv. II. str. 153 č. 36.

a cikán mnoho nepřátel pobil. Rozkázal pak, aby se všechny mrtvoly naložily na vozy a ukázaly cáři, neboť by jinak ani nevěřil, že by byl takovým rekem. Za odměnu vyprosil si pak koně, šavli a pušku, aby ukázal cikánům, jakým jest pánem.

Obracíme se nyní k versím zapsaným u národů kavkazských. Rek verse čečenské [63]) (K a v č.) líčí se jako člověk nad míru bázlivý a zbabělý, schovával se prý i před mouchou pod pokrývkou. Srv. R a. Jednou, když si byl zkazil žaludek, vyšel z domu se šavlí a zabil z nenadání tři mouchy šavlí svou. Dal si napsati na šavli: »To jest šavle Näzniova (Neznajova), který zabil šedesát tři Narty-erchustojce«. Opásal se šavlí, naložil si na ramena nevelký pytel mouky i odešel do světa. Přišel do nějakého pustého místa, zastavil se pod hruškou a lehl si, když byl pytel zakopal do země a šavli pověsil na strom. Jelo kolem sedm bratří Nartů-erchustojců. Zastavili se a divili se podobně jako v balkanských i ruských versích, jaký to smělec se odvážil do místa, kteréž náleží jim. Když pak zvěděli z nápisu na šavli, jaký to silák ležel, vyzvali ho, aby ukázal, co umí. Řekl jim Näzni: »Hleďte, jaký jsem silák!« a uhodil nohou na místo, kde byl pytel mouky pod zemí skryt, i vyvalila se oblaka prachu. Neviděli nikdy Nartové takového siláka, pozvali ho k sobě, oženili ho se sestrou a dali mu věnem polovici země. Srv. B o. Za nějakou dobu objevil se v lese velký nosorožec a začal požírati lidi v jich aule. Nartové vyzvali švakra, aby se zúčastnil výpravy proti nosorožci. Odpíral, ale žena ho vyhnala. Srv. B o. Rek utekl do lesa a vylezl na velkou hrušku. Pod tu právě přiběhl netvor zraněný už výstřely Nartů. Näzni strachy pozbyl vědomí, spadl netvoru na záda a chytil se jeho srsti. Netvor zalekl se pocítiv cosi nezvyklého na svých zádech a utíkal k aulu s rekem na zádech. Vyběhli všickni z aulu a zastřelili nosorožce. Näzni přišel pak k sobě a dal se do křiku: »Jak jste se odvážili ho zabiti? Měli jste přijíti a podívati se, jak umím krotiti nosorožce.« Podobná jest scena v bulharských versích. Pak byl ještě poslán proti nepřátelskému vojsku, vlastně žena ho musela opět vyhnati. Vyhledal si nejtiššího koně, ale ne aby jel do boje, než aby se schoval. Nartové se mezi tím již pustili do boje s nepřítelem, a kůň uslyšev střelbu, pádil do bitvy a vytrhl jezdci úzdu. Strachem chytil se Näzni větve velkého platanu, a vytrhl celý strom i s kořeny. Kůň vrhl se doprostřed bojujících, začal deptati nepřátele, a Näzni bil stromem. Nartové zvolili nyní chrabrého vítěze svým náčelníkem.

Ve versi avarské [64]) (K a v a v.) jest rekem rovněž člověk zbabělý a to tak, že ho konečně vyhnala žena z domu. Rek téhož jména jako v K a v č. Nasnai Bahadur pověsil si kolem krku kousek meče a šel do světa. Přišel na místo, kde bylo mnoho ovec i mnoho much, hodil po

[63]) Сборникъ матеріаловъ Кавказ. XXII. odd. 2 str. 4 sl. č. 3.

[64]) A. Schiefner str. 88 sl. č. 11.

těchto kamenem a zabil jich pět set. Dal si kovářem vyrýti na meči nápis: »Nasnai Bahadur, který na ráz pobíjí pět set lidí«. Rek přišel na konec do země zcela neznámé, do sídla královského, zašel do paláce vezíra královského a byl radostně uvítán. Na vezírovu otázku, odkud vzácný host přichází, ukázal v odpověď na svůj meč. Vezír oznámil ihned králi, jaký to rek k nim přišel, a král ho ihned učinil svým zetěm. Za týden již potřeboval král jeho pomoci proti draku, který požíral jeho stáda, koně, hovada a ovce. Nasnai utekl zděšen domů, pro samý strach byl dokonce postižen běhavkou, uprchl do lesa, vylezl na strom a usnul na něm. Když se probudil, spatřil pod stromem draka, a spadl beze smyslu dolů na draka. Drak myslel, že bůh v hněvu svém ho zastihl bleskem, a skonal. Když Nasnai přišel k sobě a poznal, že jest drak mrtev, usekl mu hlavu a přinesl ji vítězoslavně králi. Po nějakém čase byl Nasnai poslán proti Nartům, kteří vpadli do země. Rek choval se stejně jako poprvé, uprchl do lesa, vylezl na strom a usnul. Když se rozednívalo, shledal pod stromem tři Narty a málem byl by strachy na ně spadl. Nartové se pohádali, že se nikoho na světě nebojí a mohou býti zcela bez starostí, třebas má král tak velkého reka, jako Nasnai Bahadura. Hádali se pak tak, až se dostali do boje a vzájemně se zabili. Rek tedy nepoškádlil obry proti sobě jako ve versích evropských. Nasnai sestoupil pak se stromu, usekl Nartům hlavy, sebral jich zbraně, svlékl jim šaty, naložil to vše na jich koně a sám na třetím koni se vydal ke králi. — Na konec byl poslán do války, kterou nevěřící král vyhlásil jeho pánovi. Král postavil ho do prostřed vojska a poručil, aby všichni poslouchali jeho zetě a plnili jeho rozkazy. Vojáci dělají vše pak podle příkladu vůdcova jako ve versích ruských. Když spatřil Nasnai vojsko nevěřící, dostal samým strachem opět běhavku, zul boty, složil zbraně, svlékl šaty, aby mohl utéci. Všickni to dělají podle něho. V tom přiběhl potulný pes, chytl botu Nasnaiovu tukem pomazanou a běžel k nevěřícímu vojsku. Nasnai pustil se zcela nahý jak byl za psem, a za vůdcem celé vojsko nahé. Nepřítel myslel, že to útočí ne lidé než čerti, a dal se na útěk. Podobnou scenu jsme shledali jmenovitě v Ra. a Alb.

Verse adygská[65]) (čerkesská) (Kavač.) má úvod poněkud odchylný. Rek nevyznamenal se hrdinným kouskem, který bývá počátkem rekovné jeho karriery, než nevědomky přišel k té slávě. Byl to pouhý tulák. Vykoupav se seděl na břehu prohlížeje se a zabíjeje vši. Jezdec jakýsi spatřil hůl, kterou byl onen člověk na místě povýšeném, odevšad viditelném, zarazil, a umyslil si, že provede s tímto člověkem šprým. Napsal na jeho hůl: »Tulák bohatýr zabíjí na ráz tisíc osmdesát« i odešel. Tulák pak když byl ukončil svou toilettu, vzal si hůl, blíže si jí ani nepovšimnuv, a šel dále svou cestou. Přišel na široké stepi k nějakému osamělému domu a hladem puzen vešel. Byla tam pouze dívka,

[65]) Сборникъ матеріаловъ Кавказ. XXI. odd. II. str. 181 sl. č. 3.

velká krasavice, sestra sedmi bratří, smilovala se nad nebožákem, nakrmila a napojila ho. Mezi tím vrátil se nejstarší bratr této dívky, spatřil u vrat hůl i nápis na ní, a uvítal hosta. Potom přišli podle řady ostatní bratří a všickni vítali hosta jako velkého bohatýra. Druhý den vydali se bratří na vojnu, a když odešli, vyvedla také jich sestra ze stáje bílého koně, osedlala ho zlatotkanným sedlem a převlečena do mužského kroje jela do vojny, i vrhla se do nejlítější řeže, rozehnala nepřítele, sama se pak nezranila. Tulák zůstal sám doma. Jeden z bratří chtěl zvěděti, kdo jest tento neznámý rek, střelil ho do levé ruky, ale chrabrý jezdec ulomil okamžitě konec střely, vytáhl si ji z ruky, uvázal si pevně ránu šátkem a ujel domů. Doma navlekla rekovná dívka rukavice, a způsobila hostu stejnou ránu na ruce. Když bratří navrátivše se z boje domů spatřili tuto ránu, prohlásili hosta za slavného vítěze; neboť sestra sama jim nalhala, že prý si vyžádal koně, sedlo a oděv, vyjel, a od svého návratu tak prý sedí. Bratří domnělého reka oženili se sestrou. Shoda s Bo. jest téměř úplná, pouze postup děje jest v Bo. přirozenější. — Následuje pak motiv známý z Kavav, Ra., Alb. rozšířený s motivem o kříži, dubu, hojným ve versích evropských. Osada byla jednou obklíčena se všech stran nepřátelským vojskem, tak že nikdo nemohl proniknouti. Lidé v zoufalství vybrali muže ctihodné a poslali je k velkému bohatýru s prosbou, aby je vzal pod svou ochranu. Obrátili se nejdříve na jeho švakry, tito pak na sestru, neboť sami by nebyli směli obtěžovati bohatýra takovými prosbami. Sestra oznámila bratřím souhlas bohatýrův a poradila jim, aby ve všem ho napodobovali. Vzali s sebou psa, pro bohatýra osedlali zázračného vraníka. Když se přiblížili k vojsku, slezli s koní, aby čeho požili. Bohatýr hodil psu kost, všickni udělali totéž. Pak sedli a jeli dále. Když pak byli již zcela blízce dojeli k nepřátelskému táboru, slezli zase s koní; bohatýr svlekl se do naha a začal hledati vši v obleku, totéž dělali po něm všickni ostatní. Pak vyskočil bohatýr tak, jak byl, nahý na vraníka a ujížděl. Ostatní stejně nazí za ním. Bohatýr bál se, že spadne s koně, chtěl se proto chytiti větve stromu, aby koně propustil mezi nohama, zůstal na stromě a tak se zachránil. Ale větev se ulomila — ne tedy celý strom — a bohatýr letěl s větví v ruce ještě rychleji na svém koni. Ostatní se chovali dle jeho příkladu. Když se ocitli u osady obklíčené nepřítelem, uslyšel vraník ržání kobyly v opevněném táboře nepřátelském, letěl tam a přeskočil ohražení tábora. Všickni ostatní vskočili dle příkladu rekova přímo do tábora nepřátelského. Když nepřátelé spatřili nahé jezdce ozbrojené větvemi, mysleli nejinak, než že na ně byla seslána jakási zvláštní zkouška, ulekli se a utekli z tábora. — Na konec se ještě vypravuje, že bohatýr chytil kance divokého a sice stejně jako ve versích bulharských. Ale rek neskryl se na stromě neb na vyvýšeném místě, než čekal na místě, kudy mu říkali, že kanec z lesa utíká. Když kanec

se vrhl na reka, vskočil mu s velkou hbitostí na záda, chytil ho za uši, a jel na něm k údivu všeho národa, až kanec seslábl, tu pak vyňal nůž a zapíchl ho. V této versi si tedy počínal rek náš mnohem hrdinněji než ve versích ostatních, hrdinněji, než by se mohlo očekávati podle pohádky samotné.

Mongolská[66]) (Mng.) verse silně se odchyluje, příbuznější jest versím indickým. Rekem jejím jest chudý tkadlec z rodu někdy mocného a vlivuplného, ale úplně schudlého. Otec mu poručil, aby jeho kosti pohřbil na určitém místě v hustém lese, a prorokoval mu, že se pak dodělá moci a slávy. Jednou, když v lese tkal, přiletěl skřivánek na jeho stav, a on zabil ho člunkem. Chtěl ptáčka upéci a sníst u hrobu otcova. Řemeslo se mu znechutilo, a usmyslil si, že se bude ucházeti o dceru krále indického, i vydal se na cestu. V té době právě uspořádala se poblíž paláce královského na hoře slavnost díkučinění u sošky ptáka Garuda. Rek vylezl na horu, pojedl od těstových figurek u oběti užívaných a zastrčil si za prsa hedbávné látky na sošce upevněné. Když přišel k hradu královskému, vzkřikl, aby mu otevřeli bránu, neboť hlásí se o ruku princezky královské. Všickni byli pobouřeni touto drzostí a žádali jeho smrti, ale král zachoval klidnou rozvahu. Princezka řekla konečně, že si vezme muže, který umí z hedbáví dělati boty. Svlekli tkalci boty, prohlédli je a vytáhli z nich látky hedbávné Král soudil z toho, že to není obyčejný člověk, a rozhodl, aby prozatím zůstal. Královna chtěla se člověka toho zbaviti, ptala se, na jakém základě žádá o ruku princezčinu, i dostala v odpověď, že si jí chce zasloužiti skutky udatnými. V té době přitáhl právě kníže nevěřících a královna slíbila tkalci dceru svou, zapudí-li vojsko nepřátelské. Žádal teď tkadlec o dobrého koně, brnění, luk a šípy, dostal také několik mužů, ale ti ho brzy opustili. Rek neuměl koně říditi a tak ho kůň zanesl do houštiny. Vykřikl: »Jsem synem smrti«, chytil se větve stromu, vytrhl celý strom a pobil jím mnohé vojáky z nepřátelského vojska. Tak tedy zahnal nepřátele, zbraně a koně jich odevzdal králi, a za vděk slíbil mu král svou dceru. Ale královna nesouhlasila, než žádala, aby zabil devět pídí dlouhou lišku, která se v horách zdržuje, a přinesl její kožich. Rek hledal lišku několik dní marně, vracel se již do hradu, v tom poznal, že neměl luk; liška se sama zabila, když chtěla rozkousati tětivu. Tak tedy přinesl královně kožich žádaný. Na konec měl ještě přivésti sedm jízdných daemonů mongolských, kteří na severu řádili. Na rozkaz princezčin byl rek na svou výpravu dobře jídly zaopatřen, dostal totiž sedm bílých chlebů pšeničních a sedm chlebů žitných. Živil se na štěstí své

[66]) Mongolische Märchen. Die neun Nachtrags-Erzählungen des Siddhi-kûr und die Geschichte des Ardschi-Bordschi Chan. Eine Fortsetzung zu den Kalmükischen Märchen. Aus dem Mongolischen übersetzt mit Einleitung und Anmerkungen von Prof. Dr. Bernhard Jülg. 1868 str. 28 sl. č. 19.

černým chlebem, neboť bílé chleby byly otráveny. Jednou zjevili se mu hledaní daemonové, rek před nimi utekl, ale oni ho nepronásledovali, než vrhli se raději na jeho bílé pšeničné chleby a otrávili se. Tak tedy vykonal rek i třetí svůj úkol i dostal princezku královskou za ženu.

V pohádkách východoindických nalézáme pouze ojedinělé motivy evropských pohádek o udatném krejčíkovi. Mimo motiv úvodní připomíná děj verse Kašmírské[67]) (Kašm.) částečně jen některé motivy versí evropských a sotva můžeme předpokládati nějaký užší vztah této pohádky kašmirské k našim evropským. Rekem jejím jest tkadlec, který budil celou svou malou postavou, tlustou hlavou a tenkýma nohama směšný dojem, ale rád se chlubil svou chrabrostí, čekal jen, až osud poskytne mu příležitost, aby ji mohl rekovnými činy osvědčiti. Jednou, když seděl u svého stavu, sedl si komár na jeho levou ruku, tkadlec hodil pravou rukou člunek na levou i rozmáčkl komára. Nemálo zakládal si tkadlec na tomto svém činu, zabiti komára člunkem toť vyžaduje ducha, všude se tím chlubil, žádal, aby od nynějška byl jmenován Fatteh Khan (Prince Victor), a když ode všad od sousedů i doma od ženy tržil pouze smích, rozhodl se, že nezůstane více v městě, kde jeho zásluhy se neuznávaly, než půjde do světa. Svázal si svůj raneček, vzal si člunek a bochník chleba, upečený od ženy, na cestu. Na cestě své přišel do města, kde hrozný slon denně si dělal oběd z obyvatelů. Mnozí vojínové odvážili se proti němu, ale žádný se nevrátil. Rek náš se přihlásil u krále, odmítl meč i luk a chlubil se, že se postaví slonu pouze s člunkem svým ozbrojen, neboť tuto zbraň dokonale zná. Když však slon spatřil drobného svého odpůrce a přímo naň se řítil, pozbyl tkadlec odvahy, zapomněl, že byl Fatteh Khan, zahodil ranec, člunek i bochník a utekl horempádem. Žena jeho byla do chleba namíchala jedu, aby se zbavila odporného muže, slon spolkl chléb, aniž by se zastavil ve svém běhu, již tkadlce dostihl a v tom sklesl mrtev (otráven) k jeho nohoum. Když lidé přiběhli, viděli, jak Fatteh Khan seděl vítězoslavně na hlavě slonově. Vychloubal se, že lehce jen ho uhodil a slon sklesl. Když král o tom rekovném činu zvěděl, udělal ho náčelníkem své armády. Po nějaké chvíli začal hrozný tigr pustošiti zemi a Fatteh Khan byl v čele vojska proti němu vyslán. Rek vyžádal si předem královu dceru za odměnu. Opět se chlubil, že srazil slona svým malíčkem, a není tedy pochybnosti, že se vítězně vrátí. Ale sotva spatřil tigra, vylezl na nejbližší strom a skryl se v jeho větvích. Vojsko pak uteklo domů a doneslo zprávu, jak vůdce rekovně před tigrem utekl na strom. Fatteh Khan seděl sedm dní na stromě, a tigr pod stromem čekal a nehnul se. Ale rek byl konečně tak hlady zmučen, že se osmělil k rekovnému pokusu, použiti totiž poledního spánku tigrova. Lezl opa-

[67]) F. A. Steel and R. C. Temple Wide-Awake Stories. Str. 89 sl. č. 9. Výtah u Cloustona Popul. Tales and Fictions I., 152 sl.

trně po větvích dolů, už byla noha jeho blízko u země, a v tom vyskočil tigr, neboť měl stále jedno oko otevřené. Šťastně unikl rek na větev, ale v tom vypadla mu dýka z pochvy zrovna do otevřené tlamy tigrovy až do jeho žaludku, tak že smrtelně zraněn skonal. Rek sotva mohl věřiti svému štěstí, bodal tělo tigrovo větví a když se nehnul, věděl, že tigr jest mrtev, slezl, usekl mu hlavu i vrátil se vítězoslavně ke králi. Chlubil se, že sám a sám bojoval s tigrem sedm dní a sedm nocí. Nějakou dobu po svatbě rekově vtrhl do země až před město sousední kníže s velkou armádou. Fatteh Khan byl vyslán, aby rozprášil nepřátelské vojsko a za to slíbena mu polovice království. Ale rekovi se nechtělo, neboť to jest něco zcela jiného než zabiti komára neb slona neb tigra. Přiměl ženu, že sebrala zlaté nádobí a ploužila se s ním v noci táborem. Když se octli uprostřed tábora, vletěl rekovi veliký chroust do tváře. Vzkřikl na ženu: »Utíkej, utíkej,« a utíkal domů zpět. Za ním žena a nechala spadnouti svoje zlaté nádobí. Hluk ten zbouřil vojsko nepřátelské: mysleli nejinak, než že byl na ně učiněn útok, chopili se zbraní, napolo ospalí nemohli v tmavé noci rozeznati přítele od nepřítele, bojovali proti sobě, že do rána nebyl nikdo živ. Velká byla radost z rekovného činu Fatteh Khana. Dostal polovici království, vládl jí s velkou důstojností, nikdy pak více nebojoval, neboť králové, říkal, nikdy sami nebojují, než platí jiné, aby pro ně bojovali. — Z této analyse jest patrno, že podobnost této pohádky s evropskými versemi o udatném krejčíkovi jest dosti nepatrná.

Dosti podobná této kašmírské jest verse z jižní Indie[68]) (I n d s.). Nalézáme v ní týž motiv s otrávenými koláči jako v K a š m., ale příčina, pro kterou je dostal rek jest lépe odůvodněna než v prvé. Muž odchází totiž od první, neplodné ženy své k druhé, která se byla uchýlila k matce své, a první žena dá mu pro ni několik koláčů zvlášť upečených a jiný balíček koláčů pro něho samotného, a radí mu, aby oněch neokusil. K večeru zastavil se na své cestě, vykoupal se, najedl se a ulehl k nočnímu odpočinku. V tomto kraji panoval král, který měl krásnou dceru. Mnozí žádali o její ruku a mezi nimi vůdce loupežnický pro svého jediného syna. Král odpíral a tak vůdce vyslal sto mužů ze své roty, aby princezku ve spaní unesli a přinesli do jeho lesního zámku. Loupežníci šťastně provedli svůj úkol, a odnesli princezku i s postelí až k tomu místu, kde spal náš rek, ukojili svou žízeň, pocítili vůni koláčů (otrávených), a jakmile je snědli, upadli mrtvi. Když se rek byl probudil, nenašel měděnou nádobu s koláči ale muže, loupežníky jakoby spící. Rozzloben ztrátou své nádoby vzal jednomu loupežníkovi meč a usekl všem hlavy. Pak spatřil lože s princezkou spící, poznal, co se stalo; mezi tím již viděl, jak táhne vojsko s králem v čele křičícím:

[68]) Natêsa Sastrî Folklore in Southern India č. 9. Výtah ve spise Cosquinově II., 353 sl. Howard Kingscote Tales of the Sun str. 107 č. 9.

»Dolů s loupežníkem, který ukradl mou dceru«. Rek se nyní pochlubil, že sám a sám přemohl loupežníky. Princezka nikdy neslyšela o tak velkém hrdinovi, klekla před ním a prohlásila ,že bude jeho ženou. Král mu dal dceru svou a vůdce loupežnický uslyšev o tomto velkém rekovi, netroufal si více na princezku. V lese blízko u kraje princezčina žila lvice a té poslal král každý týden člověka. Lid žádal, aby král nyní, když má za zetě takového hrdinu, přestal obětovati lvici lidi a poslal proti ní právě zetě svého. Rek nemohl odepříti, vyminil si jen, aby byl vyzdvižen na velký strom se všemi druhy zbraní. Když v obvyklý čas lvice nedostávala svou obět, šla se podívati ke stromu, na kterém rek náš nalezl útočiště, neboť tam bývali lidé jí obětovaní. Rek se tak třásl, že mu meč z ruky vypadl. Meč vpadl stejně jako v Kašm. lvici do chřtánu a zabil ji. Král nyní spoléhaje se na svého hrdinného zetě odepřel poplatek velkému císaři, a ten pak vtrhl do království. Rek byl tedy vyslán proti nepříteli, který se byl rozložil na druhém břehu řeky nedaleko města. Král dal mu koně nevycvičeného, a rek dal se k sedlu provazem přivázati. Motiv Kašm. cizí. Kůň, který nikdy neměl ještě člověka na svých zádech, řítil se úprkem k řece, vskočil do vody a plul k druhému břehu; provazy, jimiž byl rek přivázán, nabobtněly a způsobily jezdci nesmírné bolesti. Kůň dostihl břehu, na kterém rostl velký strom, jehož kořeny byly silně vymyty nedávnou povodní. Rek nemoha udržeti koně chytil se stromu, vytrhl jej, a kůň tím zuřivěji pádil ku předu. Rek snášeje velké bolesti od nabobtnělých provazů v zoufalosti své křičel: appa! ayya! t. j. Och! běda! Tak Appayya Râja jmenoval se právě císař, a vojínové myslí, že jest císař osobně vyzván od bojovníka, který se na ně řítí mávaje celým stromem. Císař dal se s vojskem na útěk a rek náš vrátil se jako vítěz. Srv. Itfl str. 25.

Jiným, na pohled mnohem rekovnějším skutkem proslul rek jiné jihoindické verse[69]) (Ind d.). Tigr přiblížil se za bouřné a deštivé noci k bídné chatě staré chudé ženy a uslyšel, jak žena naříkala, že jí střechou pořáde kape: kdyby slon, lev neb tigr jí do chaty pronikl, nepostrašilo by ji to tak jako to neustálé kapání. Tigr myslel, že to »neustálé kapání« musí býti strašná věc, když se ho žena více bojí než slona, lva neb tigra. V tom přišel hrnčíř drobet napilý ke chatě hledaje osla svého, a když při zásvitu blesku spatřil velké zvíře blízko u chaty, myslel, že to jeho osel, přiběhl k tigru, chytil ho, začal ho vší silou bíti a plísniti, že ho musel v tak temné noci za prudkého deště hledati, vylezl na jeho záda, a přinutil ho, že ho donesl domů, tam svázal jeho přední nohy a hlavu jeho pevně, uvázal ho ke sloupu před domem a šel spat. Ráno byla překvapena žena jeho spatřivši ohromného tigra před domem, vzbudila muže, a ten neméně byl ustrnut touto zprávou. Rychle dověděli se

[69]) Old Deccan Days or Hindoo Fairy Legends current in Southern India. Collected from oral tradition by M. Frere. 1868. Str. 206 sl. č. 16.

vesničané o skutku svého spoluobčana i poslali králi zvláštní list o této události. Král sám přišel přesvědčit se. Tigr ten byl postrachem celého okolí. Král tedy rekovi prokázal všecku poctu, obdařil ho domy, pozemky a penězi, učinil ho dvořanem i velitelem nad deseti tisíci koňmi. Tu se stalo, že sousední král vypověděl vojnu. Země byla špatně připravena, nikdo nechtěl převzíti vedení za toho beznadějného stavu, a tu lid sám ustanovil, aby byl v čelo vojska postaven vítěz nad tigrem. Rek náš vyminil si, aby napřed sám vyšetřil postavení nepřátelského vojska, jakož i jeho počet a sílu. Šel domů, řekl to ženě, ať mu dá koně velmi tichého, neboť nikdy nejezdil na koni, ráno že vyjede. Ale než vyjel, poslal mu král krásného, bohatě vystrojeného koně vojenského. Rek nemohl odmítnouti dar, dal se tedy od ženy pevně ke koni přivázati, aby nemohl spadnouti. Drasticky vypisuje se, s jakou námahou se rek dostal do sedla po hojných nezdařených pokusech a to jen pomocí ženinou, a jak se potom dal pevně přivázati. Když kůň pocítil všecky provazy, jimiž jezdec byl přivázán, nemohl si představiti, jaké to divné stvoření měl nésti, začal se vzpínati a vyhazovati, konečně dal se do divokého úprku. »Ženo, ženo,« vykřikl hrnčíř, »zapomněla jsi mi uvázati ruce!« Žena ho poučila, aby se držel hřívy. A tak letěl hrnčíř s koněm přes křoviny, příkopy, řeky, planiny, dále a dále jako blesk, až přišli k poli nepřátelskému. Rek se teď teprve postrašil, že by ho nepřítel zajal, zabil, hleděl vší mocí zprostiti se koně, v zoufalosti své chytil se stromu, ale vytrhl celý strom a se stromem v ruce pádil přímo do tábora nepřátelského. Nepřátelé se zděsili, neboť zdálo se jim, že letí proti nim člověk ohromné postavy na mohutném koni patrně jako přední stráž armády, báli se, že všickni protivníci jsou tak ohromni, postrašili krále svého a dali se na útěk. Sotva nepřátelé utekli, provazy, jimiž rek byl přivázán, praskly, rek spadl na zem a kůň divým útěkem zmořen stanul, nemoha únavou dále. Když rek zase nabyl svých smyslů, spatřil překvapen na nejvýše, že celé pole jest plno bohatých zbraní, šatů a výzbrojí, že pole celé jest opuštěno; v stanu pak knížecím našel list navrhující mír. Vzal list a vrátil se co nejrychleji domů, koně vedl za uzdu, a brzy přišel domů, neboť šel přímou cestou. Ženě přikázal, aby list i koně brzy poslala králi, až král koně tak zmořeného uvidí, pozná, jak velkou jízdu vykonal. Lid vyložil si, že rek jest jak udatný tak skromný, že po svém skvělém vítězství pěšky jde do paláce královského. Král uvítal reka u brány se všemi poctami a obdařil ho ještě větší hodností a mocí.

Tytéž motivy jinak opět seřazené nalézáme ještě ve versi zapsané ve severozápadním koutě Indie nad horním tokem Indu[70]) (Indg).

---

[70]) Indians Nights Entertainment or Folk-Tales from the Upper Indus. With numerous illustrations by native hands by the Rev. Charles Swynnerton str. 208 sl. č. 54.

Chudému tkadlci upekla žena jednou koláče hodně mastné, tkadlec měl ruce celé pomaštěné a hejna much začala se slétati kolem něho. Rozzloben uhodil pravou rukou na levou a zabil jednou ranou devět much. Zhrdl tak pro ten hrdinský skutek, že řekl ženě, že musí ho od té chvíle jmenovati Nomâr Khan (t. j. knížetem-vrahem devíti). Žena svolila, že ho bude tak nazývati ale pouze v kraji, kde nikdo jich nezná. Odstěhovali se tedy do jiného města. Když tam slyšeli jeho jméno, sdělili to ihned králi, a ten dal si velkého hrdinu zavolati, aby ho postavil v čelo vojska a vyslal proti tigrovi pustošícímu kraj. Král poslal ho nejdříve na radu žárlivých ministrů proti bandě loupežnické. Tkadlec sám poručil ženě, aby upekla několik jedem napuštěných koláčů, neboť chce je zmoci lstí. V Kašm. a Inds., též v Mng. dostal muž otrávené koláče od ženy na cestu, ač o ně nežádal. Vydal se tkadlec s ranečkem koláčů do hor zcela neozbrojen. Loupežníci našli v ranečku sedm koláčů, pro každého po jednom, dali se hned do nich, a sotva je snědli a zapili, lehli si a zemřeli. Tkadlec vzal jim výzbroj a položil je králi k nohoum. Řekl, že se ani neozbrojil proti nim, že jich bylo pouze sedm, kdyby jich bylo bývalo deset neb dvanáct, byl by si opásal meč aneb opatřil sobě silnou hůl. Potom měl tkadlec vésti armádu proti nepřátelskému králi. Když přitáhli blízko k nepřátelskému vojsku, dal své nohy přivázati ke koni pevným provazem, pod. jako v Inds. a Indd., ale přece opět jinak to rek odůvodňuje, že jest přímo šílený, když vidí nepřítele, že by ho zrovna roztrhl, sežral. Když vojsko pak postoupilo k útoku, vrhl se zběsile proti řadám nepřátelským, chopil na cestě strom, vytrhl jej i s kořeny, a nepřátelé myslíce, že to obr neb jakási nadpřirozená bytost, děsem jati zavrhli zbraně i utekli. Udatný Nomâr Khan vrátil se, poručil, aby nohy jeho se odvázaly, a slezl s koně. Na konec byl poslán proti tigrovi. Tkadlec vrátil se domů, aby se poradil se ženou, a když vcházel do domu, viděl tigra venku číhati. Další shoduje se dosti silně s počátkem Indd. Zařval tkadlec na ženu, že nyní zabije tigra. »Nechoď, zůstaň doma,« domlouvala mu žena, »noc jest studená a sychravá.« »Což dbám na sychravost,« vzkřikl, »nedbám na mokř, nedbám na tigra, ale mrzí mě stále kapání deště se střechy mého domu.« Tigr byl tak poražen smělými těmi slovy, že stál tiše strachem jat, a skryl se venku. Tkadlec ihned vystoupil z domu, vzal řetěz a přivázal pevně tigra. Ráno řekl králi, že dravce chytil, ať pošle své vojáky a tak byl pak tigr chycen a do klece uzavřen.

Připomněli jsme, že velice hojně splynula s vlastní látkou o udatném krejčíkovi látka o zápase tělesně slabého ale chytrého člověka s bytostí nadpřirozenou, a to ve versích jak středoevropských tak též jiho- a

východoevropských, měrou ovšem nestejnou. V mnohých versích tato druhá látka zatlačila úplně do pozadí látku první a byl zachován pouze úvodní motiv.

Tak v německé versi vypravované Grimmem[71]) (Ngr.), se kterou byla tímto klassickým vydavatelem německých pohádek spojena stará německá pohádka ze XVI. stol. Krejčí poodložil stranou chléb pomazaný povidly, neboť chtěl dodělati dílo započaté. Na chléb sletělo se hejno much, krejčí zlostně bil po nich kouskem sukna a zabil jich na ráz sedm. Podivil se svému hrdinství, ušil si honem pás a vyšil naň velkými literami »sedm na ráz«. Vzal si z domu na cestu starý sýr, před bránou chytil ptáka. Na cestě našel obra, oslovil ho, jako kamaráda svého a pozval ho, aby s ním se vydal do světa. Obr ale pohrdlivě ho odbyl. Tu krejčí mu ukázal nápis na svém pase. Obr nabyl jakési úcty před ním, ale chtěl se přesvědčiti ještě o jeho síle. Vzal kámen a tlačil, až z něho kapala voda. Krejčí vzal z kapsy sýr a vytlačil z něho šťávu. Pak vyhodil obr kámen tak vysoko, že ho sotva bylo viděti. Krejčí vyhodil kámen-ptáka, tak že ani nespadl na zemi. Dalším zápasem mělo se ukázati, kdo více unese; krejčí pomůže obrovi nésti velký dub, zařídil věc pak tak, že obr vzal kmen, krejčí větve, a ještě si sedl do větví i vesele si prozpěvoval. Pak přišli k třešni: obr ohýbl korunu, na které bylo zralé ovoce, krejčí nemohl ji udržeti, a byl vyhozen do vzduchu, když obr korunu pustil; přeskočil prý třešni. Konečně pozval obr krejčího k sobě na nocleh. Postel byla krejčímu příliš veliká, zalezl tedy do kouta. O půlnoci přišel obr a začal velkou železnou tyčí tlouci do postele, aby hosta nebezpečného zabil. Záhy z rána vyšli obr se soudruhy do lesa, byli úplně zapomněli na krejčího. Když pak krejčí k nim zcela vesel přišel, ulekli se ho velice a rychle utekli.

Verse švábská[72]) (Nmš.) zachovala některé skrovničké sledy z látky o chrabrém krejčíkovi mimo úvodní motiv. Krejčí zhrdl velice, když jednou zabil plácačkou třicet much, poznalť, že jest zrozen k vyšším věcem, napsal na kousek papíru: »Bez hněvu zabil jsem na ráz třicet,« cedulku zastrčil si za klobouk a dal se do světa. Když se ubíral po silnici, přijížděl kočár, a krejčí se mu hrdě nevyhýbal ani na pravo ani na levo. Kočí musel zadržeti kočár, přečetl nápis na klobouku a ohlásil to hraběti, kterého právě vezl. Hrabě najal krejčíka do svých služeb a slíbil mu dceru svou, osvobodí-li zemi od tří obrů. Krejčí vzal ochotně úlohu tu na sebe. Na cestě potkal tři velké muže a vyprávěl jim dobromyslně, co mu hrabě uložil. Nezpozoroval, že to byli právě oni tři obrové. Ti se zarazili, když přečetli nápis na jeho klobouku, chtěli se ale přesvědčiti o jeho síle. Vytlačil nejdříve vodu z »kamene«-sýra, skrytého mezi dvěma kameny, pak vyhodil »kámen«-skřivánka až do nebe.

[71]) Grimm KHM, č. 20.
[72]) E. Meier str. 129 sl. č. 37.

Obrové pozvali ho nyní na zámek, a tu teprve poznal krejčí, že to byli oni obři, proti kterým byl vyslán. Našel v ložnici pod postelí mrtvolu, položil ji na postel, a sám skryl se pod postelí. Zůstal u obrů tři noci, třetí noc ozbrojil se sekerou a čekal za dveřmi; když pak přišel obr, skolil ho, a rovněž tak druhého. Třetí obr utekl až ke schodům, krejčí za ním, vrazil do něho a srazil ho dolů se schodů. Pod. N l o p.

Zcela podobná až na konec jest verse z Korutan[73]) (N k r.) Krejčí zabil 99 much, dal si udělati čepici s nápisem hlásajícím jeho rekovnost a šel tak do světa. Přišel ke králi a přisvědčil na jeho otázku, že jsou slova tato pravdivá. Král uložil mu několik kousků, první, aby očistil les od tří obrů. Vyžádal si na cestu kus čerstvého sýra a v lese chytil si ptáka. Potkal obra a byl od něho stejně tázán jako od krále. Obr chce se přesvědčiti: roztlačil kámen na mouku, krejčí vytlačil ze sýra vodu. Zavedl ho nyní obr k soudruhovi svému. Také ten chtěl se přesvědčiti a vyhodil kámen do výše s takovou silou, že spadl až za půl hodiny — krejčí pustil ptáka a ten vůbec nespadl. Oba obrové nesmírně se podivili a zavedli krejčíka k třetímu obrovi. Ten začal ohýbati stromy, ale krejčí se mu smál, toť příliš málo, že strom také přeskočí. Tu jest motiv s třešní zmodifikován. Zavedli pak obrové cizince, o kterém myslili, že více svede než oni, do jeskyně a vykázali mu lože. Jako v N m š, nalezl krejčí pod postelí mrtvolu. Odchylně od N m š. začali všickni tři obrové o půlnoci bouchati do hosta-mrtvoly železnými holemi. Ráno dal krejčí ustrnulým obrům na vůli, chtějí-li si dáti svázati ruce na zádech aneb zabiti se. Zvolili si první a krejčí přivedl je ke králi. Připojuje se zcela stručně, že krejčí pak ještě zabil jednorožce a kance, ale jak to provedl nevypravuje se. Když to ještě vykonal, stal se místokrálem v té zemi.

Švýcarská verse ze Solothurnu[74]) (N s.[1]) má některé rysy zvláštní. Krejčí zabil na ráz sedm much, které se sletěly na jeho tvaroh, na tabuli napsal pak celkem totéž jako v N m š. Na cestě zastrčil si ptáčka a plže. V lese sedl si unaven a usnul. Přišli dva obrové a vyzvali ho, aby dokázal svou sílu. Když první obr řekl, že odfoukne větve se stromů, odvětil krejčí, že nejbližšímu domácímu zvířeti zafoukne rohy zpět do hlavy i ihned to provedl na plži. Obr ale nebyl s tím spokojen, neboť chtěl poznati jeho sílu, a ne jeho vtip. S druhým obrem házel o závod, pustil ptáčka. Nyní ho pozvali, aby jim pomohl uloupiti princeznu. Ta byla právě slíbena tomu, kdo by přemohl obry. Krejčí měl první po žebříku vylézti do komůrky princezčiny. Zradil ale své soudruhy, usekl obrům, když oknem vlezli, hlavu mečem, který nalezl vedle spící princezny. Princezka padla osvoboditeli svému kolem krku, když spatřila

---

[73]) Valentin Pogatschnigg Märchen aus Kärnten. Carinthia. Zeitschrift für Vaterlandskunde 1865 str. 356.

[74]) Otto Suttermeister. Str. 95 č. 30.

oba obry povražděné. Splynula tu tedy látka jiná. (Grimm KHM. č. 111.)

Jiné motívy nalézáme v druhé versi švýcarské[75]) (N s.[2]). V této nenalézáme charakteristický motiv úvodní. Obr předem zkouší sílu krejčího — z kamene-tvarohu vymačkána voda. Sdružili se pak a nabídli se králi, že osvobodí dceru jeho z moci drakovy. Drak spolkl krejčíka. Obr usekl drakovi hlavu, rozřízl tělo jeho a tak krejčí byl osvobozen. Ale krejčí začal se chvástati, že chtěl draka obrátiti jako rukavici. Srv. Č v v. Nevědělť nyní král, komu by měl dáti svou dceru, i rozhodl, že ji dostane, kdo z nich sní více rýžové kaše. Krejčí pomohl si zvláštní lstí: přivěsil si pod kazajku pytel a do tohoto všecko jídlo házel a dělal jen, jakoby jedl. Obr vzdal se konečně, neboť bál se, že by mohl puknouti; když pak slyšel od krejčího, že si tajně rozřízl břich a přebytek pustil, udělal totéž. Podobně tedy jako v I t s str. 26.

Pouhé trosky látky naší zachovaly se ve versi dolnosaské.[76]) V této vystupuje místo krejčího, ševce a pod. trpaslík; ten napsal si stejně na čepici: »Jsem pánem velmi mocným, sedm zabil jsem na ráz,« když zabil sedm much na svém koleně. Nápis tento přečetl obr, dal se strachy na útěk, skočil, upadl a zlomil si nohu. Trpaslík přišel mu na pomoc, a spolu se šesti trpaslíky donesli obra do města, kde byla noha jeho vyhojena.

Sem patří ještě italská jedna pohádka[77]) (I t a). Švec mistr Abramo zabil jednou ranou dvacet much, které se slétly na jeho podmáslí, a zvěčnil svůj rekovný čin zvláštním nápisem. Zvěděl o tom král a poslal ho proti obrovi, slíbiv mu dceru svou za choť. U obra jest první scena v ložnici: obr spustil na hosta svého mlýnský kámen. Druhý den jest první zápas v hodu: švec postraší obra, že železnou tyč zahodí Bůh ví kam; potom navrhne švec obrovi, aby jednou ranou porazili dub, při tom pak obra obelstil, chytil ruku jeho do klínu a zabil ho. Stějně I t t[1] str. 22.

Podobně jako N s.[2]) vypravuje česká verse[78]) (Č b.) o společné výpravě obra i krejčíka proti drakovi, boj ovšem líčí jinak. Krejčí Cihlička mrštil jednou rukávem po mouchách a zabil jich velké množství; spočetl zabité i zraněné a zajásal: »Jednou ranou tři sta zabil a jednou tolik poranil.« Slova ta napsal na cedulku a upevnil na čepici. Po městě rozhlašoval právě městský dráb, že se v jisté zemi zahnízdil drak, a král onoho království rozhlásil, že rek, který by zemi jeho zbavil toho netvora, bude panovati s ním a po smrti jeho bude kralovati sám. Vydal se tedy krejčí do toho kraje, na cestě si lehl, odpočíval i přemýšlel, jak by draka mohl přemoci. Tu jel právě kolem onen král, zpozoroval

---

[75]) Ib. str. 122 č. 41. Poslední motiv čte se ještě str. 159 č. 51.
[76]) G. Schambach & W. Müller str. 299 č. 22.
[77]) Antonio De Nino Usi e costumi abruzzesi III, str. 227, č. 43.
[78]) V. Beneš Třebízský str. 34 sl.

nápis na čepici rekově, najal ho a dovezl do své země. Tam byl již jakýsi obr, chlap kolik sáhů vysoký, z cizí zámořské krajiny. Nastávají zápasy mezi obrem a krejčím, kdo má více síly a mrštnosti. Krejčí sám navrhl: »Kdo přeskočí korunu té višně tak, aby se větví nedotekl a jich nesehnul?« Velikán byl by málem přeskočil, ale nohy zapletly se mezi větve, sklesl hlavou zpět a ohnul celou korunu. Tu chytil se krejčí větví, a když se obr z ratolestí vyprostil, vymrštila se třešně do výše, krejčí válel se mihnutím oka na druhé straně jako jablko, vyskočil a vysmál se obrovi. Obr navrhl ještě, aby zkusili, kdo výše vyhodí kuli. Potom vydali se proti drakovi. Krejčí slezl do jámy a vyhnal draka dle návrhu obrova. Obr pak rozehnal se těžkou železnou palicí, když drak, vylezl a zabil ho. Krejčí vykřikl »zadrž!«, držel draka za nohu, chtěl ho prý přivésti živého ke králi. Krejčí osobuje si hlavní zásluhu a celou odměnu. Rozmrzen odešel obr do dalekého svého zámořského království.

Podobná jest verse zapsaná v Telči na Moravě [78]) (Č m t.). Charakteristický úvodní motiv odpadl. Rekem jejím jest maličký krejčovský synek. Šel na vandr dle příkladu svých kamarádů a vzal si na cestu svého kanárka a tvaroh, který kanárek rád zobal. Přišel konečně k nějakému starému hradu, před kterým spal velikánský chlap, obr. Krejčí ho vzbudil — pustil třikrát těžký kámen obrovi na hlavu — neulekl se rozzlobeného obra, než směle se mu postavil, smáčkne ho jako ten kámen (tvaroh), až syrovátka z něho poteče. Obr chce ještě jiný důkaz jeho síly: vyhozen kámen-kanárek. Když se obr nyní přesvědčil, že je krejčí takový chlapík, vyzval ho, aby s ním spolu vysvobodil princezku od draka, kterému měla býti brzy obětována. Osvoboditeli slíbena princezka za choť i polovice království. Na cestě do města královského přišli k vysokým stromům třešňovým, a krejčí přeletěl jeden strom, až za dvě hodiny spadl a zabořil se až po bok do bahna. Zajíce nechytil. Obr si ho nyní ještě více váží, když poznal, jak umí lítati. Obr před králem mluvil o krejčíkovi jako o svém mistru. Poručil krejčík, aby král dal ukovati dvě hole, čtyřicet centů těžkou pro něho a dvacet centů těžkou pro obra, sám pak vydal se napřed ke skále dračí, aby se podíval, jak se mají proti draku postaviti; obr ať hole za ním přinese. Udělal pak plán ten, že si stoupne naproti díře, jak drak vyletí, chytí ho za uši a obr ho těžší holí zabije. Když se drak vyřítil, popadl, co mu stálo nejdříve v cestě, tedy krejčíka a vyšvihnul se s ním vysoko do povětří, když pak spadl na zem, vydrápal se krejčíček opět na vrch, v tom přiběhl obr a draka holí svou dobil. Scena ta připomíná částečně verse irské a bulharské. Obr přiznal, že krejčí měl přední zásluhu o to, že byl drak zdolán a princezka zvolila si krejčíka za manžela. Obr dostal výměnku od celého království, a tak žili nějaký čas v nejlepším přátelství,

78) Pohádky a pověsti našeho lidu. »Slavie« str. 56 sl. č. 22.

až princezka našla větší zalíbení v obrovi a obra přemluvila, aby krejčíka zavraždil. Krejčík zaslechl rozmluvu obou, položil do své postele slaměného panáka, a sám se uschoval pod stůl. Když ráno spatřil obr krejčíka živého a zcela zdravého, pln strachu utekl. Krejčík pak také ujel od zrádné princezky.

Některé jiné, částečně nové motivy čteme ve versi valašské[79]) (Čv.) Švec udeřil podešví po mouchách, které se sletěly na kyselé mléko rozlité po stole, a dal si hrdinství své vyšiti na klobouku: »Tři sta porazil, tři sta zabil a ještě se nerozhněval, Pán Bůh ví, co by podělal.« Na cestách svých přišel švec do velkého města a král ho uviděl z okna, přečetl nápis na jeho klobouku, dal si ho zavolati a řekl mu, že mu dá kteroukolvěk dceru, vysvobodí-li je od dvou obrů. Když přišel k obrům, začali hned své síly zkoušeti: vyhozen kámen-pták, z kamene-sýra vytlačena voda. Připojuje se nový zápas »na škrabáky«: obr škrábl ševce na prsou, na kterých měl svou podešev, a myslil, že mu sedřel kůži až na kosti; švec pak rozřízl obrovi svým ostrým kosířem prsa od hora až dolů, tak že mrtev sklesl.[80]) Druhý obr, který se na to z okna díval pozval ho na nocleh. Stejně jako v Nmš., Nkr., našel pod lůžkem mrtvolu a položil ji na postel. V noci přišel obr a bil třícentovou holí do mrtvoly — režným kláskem řekl švec ráno. Obr se ho zděsil a zval ho, aby zůstal u něho do smrti. Švec ale odmítl, neboť půjde pryč s oběma princezkama, a snadně zdolal obra zázračným prstenem a mečem, které byl dostal od princezen.

Jest též hornolužická verse[81]) (Hl.) a známé motivy jsou opět jinak spojeny, zakončení pak jiné. Krejčí zabil tři mouchy na ráz, když se mu sletěly na jeho chléb, a napsal sobě na klobouk: »Tři obry zabil jsem na ráz.« Přijel cestou bohatý hrabě, dal si krejčího zavolati, ptal se ho, pravda-li, co na jeho klobouku jest napsáno, a uložil mu, aby zabil dvanáct obrů v jeho lese řádících, i slíbil, že ho učiní lesníkem, tedy ne zetěm svým, provede-li to. Jeli spolu, až přijeli k tomu lesu, a tu mu řekl hrabě, že uprostřed lesa jest velký hrad, ve kterém obrové bydlí. Před hradem stála stará višně a obr česal na ní ovoce. Pozval

---

[80]) B. M. Kulda I. str. 201 sl. č. 40.

[81]) V tento zápas pustí se rek čeremiské verse (*Извѣстія общества археологіи, исторіи и этнографіи при Импер. Казан. Универс.* XIV., str. 116 sl.) s čertem. Tu vyzradila žába rekovi, co čertovi poradila jeho matka: podle toho sedřel čeremis kůru s jedle, ovázal si jí sedmkráte záda a přibrousil skoblici; čert mu takto poškrábl šest vrstev kůry jedlové, čeremis ale čertovi tak poškrábl záda, že až kousky masa odletěly. Podobný zápas podniká sluha s čertem ve velkoruské pohádce ze Samarské gub. Садовниковъ č. 26; oblekl tři kůže volovské a navlékl železné rukavice ostrými pařáty opatřené. Čert nemohl mu ublížiti, třebas odřel s něho všecky tři kůže volovské, ale sám byl od sluhy těžce zraněn. Pod. u Kolberg Pokucie IV., 190 sl. č. 37.

[82]) Łužičan XVIII., 1877 str. 10 sl.

krejčího, aby pomáhal, a sehnul mu větev. Krejčí se jí chytil, a pak »ji přeskočil.« »Tak musíte uměti skákati,« řekl obrům. Potom šel krejčí s jiným obrem pro dříví — krejčí pět stromů ovíjí, nestojí to za to, bráti pouze jeden strom, obr vezme konec s kořeny, krejčí pak vršek. Pak začali obrové kamení drtiti, a krejčí, který jim měl pomáhati vytlačil ze sýra šťávu. Obvyklá scena v ložnici odpadla. Místo ní, vypravuje se, že krejčí spatřil ve vedlejší místnosti velký meč na zdi, a na něm nápis: »Kdo tento meč si opásá, může dvanácti obrů zabiti.« Pomocí toho meče provedl rozkaz hraběcí.

V polské pohádce ze západní Haliče[83]) (Pa.) koupil si švec mouky za poslední své tři krejcary, nadělal si z ní kaši a rozlil ji po stole. Sletěly se na ni mouchy a švec zlostně po nich udeřil svou čapkou. Napsal si na plecech: »Sto jsem zabil, dvě stě jsem poranil,« a šel na vandr. Šel lesem, ve kterém žili loupežníci. Tito vystupují místo obrů versí starobylejších. Loupežníci vzali ho mezi sebe, když přečetli nápis hlásající jeho rekovnost. Neměřili s ním síly své, ale ulekli se chvástavosti jeho, když svázal několik jedlí, aby je i s kořeny vyvrátil a přinesl, okopal studni kolem do kola, aby ji celou přinesl, pod. jako v Itt.[1], Itt.[2], Itm.[2], Its. Třetí jest scena s třešní: švec přeskočil ji, padl do keře, ve kterém ležel zabitý zajíc, a chlubil se pak, že ji přeskočil, aby chytil zajíce, pod. jako v Bo., Alb., jen že v těch byl v křoví zajíc živý. Loupežníci chtěli se ho nyní zbaviti, a darovali mu měšec zlata; jeden z nich dokonce mu zlato donesl do jeho chaty, ale ne proto, jak se odůvodňuje v jiných versích, že ševci byl měšec příliš těžký. Odpadl i další motiv, který nalézáme v jiných versích. Místo toho čteme, že švec zlato ve sklepě vysypal, nasypal do něho plev a před očima loupežníkovýma vyhodil na horu. Loupežník podivil se ještě více síle ševcově.

Maloruská verse z Haliče[84]) (Mrh.) spojila se opět s jinou látkou. Rekem jejím jest rovněž švec. Jednou pil v létě mléko, ze lžíce vykáplo na stůl, sletělo se hejno much a švec rázem všecky, dvanáct počtem, zabil. Dal si od malíře namalovati tabuli a hrdinský skutek svůj na ní zvěčniti. Upevnil si tabuli na plece, šel do lesa, a tam si lehl a usnul. Šel kolem čert a potěšil se velice, když přečetl, že člověk ten zabil dvanácte duší. Šel s ním do pekla a měl se tam velmi dobře, jídla a pití měl dostatek, a čerti se ho báli. Jednou neměli v pekle dříví a švec byl pro ně vyslán s jinými čerty. Čerti vyvracejí lípy i s kořenem a odnášejí je. Švec začal pak dráti lýko s lip, a sice proto, aby celý les ovázal lýkem a celý les najednou sebral. Následuje pak motiv se studní. Čerti ho prosí, aby toho nedělal, že by celé peklo vyhasil,

[83]) Szymon Gonet Opowiadania ludowe z okolic Andrychowa. Materyały antropol.-archeolog. i etnograf. IV., část 2, str. 235 sl. č. 9.

[84]) Малорусскія сказки и байки изъ Галичины. Живая Старина V, str. 454 sl. č. 2.

dají mu mnoho peněz a donesou mu je ještě domů. Na cestě přijedou k jabloni, vypravuje se táž scena jako v Pa. s tím rozdílem, že v křoví zajíc spal. Na konec ještě zápas: švec stlačil kámen-sýr, a čert musel mu donésti peníze domů.

Jiná maloruská verse z východní Haliče [85]) (Mrh.[2]) připomíná více českomoravské pohádky Čb., Čv. Krejčí zabil jednou dvě stě much, za jaké příležitosti, vypravovatel zapomněl. Napsal to na klobouk a šel do světa. Potkal obra, ten se velice polekal, když přečetl nápis, ještě více pak, když »přeskočil« strom. O zajíci není zmínka. Přišli pak spolu do města, kde dvanáctihlavý drak denně požíral po člověku a právě měla císařova dcera býti jemu obětována. Obr přihlásil se, že osvobodí princezku a zabije draka, neboť byla princezna i polovice císařství slíbena osvoboditeli jejímu. Obr pak provedl úlohu svou bez všeliké pomoci krejčíkovy, a princezka měla se tedy provdati za obra. Princezka ho ale nechtěla, než krejčíka. Chtěl se ho tedy zbavíti. Opakuje se scena známá z Čv., Nmš. ale s tím rozdílem, že krejčík vykopal mrtvolu na hřbitově, přinesl a položil na své lůžko. Druhou noc vzal krejčí železnou palici obrovu a zabil jí svého soupeře. Tak se tedy princezka za krejčího vdala.

Bukovinská verse[86]) (Mrb.) souvisí s Mrh.: Chuďas přišel ke studni, zabil na ráz sedm much, které seděly na dřevě, a vyškrábal na dřevě »sedm duší na ráz«. Pak si lehl vedle studně a dělal, jako by spal. Přišel drak, přečetl nápis, pohlédl na člověka a ulekl se, že by byl tak silný. Probudil ho a muž se rozkřičel: »Co chceš?« jakoby se velmi hněval. Drak postrašen pozval ho k sobě, že potřebují takového silného muže. Šel tedy do služeb drakových, byl poslán pro vodu, pak pro dříví, a provedl to stejně jako v Mrh. Potom slyšel, jak mu draci ukládají o živobytí — položil do postele kus dřeva, položil naň své šaty a lehl si jinam. Darovali a donesli mu až domů peníze, jen aby se ho zbavili.

Podobná jest cikánská verse z Bukoviny[87]) (Cb.): Starý muž množstvím dětí obtížený vzal si z domu medový koláč, šel do lesa, usedl u studně, položil koláč na prkno a usnul. Vrány snědly mu koláč, a když se probudil, viděl, jak mouchy požíraly drobty. Na ráz zabil sto much. Napsal, že jedním úhozem zabil sto duší, lehl si a spal dále. Přišel drak s koží volskou pro vodu. Přečetl nápis, dostal strach ze starého muže, probudil ho, vyzval ho, aby byli bratřími, a pozval ho

---

[85]) Осип Роздольський (Етнограф. Збірник VII.) str. 110 sl. č. 58.

[86]) L. A. Staufe, Volksmärchen aus der Bukowina. Zeitschrift für deutsche Mythologie und Sittenkunde II. str. 203.

[87]) Gypsy Folk Tales by Francis Hindes Groome str. 80 sl. č. 21, Fr. Miklosich Über die Mundarten und Wanderungen der Zigeuner Europa's IV. Denkschriften der Akademie der Wissenschaften. Phil.-Hist. Cl. XXIII. str. 286 sl.

do svého paláce. Na té cestě třešně: muž přeskočil strom a chytil zajíce, neboť bylo mu daleko běžeti kolem stromu pro zajíce. Potom byl poslán pro vodu a pro dříví. Dále stejně jako v Mrb. Na konec drak postrašen cikáňaty: cikán dal svým dětem dřevěné nože a poučil je, aby křičeli: »Maminko, tatínek přináší draka, chceme jísti jeho maso!« Drak dal se na útěk, potkal lišku, a ta se smála. Vrátil se drak a děti cikánovy opět křičely: »Maminko, liška přináší nám drakovu kůži, kterou jest nám dlužen, abychom jí pokryli jámu.« Drak dal se na útěk, mrštil liškou o zem a zabil ji. Tak cikán zbohatl.

Tato látka nalézá se ještě dále ve Východní Evropě, ale silně zmodifikována. Byla zapsána předně na ruském jihu v gub. Jekaterinoslavské[88]) (Mrj.). Cikán pojídal na slunci koláče, přiletělo na ně sedmdesát much a komár. Cikán zabil je vše a pochlubil se cáři: »Jsem velký bohatýr, pobil jsem sedmdesát vojáků a cáře Davida.« Napsal mu to cář na lístek, přišil mu lístek na prsa a poslal ho do lesa proti dvanácti loupežníkům. Ti se ho tak ulekli, že se sami svázali na jeho rozkaz, a cikán pak svázal dvanáctého chromého. Tak přivedl je cáři. Po tom činu vydal se sám o své vůli do lesa. Tam potkal lva a i proti tomu chvástal se svou silou: »отъ ты левъ, а я перелевъ.« V zápasech se osvědčí. Kdo přeskočí vysokou osyku, bude »starším bratrem«. Pak poslal lev cikána pro vodu, potom pro dříví. Následují zápasy v jídle, potom z kamene-koláče vytlačena syrovátka. Scena v posteli stejná jako v Mrb. Konečně donesl lev cikánovi peníze do jeho chaty a když tam přišli, běžela cikáňata nahá, a cikán jimi ještě postrašil lva. — Podobně se vypravuje pohádka tato ještě ve Vinnick. okr. Podolské gub.[89]), jenom charakteristický úvod odpadl.

Pohádka o zápase s drakem, čertem atd. připojena byla zcela mechanicky k jedné maloruské pohádce o chrabrém cikánovi[90]) (Mrtp.), o které jsme se nahoře již zmínili (str. 31). V druhé části řečené pohádky vypravuje se, že cář vyslal cikána, Ivana Velkovojinného proti drakovi. Scena mezi cikánem a drakem jest podobná jako mezi cikánem a lvem v Mrj.: Drak praví o sobě: »já jsem lítá« (totiž nečistá síla), a cikán na to »я пралюта«. Otec drakův vybízí oba k zápasům, a sice předně v běhu — synek jeho, zajíc, zvítězí, potom dále vyhodí palici — cikán chvástá se, že by ji vyhodil tak vysoko, že by se ani nevrátila. Po třetí jdou do lesa, kdo více zapískne: drak zavázal si oči a cikán tak zahvízdl mu do čela, až oko vyskočilo. Na lůžko položil snop slámy a pokryl jej svým pláštěm. Konečně drak donesl mu domů měšec grošů a cikán ho postrašil svými dětmi stejně jako v Mrj.

88) П. П. Чубинскій II. str. 120 č. 40.
89) Ib. str. 123 č. 41.
90) И Рудченко II. str. 186 sl. č. 45.

Dále na východě, v tradicích velkoruského lidu a jinde se povídka tato více nevyskytuje, látka o zápase chytrého člověka s bytostí nadpřirozenou nespojuje se s látkou o chrabrém krejčíkovi.

Ale za to se podobná povídka našla ještě u Armenů[91]) (Arm.); nelze ovšem dovozovati, že by byla příbuzná s uvedenými versemi západnějšími. Samostatně byly tu příbuzné motivy pohádkové spojeny ve zvláštní povídku. Rekem jejím jest muž hrozně bázlivý, který se bál i na dvůr vycházeti sám, bez ženy, a kterého žena na konec z domu vyhnala, pod. jako v Kavav. Ze samého strachu prostál celou noc ještě u vrat svého domu, ráno pak šel do krčmy, aby čeho pojedl. Na stole uviděl tam hromadu much, zlostí udeřil pěstí do nich a zabil téměř všecky. Napočetl jich sto. Když pak vyšel na ulici, uviděl v příkopě včelu a rozšlápl ji nohou. Šel nyní muž ke zbrojíři a dal si udělati šavli s nápisem: »Jedním úderem pěsti zabíjím sto lidí, nohou mohu zabiti lva.« Tak se potom vydal rek náš do světa. Po dlouhé cestě přes hory a doly přišel na místo, kde bylo pouze nahoře nebe, dole země, a na zemi stál kotel. V kotle našel jídlo, a ukojil jím velký svůj hlad. Kotel tento patřil sedmi bratřím-divům. Když přišli a uviděli kotel téměř prázdný, a vedle něho člověka, chtěli toho člověka zabiti, ale rozmyslili si a chtěli počkati, až by se probudil. V tom přečtli nápis na šavli, a řekli si, že by pomocí takového člověka mohli se pomstíti nepřátelům, a když se probudil, začali ho obsluhovati všemožně, aby si získali jeho přízně. Chtěli však přece věděti, je-li silný, čili ne. Vzali kámen a roztlačili jej na mouku. Muž odložil zkoušku na druhý den; tu pak ukryl pod paždím drobet mouky, když všickni vyšli, vzal kámen, stlačil, sukno s kamenem strčil pod paždí, nechal tam kámen a vyňal hrst mouky i ukázal ji divům. Pak začali divové házeti kameny; když přišla řada na muže, přistoupil k velkému kameni, začal dívati se na kámen i na nebe, hledal jak potom řekl divům, takový bod, aby jej trefil, rozeklál nebe a jeho troskami je zabil. Divové ho prosili, aby toho zanechal. Když se pak vrátili domů, chtěli připraviti oběd, ale neměli ani dříví ani vody. Vydali se tedy všickni pro dříví a vodu. Muž chtěl vzíti s sebou rýč, lopatu, topor a provaz, neboť chce vykopati takový příkop, aby tekla po něm celá řeka, a přinésti celý les, aby nemusel zvlášť choditi pro kousek dříví a pro vodu. Divové ulekli se, že by mohl jich dům pobořiti, i řekli, že nepotřebují jeho pomoci. Potom musel se zúčastniti ještě výpravy vojenské. Když spatřil nepřátelské divy, ze strachu tak vzkřikl, že se nepřátelé zděsili a rozběhli, bratří divové je pak pronásledovali a s bohatou kořistí se vrátili domů. Po této příhodě seděl muž jen doma, udílel jen rozkazy, a divové je pokorně plnili. Ale konečně je omrzel, tak že se ho chtěli zbaviti. Smluvili se, že vylijí na spícího muže vařící vodu.

[91]) Сборникъ матеріаловъ для описанія мѣстностей и племенъ Кавказа **XXIV.**, oddíl 2, str. 248 sl.

Muž však slyšel, jak se radili, nelehl si tu noc do postele, než položil do ní metlu. Když ráno pak přišel jeden z divů podívat se, je-li živ či mrtev, začal bíti metlou diva: »Proč jsi tak zatopil můj pokoj, že mi blechy po celou noc nedávaly pokoje?« Rozhodli se tedy divové, že se rozejdou s mužem v míru. Přinesli všecky své poklady a navrhli, že je stejně mezi všecky rozdělí. Muž začal děliti a vzal si všecky drahocenné věci. Rozkázal pak, aby jeden všecky ty věci jemu zanesl do domu. Když div byl donesl všecko a sice do domu otce mužova, potkal na cestě mullu a ten mu řekl, jaký vlastně bázlivec jest onen muž, i vyzval ho, aby mu všecky drahocennosti odebrali. Div se však bál, mulla tedy přivázal ho k svému pásu a šli tak spolu k mužovi. Když ten je spatřil, vyšel na střechu a začal cosi hledati, starý kinžal svého otce, aby uřízl hlavu divovi, jak tomuto pověděl. Div ihned dal se na útěk a vlekl mullu za sebou přes hory a doly.[92]) Srv. Cb. Muž byl pak od ženy radostně přijat.

Také řecká pohádka z Epiru »Pan Lazarus a drakové[93]) (Ře.) má týž úvod: Příštipkář jménem Lazarus byl velkým milovníkem medu. Jednou, když seděl při práci, sletělo se hejno much, a rázem zabil jich čtyřicet. Dal si udělati meč a napsati naň: »Na ráz zabil jsem čtyřicet.« Šel pak s mečem tím do světa, přišel konečně ke studánce, ulehl si vedle ní a usnul. V té krajině žili drakové. Jeden z nich šel tam pro vodu, našel Lazara, přečetl si nápis na meči a vypravoval o tom svým lidem. Ti mu poradili, aby uzavřel bratrství se silným cizincem. Bratrství jich požehnáno bylo knězem. Jako soudruh draků má také konati práci, má přinésti vody, dříví. Pomůže si touže lstí jako v ostatních versích, chce přenésti na jednou celou studánku, celý les. Draky omrzel po chvíli nový bratr, a tak se rozhodli, že se ho zbaví. Lazar zaslechl, že ho chtějí v noci sekerou zabiti. Položil na svou ložnici kládu, zakryl ji svým pláštěm a schoval se. V noci přišli drakové a sekali po řadě do klády. Když odešli, vyhodil Lazar kládu a lehl si. K ránu začal sténati, přišli drakové a ptali se, co mu je. Komáři ho prý hrozně popíchali. Drakové se velice ulekli, že jich rány měl za píchnutí komáří, a chtěli se ho zbaviti za každou cenu; nabídli se mu, že mu dají ranec plný zlata, a jeden dokonce mu zlato donesl domů. Ke konci postrašil Lazar draka svými dětmi pod. jako v Mrj.: Když přišli už blízko k jeho domu, řekl drakovi Lazar, že musí napřed domů uvázat děti, aby ho nesežraly. Uvázal děti a řekl jim, aby volaly, jakmile spatří draka: »dračí maso! dračí maso!« Drak pokřiků těch se tak ulekl, že hodil rancem a utekl. Ostatek připomíná Arm. Drakovi vysmála se liška, že dostal takový

[92]) Podobně končí také jedna kavkazská verse pohádky »Kocour v botách« Srv. J. Polívka Le Chat botté. Сравнителна фолклорна студия. Отдѣлenъ отпечатъкъ отъ Сборникъ за нар. умотвор., наука и книжнина XVI. и XVII. str. 50 sl.

[93]) J. G. v. Hahn I. str. 173 č. 18.

strach před dětmi Lazarovými, že včera jim sežrala jedno kuře, a teď jde si právě pro druhé; nevěří-li, ať jde s sebou, ať se uváže na její ocas. Ale tam byl Lazar s puškou na čihané, a když viděl lišku s drakem, zvolal: »neřekl-li jsem tobě abys mi přivedla všecky draky, a teď vedeš pouze jednoho?« Když to drak zaslechl, utekl tak, že se liška na kamení zabila.[94])

Látka o udatném krejčíkovi splynula jak řečeno na mnoze s látkou o zápase slabého ale chytrého člověka s bytostí nadlidskou, obrem čertem a j. Mezi pověstmi o zápase člověka s obrem a o zápase člověka s čertem bývají celkem rozdíly dosti určité, tak že je možno rozděliti ve dvě skupiny. V skupině o zápase s obrem nalézáme obyčejně následující motivy: *a*) kámen-sýr, *b*) kámen-pták, *c*) strom se přeskočí, *d*) celý les svázán, *e*) celá studně (řeka) odkopána, *f*) scena v ložnici, *g*) obr (drak) donese rekovi zlato až k domu, *h*) obr uteče postrašen dětmi rekovými, *i*) obr vrací se s liškou. Nenalézáme ovšem ve všech versích tyto jednotlivé motivy, v některé jiné ještě motivy, tím méně nalézáme motivy ty v uvedeném pořádku.

V druhé skupině o zápase s čertem nalézáme obyčejně motivy jiné a sice: *a*) závod v běhu-zajíc, synek rekův, *b*) zápas-medvěd, děd rekův, *c*) kobyla nesena kolem jezera, *d*) závod v pískání a j., v úvodě pak obyčejně motiv s lýkem a motiv s děravým kloboukem nad jámou aneb též k závěrku.

Obě tyto skupiny na mnoze se ovšem pronikají, jednotlivé motivy přebírají se z jedné skupiny do druhé.

Není nyní naším úkolem probírati tuto látku nesmírně rozvětvenou v literatuře lidové, než chceme jen poukázati na některé význačnější verse, které těsněji souvisí s versemi o udatném krejčíkovi.

K tomuto kruhu připíná se částečně německo-rakouská pohádka,[95]) neboť jejím rekem jest rovněž krejčí, velký chvastoun, ale úvodní motiv o rekovném jeho prvním činu byl tu zapomenut.

Sem náleží dále chrvatská verse zapsaná v Řéce.[96]) V té zachoval se pouze úvodní motiv: švec namazal dříve, než šel spat, dratev, a do rána se bylo na ni nachytalo plno much. Švec zapsal na tabuli: »Tři sta zabil a tři sta zranil,« pověsil si ji na záda a šel takto do světa. Vypravuje se nyní, jak přenocuje v zakletém zámku, nabyl velkých pokladů a vysvobodil zámek od čertů. Potom se navazuje látka obvyklá — švec putoval dále do světa, přišel k bohatému hraběti, a ten ho

---

[94]) Podobně končí také jedna perská verse, jinak nám blíže neznámá (Benfey Pantschatantra I., 508 sl.), a pod. zastrašila žena v Çukasaptati a v jiných příbuzných skazkách tigra a šakala, který byl opět přivedl tigra. (Benfey op. c. I., 506 sl.)

[95]) Grimm, KHM. č. 183, Franz Ziska, Österr. Volksmär. str. 9 sl. č. 1.

[96]) Strohal III., str. 33 sl. č. 15.

vyzval, aby po obědě zkoušeli své síly. Nejdříve zápas v hodu: švec tu stejně postraší hraběte, kam až by železnou jeho kuli dohodil, a potom nabídne se, že jinak sílu svou mu dokáže, že přinese mu dceru a koně jeho. Jest to patrně sled zápasu hojného s čertem, jak koně »ponese« kolikráte kolem rybníka. Jen že se tu švec více neukázal hraběti, než dceru jeho, milenku svou, unesl do svého zámku, kterýž byl vysvobodil.

Z německých versí jest zvláště zajímavá pohádka v Sedmihradsku zapsaná[97]) (N s s.). V té vystupuje místo obra čert a jsou spojeny motivy obou skupin. Učitel vzal si na louku syreček a chleba. Dal se přes louku čertovu a spatřil tam čerta. Čert se ho chtěl zmocniti, ale tento vyňal syreček ze své torby, a stlačil jej tak, že tekla z něho voda, vykřikl pak na čerta, že ho také tak stiskne jako ten kámen, že šťáva životní mu vyteče, dotkne-li se ho. Čert utekl pln strachu do pekla. Ostatní čerti radili mu pak, aby toho siláka najal do svých služeb. Učiteli bylo to vhod, neboť chtěl prohlédnouti si peklo. Tak uložili mu hned, aby přinesl vody v ohromném měchu. Učitel nemohl ho ani zvednouti. Vzal si motyku a rýč, neboť chtěl prý vykopati hned celou studánku, aby si uspořil stálé nošení. Čerti dostali strach, že by jim mohl zatopiti celé peklo a vyhasiti oheň. Pak ho poslali do lesa, aby vyvrátil dub a přinesl domů. Učitel vzal si velký provaz, že ováže celý les, na ráz vyvrátí a domů přinese. Čerti rozhodli se, že se zbaví toho nebezpečného člověka, a vyplatí mu proto hned celou mzdu. Učitel byl spokojen, vymínil si jen, aby čert mu ještě donesl zlato domů. Když se již přiblížili ke škole, dívaly se děti učitelovy oknem. Učitel jim pokynul a všecky začaly křičeti: »Také já chci maso čertovo!« Čert poděšen shodil pytel a utekl do pekla. To jest motiv německým a západoevropským versím cizí, shledali jsme jej dosud jen ve versích z Bukoviny, z jihozápadních krajů ruských a z Epiru. Silný syn čertův se rozzlobil a šel k učiteli, aby mu vrátil pytel zlata aneb se s ním měřil. Následují zápasy, a sice: 1. se starým dědečkem učitelovým-medvědem, 2. v běhu s vnoučátkem-zajícem, 3. v hodu; učitel hrozí, že vyhodí kladivo svému švakrovi-kováři do nebe, raději že vyhodí kámen-pěnkavu, 4. v praskání místo obyčejného pískání; čertovi zavázány oči, učitel praskal mu kyjem po očích, 5. bojovali tyčemi; učitel dal čertovi dlouhou železnou tyč a sám si vzal krátkou, a zbil čerta ukrutně; pak si zbraně vyměnili, čert vlezl na radu učitelovu do chlívka a učitel bojoval zvenčí, vrazil mu dlouhou tyč hluboko do těla; 6. škrábali se o závod; na rozdíl od Č v. neuchránil učitel své tělo, čert ho také škrábl do krve, ale potom »oral« učitel po těle čertově dvěma vochlemi, až čert křičel, aby přestal, že ho škrábe až na duši; 7. měli o závod pr . . . . ti; čert to svedl tak, že učitel vyletěl až na strop. »Co děláš tam nahoře?«

[97]) Josef Haltrich str. 126 č. 28.

tázal se čert. »Zacpávám štěrbiny a díry, abys nemohl ven, až spustím, a abys se roztříštil o strop!« Zděsil se čert a utekl.

Motiv o postrašení obra (draka) dětmi rekovými čteme v řadě versí. Sem patří slovensko-cikánská pohádka [98]) (Slc.), ve které se vypravuje, jak drak kradl ovčákovi každou noc po dvou až třech ovcích, cikán pak nabídl ovčákovi pomoc svou. Cikán dal si udělati dva velké sýry od ženy ovčákovy, položil je do své kapsy, vzal do ruky železný kyj tři sta liber těžký a šel v noci hlídat stádo. O půlnoci přišel drak. Cikán vyzval draka, aby ukázal svou sílu a sice nejdříve, aby železný kyj vyhodil tak vysoko, aby nespadl. Cikán sám pak vyhodil lehkou dřevěnou hůl a sice tak, že drak myslel, že ji vyhodil až tam, kam vyhodil kyj. Potom vyzval draka, aby tak stiskl kámen, až by vytekla z něho voda. Drak se přesvědčil, že jest cikán silnější, a odnesl ho ke své slepé matce. Drak dostal pak strach o život svůj a své matky, a slíbil mu peněz, kolik unese, že už nepůjde na ovce, jen ať je nechá na živě. Drak odnesl zpět reka i peníze, byl pak cikáňaty postrašen jako v Cb., Mrj., Mrtp., Ře., Nss.

Podobná jest verse rumunská [99]) (Rumk.). I v té nabídl se chuďas pastýřovi, že zažene draka, který přicházel o půlnoci a mu odnášel mléko a po beranu, ovci a jehněti. Když drak přišel o půlnoci, zakřikl ho náš rek, že je Stan Bolovan, který v noci žere skály, a za dne pase na stromech lesů hlubokých, a dotkne-li se stáda, vyřízne mu kříž na zádech a v posvátné vodě ho vykoupe. Drak se zarazil a vyzval ho, aby se napřed s ním měřil. Stan dále se chvástá hroznou silou svou: vytáhl pak kus sýru z torby a vyzval draka, aby si také vzal takový kámen. Drak tlačil, až kámen na prášek roztlačil, ale syrovátku nevytlačil. Když poznal velkého toho siláka, vzal ho do své služby, neboť matka jeho dávno již hledá takového pacholka. Drak ho přivedl, aby se ho zbavil, jak řekl matce. Dračice přidělila práci, a sice mají se nejdříve měřiti v házení; drak hodil palici železem pobitou tři míle daleko, Stan pak litoval, že drak ji nikdy více nespatří, až ji hodí, a když drak se tím nedal postrašiti, navrhl, aby si šli pro jídlo na tři dni, neboť tak dlouho budou asi muset jíti za palicí, až ji hodí. Když se vrátili k palici, zadíval se Stan do měsíce, čekal, až mu půjde z cesty. A tak dostal drak přece strach, že by mohl přijíti o palici zděděnou od dědečka, a řekl mu, aby toho nechal. Ráno měl Stan přinésti vody ve dvanácti bůvolích měších, chtěl pak přinésti celou studánku. Pak chtěl ještě odnésti na ráz celý les, svazoval stromy a sice za vrcholky, a postrašil tím tak draka, že mu slíbil odměnou sedmkrát sedm pytlů dukátů, nechá-li toho. Poslední noc slyšel Stan, jak stará dračice radila synovi, aby ho v noci v ložnici zabil. Stan položil do postele koryto

[98]) Francis Hindes Groome str. 83 sl. č. 22.
[99]) Mite Kremnitz str. 1 sl. č. 1

svinské, pokryl je huňatým kabátem selským, lehl si pod postel a začal chrápati. Drak přiblížil se tiše k posteli, uhodil kyjem na koryto a Stan zasténal pod postelí. Ráno řekl Stan, že se mu zdálo, že ho blecha do čela štípla. Teď hleděli, aby se ho co nejdříve zprostili, naplnili mu pytle dukáty, ale Stan začal se třásti, neboť nemohl ani jeden pytel zvednouti, i řekl, že si to rozmyslel a ještě rok u nich zůstane. Ulekli se drak i dračice, slibovali, že mu přidají ještě několik pytlů dukátů, jen aby šel. Stan rozhodl se tedy, že půjde, ale ať mu drak zanese pytle domů. Drak byl taktéž postrašen Stanovými dětmi: ty se vyřítily s nožem v pravé a vidličkou v levé ruce a křičely: »Chceme maso dračí!«

Podobně vypravuje se pohádka tato u banátských Srbů[100]) (Srb b.). Cikán prosí ovčáka o drobet mléka, ale ovčák nesmí, že to jsou ovce zmajovy. Zmaj chodí ráno a nalezne-li je spolu, zabije je. Nicméně dal ovčák cikánovi. Cikán začal píti, ale v tom již letěl zmaj, a cikán vlil mléko do jámy rychle ovčákem vykopané i pokryl jámu zemí. Když se ho drak ptal, co tu dělá, odpověděl, že se přišel ho ptát, vzal-li by ho do svých služeb. Drak potřeboval sluhu silného, a cikán jal se vychvalovati svou silou, a aby ji ukázal, uhodil nohou o zem, a mléko vystříklo. Zmaj to nesvedl, podivil se velice a přijal cikána do svých služeb. Srv. Kavč. Na radu ženinu zkouší pak sílu cikánovu: 1. cikán chtěl vzíti hned celou studni; 2. začal svazovati stromy, aby na ráz přinesl celý les. V noci měl zmaj třikráte uhoditi buzdovanem do hlavy cikánovy, aby se přesvědčil o jeho síle — bude-li ráno živ a zdráv, pak jest jistě silnější než on. Cikán položil do své postele silný kmen, pěkně jej pokryl a schoval se do kouta. Odchylně od obyčejného vypravování přišel ráno zmaj sám podívat se, je-li cikán ještě živ, a vzkřikl naň, aby vstával. Stejně si stěžoval cikán, že ho v noci tři blechy štíply. Na této zkoušce nebylo ještě dost. Měli se totiž změřiti, kdo dále dohodí buzdovan. Též tento zápas líčí se zvláštním způsobem. Cikán řekl zmajovi, aby dával dobře pozor, neboť vyletí buzdovan z jeho ruky na ráz jako blesk. Drak díval se vzhůru, cikán spustil buzdovan hbitě do trávy a zvolal: »Viděl jsi, zmaje?« Zmaj ovšem nic neviděl. Cikán pak mu řekl, že buzdovan dostihl už do oblak a že spadne teprve zítra okolo poledne, že mohou jíti domů. Druhý den šli tedy tam, a cikán vzkřikl, když došli na místo, aby dával pozor, buzdovan právě padá, ať nespadne naň. Zmaj díval se opět vzhůru, cikán pak rychle se uhnul, zvedl buzdovan a zvolal: »Hle, právě jsem jej zachytil rukama.« Na konec jest ještě jednou zkouška, kdo více zapráskne bičem, bude silnější. Jest to tatáž scena, jako když se měří ve hvízdání: zmaj zamhouřil oči, a cikán uhodil ho, co měl síly, přes oči. Zmaj nechtěl ho více míti za sluhu,

[100]) Српске народне приповетке. Скупили по Банату Коста Ристић и Васа Лончарски. У Новоме Саду 1891 str. 49 č. 8.

a donesl ho zpět do jeho stanu i s pytlem dukátů, byl pak stejně postrašen cikáňaty jako v Slc., Rumk.

Podobně počíná bulharská verse zapsaná v Prilepu[101]) (Bpr.). Cikán šel k pastuchovi, aby se najedl tvarohu i mléka. Báča dal mu tvaroh, ale mléko mu odepřel, neboť čekal již, že hned přijde drak pro svůj kotel mléka. Sotva dopověděl, přišel drak a obořil se na cikána, proč tam přišel »Junák jsem, proto jsem přišel,« zněla odpověď. Drak chtěl tedy viděti junáctví cikánovo. Ten měl náhodou ruku plnou tvarohu, a chlubil se, že stlačí vápenec, až vypustí vodu. Potom ukázal drak svou sílu: vypil kotel mléka, vyhodil kotel až do oblak a zachytil jej svým malíkem. Drak vyzval cikána, aby byli pobratimy, i odešli pak spolu. Na cestě přišli k třešni — opakuje se známý motiv, cikán přeskočil třešni, aby chytil zajíce. Pak lovili zvěř, aby měli něco k obědu. Cikán ulekl se medvědů a divokých kanců i ukryl se v dutém stromě. Drak chytil srnu a pozval cikána k obědu. Poslal cikána, aby v kůži srnčí přinesl vody, ale ten chtěl přinésti celou řeku. Při jídle oklamal cikán svého pobratima tak, že jídlo házel za sebe. Drak dostal z něho strach a chtěl se ho zbaviti; užil téže lsti jako v látce o smlouvě mezi pánem a sluhou, který dříve se rozzlobí, tomu se vyřeže řemen ze zad. Když došli k večeru ke kraji údolí, chtěli tam zůstati přes noc. Cikán měl si lehnouti na kraj, ale položil na své místo, když drak usnul, peň, pokryl jej bašlykem a odešel. Drak srazil v noci peň dolů, a byl velice překvapen, když viděl ráno cikána zdravého. Ten si zalhal, že se mu místo za nocleh nelíbilo, přeskočil důl a spal na druhém kraji. Potom začali se baviti zápasy; když drak cikána přemohl a na zemi srazil, koulel tento očima, přemýšlel, na kterou horu by měl odpůrce vyhoditi. Drak se nyní tak ulekl, že mu slíbil pytel peněz, nechá-li toho, pod. jako v Hg¹. Donesl tedy drak cikánovi pytel peněz domů, byl rovněž postrašen, ale jinak, tím totiž, že cikán jemu řekl, že domy jeho jsou pokryty kožemi junáků jím zabitých.

Podobná jest též verse albánská[102]) (Albd.). Místo draka vystupuje tu medvěd. Medvěd kradl pastýřovi denně pět až šest ovec. Derviš slíbil pastýřovi, že mu pomůže, a vyžádal si pouze tři měchy naplněné bílým sýrem. Když přišel medvěd podle svého obyčeje pro ovce, došlo k zápasům mezi ním a dervišem. Derviš roztlačil sýr v moučku — nevytlačil vodu; medvěd nemohl tak roztlačiti kámen. Uzavřeli pak oba siláci přátelství. Medvěd poslal derviše, aby mu chytil vola k obědu, ale derviš vymluvil se, že vůl mu nestačí, že by se spokojil leda lvem. Medvěd si tedy sám chytil vola, a derviš začal ovazovati stromy, aby je na ráz všecky vyvrátil. Medvěd byl postrašen tisíckráte silnějším

[101]) Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина II. odd. 3., str. 182 sl. Stejně Strausz Die Bulgaren 260 sl.

[102]) Dozon Contes albanais str. 17 sl č. 3.

člověkem, ulomil sám dvě větve a odnesl je. Pak šel derviš ještě pro vodu a chtěl přinésti celou studánku. Na cestě od studánky došlo k zápasu mezi oběma, pod. jako v Bpr. a přemožený cikán přemýšel, co s medvědem má udělati, »Když tě hodím — řekl — na tu stranu, budeš rozdrcen na tisíc kousků, když tě hodím na druhou stranu, bude ti ještě hůře.« Medvěd pak začal pojídati upečeného vola, derviš však nejedl, neboť snědl prý nedávno několik ovec. Po obědě zavedl medvěd přítele do svého domu, sestra pak medvědova vyzradila dervišovi, že ho chce medvěd v noci zabiti. Derviš líčil ráno stejně jako jinde noc. Když medvěd slyšel, že rány sekerou uhozené považoval derviš za štípnutí blech, prosil ho, aby ho udělal také tak silným. Derviš tedy vykoupal medvěda ve vařícím mléce.

Na Kavkaze jsou pověsti tohoto obsahu silně rozšířeny. V některých versích jest rekem člověk hrozně bázlivý jako v Kavč., Kavav., Arm. Ve versi talyšinské [103] (Kavt.) vypravuje se o mladíkovi, jak se bál bez matky vycházeti na dvůr, jak ho matka zanechala na poli a doma se zavřela. Dal se hoch do křiku a pláče, ale když viděl, že si tím nepomůže, šel, jak se říká, za svým nosem. Na cestě našel vejce a pak koňský chlup. Šel dlouho a dlouho, až přišel k vysoké věži, vstoupil a nesmírně se zděsil, když tam spatřil ohromného deva. Ten když hocha uviděl, vzal kámen a stlačil jej tak, až z něho vytekla voda — a tu vzal hoch vejce, roztlačil je a velice tím deva postrašil. Další motiv jest nejasný. Dev vytrhl si vlas a hodil jej do ohně; hoch pak ukázal mu koňský chlup. Dev myslel, že k němu přišel strašný bohatýr, a dostal takový strach, že utekl. Hoch sebral všecky poklady a vrátil se domů. Ke konci nalézáme motiv týž, kterým ukončena jest řecká verse Ře. Odchylně od této řekla liška hochovi: »Přivedla jsem ti deva, zab ho.« Hoch vzal pušku, aby zastřelil deva, ale ten přetrhl provaz, jímž byl k lišce přivázán, a utekl.

Pohádka vypravovaná u pohorských Tatarů [104] (Kavtt.) jest bližší našim evropským versím. Strašpytel rozmrzel se na neustálý posměch svých dvou žen, slíbil, že ukáže svou chrabrost a dobude si ve světě bohatství. Na cestu dostal od žen sýr, syrovátku a j. Druhý den vydal se na cestu. Přišel k jednookému obrovi, emegenovi, který právě ohromnou jehlou sešíval rozsedliny v zemi. Rek náš chtěl utéci, ale bál se, že by mohl býti chycen a zabit, i tak dodal si mysli, přistoupil směle k emegenovi, a požádal ho, aby se směl k němu přidružiti a spolu s ním dobývati bohatství. Obr navrhl, aby napřed zkusili své síly. Obr ulomil ohromný balvan a zahodil jej daleko. Rek usmál se tomu, že to také svede, ale ať zkusí vytlačiti vodu z kamene, jak

[103]) Сборникъ матеріаловъ Кавказ. XX. odd. 2 str. 21 sl.

[104]) Евг. Барановъ Сказки горскихъ татаръ Сборникъ матер. Кавказ, XXIII. odd. 3, str. 13 sl. č. 2.

on to umí — ze sýra. Emegen začal skákati na jednom místě, až se země roztřásla a balvány se strhaly a padaly dolů. Vyšlapal hlubokou jámu v zemi, ale vody přece nebylo viděti. Tu udělal rek malou dírku do měchu, ve kterém měl syrovátku, zasypal nepozorován od obra měch zemí, postavil se na zasypaný měch a syrovátka vytekla. Emegen byl přesvědčen, žeť to velký silák a pozval ho k sobě. V jeho jeskyni nedošlo při jídle k závodům, neboť rek předem se vymluvil, že prý složil slib zdrženlivosti. Emegen nabídl pak hostu svému velký pytel plný zlata darem a donesl mu jej také domů, poučen od něho, že dle jich obyčeje nosívá hospodář dar do domu hostova. Rek pozval emegena k sobě. Když se již blížili jeho domu, šel rek napřed, aby bylo vše připraveno pro hosta. Starší žena poradila mu, aby na ni zavolal, až si na dvoře sedne: »Ženo, připrav nám kýtu z masa emegenova.« Žena mu odpověděla: »Počkej chvilku; já hned zařežu emegena.« Emegen hrozně se ulekl. »Co že, ty jíš maso emegenů?« »Ani lepšího neznám,« zněla odpověď. Emegen vyskočil a uprchl. Následuje motiv známý z Ře: rek musel na radu ženu zavolati na lišku: »Dobře jsi to, liško, provedla, že's mi přivedla emegena, a to jsem už myslel, že neokusím masa emegenova.« Emegen myslel, že liška schválně ho přivedla, zabil ji kamenem i pádil pryč. Chvástal se nyní strašpytel svým vítězstvím nad emegenem, ale nicméně bál se jako dříve vycházeti z domu v noci.

Podobně byl postrašen obr ještě ve versi kabardinské[105] (Kavk.). Pod vlivem jiných pohádek stal se tu rekem »paleček«-»veršok«. Oba starší bratří sloužili u obra a byli od něho sežráni. Nejmladší pouze jeden »veršok« vysoký vyzrál na obra. Když upravil k večeři kozla svého a chléb, vyryl jámu, zakryl ji travou a zahazoval do ní kousky, které nemohl sníst. Obr divil se jeho žravosti tím více, že chtěl ještě od něho kousek a hrozil dokonce, že obra sní. Klamal pak stále pána svého, dělal, jako by pracoval, ale vlastně pracoval obr. Jednou večer skryl se za krbem a zaslechl, jak obr vypravoval ženě o jeho neobyčejné síle a chytrosti, a jak se konečně uradili, že ho ve spaní zavalí těžkým kamenem. Šli hledat vhodný kámen a paleček mezi tím položil do postele na své místo snop rákosí, obalený jeho šaty. Rákos pod tíhou kamene praskal, a oni mysleli, že tak praskají kostičky v něm. Paleček se ve svém koutku znamenitě vyspal, vstal ráno přede všemi a posmíval se jim, že ho ten kamínek znamenitě polehtal. Viděli, že s ním nic nesvedou, dali mu tedy celou bednu zlata a obr sám mu ji nesl domů. Na této cestě opakuje se episoda s třešní, zde vlastně s hrušní, o které se obyčejně vypravuje hned na počátku — místo zajíce chytil tu paleček lišku. Scena před domem jest podobná Kavtt. Když se ho matka ptala, čím má pohostiti obra, odpověděl, že snad ještě nesnědla oba velikány, kteréž jí zanechal, když se vydal za prací. »Co pak vy jíte

[105]) Сборн. матер. кавказ. sv. XII. odd. 1. str. 137 sl.

velikány?« udiveně zvolal obr. »Jak pak, my se jich masem živíme. I tebe sníme, jak ty jsi snědl mé dva bratry!« Obr vyrazil dveře a upaloval.

Některými novými motivy jest rozšířena verse račinská[106]) (Kavr.). Rekem jejím jest popelka, který doma seděl u ohniště a v popele se hrabal, na konec pak byl vyhnán. Opatřil si tykev dutou, naplnil ji popelem a dal se tak do světa. Když přišel k řece, blížil se k druhému břehu dev, přeplul řeku a ptal se reka po cíli jeho cesty. Popelka odpověděl chrabře, že jde pobit devět bratří-devů, o nichž se dověděl, že za řekou žijí. Dev byl z nich, ulekl se velice a nabídl mu bratrství. Přenesl ho přes řeku a divil se, jak je lehký. Odpověděl rek, kdyby se jednou rukou neopíral o nebe,. to by pocítil jeho tíhu. »Sejmi tedy ruku s nebe, ať poznám, jak jsi těžký.« Rek vytáhl z kapsy šídlo a vrazil je devovi do zad. Dev vykřikl bolestí a prosil ho, aby se raději opíral o nebe. Když byli na druhém břehu, vzal dev kámen do ruky a stiskl jej tak silně, že vytekla šťáva. »Co to! já mohu každý kámen obrátit v prach,« chvástal se popelka, vytáhl tykev popelem naplněnou, uhodil ji o kámen, rozbil ji na kousky a popel se rozletěl i zalepil devovi oči. Zalekl se nyní dev ještě více a zavedl reka do svého domu. K večeři upekl ohromný chléb a poslal hosta pro víno do sklepa. Tu opakuje se motiv, který v našich versích čteme, jak sluha má přinésti vodu obrovi. Nad sklepem ležel tak ohromný kámen, že jím domnělý silák ani hnouti nemohl: začal tedy okopávati sklep, aby mohl na ráz přitáhnouti celé jeho zásoby vinné. Pak měl vytáhnouti bochník z peci; ten však byl tak ohromný, že sotva jím pohnul, a pak jej strhl na sebe tak, že ho stlačil k zemi. Vymlouval se, že se mu rozbolel břich, a proto si bochník položil na břich, ale bolesti už ulevily, ať jej tedy sejme. Po večeři dev p . . . tak silně, že host jeho byl vyhozen až pod střechu a sotva se zachytil břevna. »Kam's to vylezl?« — »Mlč!« zakřikl na deva, »jak tě chytnu tím břevnem, ani dechu po tobě nebude! Což pak možno po takové neslušnosti žíti s tebou!« Srv. Nss. Dev utekl poděšen k bratřím svým. Popelka žil nyní sám v celém domě, ale bál se velice devů, kteří nedaleko žili. Vymyslil si tedy zvláštní lest, aby je postrašil: přivázal si k nohoum ohromná síta a začal takto choditi po hlubokém sněhu kolem jich obydlí. Když pak devové spatřili ohromné stopy jakéhosi netvora, postrašeni utekli a zanechali všecek majetek osudu. Tak stal se rek náš majitelem veškerého majetku devů.

Podobná jest verse mingrelská[107]) (Kavm.). Rekem jejím jest kněz vypuzený snachami z domu. Vzal s sebou hrst mouky a tvaroh. Potkal velikána a ohlásil se jemu jako jeho cár. Velikán vyzval ho, aby udělal totéž co on: hodil kámen s takovou silou, že se roztříštil na

[106]) Tamže sv. XIII. odd. 2. str. 28 sl. č. 3.
[107]) T. sv. XXIV. odd. 2. str. 39 č. 12.

nejdrobnější kousky. Kněz vzal nepozorovaně mouku z rance a hodil ji spolu s kamenem dříve zvednutým. Dále měří velikán a kněz síly, své ve stlačení kamene-tvarohu. Uznal nyní velikán kněze za svého cáře a pozval ho do svého domu. Kněz má k obědu přinésti ze sklepa vína pod. jako v Kavr. Při obědě hodil kněz nepozorovaně maso psům. Pak velikán chrknul a kněz vyletěl pod. jako v Kavr. až ke stropu. Kněz chytil se trámu, tvářil se, jako by úmyslně byl vyskočil a rozkřičel se na velikána, neuzná-li ho za cáře, pověsí ho na ten trám. Velikán prosil o milost a slíbil, že bude jemu věrně sloužiti jako skutečnému svému cáři.

S versemi kavkazskými jest spřízněna pověst perská[108]) (Per.): Místo obrů našich evropských versí vystupuje tu jakási nadpřirozená bytost, ghul, nejnižší bytost světa nadpozemského, bázlivá a hloupá, ale poutníkům velmi nebezpečná. Občan Ispahanský musel cestovati sám v noci údolím, ve kterém řádil anděl smrti a jeho průvodčí, ghulové. Opatřil se na tu cestu vejcem a kusem soli. Když pak vrazil na ghula, chvástal se, že se již měřil s lidmi a zvířaty, a nyní hledá ghula, aby dokázal, že se také s ním může měřiti. Zvedl kámen z potoka a dal jej ghulovi, aby z něho vytlačil vodu. Ghul uznal, že to nemožné. Vzal tedy občan kámen do ruky, ve které měl vejce — ustrnulý ghul slyšel kámen praskati a viděl, jak mezi prsty tekla šťáva. Vzal pak občan jiný kámen, temnější, a řekl ghulovi, že kámen ten obsahuje sůl, přesvědčí se, rozdrtí-li kámen svými prsty. Ten však přiznal, že to nemůže. Položil tedy občan kámen do ruky k soli, rozdrobil ji, a dal sůl okusiti ghulovi. Ghul žasl nad silou a moudrostí toho člověka, a dostal strach z něho; myslel tedy, že bude nejlépe, když uzavře s ním přátelství a pak tajně ho usmrtí. Pozval ho tedy do svého obydlí. Zavedl ho do své jeskyně a chystal mu večeři. Dal hostu měch sešitý ze šesti koží volovských. Sotva zavlekl občan měch k potoku, pomohl si pak stejně jako v západních versích. V noci udála se známá obvyklá scena: občan položil na své místo do postele dlouhý polštář a skryl se v koutku; krátce před úsvitem vstal ghul, šel tiše k posteli, a uhodil na místo, kde měla býti hlava hostova, svou hůlkou, prostředně velkým kmenem, sedmkráte. Vrátil se na své lože a sotva se natáhl, vlezl občan opět do postele, vystrčil hlavu a volal: »Příteli ghul, co jest to za prožluklý hmyz v tvé jeskyni, co mi kolem hlavy bzučí? Sedmkráte uhodil malým křídelkem na pokrývku. Jest to nesnesitelné; škoditi sice nemůže, ale vyrušuje ze spaní.« Ghul tak se poděsil, že z jeskyně své utekl. Občan vybral si z pokladů nashromážděných v jeskyni pušku, dal se na cestu, ale nedošel daleko, když viděl, jak se vracel ghul, s ohromným kyjem, provázen liškou. Občan namířil pušku na lišku, a zastřelil ji, že hloupé zvíře slíbilo mu přivésti sedm ghulů, a tu přivedlo pouze jednoho, který

[108]) Dr. H. Kletke: Märchensaal. Märchen aller Völker... III. str. 54 sl.

jest bez toho jeho otrokem. Ghul utekl. Občan zapamatoval si cestu k jeskyni a odvezl si pak všecky poklady tam nashromážděné.

Doplněk ke str. 21.

Jsou ještě dvě verse islandské. V první [109]) (Isl.[1]) vypravuje se, že líný selský synek šel do světa, ulehl v lese a usnul. Vyrušují ho mouchy, hoch uhodí se rukou do tváře a zabije sedm much. Na tomto hrdinském skutku nesmírně si zakládá, dá si v nejbližším městě od kováře zhotoviti meč a štít, na štítu pak zaznamenati hrdinský ten čin: sedm hrozných obrů zabil v lese naráz. S mečem a štítem vydal se pak rek do země markraběte Wilballda, kterou pustošil hrozný netvor. Markrabě slíbil jedinou svou dceru a polovici říše své onomu, kdo by zabil toho netvora. Třicet nejlepších rytířů zaplatilo již životem svou smělost a nikdo více se neodvažoval proti netvoru. Rek náš chlubí se v hostinci, že by ho zajisté přemohl, že to proň maličkost, ale že neví, zdali by se mu líbila princezka. O těchto řečích zaslechne markrabě, pozve ho k hostině, a prosí ho, tak že slíbí svou pomoc. Druhý den táhne proti netvoru. Ale v lese jest jat nesmírným strachem, chce se schovati. Z velkých kamenů nastaví si jakýsi dům s dvěma východy a v něm si lehne. Přijde netvor, čichá člověčinu, vejde do domu kamenného, ale rek uteče druhým východem. Nastane divoká honba do domu a z domu ven, až těžkopádný netvor na smrt unaven zůstane mezi kameny. V tom sehnul se rek a usekl dokonávajícímu zvířeti hlavu. Tu jest tedy dosti značně změněna episoda s kancem. Z látky zachoval se pak jenom poslední motiv. Rek měl zvyk mluviti ze sna, a tak vyzradil mladé ženě, jak vlastně nicotné byly jeho skutky hrdinské. Žena ho probudila, potahovala ho k zodpovědnosti, rek se všelijak vykrucoval, ale jak lidé říkají, marně, neboť dcera markraběte se od té doby odloučila od svého muže.

V druhé versi [110]) (Isl.[2]) byl zapomenut úvodní motiv, ale byly zachovány motivy jiné. Lenivý selský synek zaslechl o podmínkách kladených ženichům královské princezny, a usmyslel si, že chce zkusiti štěstí. Vzal si od rodičů chromou, poloslepou klisnu a vyjel do lesa. Tam zaslechl hrozný lomoz a za chvíli spatřil, jak rytíř utíkal přede lvem. Rek chce se také dáti na útěk, ale klisna ani z místa. Jak lev ho spatřil, nechal rytíře a vrhl se naň. Hbitě seskočil rek s koně, vylezl na strom, mezi tím co lev sežral koníka. Nažrav se odběhl lev a rytíř děkoval selskému synkovi, že ho zachránil, a obdaroval ho svým brněním a vlastním svým koněm. Jako rytíř přišel tedy rek do hradu královského. Král uložil nyní rekovi, aby mu druhý večer donesl hlavy dvou obrů, kteří bydlí severně od hradu. Řádně vyzbrojen táhne rek

---

[109]) Adeline Rittershaus, Die neuisländischen Volksmärchen. Str. 383 sl. č. 108.
[110]) Tamže str. 379 sl. č. 107.

z hradu, chce se vyhnouti právě obydlí obrů, ale zabloudí a přijde právě blízko k obydlí obrů. Jest nahoře na hřebeně horském a pod srázem spali právě obrové. Kameny uvolňujíce se pod nohama rekovýma, padají na obry. Obři vyletí ze spaní, obviňují se na vzájem, servou se a zabijí se. Jak rek pozná, že jsou mrtví, uřízne jim s velkou námahou hlavy, uváže je na hřbet koně a vrací se k hradu. Potom má zabiti divokého býka, který na východ od hradu žije. Chce rovněž utéci na opáčnou stranu, ale vrazí právě na zvíře. Uteče před ním přes velkou, nebezpečnou bažinu a spasí se za ohradu, kde sedláci chovají dobytek. Býk zuřivě vrazí do otvoru, ale zůstane v něm vězeti a pojde hladem i únavou. Jak se rek přesvědčil, že jest býk mrtev, poručil sedlákům, aby uřízli býku hlavu a donesli ji králi. Poslední úkol jest, zabiti obra, který dlouhou dobu pustošil království. Ještě lépe a krásněji jest rek vyzbrojen. Chtěl by opět utéci, ale přijde k zpustlé vesnici, kde právě obr vraždí všecky obyvatele. Chce se spasiti útěkem, ale obr na koni svém již ho dostihuje, dělí je již jen široký příkop. Rek přeskočí, ale sklesne bez vědomí. Když se po chvíli probudil, pocítil na sobě velkou tihu. Ležel na něm obr mrtev, probodnut vlastním kopím. Rek osměliv se uřízl hlavu obrovu, uvázal ji na ohon koňský a vrátil se do zámku. Konečně má rek zahnati mocné vojsko nepřátelské. Vyžádal si zbraně a koně králova, neboť byl tak hbitý, že doufal na něm dozajista utéci. Než kůň se splašil, sotva naň sedl, letěl k plotu poblíže nepřátelských stanů, část plotu zůstala viseti na zádech rekových, a kůň pádil přímo na nepřítele. Když vůdce nepřátelský spatřil reka s plotem na zádech, zvolal na své lidi: »S tím nepřítelem všeliký boj jest nemožný. Neboť tu jest Kristus sám se svým křížem na zádech!« V divokém útěku spěchá nepřátelské vojsko na lodi a ujede co nejrychleji domů. Srv. Nz.[1] (str. 6) Nsp. (str. 11), Mg. (str. 14), Fb.[3] (str. 20), Itt.[1] (str. 23), Itl. (str. 25).

Tato látka o zápase s čertem splynula na mnoze s jinými látkami, předně s látkou o sluhovi siláckém, jehož chce se hospodář vší mocí zbaviti a proto ho na konci posílá do pekla pro čertův vlas: Zingerle KHM. 1852, str. 98, č. 18; pro mošnu dukátů: Jak. Malý str. 170. Jinde bylo vyjednáno mezi pánem a sluhou, že sluha dostane dvě rány do zad a pán od něho jednu ránu, sluha pak poslán do pekla pro zlato, Kolberg, Lud. XIV., 220 sl., aneb že pán dostane od sluhy, až vyslouží rek, šňupku, a paní štípanou, Аѳанасьевъ č. 87, ještě jinak: Худяковъ č. 27: kdo nevydrží, pán či pacholek, tomu se vyřeže řemen ze zad a do hlavy se dá rána kladivem; jinde jako Аѳанасьевъ č. 89 chce se pán zbaviti sluhy, že mu dělá schvalným nepojímáním jeho rozkazů jenom velké škody; jinde bylo smluveno mezi pánem a hospodářem, že ten, který by dříve litoval služby, má právo druhého odříti, vyřezati mu

řemeny ze zad: R. Köhler, Italien. VM. Jb. rom. engl. Lit. VIII., 246; Sébillot, Auvergne 57 sl., Webster str. 6 sl., 11 sl., Vinson 46 sl. č. 12 Ortoli 214 sl., Cosquin č. 36, Campbell II. č. 45, pod. Гнатюк Анекдоти č. 694, ve kteréžto pohádce se jeví ještě vliv látky o mistrném zloději; Садовниковъ č. 26. V srbské pohádce Николић 203 sl. splynula látka o zápase s obrem (drakem) s látkou Unibos., ve franc. pohádce z Gaskoňska Bladé III. str. 9 sl. s látkou o moudrém chlapci dávajícím pánovi jinotajné odpovědi. Často s látkou o mistrném zloději, který má na konci vysvoboditi paní z pekla, když ji byl dříve ukradl a prodal čertům: P. Dobšinský 4, 86 sl., Роздольскій č. 10, Kolberg, Pokucie IV., 190 sl. č. 37; Рудченко č. 36, Čubinskij II., 362 sl. č. 98; str. 621 sl. č. 90; Гринченко I. č. 175, Шейнъ II. 297 sl. č. 138; str. 121 sl. č. 57, kde se nalézají též sledy látky Unibos v úvodě; Садовниковъ č. 31. Podobné zápasy s čertem podniká v české pohádce, Radostov[2] II., 147, kovář který se vydal do pekla pro princezku unesenou od čertů, když ji lid pro její pýchu a marnotratnost byl proklel.

Vracíme se k pohádce o udatném krejčíkovi. Skládá se obyčejně z několika motivů. a) Krejčí chlubí se, že na ráz zahubil větší počet duší. b) Král ho najme a uloží mu: 1. aby zahubil dva obry; krejčík škádlí je, tak dlouho, až tito sami na vzájem se zabijí; 2. aby zahubil jednorožce 3. aby chytil kance. c) Rek, zeť králův, vyzradí svůj původ ve spaní. Tak vypravuje Mont.

K těmto motivům přidán v některých versích nový (*b*, 4.): Krejčí vyslán proti nepřátelskému vojsku, pevně uvázán na koně, vytrhne kříž, s křížem v ruce řítí se proti nepříteli a nepřítel postrašen dá se na divoký útěk. Tento motiv nalézá se v Nz[1]., Ndi., pod. Nkm., Nsp., Čvv., Mg., Bk., Fb[3]., Sc., Itt[1]., Itt[2]., Itm[1]., Itm[2]., Itm[4]., (Itfl. silně pozměněno), Itl., Isl.[2] potom Kavč., Kavač., Mong, Inds., Indd., Indg. Pozměněn vyskytuje se i samostatně: běloruská anekdota z okr. volkovysk. gub. grodenské (Federowski III. str. 210 sl. č. 413) vypravuje, jak vyskočil medvěd na vůz, kůň splašiv se ujel, medvěd chtěl vyskočiti na kříž, ale chytiv se ho vytrhl jej. Když kůň vjel do vesnice, a vesničané spatřili medvěda s křížem v tlapách, zvolali: »Hleďte, to jede velebný s Pánem Bohem!«

Tyto motivy se ovšem nezachovaly všecky, než naopak byl mnohý z nich zapomenut:

První motiv o škádlení obrů zachoval se jen v některých málo versích, Ls., Sc., částečně Isl.[2].

Tak motiv o chycení jednorožce zachoval se jen v Ndi., Nbš., Nbm., Nlop., Nvv., Kaš (jednorohý vůl), Čr., Kr., Hgi[1]. (kanec m. jednorožce), Lux., Fl., Fb[1]., Fb[2]., Fb[3]., Itm[1] do jisté míry v Isl.[2] (býk).

Motiv o chycení kance zachoval se jen v Nz[1]., Nz[2]. (medvěd m kance), Nbš., Nkm. (medvěd m. kance), Nbm., Nlop., Ls., Kaš.; pod. Mg. (dvanácte medvědů), Kr. (stádo divokých svíní), Lux., Fl. jiným způsobem), Itm[1]., Itl. (tygr), Itb. (několik medvědů), v Isl.[1] pozměněn.

Také význačný motiv o snu krejčího zetě královského zhusta byl zapomenut, v Nz[1]., Ndi., Nz[2]., Nbš., Nkm. Nbm., Nlop., Nvv., Ls., Kaš., Čr., Čv., Kr., Bk., Bo., Bd., Hg[1]., Rum[1]., Lux., Fl., Fb[1]., Fb[2]., Fb[3]., Ir[1]., Ir[2]., Sc., Itt[2]., Itm[2]., Itm[4]. Ale zachoval se pouze v Npr., (ač značně změněn), Nsp., Mg., Alb. (značně změněn), Itt[1]., Itm[1]., Itm[3]., Itl., Isl.[1], Ch.

Místo zvláštního chycení divokého kance v kapličce a pod. vypravuje se v některých versích: vyplašen netvor, medvěd, rek strachy naň spadl, jiní netvora zastřelili a rek se zlobil, že chtěl ho živého přivésti cáři, tak v Bk., Bd., Bo. (samovila), Ir.[1], Ir.[2] (drak), pod. Kavč., Kavač.

Svérázně líčí se válečná výprava rekova v Alb., ve versích ruských, pak kavkazských, mongolské a indických.

Změněny jsou dále některé motivy, zvláště zápas s obry líčí se na mnoze jinak. Rek vyhledá obry a jest od nich na oko přátelsky přijat. Ale obrové ukládají o jeho život různým způsobem a rek je také různým způsobem přemůže, usmrtí, jinak v Nz.[1], pod. Nbš., Nlop., jinak v jiných versích: rek položí do postele mrtvolu aneb kládu a j., sám pak se skryje pod postel aneb jinam, tak v Ndi., pod. Nbm., Mg., Hg.[1], Rum.[1], pod. Itt.[2] (postel odstrčena), Its., Itb., ještě jinak v Fl.

Tento zápas s obry stává se znenáhla hlavním obsahem této pohádky a následkem toho přebírají se motivy z látky o zápasu s bytostí nadlidskou a jejím přelstění. Obr následuje domnělý čin rekův a rozřízne si dle jeho příkladu břich Nz.[2], Itt.[2], Its., Itb.

Častěji vypravují se zápasy: rek stlačí kámen (tvaroh, sýr), až vyteče z něho voda, vyhodí kámen-ptáka, přeskočí strom, aby v křoví chytil zajíce a p., tak v Nbš., Nkm., Nbm., Nlop., Nsp., Čvv., Mg., Bo., Hg.[1], Rum.[1], Its.; jinak ještě přemožen obr v Itt.[1]

Někdy jest pojat ještě motiv o princezce obětované drakovi, a rek přemůže draka lstí, tak v Nsp., Čvv. Pod. Itt.[1]

Srovnávajíce verse této pohádky dospíváme k výsledku, že vznikla na různých místech samostatně. Rozeznáváme tu předně skupinu středo- a západoevropských versí. Látka tato vznikla nejspíše v střední Evropě a sice asi v době úpadku rytířstva. Nejhojněji se vyskytuje a nejlépe vypravuje se tato pohádka u Němců a Italů; tu byla také někde podle všeho složena. Odtud pronikla slabší měrou do zemí anglických a až na Island, v slabém pak ohlase až na Chile; z německého pramene

pronikla k východním sousedům slovanským, do Uher k Maďarům a v slabé ozvěně k Malorusům. Této západní pohádce byl podle všeho prvotně cizí motiv o válečné výpravě udatného krejčího a o postrašení nepřítele vytrženým stromem. Byl přejat nejspíše z orientalní pohádky o udatném tkadlci a p. a při tom byl strom v rukou rekových změněn v kříž.

Od středo- a západoevropských versí odchylují se značnou měrou verse ruské, maloruské, běloruské a velkoruské, tvoří samostatnou skupinu, tou měrou, že vidíme se nuceny předpokládati samostatný vznik této pohádky v Rusku a sice jakožto parodie ruských pověstí heroických. S ruskými versemi souvisí zvláště pohádka albanská a sice do té míry, že musíme předpokládati užší, genetickou souvislost mezi nimi.

Zvláštní skupinu tvoří celkem opět verse kavkazské a s nimi spřízněné verse bulharské. Pozoruhodno jest, jak »chytí« tu rek netvora a že tento charakteristický motiv nalézáme pouze ještě ve versích irských. Válečnou výpravu rekovu líčí kavkazské verse namnoze shodně s ruskými versemi a proto bude třeba předpokládati užší souvislost mezi nimi.

Zvláštní svou skupinu tvoří opět verse mongolská a indické, a třeba předpokládati, že vzešly z pramene nezávislého na pohádkách podobného obsahu, které se vypravují na Kavkaze, v Rusku a v Evropě. Pouze válečná výprava rekova líčí se v mongolské versi a v indických versích namnoze stejně jako v kavkazských a západoevropských. Více méně shoduje se ovšem ve všech těchto versích, jak z evropského západu a východu, taktéž z Kavkazu a z Indie, charakteristický motiv úvodní, a částečně jeví se tu i užší shoda mezi versemi indickými a některými západními: jako rek vystupuje totiž v mong. a v indických versích tkadlec, jako též v Alb., ve dvou versích bulharských a irských kdežto v italských versích jest rekem švec, v ostatních evropských vesměs téměř krejčí, v ruských a kavkazských prostomyslný selský hoch. Ale tuto shodu bude možno spíše pokládati za nahodilou.

II. Nezasmálka.

Motiv o smutné princezně, kterou dostane za ženu, kdo ji rozveselí a rozesměje, mohl zajisté vzniknouti samostatně na různých místech a skutečně nalézáme jej v různých pohádkách, mezi kterými nelze konstatovati jinou shodu, mezi kterými nemůžeme předpokládati souvislost.

Jistá skupina versí, zapsaných u různých národů srovnává se v prostředcích, v určité řadě prostředků, kterýmiž se smutná princezka rozesměje.

Tak vypravuje německá pohádka o zlaté huse[1]) (Ngr.). Tři bratři šli jeden za druhým do lesa na dříví, pořídil však teprve třetí, nejmladší a hloupý, když se rozdělil se starým mužíčkem v lese o koláč a láhev piva. Dle rady tohoto mužíčka posekal starý strom a nalezl v jeho kořenech zlatou husu. S husou šel do hospody na nocleh. Tu se obdivovaly vzácnému ptáku dcerky hostinského a byly by rády měly nějaké zlaté péro. Když hlupáček na chvilku vyšel, chytila nejmladší husu u křídla, ale běda! ruka její uvízla na huse. Totéž stalo se oběma sestrám, jak se dotkly sestry nejmladší. Ráno odešel mladík z hospody s husou na rukou, a děvčata běžela za ním. V poli potkali faráře. Ten vykřikl na děvčata, nestydí-li se běhati za mladíkem, chtěl nejmladší odtrhnouti, ale jak se jí dotekl, zůstal na ní viseti. Faráři přispěl na pomoc kostelník, chytal ho za rukáv a rovněž zůstal viseti. Totéž stalo se dvěma sedlákům, kteří přiběhli faráři na pomoc na jeho volání. Celý ten průvod přišel do královské residence, kde byla princezka smutná, kterou nikdo nemohl rozesmáti; byla slíbena tomu za ženu, komu se to podaří. Mladík se svým směšným průvodem ji rozesmál. K tomu připojuje se další motiv, jak král nechtěl plniti slibu, dělal námitky i průtahy, a chtěl, aby rek napřed provedl ještě některé težké práce: má opatřiti muže, z nichž by 1. mohl vypiti sklep vína, 2. sníst horu plnou chleba a po 3. má opatřiti loď, která by se mohla sama sebou pohybovati po zemi jak po moři. Mladík našel pijáka i jedlíka, loď takovou dostal od onoho mužíka v lese, a tak musel král na konec svoliti.

[1]) Grimm KHM. č. 64.

V této versi neví vlastně rek ničeho o divných vlastnostech zlaté husy, ani slůvkem nezasahuje do toho, když se sestavoval směšný jeho průvod. Pokládáme za prvotnější rys, že mladík zví o těchto vlastnostech od osoby, která ho obdaruje tímto divutvorným ptákem. Nalézáme jej v některých jiných versích německých, tak předně ve versi švábské[2]) (Nm.). Podobně jako v Ngr. dařilo se na cestě do světa pouze nejmladšímu, protože byl laskavý a štědrý k nějaké stařeně; oba starší museli se vrátiti domů, neboť nechtěli ženu tu poděliti ze svých zásob. Nejmladší dostal od ní za odměnu zlatou kachnu a byl zároveň poučen, že každý, kdo by chtěl kachnu krásti nebo zlaté pero jí vytrhnouti, zůstane na slova jeho viseti na ní a musí ji následovati. Stejně jak v Ngr. chytila se na kachně tři děvčata a sice svlečená. S nimi přišel do vsi, kde k nim přiběhli zedníci a drželi své zednické lžíce před nimi. Dále přidružil se rozzlobený farář, v jiné vsi ještě 35 pomocníků pekařských se svými lopatkami. Z novin dověděl se rek, že král Portugalský slibuje svou dceru tomu, kdo ji rozesměje. Když to šťastně provedl, stal se královým zetěm a pak též nástupcem.

V jiné německé pohádce[3]) (Np.) dostal vysloužilý voják ptáka od šedivého mužíčka v lese, když mu byl vylíčil svou bídu, jak dostal odměnou za dlouhá leta služby jen »list žebrácký«; byl také poučen že každý musí za ním běhati, řekne-li jen »Drž pevně«. Večer v hostinci pochlubil se vysloužilec se svým vzácným ptákem. Skusil napřed pravdu slov mužíčkových na hostech: nikdo nemohl na jeho slova dáti jídlo do úst. Chytil pak mladší dceru hostinského, a ráno ještě starší, která uhodila mladší sestru. Když odcházel, přilepil se ještě hostinský, který chtěl odtrhnouti své dcery. Na hostinského rozběhla se kráva — proč, není vysvětleno — a přirostla. Krávu uhodil pekař pohrabáčem. Na pekaře rozběhl se vůl, za volem přiběhl pastýř, a všickni přirostli. S tímto průvodem přišel vysloužilec do země, kde bylo rozhlášeno od krále, že dceru jeho dostane, kdo ji rozesměje. Dostal také princezku beze všech průtahů, když to byl provedl.

Rovněž tak dostal v jiné versi[4]) (Nš.) dobrý hloupý hoch zlatou husu od lesní žínky, že ji podělil svým chlebem. Přenocoval v hospodě blízko u zámku královského, pověsil husu v šátku na bidlo a řekl, aby nikdo se nedotýkal husy, neboť by jinak uvízl na ní. Ale nevěřili mu a chtěli si v noci vytrhnouti nějaké pírko. Za noční temnoty vplížila se do světnice služka jen v košili, aby si vzala pero, a uvízla. Brzy přišel pacholek a též uvízl. Když hostinský slyšel hluk, myslel na něco jiného, chtěl je oba vyhnati, ale chytil se na nich a nemohl se odtrhnouti. Totéž stalo se hospodské. Ráno staral se o to málo hlupáček,

---

[2]) E. Meier, str. 62 sl. č. 17 »Die goldene Ente«.

[3]) H. Pröhle, Märchen für die Jugend 1854. str. 105 sl. č. 27 »Halt fest!«

[4]) Anton Birlinger, I. str. 364 sl., č. 589.

vzal husu pod paždí a šel svou cestou. Ostatní z hospody za ním. Šli kolem zámku. Princezka dívala se právě oknem a propukla v hlučný smích. Tak stal se hlupáček zetěm královým.

Stejná jest také pohádka jihočeská z Krumlovska[5]) (Č.). V této dostal nejmladší ze tří bratří, přihlouplý, od jakési babičky zlatou husičku za to, že jí vezl trakař na kopec, i byl od ní poučen, že má jen říci »přilep se«, kdyby mu ji někdo chtěl vzíti. Podobně jako v německých versích přilepily se nejdříve tři dcery hostinského, u kterého přenocoval, a pak ještě jich matka. Když se bral městem po rynku, přilepil se ještě žid s rancem. Právě dívala se princezka oknem a dala se do tak nehorázného smíchu, že se hrad otřásl.

Pohádka tato vypravuje se také v Norvéžsku[6]) (Nor.), částečně jinak. Král tu slíbil dceru svou rovněž tomu, kdo ji rozesměje, ale pohrozil zároveň, že tomu, kdo by to nesvedl, vyřežou ze zad tři řemeny a rány posypou solí. Rek, Honza Popelák, tu vstoupil přímo do služeb královských a sice ke kuchyni. Chytil jednou velkou rybu a za tu dostal od nějaké stařeny zlatou husu, a byl o jejích vlastnostech poučen podobně jako v předešlých versích. Když se vracel se zlatou husou, potkal stařenu, která chtěla krásného jeho ptáka pohladiti. Stařena přilípla se na jeho slova. Potkali muže, který měl ode dávna zlost na tu ženu; chtěl ji kopnouti nohou, přilípl se a musel na jedné noze poskakovati za nimi. Potkali kováře: ten chytil sedláka vzadu svými kleštěmi a přilípl se. Když přišel Honza s tímto průvodem ke dvoru královskému, vyhlédla princezka upozorněna štěkotem psa a rozesmála se. Dal se Honza dále kolem zámku, a jak přišli ke kuchyni, vyskočila kuchařka s měchačkou v jedné, a lžicí plnou kaše v druhé ruce, uhodila kováře lžicí a přilípla se. Průvod vrátil se pod okna princezčina, a princezka tak nesmírně se rozesmála, že ji král musel držeti, aby neupadla.

Příbuzná jest ještě verse italská[7]) (It.): v této dostal mladík dvě orlata, jichž každý se musel dotknouti, od starce za to, že mu vytáhl z příkopu oslíka s vozíkem. Mladík se svými orlaty přenocoval v hospodě, dcerky hostinského zvědavostí puzeny seskočily nahé s postele, vešly do komory cizincovy, dotkly se orlat a nemohly se již od nich odtrhnouti. Přiběhla jich matka na jich pokřik, aby je vysvobodila, a rovněž přilípla se, pod. jako v Č. Když mladík ráno se probudiv spatřil tuto novinku, liboval si a odešel pak z hospody poručiv »orlata v před!« S průvodem vešel do města. Přiblížil se člověk, aby přikryl nahotu staré,

---

[5]) Český Lid IV., 1895, str. 301 »Vo princezně, co se nikdy nesmála«.

[6]) Асбьерисонъ Норвожскія сказки СПб. 1899 str. 196 sl. Auswahl norwegischer Volksmärchen und Waldgeister-Sagen von P. Chr. Asbjörnsen Lpzg. 1881 str. 240 sl.

[7]) Alessandro de Gubernatis: Le tradizioni popolari di S. Stefano di Calcinaia. str. 162 sl. č. 25 »La princessa che non ride.«

a přilípl se. Pak přišel kovář, který chtěl pomocí zámku zakrýti nahotu staré, a přilípl se. Totéž stalo se malíři, který totéž chtěl udělati svým štětcem. Z toho velký hluk a smích po celém městě, který vyvolal princezku na balkon. Ta nemohla pak, spatřivši zvláštní tento průvod, zadržeti smích. Pohádka končí se jak obyčejně svatbou.

Ve francouzské versi z Poitou[8]) (Frp.) slíbil král dceru svou, která nikdy nepromluvila, rovněž tomu, kdo ji přiměje k řeči. Pokusil se o to konečně pastýř, když mu to poradila jakási dáma (une dame) lesem se procházející, zastupující tu patrně vílu, fée, a darovala mu papouška i proutek, který má tu zvláštní moc, že všecko se ho chytí, čehokoliv se dotkne. Tu přešla tedy kouzelná moc s ptáka na proutek (kouzelný). Vypravuje se pak obvyklá scena v hostinci opět s některými modifikacemi: papouška chce se zmocniti služka, rovněž svlečená. Ráno hledá ji sluha; když ji našel, chtěl ji vypráskati, ale přilípl se k jejímu zadku. Pak přiběhne pán hledaje oba, kopne sluhu zlostně do zadnice a jest upoután. Totéž stalo se konečně paní, když chtěla manžela svého odtrhnouti. Pak vstal pastýř a vydal se s tímto průvodem ke králi. Na cestě přilípla se ještě žena se smetákem a jiná žena se sýrem v ruce. Když princezka průvod tento spatřila, ihned promluvila: »Ach, můj Bože! nikdy neviděla jsem něco tak pěkného!« Podobně jako v Ngr. odpíral král pastýři svou dceru. Verse jest podle toho rozšířena jiným motivem: Král uložil ženichovi, aby pásl sto zajíců. Ženich svedl to pomocí čarovné píšťalky, kterou dostal od jakési nadpřirozené bytosti, zde od téže dámy, která ho byla dříve obdařila papouškem a proutkem. Ctitel princezčin, princezka a konečně král sám vymohli si od pastýře za jistých nepříjemných podmínek po zajíci, ale zajíci na zapísknutí jim upláchli a vrátili se k stádu. Ke konci měl pastýř ještě vypravovati tři pravdy, i začal vypravovati, jak k němu chodili pro zajíce i jak pořídili, nesměl ale historku dopověděti, i stal se takto zetěm královým.

V některých versích jest podobnou kouzelnou mocí nadáno jiné zvíře místo ptáka. V německo-tirolské pohádce[9]) (Nz.) podarovala jakási stařena ubohého macechou pronásledovaného chlapce malou modrou rybkou, ozdobenou zlatočervenými kvítky, a poučila ho, že řekne-li »rybko, přilep!«, všecko se přilepí a musí ho následovati, a chce-li koho propustiti, ať se ho dotkne jehlou, kterou ze svého živůtku vytáhla a dala. Chlapec choval rybku kolik let velmi pečlivě, aniž by byl využil její divotvorné síly. Až jednou, když již jako statný mladík vezl kapustu, a husy křičíce a po kapustě lapajíce ho pronásledovaly, rozzlobil se, zašeptal »rybko, přilep!«, a houser již visel

[8]) Léon Pineau Contes populaires du Poitou str. 35 sl. č. 5.
[9]) Kinder- und Hausmärchen. Gesammelt durch die Brüder Zingerle 1852, str. 20 sl. č. 4.

na kapustě, a husy za sebou v dlouhé řadě jedna na ocase druhé. Ze dvora vyletěla selka s koštětem v ruce, chtěla zahnati husy do chléva, Honza zašeptal »rybko, přilep« a selka již se držela koštětem poslední husy a nemohla se odtrhnouti. Volala na pomoc mlynáře, který vedl osla, mlynář vzal její ruku a byl chycen, když Honza vyřkl osudné slovo. Potkali učitele, mlynář zavolal, aby odehnal osla, učitel se o to pokusil svou španělkou a už nemohl se odtrhnouti. Potom byl chycen ještě pekař. Když tak průvod táhl vesnicí, přijel kočár vezoucí překrásnou dívku, vážnou princezku, která se od narození svého ani neusmála. Když pak hlukem upozorněna se podívala oknem ven, vypukla v hlučný smích. Pekař dotkl se náhodou voje kočáru královského, Honza zašeptal »rybko, přilep!« a kočár byl přilepen. Tak přišli až ke královskému letohrádku, který byl u vesnice. Král pospíchal k oknu, a vypukl v smích, spatřiv podivný průvod od vozu s kapustou až ke kočáru královskému, a smějící se dceru v něm, zavolal vůdce, dal si vypravovati, jak se to stalo a slíbil mu odměnu za to, že princezku rozesmál. Musel býti rád, když Honza pomocí jehly princezku osvobodil a rozpustil celý průvod. Podržel pak Honzu u sebe, udělal ho konečně vévodou a zetěm svým.

V západočeské versi [10] (Če.) měl pastýř kozu takovou, že »každého držela, kdy on chtěl, a člověk ten musel při ní ostat«. Vyžádal si ji syn pastýřův Jirka a vydal se s ní k princezně, která byla slíbena tomu, kdo ji rozesměje. Verse tato jest rozšířena motivem o třech podivných tovaryšech. Jirka sešel se na cestě a sdružil se s třemi obry vynikajícími zvláštní silou: první měl nohu na rameně, když ji sundá, doskočí sto mil; druhý měl prkénko na očích, když prkénko pozdvihne, vidí na sto mil; třetí měl flaši pod ramenem a místo zandavačky držel v ní palec, když ho »vycukne, dotřikne sto mil, a co chce, všecko zatřikne«. Na cestě do residence zastavil se v hospodě, ve které se na rozkaz královský všickni zdarma hostili. Kozu »samým pantlem« ovázanou dal hospodskému »k opatření«, a ten ji dal do přístěnku, kde dcery jeho ležely. Nebylo tedy kouzelné zvíře u postele rekovy, jak obyčejně se vypravuje. Děvčata chtěla »nákej takovej pantl« a přilíple se. Ráno hnal Jirka kozu i s děvčaty dále; na cestě chytil se ještě rychtář, pak býk, ale jak, není vysvětleno, vypravuje se prostě »bejk šoust se vokolo, huváz.« — Princezka spatřivši tento průvod rozesmála se, až se zámek celý otřásl. Verse tato jest rozšířena pod. jak v Ngr. Ukládají Jirkovi ještě některé těžké práce, první: ‚přinést za minutu koflík vody ze studnice 100 mil vzdálené‘ vykonají soudruzi Jirkovi. Pak uložili mu, aby chytil jednorožce, který mnoho lidí hubí Jest to

[10]) K. J. Erben, Sto prostonárodních pohádek a pověstí slovanských, str. 34 sl. »Jirka s kozú«.

motiv převzatý z látky o udatném krejčíkovi který na ráz zabil sto much. Jirka počínal si tu zcela jak udatný krejčí, potom chlubil se také, že jako 12letý hoch zabil jednou rano 12 much, které se sletěly na jeho »rozpíček«. Na konec má býti Jirka zastřelen; spasil se tím, že soudruh jeho vojáky zastříkl, tak že tito byli slepí a nic neviděli. Musili mu tedy přece dáti princezku za ženu.

Podobná jest verse maďarská[11]) (Maď.) vypravující: ovčák dostal ovci se zlatým rounem za to, že pásl po celý rok stádo ovec. Ovce chytila se dcera hospodáře, u kterého přenocoval. Rozšířena jest látka tu motivem o flétně, která vše uvádí do tance. Dostal ji ovčák od onoho hospodáře hned, když vstoupil do jeho služeb. Když vyšel z rána ze dveří, dala se ovce při zvucích flétny do tance a zároveň i dívka přirostlá k její vlně. Přiběhla žena, která právě sázela chléb do pece, dala rozzlobeně děvčeti štulec do zad lopatou a přilípla se. Když přišli ke kostelu, začal ovčák opět hráti na flétnu, vyšel právě kněz od ranní mše, uhodil ženu holí svou i přilípl se. S tím průvodem přišel ovčák do města královského na večer a tu se dověděl o velmi nemocné princezce královské, která by se zajisté uzdravila, kdyby se zasmála. To jest sled jiného starého motivu, o kterém níže promluvíme. Pohledem na průvod tento, který se dal podle zvuků flétny do tance, rozesmála se princezka. Ovce pak všecky od sebe odstrčil. Ovčák dostal princezku, děvče, žena a kněz také byli v zámku zaopatřeni.

Podobně vypravuje ještě rumunská verse z Bukoviny[12]) (Rumb.), ovšem s některými modifikacemi: O dědictví po otci rozdělili se tři bratři tak, že nejmladšímu připadla ovce, ale ovce neobyčejná, mělať srst jako z hedvábí, kteráž ještě měla tu zvláštnost, že mohla chytiti každého člověka, který by chtěl ji ukrásti. Mladík dostal nocleh ne v hospodě, ale na faře. Verse tato proniknuta jest silně tendencí protikněžskou a dle této přepracována. Farář sám poručí synům svým, aby se zmocnili ovce; když ovce všecky pochytila, poslal ještě své čtyry dcery i ženu, a když nikdo se nevracel, šel sám do stáje se podívat i chytil se taktéž. Když se mladík z rána probudil, podivil se nemálo, uviděv, co se v noci přihodilo. Rozesmál se, šel do domu farářova, nastrkal kapsy plné peněz a pohnal pak ovci i s průvodem dále. Na cestě chytil se ještě muž, který chtěl svou dřevěnou lopatou uhoditi tlustou paní farářku, a potom se chytil ještě pán, který uhodil bičíkem muže do zad. Mladík táhl nyní ke králi, který slíbil dceru svou i polovici království věnem tomu, kdo by ji rozesmál a k řeči přiměl. Jakmile

[11]) The Folk Tales of the Magyars. Translated and edited .... by the Rev. W. Henry Jones and Lewis L. Kropf, str. 13 sl. »The lamb with the golden fleece«.

[12]) Zeitschrift für deutsche Mythologie und Sittenkunde. Herausgegeben von J. W. Wolf II., str. 197.

princezka, spatřivši průvod ten, promluvila a se rozesmála, rozprchl se ihned celý průvod, neboť čár měl jenom účel způsobiti radost králi, pod. jako v Mađ.

Tato pohádka zabloudila až do Kazaně [13]) (Rk.), ale valně se setřela, pozbyla hlavního motivu. Rek nejmladší ze tří synů dostal opět jinakým způsobem kouzelné zvíře. Pod vlivem látky o louce, poli atd. zpustošeném v noci tajně jakýmsi stvořením, obyčejně mythickým, změněn byl počátek této verse. Nejmladší syn chytil kozu se zlatými rohy, která požírala žito otcovo. Když ji vedl ráno domů, zvaly ho k sobě dcery popovy i pohostily ho. V noci chytily se dívky, když chtěly koze ulomiti její zlaté rohy. Přivedl je všecky domů, osvobodil pak dívky a s nejmladší se oženil. Ostatní vše z verse této odpadlo.

V maloruské versi z východní Haliče [14]) (Mrp.) byl počátek upraven podle jiné opět látky také nemálo rozšířené: Pacholek dostal od hospodáře za sedm let služby všeho všudy sedm zrn žita místo mzdy. U hospodáře, u kterého přenocoval, sežrala mu tuto jeho celou mzdu dvě zlatá kuřata, a soud přiznal, že si je může vzíti náhradou za sežraná zrna žitná. S těmi kuřaty přenocoval pak u jiného hospodáře a tam zabili jeho kuřata dva berani, kteří měli zlatou vlnu. Dle výroku soudního vzal si náhradou tyto berany. Snad můžeme v zlatých kuřatech spatřovati sledy pohádky z německých versí a z české verse známé, ve kterých čáry tyto působí zlatá husa (kachna). Pacholek přenocoval se svými berany u jedné vdovy: tato i její dcera vstaly svlečeny s postele a chtěly si natrhnouti zlaté vlny, ale přirostly. Na cestě ke dvoru bohatého pána, jehož dcera nikdy se nesmála, chytil se ještě pouze mlynář, který přiběhl a babu uhodil lopatkou do zad. Verse končí zcela prostě svatbou.

Zcela stejně počíná verse německá, zapsaná v předních Pomořanech [15]) (Nj.), V této spolkl kohout ječné zrnko, celou tu mzdu, kterou si odnesl Dummhans za sedmiletou službu; kohouta potom zašlápl hřebec, který měl zlatou hřívu a zlatý ohon, a ještě kouzlo, že každý, kdož se ho dotknul, musel skočiti naň a seděti na něm, pokud mu pán nedal rozkaz seskočiti; zařehtal také, když se kdo přiblížil k jeho zlatým vlasům, rek pak musel jen zvolati »bleek an«, a již vinník seděl na koni. Poprvé chytily se tři dcery hostinského, na cestě pak octl se na koni vedle děvčat kostelník, který je chtěl strhnouti, pak farář, který se sápal na kostelníka; na konci vesnice octly se na koni ještě selka a služka, které odběhly s pohrabáčem a smetákem od pece. Tak přitáhl Dumm-

---

[13]) И. Худяковъ Великорусскія сказки III. č. 99. Přepis sdělil mi laskavě pan V. N. Ščepkin v Moskvě.

[14]) Oskar Kolberg Pokucie. IV., str. 175 sl. č. 34.

[15]) Dr. Ulrich Jahn: Volksmärchen aus Pommern und Rügen. I., str. 233 sl. č. 43.

hans do velkého města. Další děj vypravuje se poněkud jinak: koně se všemi jezdci odkoupil mu princ, který doufal, že jím rozesměje smutnou princezku, která byla slíbena tomu, kdo by to svedl. Podařilo se to sice princi, ale král přece nedal úplný souhlas, než vymínil si, že dostane princezku pouze, když během tří dnů nikdo jiný princeznu více ještě nerozesměje. Dummhansovi pomohla stařena: zapřáhli do kočárku hovnivála, mravence a myš, spřežení pak poháněl Dummhans ohromným bičem. Princezka rozesmála se celým tělem. Ale král rozhodl se, že má býti ještě jedna zkouška: princ ať leží po pravé, Dummhans po levé straně princezny; ke kterému bude ráno princezka obrácena, ten bude jejím manželem. Dummhans najedl se na noc mandlí a cukroví, princi ale sedl si v noci před ústa hovnivál: princezka obrátila se v noci k Dummhansovi.

Tu byla látka naše rozšířena jiným motivem, který se dávno již a sice samostatně vypravuje, který zpracoval již Neapolitán Giamb. Basile v pověstné své sbírce Il Pentamerone a silně se rozšířil po vší Evropě západní a východní.

V této versi [16]) (Pent.) vypravuje se o hloupém Nardiellovi, synku to bohatého statkáře, že byl od otce po třikráte poslán na trh, aby nakoupil telat za 100 dukátů, ale místo telat koupil od vil hovnivála, který tak libě bzučel, že to znělo jako kytara, pak myš, která roztomile potancovávala, a konečně cvrčka, který líbým hláskem svým uspával v příjemný spánek. S těmi zvířátky táhl Nardiello do Lombardska, kde žil velmož Cenzone, jehož jediná dcera následkem nemoci do hlubokého smutku upadla, a slíbena byla tomu, kdo by ji rozesmál. Nardiello vytáhl svoje zvířátka a ta pak tak hezky a vesele hrála, tancovala a zpívala, že se dívka hlučně rozesmála. Byla mu tedy slíbena za ženu, ale ženich musel do tří dnů provésti sňatek, jinak bude předhozen lvům. Avšak otec nevěstin dal ženichovi nápoj spací, tak že tento nemohl onu podmínku splniti a byl hozen ke lvům. Lvové byli chováním zvířátek jako zkameněli a nešťastníkovi neublížili. Nardiello pak vylezl z jámy děrou, kterou vyryla myš, a zvířátka slíbila mu, že překazí každý jiný sňatek této dívky. Když dívka tato měla se pak provdati za velmože anglického, provedla zvířátka Nardiellova svůj plán: když mladomanželé ulehli do lože, způsobil hovnivál pomocí ostatních zvířátek ženichovi po tři noci takový nehorázný skandál, že ho otec nevěstin na konec vyhnal. Byl pak zavolán Nardiello zpět a slavena svatba.

Podobně vypravuje se pohádka tato v jižní Francii, v Gascogne [17])

[16]) Der Pentamerone oder das Märchen aller Märchen von Giambattista Basile. Aus dem Neapolitanischen übertragen von Felix Liebrecht I. 320 sl. Dritter Tag, 5. Märchen. »Der Mistkäfer, die Maus und das Heimchen.«

[17]) J. Fr. Bladé Contes pop. de la Gascogne III., str. 23 sl. č. 3; Cénac Moncaut Cont. pop. de la Gascogne 1861 str. 202 sl., výtah s kommentářem od R. Köhlera, Kleinere Schriften str. 93 sl.

(Frg.). Král Jindřich IV. vedle obyčejné podmínky žádal ještě, aby ženich okoval jeho neskrotného velkého bělouše »Brise-Ferre«. Přihlásil se kovář, který si napřed doma ukoval 4 stříbrné podkovy a 28 zlatých hřebíků; na cestě chytili se ho cvrček a myš, v noci pak, když v hospodě přenocoval, ještě blecha. Odchylně od Pent. nekoupil rek zvířátka, nezískal si ani jich přízně žádným darem, žádnou laskavostí, než zvířátka se mu sama nabídla zvěděvše účel jeho cesty. Skutečně, když ho viděla princezka, jak se vracel ode mše s cvrčkem na plášti, s myší na čapce a bleše na nose, propukla v hlučný smích. Pomocí zvířátek svých t. j. jen cvrčka a myši upokojil koně, tak že ho mohl okovati. Slavila se tedy svatba. Po hostině ohlásil se u kováře člověk, který byl zamilován do princezky, a slíbil mu mnoho bohatství, nedotkne-li se mladé ženy své. Když se mladomanžel po tři noci dle toho zachoval, zrušil král jeho sňatek a zasnoubil ji s oním boháčem. Ale toho zošklivěla zvířátka tak princezce, že i tento sňatek byl zrušen, a princezka se vrátila k prvnímu ženichovi, ke kováři. R. Köhler pochybuje, že by to byl původní rys v této versi, že kovář své manželské právo prodává, srv. ostatně Nj., Maď.[2] Mrv., Rsm., Rr.

Německo-tirolská verse[18]) (Ng.[2]) připomíná částečně více Pent. Princezka sama vysloví se k otci svému, že se vdá pouze za mladíka, který ji rozesměje. Přihlásil se na konec hloupý synek selský Hansl. Ten chytil na cestě lesem veverku, která na stromě pískala na flétnu, pak na silnici brouka, který poskakoval po prkně a takto libé zvuky vyváděl, a konečně pod stromem myš, která hrála na drnkačku. S těmi zvířátky provedl Hansl koncert a sám vyváděl při tom takové kousky, že se princezka nemohla zdržeti smíchu. Ostatek vypravuje se zcela jinak: Král nechtěl o sňatku tom ani slyšeti, ženicha uvrhl do žaláře a odsoudil k smrti, ale princezka roznemohla se láskou k němu, že ji nikdo nemohl vyléčiti. Až když byl Hansl opět zavolán, princezka se ihned uzdravila. Po svatbě vypravuje se dále, jak často v jiných všeobecně rozšířených pohádkách, jak mladomanželé navštívili rodiče mužovy, mladý manžel různé kousky hloupé prováděl, až ho matka zavřela do chlívka, a potom teprve od princezky představen jako manžel její.

Částečně jen patří sem jiná německá pohádka z Odenwaldu[19]) (Nod.). Chudý muzikant vyvedl ze zapadlého, zakletého zámku tři prasátka; ta tancovala, poskakovala a kvičela při zvucích jeho houslí, že muzikant se mohl potrhati smíchy. Vydal se tedy na zámek královský, kde žila princezka, která za svých 20 let se ještě nezasmála a slíbena byla od krále za choť tomu, kdo ji rozesměje. Princezka nemohla odolati a byla by se usmála do smrti, kdyby se nebyla prasátka zavřela, ale v hrdosti své ženicha zamítla, a uložila mu několik těžkých prací: má

[18]) Ignaz und Joseph Zingerle, II. str. 213 »Eichhorn, Käfer, Maus.«

[19]) J. W. Wolf, Deutsche Hausmärchen str. 301 sl.

spáti po tři noci v zakletém zámku lesním, potom přinésti od císaře marokánského peníze, které jim dluhuje a j.

Zachovalejší jest verse maďarská [20]) (Maď.[2]). Vdova poslala syna svého Pavla na trh, aby prodal čtyry telata, neboť nemohli jich uživiti. Pavel ale telata na cestě vyměnil za flétnu pastýřskou, myš, střevlíka a pytel, do kterého jest zavázán spánek. Stařec, kterémuž tak levně prodal svoje telata, poučil ho, jak myš i střevlík roztomile a nadmíru komicky tancovali při zvucích flétny, a pytel onen má tu moc, že on sám může spáti, jak dlouho chce, aneb také způsobiti, aby jiný dle jeho rozkazu spal. Tento pytel pak hraje úlohu, jako nápoj v Pent. S tím spojen motiv, který jsme nalezli v Frg. Pavlovi podařilo se rozesmáti smutnou princezku. Byl také s ní oddán. Ale jiný služebník králů slíbil mu odměnu velkou, zaváže-li se, že bude tak spáti celou noc. Pavel zachoval se tak po tři noci a byl uvržen do žaláře. Když pak slyšel že byl s princezkou oddán onen služebník, řekl svému pytli, že si přeje, aby tento nový ženich spal po tři noci. Mimo to poslal tam ještě střevlíka, aby mu vytáhl všecko ze žaludku. Sluha nejen spal po všecky tři noci, než ještě nevěstu poblil. Scena tato méně jest drastická a mnohem mírněji se líčí než v Pent. Byl tedy sluha vyhnán, do žaláře uvržen a Pavel povolán na první místo. Ženich ještě na králi samém musel prokázati moc svého pytle.[21])

Dosti podobnou scenu vypravuje pohádka zapsaná v Nubii [22]) (Nub.): Sultan slíbil rovněž jedinou svou dceru tomu za manželku, kdo by ji rozesmál; nevypravuje se ale nikterak, že princezka se byla trápila neustálým smutkem. Rozesmál ji levoboček vypravováním svých osudů, jak melouny naložil na tři osly, a osly své přenechal hovniválu, myši a spánku, melouny pak na vlastních bedrech přinesl darem sultánovi. Po svatbě byl levoboček postrašen příbuzným mladé své ženy, že jest prý hyenou, ať se jí nepřiblíží, jinak by byl sežrán. Princezka ho proto zapudila a vzala si onoho příbuzného. Nyní vystupují hovnivál, myš a spánek a hrají tutéž úlohu jako v Maď.[2], ale bez přímé ingerence zapuzeného mladomanžela. Sceny skandalní, které působí hovnivál a myš druhému manželi, dosahují drastičností svou Pent. — Zvláštní jest tu shoda mezi Nub. a Maď.[2], že vystupuje v této spánek zavázaný do pytle, v oné spánek přímo jako bytost, lehá se vší tíhou svou na manžela. Shoda tato nemůže býti nahodilá, než musíme předpokládati jakousi užší souvislost mezi oběma versemi. Nemůžeme ji ovšem vysvětliti,

[20]) Ungarische Revue 1886 str. 481 sl.

[21]) Jiné ještě maďarské pohádky vypravují, jak se dovídáme z Ungar. Revue 1886, str. 487 pozn., jak dostal královskou princezku rek, když ji rozesmál. V některých, jako v 14. pohádce Gaalově uspal ženicha zvláštní prášek uspávací, jinde v 17 pohádce Gaalově byl ženich uspán pouhým nadychánim.

[22]) Leo Reinisch, Die Nuba-Sprache. Wien 1879, I., 224 sl.

pokud neznáme verse u jiných národů sousedních, sprostředkující články v souvislý řetěz.

Také ve východní Evropě vypravuje se tato anekdotická látka: tak předně v gub. Volyňské, okr. Zviahelském [23]) (Mrv.). V této daly se do služeb vysloužileckých myš, brouk a rak za to, že je nakrmil svými třemi suchary. Vysloužilec rozesmál smutnou princezku tím, že se v kaluži válel jako opilý a zvířecí jeho čeleď ho čistila. Byl pak od dřívějšího milence princezčina podplacen, a zanedbával mladou ženu svou, nemluvil s ní. Následkem toho byl odsouzen k smrti. Zvířátka jeho způsobila druhému choti totéž, tak že princezna pocítila proti němu ještě větší odpor, a vzala si zase vysloužilce.

Zcela podobně vypravuje se také v Kurské gub. [24]) (Rk.) Úvod této verse převzat z jiné látky velmi rozšířené, jak pacholek vzal za rok služby pouze peníz, a zkoušel ve vodě, je-li spravedlivě zasloužen, vypluje-li na povrch aneb utone-li. Třetí rok všecky penízky vypluly na povrch. Tyto penízky vyžádaly si myš, brouk a sumec. Přišel do města zrovna před cárský palác, u okna sedí smutná princezka a dívá se naň. V očích se mu zasmušilo, napadl naň sen, a upadl do bláta, tedy ne jakoby opilý a úmyslně jako v Mrv. Kde se vzaly, tu se vzaly myš, brouk a sumec, jaly se očišťovati mu šaty a boty, zaháněti mouchy. Podívala se na to princezka i zasmála se. Svatbou se končí. Ostatek odpadl.

Stejně také ve versi ze Smolenské gub. [25]) (Rsm.) podaruje vysloužilec raka, myš a brouka penězi, ale o původu těchto peněz nic se nevypravuje. Dále vypravuje se zcela stejně jako v Mrv. a zakončení totéž jako v Nj.: jak vysloužilec najedl se cukroví, aby libě voněl, aby se princezka k němu obrátila, a co způsobila zvířátka druhému nápadníkovi.

Podobně vypravuje se pohádka tato v Mohilev. gub. Bychov. új. [26]) (Brmb.) Vysloužilec podělí brouka, myš a raka, a ti mu slibují zase svou pomoc. Vysloužilec přihlásil se u princezky, která prohlásila, že se vdá za toho, kdo ji rozesměje. Začal tam vyváděti různé kousky, lezl na schody, ale tu ho srazili dolů, tak že se svalil a celý zamazal. Vzpomněl si na brouka, myš a raka, a zvířata vděčná hned se zjevila: jala se čistiti jeho plášť, perou jej v řece a suší jej. Připojuje se pak látka jiná o zeti královském, tajně potírajícím nepřátelská vojska. Vděčná zvířata opatřují reka koněm bohatýrským. Když po třetí byl nepřátele potřel, doma usnul se všemi dary, kterými jako vítěz byl od tchána po bitvě obdarován, a tak princezka poznala, že její muž nepřítele pobil.

[23]) Z. Rokossowska Bajki ze wsi Jurkowszczyzny. Materyjały antropol. archeol. i etnograf. II., 1897 str. 94 č. 67.

[24]) A. H. Аѳанасьевъ сказки", II. str. 222 sl. č. 166.

[25]) B. H. Добровольскій I., str. 620 sl.

[26]) Романовъ VI. str. 81 sl. č. 8.

Stejně začíná verse zapsaná v Klimov. új. Mohilevské gub.[27]) (B r m k.), opilý svalil se rek do bláta před královským palácem, aniž věděl o ceně vypsané od cáře tomu, kdo by jeho dceru rozesmál. Mladou ženu zanedbává, aniž by byl býval k tomu od jiného naváděn. Ostatně stejně jako v M r v. — Poněkud jinak byly motivy tyto seřazeny ve variantu z Gorodsk. új. Viteb. gub.[28]) (B r v g.) Voják hodil jediné své tři penízky myši, brouku a raku. Proti zákazu opil se v městě, svalil se do bláta, šel pak k řece vyčistiti si šaty. Svlekl se, nahý usnul na břehu, vděčná zvířata čistí a suší jeho šaty. Do paláce přijel též cizí král, a bylo rozhodnuto, že dostane princezku ten z obou, král či voják, který ji rozesměje. Rozesmál ji voják tím, jaké si opatřil šaty.

Ve versi z Rjazanské gub.[29]) (R r.) vykoupil třetí, hloupý synek myš, raka a brouka od jich mučitelů. Opilému spadly čepice, šátek a rukavice. Myš chytila čepici, brouk šátek a rak rukavice. Se šlechticem uzavřel tutéž smlouvu jako v M r v. Jak zvířátka učinila šlechtice pak nemožným a jak hlupec se s princezkou oženil, nevypisuje se, než jen krátce se vypravuje, že se to stalo.

Seřadili jsme nahoře řadu versí vypravujících, jak smutná princezka se rozesmála pohledem na skupinu děvčat obyčejně svlečených, ženy s loupatou odběhnuvší od pece, faráře, kostelníka a j. připoutaných tajemnou silou ke zlaté huse, k zlatorounné ovci a j.

Příbuzná jest další řada, kde totéž kouzlo leží na nějakém předmětě, obyčejně na voze. V německé pohádce z Hessenska a jiné z Paderbornska[30]) (N g r.[2]) jest ještě zbytek ze skupiny předchozí, vystupuje ještě jakýsi divutvorný ptáček. Dostalť hlupáček od mužíka, že se s ním rozdělil o jídlo, saně se zapřaženým ptáčkem, »až ptáček zavolá kifi! odpověz jen keifes!« poučil ho mužík, »a uvidíš, co se stane«. Hlupáček dojel na těchto saních do města, tři dívky přiběhly a chtěly se chopiti ptáčka, ale ptáček zavolal »kifi«, hlupáček odpověděl »keifes«, a dívky se přilíply. Hlupáček jel dále, přijel k vodě k pradlenám; ty se rozzlobily na děvčata, že běhají za hochem, chtěly je uhoditi paličkami a rovněž se přilíply. Dále chytili se ještě farář, kostelník s kaditelnicí a mnozí jiní, než se dostali před vážnou princeznu. Historka končí prostě svatbou.

V české versi[31]) (Č r.) slíbil král královskou odměnu tomu, kdo by rozesmál dceru jeho, která od svého narození ani jednou se nezasmála, než stále se jen škaredila, ale pohrozil také tomu, komu by se to nepovedlo, že ztratí nos. Srv. N o r. Mnozí se pokoušeli, ale všickni marně. Konečně se podařilo synku chuďasovu, když slyšel od staričkého, bělovousého muže

[27]) Ib. str. 38 sl. č. 9.
[28]) Ib. str. 90.
[29]) Худяковъ III. str. 85 sl. pozn.
[30]) Grimm KHM. III. str. 114 č. 64.
[31]) J. K. z Radostova, Národní pohádky[2], II. str. 174 sl.

v lese, že princezku rozesměje jen ten, kdo k ní přijede na voze, který sám sebou jezdí, a když dostal od téhož dědouška proutek, kterým uvedl vůz v pohyb a řídil jej dle vůle své. Na cestě do královského zámku musel zůstati přes noc v hospodě, dal zavříti vůz do kolny a přísně zapověděl hospodské, aby tam nikoho nepouštěla. Hospodská však sama zvědavostí puzena vykradla se v noci ven do kolny, aby se podívala na vůz. Ale jak se dotkla vozu, byla přimrazena. Ráno přišel Honza, divil se nemálo, když viděl u vozu hospodskou, ale neodmrazil ji, ač o to pro všecko na světě prosila, než odjel, a hospodská musela za ním tak, jak byla v noci vyběhla, oděná pouze nejpotřebnějším šatem. Na cestě potkal děvečky z hospody, vracející se z trávy. Děvečka vyňala z plachty kus trávy a strčila ji hospodské pod šat, aby její nahotu zakryla. Ale jak se dotkla hospodské, nemohla se již odtrhnouti a musela běžeti za vozem. Zápach trávy, kterou nesla děvečka na zádech, ne trávy, která byla hospodské strčena pod šat, přilákal býka, a i ten byl přimrazen, jak se trávy dotknul. Když tento průvod dojel do města, sbíhal se všechen lid, král uslyšev neobyčejný křik přiskočil k oknu, smíchem se zajíkaje zavolal princezku a ta propukla do srdečného smíchu. Proutem svým odmrazil Honza býka, děvečku a hospodskou, král naložil mu na vůz hodně zlata a stříbra, daroval mu též čtyry bujné koně, a tak se Honza šťastně vrátil domů. O svatbě s Honzou nemohlo již podle úvodu býti řeči.

Složitější, rozšířena podobně jako Če. jest verse valašská [32]) (Čv.). Tři synové kolářovi jdou do světa, jeden za druhým. Začínali dělati vozíček v »hoře«, ale práce se nedařila, neboť chovali se nevlídně k staříčkovi, který k nim přišel. Nejmladší to teprve svedl, když poprosil staříčka, aby mu pomohl vozíček skládati, a o jídlo se s ním rozdělil. Jak v Čr. dostal od něho proutek; staříček mu řekl: »jak ruče tím prútečkem budeš točiť, tak ruče ten vozík bude jezdiť.« Na cestě svezl ještě mladík tři žebráky, a ti vykonali mu potom podobnou službu jako v Če. V hospodě, kde večeřeli, chytila se dívka ale ne vozíku, než zlatých kulí, kteréž visely na řebřinách. V jiné hospodě, kde snídali, přiběhla dívka od peci s pometlem, pleskla první dívku přes záda a rovněž se přilepila. Více průvod nenarostl na cestě k princezce, kteráž od narození se nikdy nezasmála. Král uložil rekovi některé těžké práce. A sice měl: 1. najednou snísti troje pečení chleba a vypiti čtyry várky piva, jako v Ngr., 2. přinésti ze studánky 300 mil vzdálené »v tu samou hodinu« vody, jako v Če., 3. konečně pásti po tři dni »12 zajíců a třináctou srnu.« Mladík provedl to pomocí píšťalky, kterou dostal dodatečně ještě od staříčka. Valašská povídka jest rozšířena týmž motivem jako Frp.

[32]) B. M. Kulda, I. str. 167 sl. č. 35. Německy ve Wenzigově Westslavischer Märchenschatz str. 59.

Ve versi z okolí Uhersko-Brodského[33]) (Čuh.) dostal podobně jako v Ngr.[2] nejmladší bratr vozíček, který podle přání zajede a vyjede kamkoliv, za to, že podělil staříčka svým koláčem »pagáčkem«. Tu asi bylo zapomenuto, že měl vozíček moc přitahovati lidi. Rek jel na něm k Nezasmálce. Na cestě se zastavil u potoka a vytáhl včelku, která se topila. Pak vzal ještě na vůz chromého stařečka a zavezl ho do města pod. jako v Čv. Když zvěděl, kde smutná princezka bydlí, zajel k tomu domu a přímo po zdi nahoru do nejvyššího patra až k oknu, ve kterém spatřil krasavici. Rekovi ukládají se ještě těžké práce: 1. má poznati nevěstu mezi všemi pannami toho města stejně oblečenými a s tvářemi zastřenými; svedl to pomocí včelky, 2. druhý den má vlézti do pece; dostane dívku a celý majetek, neupečeli se; pomohl mu dědeček-mráz, vlezl napřed do pece a rek musil si ještě od otce nevěstina vypůjčiti kožich, aby tam nezmrzl.

Podobně vypravuje se pohádka tato ještě v Chrvatsku v stol. Modrušské v městýsi zvaném Ravnagora[34]) (Chrrg.) Nejhloupější třetí synek carský dostal od starce za to, že ho pozdravil křesťanským způsobem, píšťalku a vozík, který letí, když na píšťalku zapískne. Vozík byl podobně vyzdoben jako v Ngr.[2]: do vozíku byly zapřaženy dvě kachny a ty měly každá po zlatém jablíčku. Když hlupáček šel po městě, pozvaly si ho čtyry slečny k sobě. Když si pak lehl, chtěly slečny si utrhnouti jablko, ale chytily se. Ráno hnal je hlupáček, na cestě chytil se ještě pop a žena s lopatou. Tak rozesmál smutnou dceru císařovu.

V jiné chrvatské versi, od Varaždina[35]) (Chrv.), byl tento motiv spojen s jiným motivem o člověku, služebníku čertovu. Člověk vyprostil se záhy ze služby čertovy a podle rady koně, se kterým jezdil do lesa pro dříví — byla to vlastně kmotra jeho v koně odsouzená — vyžádal si odměnou pytel smetí. Když venku smetí vysypal, byly to samy ovce-duše, prodal je sv. Petru a dostal za ně měšec neprázdnící se, píšťalku, podle které každý musí tancovati a vozíček, který se sám pohybuje, když píská. K vozíčku přirostly dcery hostinského, u kterého rek přenocoval, stejně jako k zlaté huse a j.; na cestě další chytil se ještě husar a potom žena odběhnuvší od pece s lopatou. S tím průvodem přijel do města před smutnou princezku. Končí se pak povídka zcela prostě.

Stejně jako v Ngr.[2] a Chrrg. dostal ještě v maloruské jedné pohádce[36]) (Mrs.) hlupáček od stařečka, Pána Ježíše, zlatý vůz tažený

[33]) Jos. B. Kolář Kochovský: Chudobinky z luhů moravské Slovače. Národní pohádky a pověsti z okolí Uhersko-Brodského str. 40 sl. č. 16.

[34]) Strohal III. str. 144 sl. č. 4.

[35]) Kres V., 1885, str. 400 sl. Německy ve sbírce Fr. S. Krauss, Sagen und Märchen der Südslaven I. str. 178 č. 37.

[36]) Ks. Sadok Barącz, Bajki, fraszki, podania, przysłowia i pieśni na Rusi 2. vyd. str. 207 sl.

zlatou kachnou a zlatým kačerem, když se s ním rozdělil o svůj suchar. V hospodě, kde rek přenocoval, vyběhly dvě dcery hostinského »pchły płoszyć«, svlekly košile, jedna chtěla si upilovati kousek zlata, ale jak se dotkla nožem, nemohla se více odtrhnouti a ráno musela běžeti za vozem. Na cestě městečkem rozehnal se za děvčetem pekař lopatou, pak se chytila ještě pradlena jako v Ngr.[2] Princezka zrovna »řičela radostí«, když spatřila průvod.

Za tutéž službu dostal hlupáček v polské versi z gub. Kielecké[37]) (Pk.) od stařečka zvlášť upletený košíček. Stařec ho ještě poučil, aby pilně dával pozor na košíček, aby nikdo do něho se nedíval. Hlupáček šel na nocleh do mlýna a dal mlynářce košíček, aby jej uschovala. Ale tři dcery mlynářčiny zadívaly se do košíčka, musily při něm zůstati a ráno s ním odejíti. Na cestě přilepili se ještě pekař a kovář. — Král uložil ženichovi ještě některé těžké práce: 1. má zabiti ohromného vepře, 2. má zabiti tři obry, kteří požírají lidi. Tu shledáváme některé ač slabé reminiscence z látky o udatném krejčí, slabší ovšem než v Če. Obrové pod stromem připravují pečeni, rek se stromu shazuje na ně kamení; nejstarší dosažen kamenem myslí, že oba ostatní ho tak škádlí, uhodil jednoho do hlavy vytrženým stromem i sám upadl; třetího rek se stromu zastřelil. Zcela podobnou scenu nalézáme ve versích o udatném krejčí, v Mont a j. Konečně 3. uložil král ženichovi, aby pásl týden v lese 10 zajíců; jest to týž motiv jako v Čv. a Frp., ale vlastní základ jeho, co král princezka a j. musí podstoupiti, než jim pastýř dá jednoho zajíce, jak na konec má pastýř vypravovati tři měřice pravdy a začíná vypravovati historku o zajících, to zde odpadlo.

Již v jedné versi francouzské (Frp.) shledali jsme, že kouzelná moc byla s ptáka přenesena na čarovný proutek. Tento proutek přejímá někdy přímo úlohu zlaté husy, zlatorounné ovce, zlatého kočárku a p. Tak v povídce z Horní Bretagne[38]) (Frb.): Pastýř dostal od stařeny víly, za poskytnutou almužnu zlatý prsten osvěcující noc a proutek, který opatřuje vše, co se žádá. V hospodě přinesly mu dcery domácí lampu, ale on jim řekl, že jí nepotřebuje, jelikož prsten jeho s dostatek osvětluje. Obě dívky shasly lampu a lehly si k pastýři, jedna po pravici, druhá po levici, aby mu prsten odňaly. Řekl: »Mocí mého proutku ať se tyto dvě slečny přilepí k mým bokům!« Když s nimi odcházel, volaly na pomoc, přiběhli otec i matka, než i ti se přilepili. Potkali pak člověka, který nesl na ramenou náklad zelí; chtěl je odtrhnouti, ale sám byl přilepen. Totéž se stalo dvěma kravám, které se rozehnaly po zelí, a volu, který vrazil rohy do krav, aby ho pustily k zelí. S tímto prů-

[37]) Oskar Kolberg. Lud. Serya XIX. Kieleckie, część II. str. 224 č. 8.

[38]) Revue des traditions populaires IX., 1894 str. 272 č. 28 »Le berger qui épousa la fille du roi«.

vodem vešel pastýř do Paříže, kde král francouzský slíbil svou dceru tomu, kdo ji rozesměje. Tu jest tedy vysvětleno, proč krávy se také přilepily. Vypravuje o tom též Np., aniž by to odůvodňovalo, jest to patrně verse méně dokonalá.

Místo čarovného proutku přejímá dále ještě kouzelná píšťalka v jedné pohádce sicilské, mně blíže neznámé.[39])

Tímto kouzelným proutkem sestavují se podobné komické skupiny za jiným účelem v řadě jiných versí, které s pohádkami právě probranými blíže nesouvisí.

Oskar Kolberg zapsal na Kujavech následující pohádku[40]) (Pku.): Učitel chodil za ženou sedlákovou, a aby se manžela jejího zbavil, namluvil pánu, že tento, Bartek jménem, svede podivné, nadpřirozené skutky. Na radu učitelovu nařídí pán Bartkovi, aby za jedné noci všecko trní na 3 jitrech vyklučil, a pohrozí mu, nesvede-li to, že ho dá oběsiti. Žena posílá ubohého Bartka, aby se raději hned sám v lese oběsil. V lese sešel se Bartek s »myslivcem«, a ten když vše od něho zvěděl, slíbil, že sám práci tu do rána provede, ať jde jen domů se vyspat. Druhý den má ještě les spřevrátiti na horu kořeny, a třetí den má na náměstí zámeckém postaviti mlýn. vodní, ač bylo tam místo zcela nepříhodné, neboť byl tu vrch a nebylo tu žádné vody. Opakují se tytéž sceny se ženou a s myslivcem, které se odehrály první den. Konečně má přivésti »ficzom-klacom«. Pomohl mu opět myslivec-čert, ulomil proutek vrbový a řekl mu, aby šel domů, vlezl pod postel a pozoroval, co se tam bude díti; co tam uvidí, ať řekne »nechť tak bude« Přišel v noci učitel a lehl si. O půlnoci zachtělo se ženě píti, vstala jak byla, šla k nádobě a začala píti. V tom řekl sedlák: »nechť tak bude«. Když nemohla se hnouti, vstal učitel, vzal ji za ruku i řekl: »pojďI« ale v tom řekl již sedlák osudné slovo, a zůstali tak až do rána. Sedlák vylezl ze svého úkrytu, vyhnal oba na dvůr. Hnal právě pastucha dobytek, býk »usłyszał świérzyznę«, šel k nim, přičichl, přistrčil hubu k učiteli, a přilepil se na slova Bartkova. Rozlícen rozehnal se pastucha po býku. Pán díval se na to z okna, poslal lokaje, aby pastuchu odtrhl, ale ten též přirostl. Paní poslala panskou, aby odtrhla lokaje, ale i ta přirostla. Bartek zahnal všecko to na dvůr k pánovi a řekl mu: »Pán chtěl viděti ‚ficzom-klacom', tu je má!« Pak odehnal ostatní, ženu a učitele vstrčil do vody, která byla na náměstí zámeckém udělána. Čert chytil ženu a učitele, utopil je v té vodě, postavil les a trní, jak to bývalo, a též voda i mlýn zmizely.[41])

[39]) Cristoforo Grisanti, Usi, credenze, proverbi e racconti popolari di Isnello str. 219, Srv. ref. J. Bolte v Zs. V. VK. X., 107.

[40]) Oskar Kolberg, Lud. III. Kujawy. Cześć pierwsza, str. 173 sl. č. 32.

[41]) V poznámce k této povídce poukazuje Kolberg na povídku »Jałmužna« ve sbírce Powieści ludu zebrane przez Karola Balińskiego Warszawa 1842 str. 72.,

Zcela podobně vypravuje se to v Poznaňsku[42]) (Pp.): místo učitele zaujímá služebník kostelní. Úlohy ukládají se sedlákovi částečně jiné, 1. za noc postaviti železný plot kolem celého dvoru, 2. vykopati v zahradě pánově strouhu, vyzditi ji a osaditi kapry, 3. udělati »hemp-hamp«. To sestrojuje se téměř naprosto tak, jako v Pk., na rozdíl přiletí k tomu zrádnému párku nejdříve kráva, a k této teprve býk, pak pastýř, a ještě celý zástup lidí ozbrojených cepy, vidlemi a hráběmi.

Tato verse souvisí zajisté úže s německou pohádkou zapsanou v zadních Pomořanech[43]) (Nj.²): Kostelník chodil za mladou ženou kovářovou. Také v Pp. byl podváděný muž prvotně kovářem, jak ukazuje první práce jemu poručená. Jen první práce jemu uložená jest jiná 1. má za jednu noc vymlátiti a vyčistiti všecko žito v pánově stodole, ostatní dvě jsou stejné: 2. odstraniti velkou hromadu kamení před domem pánovým a udělati rybník se zlatými rybkami, 3. ukovati »himp-hamp« bez ocele i železa, bez ohně a kovadliny. To ukováno stejně jako v Pp. Do zakončení nezasahuje ale čert, než kovář sám sbil nevěrný párek tak, až oba sklesli mrtvi na zemi. Pán pak vyhnal kováře, neboť ulekl se čarodějnického jeho umění. Místo čerta pomáhá kovářovi jakýsi malý šedivý mužíček. Připojuje se jiná pak látka: Kovář putuje po sedm let ode vsi ke vsi, od města k městu a nesmí se ani umývati ani česati ani střihati ani vous ani vlas ani nehty, nesmí plivati, nesmí měniti svých šatů. Pak najde štěstí.[44])

Shoduje se ještě verse zapsaná v jihozápadním kraji Moravy[45]) (Čm): Za ženou kovářovou chodí správce knížecí, popudí knížete proti kovářovi, tak že tomu uloženo: 1. udělati během 20 hodin řetěz, kterým by se zámek třikráte obtočil, 2. srovnati přes noc všecky kopce kolem zámku, aby byla kolem do kola širá rovina, 3. udělati »fimfarum«.

ale patrně omylem. Pan Dr. St. Ciszewski přepsal mi z řečené knihy, která se již stala bibliografickou zvláštností, tuto pohádku. Z jeho přepisu poznávám, že se tu vypravuje zcela jiná látka: Stařec udělil chudé a pohostinské vdově dar, že sotva skončí do západu slunce, co začne den tento dělati: začala měřiti plátno a nemohla býti s měřením hotova. Pak ucházela se o přízeň starcovu jiná lakotná žena, stařec stejně se jí odvděčil, ale ta musela pak po celý den běhati pro vodu. Tuto pohádku přeložil L. Leger (Contes popul. slaves 1882) a podle jeho překladu cituje W. A. Clouston Popular Tales and Fictions I. str. 105 sl., uvádí zároveň zcela podobnou legendu čínskou. Jest to legenda hojně rozšířená, srv. Český Lid V., 285, Schönwerth Aus der Oberpfalz III., 295. Dowojna Sylwestrowicz Podania žmujdzkie I., 65. Zingerle KHM I., 160, Schambach & Müller Niedersächs. M. 260 Revue des trad. VII., 593 (dánská verse).

[42]) Oskar Kolberg, Lud, XIV. W. Ks. Poznańskie. Część VI. str. 233 č. 55.

[43]) Ul. Jahn op. c. str. 239 sl. č. 44.

[44]) O této pojednáme dále.

[45]) Fr. Al. Sedláček, Národní pohádky a pověsti z okolí Velko-Meziříčského a Jihlavského na Moravě II., str. 26 sl.

Toto sestrojuje se částečně jinak než v kujavské, poznaňské a pomořanské versi. Kovář není ukryt pod postelí než na stropě nad světnicí a vidí děrou stropní, jak žena jeho se správcem se líbá a objímá. Také v Nj.[2] při takové sceně způsobil kovář, že párek srostl. Čm. přidává, že přiběhla do světnice matka kovářčina, chtěla dceru svou odtrhnouti a přilepila se. Pak sešel kovář do světnice, pokřtil »fimfarum« vylil na ně vodu a sbil je ukrutně. Ráno, když je hnal z domu, vyřítil se ze stáda býk, skočil matce kovářčině předníma nohama na ramena, pastýř chytl býka za ocas, pekařský chasník pleskl býka lopatou do zadku. Na konec zasáhl opět čert jako v Pk. a Pp., zmizel s kovářkou a správcem v povětří.

Pohádka naše pronikla až na Žmuď a vypravuje se různě. První[46]) (Ž.[1]) jest zcela podobná probraným versím: Kněz zamiloval se do ženy kovářovy a namluvil králi, že kovář svede velké věci: 1. za noc vystaví železný most přes řeku, 2. vystaví palác krásnější než jest královský, 3. svede kousek nevídaný a neslýchaný. Místo čerta pomáhá kovářovi jakýsi stařec, postava zcela vybledlá. Kovář dívá se jako v Čm. se shora a není ukryt pod postelí, začaroval pak nevěrnou ženu a milovníka při jiné a choulostivější sceně; kněz podržel ženě nádobu ne k pití jako v Pku., bylo nejspíše upraveno, oba přirostli k nádobě. Jim na pomoc přiběhl lokaj sousedního pána uslyšev jich křik, a potom ještě pokojská. Odůvodněno, jak to, že se kráva také chytila tohoto průvodu: pokojská totiž měla díru v košili a tu zacpali slámou. Srv. Čr. Frp. Když pak kovář zahnal celou družinu před krále a vypověděl mu o knězi, byl tento na 10 let do žaláře odsouzen.

Zapsána jest v témže kraji jiná ještě verse nevalně odlišná[47]) (Ž.[2]): Za mladou, hezkou ženou starého muže chodil pohanský kněz Kaušas. Jest velice nápadno, že hraje tu úlohu záletného kněze — motiv to také na pravověrném východě velice oblíbený — kněz pohanský. Nechceme rozhodnouti, na kolik možno to pokládati za čistě lidový rys, ale tolik jest jisto, že nesvědčí nutně pro starobylost verse. Kaušas, chtěje se zbaviti starce, namluvil knížeti, aby starci tomu ukládal těžkou robotu. Ale stařec pravidelně konal svou práci, a proto mu uloženy práce nadpřirozené: 1. má kus lesa vyrubati, pole z něho udělati a zasiti pšenici, 2. ukovati ze železa »krikragise«. Vykonal to pomocí starce, kterého potkal v lese, osobnosti to blíže neurčené. Muž pozoruje zrádnou ženu a jejího milence, skryt pod postelí právě tak jako v Pku. i Pp. Scena, k jaké nádobě přirostou milenci, jest podobná ale ne totožná s Ž.[1] K nim přirostlo ještě děvče přivolané od ženy na pomoc. Za děvčetem

[46]) M. Dowojna Sylwestrowicz I. str. 70 sl. »Kowal« (Z Lalskiej parafji, Rosieńskiego powiatu).

[47]) Ib. II. str. 371 sl. »Krikragis albo Krigragis (róg wojenny?) Ze wsi Begaliniej . . . parafja Rosieńska.«

se hnala kráva z podobné příčiny jako v Ž.[1] Dále přirostli pastýř se svým psíkem a hospodář, který vyběhl ze sušárny. Ukovaného »krikragise« pohnal před knížete, u kterého se bylo právě sjelo velké množství hostů na ples. Kníže všecky náležitě potrestal a záletného kněze dal za živa zazditi.

Odjinud není mi tato pohádka známa, leč ještě ze severní Francie[48]) (Frc.), ale tato verse blíže nesouvisí s versemi uvedenými. Vypravuje se v ní: Kastelán odsoudil venkovana do vězení, že opiv se láteřil, dal mu pak po několika dnech svobodu, vymíniv si, že musí mu do 8 dnů najíti hru Trincmal, jinak ho pověsí. Stařena jakási poučila ho, že ho žena spolu s knězem podvádí, dala mu kouzelný proutek a poradila mu, aby doma pozoroval spády ženiny. Zrazený manžel řekl »baguette, fais bien tenir« při téže příležitosti a v týž okamžik jako v Ž[1]; rozdíl jest jen ten, že dříve vstal kněz, a milenka mu přišla na pomoc. Když je honil do zámku, šel kolem sedlák s košem plným mrkve, hodil jednu knězi na záda, po mrkvi hnala se kráva — odůvodněno to tedy jinak než v Ž.[1] a Ž.[2] —, za krávou býk. Tak tedy nalezl venkovan hru Trincmal a pán spatřiv ji mohl smíchy praskati.

Viděli jsme, jak ve versích výše probraných zaujímá proutek místo zlaté husy, zlaté ovce a j. Podobně opět v některých východoevropských pohádkách vyzrazuje jakýsi pták zvláštním kouzlem nadaný nevěru ženinu jako v povídkách právě vytčených proutek. Tento pták má tutéž kouzelnou moc jako zlatá husa.

Tak vypravuje pohádka maloruská, zapsaná v Zvjahelském okr. Volyňské gub.[49]) (Mrv.[2])

Nevěrná žena, za kterou chodí ďák, poslala muže, aby jí našel »komedyji«. Muž dal se do světa, sešel se s jakýmsi starcem a řekl mu, co ve světě hledá. Stařec mu ukázal svého krocana, jak se na rozkaz svého pána zařezal, oškubal, vlezl do hrnce a se uvařil; když ho snědli a kosti složili, srostl opět, opeřil se, vstal a chodil. Muž koupil krocana, přinesl ho domů a ukázal ženě »komedyji«. Když pak odešel muž na pole, zavolala žena ďáka a chtěla mu také ukázati »komedyji«. Krocan však neposlouchá, žena chce ho uhoditi pohrabáčem, ale chytila se a nemohla se více odtrhnouti od ptáka. Ďák chtěl ji odtrhnouti, ale též přirostl. Krocan vede párek ven, kolem fary: pop chce odtrhnouti ďáka, mlynář popa, pod. jako v pohádce o zlaté huse. Krocan vede je pak všecky k pánu svému na pole. Tato verse jest rozšířena jiným motivem z látky o nevěrné ženě: muž staví se mrtvým, aby viděl, jak se žena bude chovati. Žena vystrojí milenci svému hostinu, muž zabije ďáka,

[48]) Henry Carnoy, Contes français str. 185 sl. č. 28.
[49]) Zofia Rokossowska, str. 15. č. 1.

strčí mu koláč do úst, aby se zdálo, že se udávil; mrtvola pak postavena před dvéře fary, hospody a ke včelníku v lese.[50])

Zcela podobně vypravuje se pohádka tato u Bělorusů ve Volkovyském okr. (Brv.)[51]): Žena staví se nemocnou, muž má jí přinésti nějaké »divo«, jinak umře. Místo krocana vystupuje tu jeřáb. Ten nevedl párek ven, než muž sám se vrátil, začal všecky tlouci, poznal nemoc ženinu.

V jiné běloruské versi a sice ze Sluckého okr. Minské gub.[52]) (Brm.) není žena nevěrnou, neposílá muže do světa pro »komedii«, »divo«, než muž sám jde do světa, a začne pracovati u jakéhosi starce v lese U toho poznal zvláštního krocana, vyprosil si ho od něho a vrátil se s ním domů. Žena chlubí se vzácným ptákem před popem, který ji přišel zvát na prádlo, ale »divo« neposlouchá. Skupina jest bohatší žena, pop, ďák, starosta, žena popova, kouzelníci: všecky zatáhlo »divo« k pánovi přes most Tu přiskočil čert, slíbil, že odtrhne popa, pustí-li ho za carská vrata, ale rovněž přirostl. Tak přišla celá družina k pánovi: ten čerta, popa a pak všecky ostatní řádně sbil, že utekli domů.

Ve versi z archangelské gub. (Raa[53]) má kupec přivésti ženě své z cest »divo-divnoje, čudo-čudnoje«. Přijel už až do 30té říše, ale »divo« nemohl najíti. Prodal mu je stařec, když se mu svěřil z těchto svých starostí. Místo krocana, jeřába zaujímá tu husa. Pod. jako v Mrv.[2] a Brv. pochlubila se žena vzácným ptákem před svým milencem. Husa párek vytáhla ven, přiběhli pomocníci kupečtí, aby ctitele a ženu roztrhli, ale sami přirostli. Sběhl se lid, vyběhl také kupec z krámu: kupec vyzval ženu, aby se ke všemu přiznala, jinak zůstane na věky věků připoutána. Když se přiznala, odtrhl ji kupec a odvedl si ji domů, milence jejího sbil.

Tu byla poněkud upravena pohádka, která vyšla tiskem illustrovaná na počátku XIX. stol., a bez obrázků již r. 1788 v Petrohradě.[54])

Částečně sem patří také arménská pohádka z Kavkazu (Arm.)[55]) rozšířená jinými látkami a motivy: Nejmladší ze sedmi bratří odešel do světa, neboť nevěrné manželky bratří jeho oklevetily jeho ženu. Vy-

---

[50]) Jest to variant látky v západních literaturách od ranného středověku hojně v rozmanitých obměnách vypravované, jakož i v orientálních literaturách velice oblíbené. Srv. Jos. Bédier Les Fabliaux[2], str. 236 sl. W. Clouston op. c. II. 335 sl.

[51]) Michał Federowski, Lud białoruski na Rusi litewskiej I str. 186 č. 687.

[52]) П. В. Шейнъ, II. č. 79.

[53]) Аѳанасьевъ[2], II, str. 139, č. 142.

[54]) Ровинскій I., 229 sl., IV., 185. Tento učenec pokládá tuto pohádku za prostý překlad západního originálu, ale originál tento neuvádí, sv. V., str. 126.

[55]) Сборникъ матеріаловъ для описанія мѣстностей и племенъ Кавказа, XIII., 1892. odd. 2., str. 232 sl.

pisují se osudy tohoto mladíka v službách cárských, jak dobyl pánu svému zlatého ptáka, jehož pero byl dříve našel a domů si přinesl. Vystoupil ze služby cárské, dostal odměnou koně moudrého, na cestě zpáteční vyhrál na mlynáři jeho ubrousek-prostři se, a s tímto vrátil se do vlasti i do domova svého. Nepřijal pozvání bratří, neboť mu ubrousek sám opatří všecko jídlo. Druhý den, když bratří odešli na lov, přišli k ženám milenci; ženy spoléhajíce se na ubrousek ničeho nepřipravily. Ale ubrousek neuposlechl jich rozkazů. Jedna ze žen rozhněvala se, uhodila ubrousek holí a nemohla se více odtrhnouti. Chtěl jí přispěti milenec její, ale rovněž přirostl. Taktéž ostatní ženy a jich milenci. Jen věrná žena nejmladšího zůstala tiše, ničeho si nevšímajíc. Přišli dále žebrák o almužnu, pak ještě soused; oba taktéž přirostli. Když se bratří vrátili domů, uhodl hned nejmladší, co se dálo. Ubrousek přitahuje lidi, může nehřešící propustiti, ale nikoliv hřešící. Na jeho rozkaz propustil ubrousek souseda a žebráka, vyjevil pak bratřím hříšný život jich manželek.

Podobné skupiny jako »fimfárum«, »fičom-klacom«, »him-hamp« působí kouzelným proutkem aneb jistými slovy sluha v jiné řadě versí, aby se vymstil ne na zrádné ženě, než za slovo zrušené jeho pánem za odepřenou nevěstu. Tak vypravuje pohádka poznaňská:[56]) (Pkn) Bohatý sedlák slíbil svému pacholkovi, že mu dá svou dceru za ženu, až vyslouží u něho sedm let. Sedlák přičinlivostí a pílí svého pacholka ještě více zbohatl, až zhrdl, zapomněl na svůj slib a zasnoubil svou dceru s bohatým statkářem. Pacholek vyčkal den svatební, aby se za tuto věrolomnost pomstil. Když jednou jel do lesa pro dříví, zlomila se mu voj. Udělal brzy novou, ale nemohl ji připevniti k vozu; v tom slyšel za sebou tenouninký hlásek »drž pevně, drž pevně!« a ihned upevněna byla voj. Ohlížel se pacholek udiven, nikoho ale nespatřil. Potom zkusil kolikráte moc těchto kouzelných slov, a umínil si, že jich využije také pro svou pomstu. Když se večer snoubenci tajně vykradli do komůrky, následoval je pacholek nezpozorován. Když pak mladomanžel objal mladou svou ženušku, řekl pacholek tiše »drž pevně, drž pevně!« a již nemohli se mladí odloučiti, pacholek vyhledal pak lože své ve stáji. Když to ráno spozorovali rodiče, dali se do hořekování a poslali honem pro faráře, aby ďábla zapudil. Byl to den deštivý, kněz zvedal svou sutanu, když musel se broditi blátem, v tom pacholek řekl osudné své slovo, a sutana více nespadala. Kněz nemohl odpomoci a pacholek byl pozván pro moudrou ženu. Když šli přes široký příkop, žena zvedala svou sukni a více ji nemohla spustiti. Když se žena tak divně přistrojena blížila domu svatebnímu, strčil všetečný sedláček svou

[56]) Otto Knoop, Sagen und Erzählungen aus der Provinz Posen str. 202 sl., č. 7. Wisla IX., 323.

dýmku k jejímu obnaženému lýtku, a sedláček i s dýmkou byl chycen na kouzelná slova pacholkova. Otec nevěstin konečně poznal z posměšného smíchu pacholkova, kdo vše to způsobil, a chtěl, aby ho sbili. Ale když zvedli své hole, zvolal pacholek »drž pevně, drž pevně!« a nikdo nemohl pohnouti rukou. Poznali teď moc kouzelných slov a prosili ho, aby je vysvobodil, a když mu slíbili statek a hojnou odměnu jinakou, dal se obměkčiti a zvolal »pusť pusť!« a ihned byli všichni vysvobozeni.

Částečně jinak a lépe vypravuje se tato pohádka ještě v gubernii Kielecké[57]) (Pk.[2]): O slibu bohatého sedláka není řeči, zapuzený ženich dostal od jakéhosi dědka, se kterým se na cestě sešel, dva listy dubové. Dědek poradil mu, až uvidí něco nepěkného, aby jen třískl list o list, a vykoná se jeho přání; ať obejde po té vsi třikráte, a všichni lidé půjdou za ním. Tak tedy udělal. Lidé všickni z této vsi jdou na svatbu, všem stalo se totéž, když se brodili řekou, jako obyčejně babě, a tak přivedl je zapuzený ženich před faru. Farář dověděl se o tomto hanebném průvodu i odepřel posvěcení sňatku. Druhý den všickni předvedeni soudu, písař soudní zapálil si dýmku, seskrčil se a musel v tom postavení zůstati. Kněz konečně celou věc rozsoudil, řekl, aby host ten se oženil. Tak se i stalo. Celá scena odehrává se tedy před sňatkem, nikoliv po něm.

Bližší k Pkn. jest verse uherskoruská ze Zemplinské stolice[58]) (Mrz.): Pacholek stejně odmrštěný jako v Pkn. poslán byl právě, když měla býti svatba, daleko pryč pro dříví. V lese porážel buk, ale z toho ozval se hlas, že mu bude na pomoc, neporazí-li ho.[59]) Vrátil se tedy domů s prázdným vozem, a byl pozván, aby se zúčastnil svatebního veselí. Když pacholek ze svého úkrytu za oplotní viděl mladé spolu, řekl »ať tak bude, abyste vždy spolu leželi, bez mého rozkazu nevstali.« Když ráno nevstávali, přišel pro ně otec, táhl je rozzlobeně s postele a stáhl je oba »v jedné hromadě«. Poslali pro popa. Když ten otevřel evangelium, řekl pacholek, aby je držel, a až mu poví, aby odešel. Přišel ďák se žaltářem, a stalo se mu totéž. Poslán konečně pro vyhlášenou bábu — scena u příkopu opakuje se jako v Pkn. Poznala bába, kdo to vše způsobil, a slíbila mu krávu, může-li spustiti šaty. Taktéž pop i ďák a rodiče nevěsty a ženicha slíbili mu hojnou odměnu, osvobodí-li je.

Podobná jest také ukrajinská verse zapsaná Z. Rokossowskou[60]) (Mrv.[3]). Stejně jako v Pkn zlomila se odmítnutému milenci v lese osa, odchylně od Pkn, zašel do malé chaty prosit o sekeru, aby si

---

[57]) Oskar Kolberg Lud. XIX. Kieleckie, częśś druga, str. 230 sl. č. 12.

[58]) Гнатюк Етнограф. Материяли з угорськоï Руси II, str. 137 č. 27 (Етногр. зб., IV.)

[59]) Motiv tento jest zvláště ve východní Evropě velice rozšířen. Srv. Národopis. sb. čslov. I., str. 57 sl.

[60]) Z. Rokossowska op. c. str. 115 sl. č. 88.

mohl udělati novou, ale šedivý stařec v této sedící poradil mu, aby prostě přiložil zlomený kousek a na jeho slova »ať tak bude« bude opět celá. Připojen jest ještě motiv z látky o hlupci, který prodal krávu, vola neb plátno figuře nějaké, figuru porazil a našel velký poklad.[61] V dalším ději se o tomto pokladě nic nevypravuje, ač mohl motiv ten sloužiti k uspokojivému ukončení děje. Pacholek vrátil se domů neočekáván, když se tam právě rozléhalo bujné veselí svatební. Vylezl tiše nad komoru a udělal si štěrbinu ve stropě. Když pak ráno do komory byli mladomanželé zavedeni a se začali líbati, řekl pouze »ať tak bude«, a tak zůstali v pevném, nerozlučném objetí. Další vypravuje se pod. jako v Pkn, na bábu rozehnal se jiný ještě člověk se svou lopatou, a když ji uhodil, zůstal viseti. Jako v Mrz. poznala bába, že to kdosi udělal Pacholek dal se pak uprositi a sňal kletbu, když mu hospodář ponechal vůz se vším, co na něm přivezl.

Podobná jest ještě verse lotyšská[62] (Ž.[3]): i v té poradil stejně stařec jakýsi odmítnutému pacholkovi v lese, jak by mohl spraviti zlomenou voj, ať jen přiloží ulomený kousek a řekne: »jménem božím ať se stane.« Pacholek neočekával ze svého úkrytu mladomanžele, vstupující do komory, než začaroval je až ráno, když ještě spali. Pacholek byl od rozzlobeného hospodáře zaveden před soud: scena s bábou odehrává se na cestě k soudu. Hospodář chtěl, aby pán sbil pacholka, ale pán pustil se do báby, když ji spatřil v sukni vykasané až nad kolena, uhodil ji a nemohl více hůl odtrhnouti. Pacholek vypověděl nyní všecko sám pánovi. Smírný konec byl v této versi umožněn tak, že hospodář měl dvě dcery, dal pacholkovi druhou svou dceru a učinil ho svým nástupcem.

Pohádka tato nalezena také v jihovýchodních zemích evropských. Srbská[63]) (Srb.) verse jest silně přepracována, sluha nemstí se na odepřené nevěstě a jejím ženichovi, než na svém hospodáři, že krutě s ním nakládal. Had, kterého sluha osvobodil z hořícího dříví, propůjčil mu za to zvláštní moc kouzelnou. Had kousl se do ocasu, sluha dotknul se krve svým ukazováčkem a nabyl tím moci: jakmile ukáže prst a řekne: »bum bak neka tako«, všecko sváže, a jakmile ukáže prostřední prst a řekne: »bum bes neka tako«, všecko zase rozváže. Svázal takto stádo 100 kusů dobytka, které měl každý večer v chlévě přivazovati a ráno odvazovati. Pak svázal hospodáře se ženou v posteli, jinou ženu učaroval, že šla s vykasanými sukněmi, k ní uvázal celou řadu zvědavců,

---

[61]) E. Cosquin Contes II, 177, Н. Ѳ. Сумцовъ Разысканія въ области анекдотической литературы. str. 137 sl. R. Köhler, Kleinere Schriften, I, 51, 99.

[62]) Dowojna Sylwestrowicz II, 318 sl. »O božku Perkunie i wychowańcu«.

[63]) Јован Ђ Војиновић Срп. нар припов., str. 109, německý výtah v Archiv für slavische Philologie, I., str. 288. sl., č. 15.

naposled ještě hodžu. Konečně dal se sluha uprositi, když dostal darem celý les a stádo.

O bulharské versi zmíníme se níže (str. 125). Mimo ty znám jen ještě versi řeckou,[64]) (Řh.) jejíž poměr k versím severoevropským neumím vysvětliti; co nejúže souvisí s versí bulharskou a zachovala velmi věrně původní svůj obsah. Kněz sliboval jedinou svou dcerušku svému sluhovi, pak ale našel příhodnějšího ženicha a slib svůj zrušil; aby pak odmítnutého pacholka odstranil, poslal ho do lesa pro dříví. Sluha naříkal v lese, ač se jemu nestala ona nehoda, která zastihla jeho soudruhy v severoevropských versích. Když sluha si v lese vzdychl »ach«, zjevil se mu velký černoch a ptal se, proč ho zavolal, jmenoval se totiž »ach«.[65]) Sluha vypověděl mu všecko své hoře, a černoch plivl mu do úst a řekl: »vše co řekneš stane se«. Zkusil pak, zdali mu černoch řekl pravdu, i pověděl: »chtěl bych, aby dříví bylo posekáno«, a potom ještě »chtěl bych, aby bylo naloženo na zvířata«, a vše bylo hned provedeno. Když bylo po svatbě, plížil se sluha ke komnatě svatební, díval se děrou sukovou, co se tam děje, a v pravý okamžik řekl: zůstaniž tak!« Ráno čekal otec marně na mladý párek, v poledne přišli rodiče ženichovi, kněz byl již netrpěliv, vylomil dvéře a uleknut tím, co viděl, chytil se oběma rukama za vousy, žena pak jeho chytila se tváře, a v tom řekl sluha tajně: »zůstaniž tak«. Sluha byl poslán pro moudrou ženu, a té stalo se totéž jako v Pkn. a j. Žena poznala, že sluha jest původcem toho kouzla, a žádala, aby všichni šli k soudci, pod. jako v Ž.[3] Mladomanželé odneseni byli v posteli před soudce, ostatní šli v tom postavení, jak byli začarováni. Průvod bral se kolem kavárny, tak se kdosi dotekl zadku moudré ženy dlouhou svou dýmkou a zůstal viseti, pod. jako v Pkn. Soudce přikázal lidem svým, aby sbili sluhu, jakožto původce všeho toho skandálu, pod. jako v Pkn. Zuřiv chtěl se soudce rozehnati na něho svým pantoflem — konečně začal prositi o milost a rovněž ostatní. Sluha svolil, ale vymínil si, že dostane odepřenou dívku za ženu.

Více se odchyluje osmanská pohádka:[66]) (Osm.[1]) Sultán neodepřel rekovi, lysému, princezku, než vyžádal si napřed, aby přivedl všecky ptáky světa. Derviš poradí mu, aby se postavil pod jistou cypřiš, na které se usazují všickni ptáci všehomíra a pak řekl kouzelné slovo: »Madžun«, všickni ptáci zůstanou pevně upoutáni. Ač vyplnil takto

[64]) Gr. v. Hahn, II., č. 110.

[65]) Motiv známý hojně v jižni Evropě a též ve východní Evropě, zvláště v úvodě látky o čarodějníku a jeho učedlníkovi, a jinde. Srv. Polívka: Магьосникътъ и неговиятъ ученикъ. Zvl. ot. ze Сборникъ за нар. умотвор. XV., str. 53.

[66]) Dr. Ignaz Kúnos, »Über osmanische Volksmärchen«. Ungarische Revue, VIII., str. 334. В Гордлевскій Обзоръ турецкихъ сказокъ по сборнику Куноша, Юбилейный Сборникъ въ честь Вс. Ѳ. Миллора, str. 193.

přání sultanovo, učinil tento novou podmínku: mají mu vzrůsti vlasy na jeho hlavě, ale mezitím honem provdal svou dceru synu vezírovu. Když to slyšel oklamaný ženich, pronikl tajně do paláce, do komnaty svatební i řekl kouzelné své slovo »Madžun«. Ostatek jest téměř stejný jako v evropských versích, místo kněze jest imam. Král se pak přece rozhodl, že dá rekovi svou dceru, a učinil to tím raději, že mezitím mu také vlasy vzrostly.

Jest ještě jiná verse turecká [67]) (Osm.[2]). V té jest motiv náš spojen s jinou látkou o chuďasovi žádajícím o ruku princezky, dcery boháčovy. Otec žádá, aby ženich napřed vykonal některé práce nadpřirozené, v této versi, aby přinesl zázračné jablko. Rek se vydá na cestu, běží s carevičem-hadem na zádech a zachrání ho od nepřátel, kteří naň čekali pod stromem sedm let. Had slibuje mu za to, že splní všecka jeho přání. Rek vrátí se domů jako krásný jinoch, kterého sotva matka poznává. Boháč slavil mezi tím sňatek své dcery s jiným a uvítal radostně neznámého hosta. Ten se pak vymstil podobně jako v předešlé versi: Ženich a nevěsta zůstali až do rána v témže položení. Imam zrušil tento sňatek a poradil otci, aby dceru svou provdal za toho jinocha. Ve stručném výtahu z této verse, který máme před sebou, byly bohužel škrtnuty mnohé detailní rysy, které měly asi cenu pro podrobnější srovnání.

Smutná princezka jinak ještě se rozesměje. V některých versích, též rozšířených, rozesměje se princezka vypravováním směšných historek, natropených hlupákem. Ve střední Evropě byla pohádka toho obsahu na různých místech zapsána. Na Rujaně[68]) vypravuje se: Sedlák zabil krávu a vezl maso do města na prodej, u města potkal psy, mezi nimi psa řezníkova, hodil jim maso a chtěl pak, aby mu řezník maso zaplatil. Řezník musil mu vyplatiti sedm tolarů. Když se sedlák vracel kolem rybníka, slyšel žáby volati »ack, ack, ack«, myslel, že špatně počítají jeho tolary a hodil jim je do rybníka, aby si je přepočetly. Druhý den chtěl, aby mu žáby peníze vrátily, a když se k tomu neměly, zažaloval je u krále. Král měl dceru, která se po celý život ještě nezasmála, a slíbil ji za ženu tomu, kdo by ji rozesmál. Princezka rozesmála se, když uslyšela žalobu sedlákovu. Měl ji tedy sedlák dostati za ženu, ale ten ji odmítl, žeť to nemožno, a měl si na druhý den přijíti pro 500. Z těchto 500 odstoupil stráži 200, a 300 vyměnil mu žid za ryzí stříbro. Připojena tu anekdota od dávných dob známá.[69]) — Zcela podobná

[67]) B. A. Гордлевскій op. et l. c. str. 199 č. 56.
[68]) Dr. A. Haas Rügensche Sagen und Märchen.[2] str. 222 č. 212.
[69]) Český Lid IV., 513 sl. Národopisný Sborník českoslov. III. str. 111 č. 7. René Basset Nouveaux contes berbères str. 355 č. 19. Розвідки Мих. Драгоманова I. str. 225 pozn. 2.

jen stručnější jest verse zaznamenaná v kraji Dithmarském[70]: předeslány jsou některé jiné motivy z kruhů historek o hloupých, motiv se žábami vypadl, král pak slíbil tomu, kdo by nemocnou dceru jeho rozesmál, pouze hojnou odměnu. Závěrečná anekdota silně jest seslabena; vlastní její význam jako satiry na úplatnost stráže odpadl, sedlák prodal vyžádanou odměnu — kyje židům.

Podobná, jinou ještě anekdotou rozmnožená verse zapsána byla v Paderbornsku[71] (Ngr.[3]) a zcela stejná ve východním Prusku[72]: Sedlák hodil 7 tolarů, které utržil za krávu, žábám do rybníka, aby si je přepočetly, později hodil maso z jiné krávy psům a chtěl na řezníku, aby mu maso zaplatil. Když ho řezník vyhodil, šel ke králi žalovat. Ostatek vypravuje se do podrobností stejně. Přidán pak na konci nový ještě motiv, rovněž velice rozšířená anekdota[73]: Žid zažaloval sedláka u krále, že prý neuctivě mluvil o jeho veličenstvě. Sedlák nechtěl jíti ve svém ošuntělém kabátě, a vypůjčil si od žida krásný kabát. Před králem pak sedlák vše zapřel, »žid«, praví, »vždycky lže; tvrdil by dokonce, že mám na sobě jeho kabát.«

Vypravuje se také na uherském Slovensku na různých místech, ale ve zpracování zcela samostatném.[74]) Pastucha vypravuje před smutnou princeznou historky zcela jiné, král neslíbil dceru svou, než jen bohatou odměnu. Očekávanou odměnu rozdělil pastucha mezi stráž, a tak to před králem a princezkou vypověděl. Zakončení jest také svérázné: král učinil pastuchu královským svým kravařem.

Jinak opět vypravuje uhersko-ruská pohádka z Marmarošské stolice[75]: Chuďas zabil krávu a svini, aby mohl pohostiti pány sousedy. Sousedé vzali s sebou ještě své psy a ti sežrali polovici všeho. Šel sedláček se stížností na soud, k cáři. Vypravováním jeho rozesmána princezka. Zakončena jest stejně jako verse slovenská a podobné německé.

Motiv ten byl vetkán ještě do jedné pohádky české, složené z celé řady různých motivů pohádkových[76] (Čb.). Podařilo se hloupému Honzovi rozesmáti princeznu, ale zdali vypravováním kousků, které

[70]) Dr. R. Hansen Dithmarsische Märchen č. 4 Zeitschrift d. Ges. für Schleswig-Holstein-Lauenburg Ges. VII. str. 22 sl.

[71]) Grimm KHM. č. 7.

[72]) E. Lemke Volksthümliches im Ostpreussen II. str. 251 sl. č. 54.

[73]) Розвідки Мих. Драгоманова I., str. 250 sl. kap. XV. Slovenské Pohľady 1895 str. 387 Wisła VIII. 1894 str. 229. Сборн. Матер. Кавказ. XIV., odd. 2, str. 202. Václavek Valašské poh. a pov. 1894 I. str. 77 č. 19 Опанас ШимченкоУкраїнські людські вигадки (Етнограф. Збірник I.) str. 12 č. 2. Mouliéras Les Fourberies de Si Djeh'a Contes kabyles str. 31, 93 č. 20.

[74]) P. Dobšinský I. str. 77 sl. »Drevená kráva.«

[75]) Гнатюк Етнограф. Матеріяли з угорської Руси I. str. 145 sl. č. 7.

[76]) Národní pohádky a pověsti (Komise Slavie) 1878 str. 91 sl. č. 33.

dříve vyvedl, není pověděno. První část pohádky složena jest z reminiscencí látky známé ve vědě o pohádkách pode jménem Fanch Scouarnec [77]): Honza nesměl ovce dříve honiti domů, pokud by se nezasmály, uřezal jim tedy kudlou »mouly«; pak měl orati pole, na které ho zavede pánův pes, a vrátiti se domů, až by šel pes. Dále měl přinésti selce kus petržílky do polévky, a uřízl psu, který se jmenoval Petržílka, kus ocasu; konečně měl pucovati koně, a pucoval je břitvou, až jim krev tekla. Připojují se ke konci povídky jiné ještě motivy, předně motiv, který jsme již našli ve spojení s pohádkou o princezce Nezasmálce, v Frp., Čv., Pk.: musel totiž ještě pásti zajíce; ale »tři pravdy« vypravovati nemusel, nevylákala mu zajíce ani přestrojená princezka, ani kdo jiný. Rek musil řešiti ještě jiný úkol, ale o tom se nemusíme zmiňovati, neboť motiv leží nyní mimo rozsah těchto studií.

Zapsána byla pohádka naše také v Chrvatsku u Varaždina [78]) a sice ve znění úplně shodném s Ngr.[3]

Částečně souvisí ještě kabylská verse [79]): Si Djeh'a chce na psech, aby mu zaplatili maso, které jim prodal, když nikdo jiný ho nechtěl koupiti. Schytal je a začal je bíti. Věděl, že sultánova dcera byla tomu slíbena, kdo ji rozesměje, proto prováděl se psy kousky pod okny sultanova paláce. Princezka skutečně se také rozesmála, když to z okna spatřila. Sultan dal ho zavolati, a dal mu svou dceru po některém zdráhání.

V některých jiných pohádkách rozesměje se princezka různými komickými kousky, jak již v uvedené kabylské. Tak ve versi z moravského Valašska [80]) (Čv.[2]) mnozí princové a rytíři pokoušeli se, aby rozesmáli princezku, prováděli různé šprýmy a kotrlce, ale marně. Konečně poradil nejmladšímu ze tří synků selských jakýsi stařec, když se mu byl svěřil a podaroval ho chlebem, aby zastavil první bábu, kterou potká, sedl si jí na záda, a dal se donésti před královský palác. Když princezka ho uviděla na zádech baby čarodějnice, rozesmála se tak, že se až za boky chytala.

Podobně vypravuje verse slezská [81]), která jest rozvedena vlivem látky o hlupci: hloupý Janek jídlem, které nesl bratřím na pole, vymazal a vycpal díry v městě, aby si myšky nepolámaly nožky v děrách; vystavil z domu dveře, vzal je na hřbet a utíkal do lesa. Vylezl s nimi, a též bratří jeho na strom postrašeni zbojníky; nechal pak spadnouti dveře na zbojníky pod stromem ležící. Pak poslal otec Janka do světa,

---

[77]) R. Köhler, Kleinere Schriften I. str. 149 sl.

[78]) Kres IV., 1884 str. 86. Fr. S. Krauss, I. str. 224 č. 52.

[79]) Mouliéras, Les fourberies de Si Djeh'a str. 162 č. 53. René Basset v obsažném kommentáři k této sbírce nezná žádnou parallelu k této povídce.

[80]) Mat. Václavek, Pohádky a pověsti z moravského Valašska I. 1888, str. 47 sl.

[81]) Fr. Sláma, Slezské pohádky a pověsti str. 37 č. 16.

aby zmoudřel. Janek potkal na cestě starce a pozdravil ho. Stařeček, potěšen jeho zdvořilostí dal mu tutéž radu jako v Č v.²

„Motiv tento byl v jedné běloruské pohádce z Volkovys. okr.[82]) spojen s látkou o nejmladším, který po tři noci i místo obou svých starších bratří hlídal hrob otcův a za to byl obdařen koňmi nadpřirozenými, v této versi ale koněm, penězi a oděvem. Když uslyšel rek o vyhlášce královĕ, že se stane jeho dědicem a nástupcem onen, kdo dceru jeho rozesměje, sedl si zády obrácen na prašivého koně a poháněl ho pleskaje ho rukama po zádech. Jak ho spatřila princezka, rozřehtala se na celý dvorec, ale on se obrátil a odjel. Než rozumní bratři jeho dojeli, bylo již po všem. Král nechtěl však pátrati, kdo to přijel na prašivém koni, a vypsal cenu, že ten, kdo vyskočí až k princezce a ji políbí, bude jeho zetěm.

Jinými kousky rozesmál v uherskoruské pohádce[83]) cikán princezku. Jako pán přihlásil se, a měl s sebou zvláštního sluhu. Byl uveden do ložnice princezčiny. Princezka ležela v posteli, u hlavy a u nohou hořely svíčky a voják stál na stráži s tasenou šavlí. Cikán nepřijal nabídnuté postele, než dal si přinésti svým sluhou prkno a postaviti je šikmo. Lehl si cikán hlavou dolů, sletěl a nad tím se princezka rozesmála. Pak dal se cikán od sluhy svlékati, a při tom tropil takové komické sceny, že princezka po druhé se zasmála. Tu ptal se cikán, má-li tu státi voják, řekla princezka »ne«, a voják byl poslán pryč. Pak se ptal, mají-li svíčky hořeti, má-li býti přikryta, a na konec si k ní lehl. Druhý den prohlásila princezka, že má ráda toho pána, ale cikán byl již ženat. Připojen byl tu jiný motiv, jak nevěsta stále říkajíc »ne«, dovede mimovolně reka k cíli, který tento si vytknul.

Jinaká jest anglická pohádka[84]): rekem jest rovněž hlupec, který provádí jiné zase kousky, dělá vše naopak, vylil si do kapsy hrnec mléka, místo aby jej byl nesl na hlavě; dal pak na hlavu sýr, až se ten roztekl, konečně nesl na svých ramenou osla kolem domu, ve kterém žila jediná dcerka boháčova, hluchoněmá. Dle výroku lékařského uzdravila by se, kdyby se rozesmála. To právě povedlo se tomu hlupci a rozradostněný otec učinil ho svým zetěm.

Tato pohádka souvisí úzce se starobylou anekdotou orientalní, indickou, která pronikla do středověkých literatur a do tradic různých národů evropských. Stará povídka indická vypravuje následovně[85]):

---

[82]) Federowski II., 91 sl. č. 66.

[83]) Гнатюк Етнограф. Матер. з угорської Руси II. str. 178. sl. č. 1.

[84]) Jos. Jacobs, English Fairy Tales², str. 142 sl. č. 27 »Lazy Jack«. Z Halliwellovy sbírky Popular Rhymes and Nursery Tales; odtud otiskl tuto pohádku též Edwin Sidney Hartland English Fairy and other Folk Tales 1890. Srv. Lenz, Die neuesten englischen Märchensammlungen und ihre Quellen str. 28, 36.

[85]) Der Textus ornatior der Çukasaptati. Ein Beitrag zur Märchenkunde von

Bylť brahman proslavený mezi ženami vesnickými jako znamenitý lékař. Předpisoval lidem, kteréž bolela hlava neb žaludek a t. d., svěcenou vodu neb svěcený popel, nerozuměl ničemu, ale držel se drzým svým vystupováním. Byl konečně zavolán k princezně královské, kteráž dostala v krku vřed. Když ani lékaři ani zaklínači nemohli pomoci a prohlásili vřed za nevyléčitelný, dal král rozhlásiti po všem lidu: »Kdo zbaví mou dceru vředu, dostane 1000 zlaťáků.« Žena onoho zázračného lékaře vesnického přihlásila svého muže. Brahman začal nad nemocnou odříkávati zaříkávadla, a princezka uslyševši je rozesmála se nad nimi, při tom roztáhly se stažené žíly na krku, a vřed, dozrálý mezi tím, praskl.

Tato povídka byla rozšířena po západní Evropě i záhy literárně zpracována. Tak především v st. franc. fabliau »Le Medecin Brai ou le Villain devenu Medecin« [86]): Rozletěla se zpráva, že dceře královê uvízla v krku kůstka rybí a že jí žádný lékař nemohl pomoci; král si zoufá a zemře, nebude-li princezka vyléčena. Uslyšela to žena, kterou muž velmi trápil, a aby se na něm vymstila, řekla poslům královským, že zná muže, který jest největším lékařem, ale má tu zvláštnost, že se nedá do léčení, pokud není náležitě sbit. Poslové najdou pole, na kterém pracuje slavný lékař, sbijí sedláka, přivedou ho ke králi, a tam je chuďas opět sbit, jelikož stále tvrdí, že vůbec nerozumí lékařskému umění. Konečně převezme vnucenou úlohu, myslí, že kůstka vězí v hrdle princezčině, a podaří-li se mu, ji rozesmáti, že snad vyrazí kůstku. Ke smíchu nepřivede však domnělý lékař princezku jakýmis zaříkávadly, než všelikými drastickými kousky, které před ní samotnou provádí. Vypravuje se dále ještě, jak slavný lékař musí ještě vyhojiti přes 80 nemocných; lstí zvláštní i tu si pomůže, vyvolí nejvíce nemocného z nich, upálí ho, a jeho popela mají ostatní užívati; k tomu upálení se ovšem nikdo nechce obětovati, a všickni utekou. To ovšem jest nový, samostatný dodatek. Byl pojat potom do pověsti do Enšpiglovi, a sice do 17. historie [87]). Ale i vlastní pověst byla silně změněna. Proč žena muže svého doporučila za lékaře, jest tu lépe odůvodněno než ve versích indických. V těch žena prostě ohlásí svého muže jako znamenitého lékaře, zaklínače. Indické verse nemusíme proto považovati za zkrácené jak to činí Benfey. Ostatně jest tu jakási souvislost s úvodem látky' o »Doktoru Vševědovi.« Postava doktorova jest ve franc. fabliau podstatně jiná než v indických versích. Nelze ovšem určiti, komu tyto zvláštní rysy smíme připisovati.

Richard Schmidt 1896 str. 48 sl. Jest ještě jiná kratší verse: Th. Benfey. Pantschatantra I., 514. Die Çukasaptati (Textus simplicior). Aus dem Sanskrit übersetzt von Richard Schmidt 1894, str. 60.

[86]) Benfey op. c. l., 515 sl.

[87]) Till Eulenspiegel. Abdruck der Ausgabe vom Jahre 1515. str. 25 sl.

Shodný aneb lépe řečený podobný jest jen základní motiv[88]): tam pukne vřed, zde vyrazí se kůstka za stejných okolností. Celkem byla by asi mnohým souvislost této anekdoty západní s orientalní pochybná, neboť není mezi nimi shoda v určité řadě motivů, než vlastně v jediném motivu jenom, a tento motiv mohl konečně vzniknouti na různých místech samostatně.

Tato starofrancouzská povídka vypravuje se ještě později, byla zpracována neznámým italským poetou a vydána poprvé tiskem r. 1521 v Benátkách, koncem XVI. v. přijal ji, totiž vlastně jen prostřední část, vlastní jádro děje bez přídavků staro francouzského fabliau, do své sbírky povídek Guillaume Bouchet. Zapsal ji také Irlanďan Thibau Anguilbert v XV. stol. do svého spisu »Mensa philosophica«. Nalézá se ještě ve franc. sbírce bájek, pohádek a povídek »Compilatio singularis exemplorum«, pocházející nejspíše z XIII. stol. Znal ji také staro franc. kazatel Jaques de Vitry.[89])

Podobnou povídku zaslechl holštýnský vyslanec Adam Olearius a zapsal ji do popisu své cesty po říši moskevské a perské.[90]) Vypravoval mu Martin Baar, pastor z Narvy, který žil v Moskvě za panování Borise Godunova, že car velice trpěl pakostnicí a sliboval velké odměny tomu, kdo by mu udal prostředek na ulevení jeho nemoci. Žena jistého bojara chtěla se mstíti na svém muži, že špatně s ní nakládá a oznámila, že její muž zná dobrý prostředek proti pakostnici, ale má tak málo náklonnosti k cáři, že ho nechce nikterak sděliti. Ubožák byl chycen, do krve sbit, uvržen do žaláře, a tak dlouho mučen, až ze zoufalství řekl, že zná prostředek, že se ho bál ale užíti pro jeho veličenstvo, neměl jej za tak jistý, ale že jej připraví, povolí-li mu potřebnou lhůtu. Sebral nad břehy Oky vůz plný všech druhů trav, dobrých i špatných, připravil lázeň pro cáře, a cáři velmi se ulehčilo. Nyní byl ještě jednou sbit, neboť utvrdili se v mínění, že z pouhé zloby zatajoval prostředek, ale pak byl bohatě odměněn. — Se st. franc. povídkou jest tu společný, jak viděti, úvod její. Bližší souvislost ruské povídky se západoevropskou nemusíme nutně předpokládati, neboť shoda v tomto dosti prostém motivu může býti jen nahodilá.

Tato povídka pak jest podkladem znamenité komedie Molièreovy »Le medecin malgré lui«, která pronikla do všech evropských literatur, mimo jiné také do ruské a to hned na počátcích ruského divadla:

[88]) Tento motiv vypravuje se také samostatně, zpracoval jej v 1. pol. XIII. stol. rakouský básník Stricker. srv. Erzählungen und Schwänke. Herausgegeben von Hans Lambel. Zweite Auflage str. 9, 17 sl., 50 sl.

[89]) Oeuvres de Molière. Nouvelle édition revue... par MM. Eugène Despois et Paul Mesnard. X., str. 9 sl.

[90]) »Vermehrte neue Beschreibung der Muscowitischen und Persischen Reyse« 1. vyd. 1647 Schleswig. Srv. Molière X., 14 sl. II. O. Морозовъ Исторія русскаго театра I., 259 sl.

podle některých zpráv byla sehrána na sklonku XVII. stol. v komnatách carevny Sofie, byla přivezena německými společnostmi hereckými do Ruska, nalézá se na repertoiru r. 1709, do té doby byla tedy přeložena[91]), zdali z franc. originalu aneb z německého vzdělání ve sbírce »Histrio Gallicus comico-satiricus«, nelze zjistiti, neboť text ruského zpracování jest ztracen. Do Molière-ovy komedie převzat byl pouze úvodní motiv st. franc. fabliau, vlastní jádro celé historie, zázračné léčení jest tu nahrazeno jiným motivem.

Vypravuje se pak anekdota tato posud mezi obecným lidem. Východopruská verse[92]) jest zajímava tím, že baba, zaklínačka byla zavolána ke knězi, který ji kdysi sám učil zaklínacím říkadlům, aby nemusela choditi po žebrotě. Baba naučila se od něho odříkávati: »Mit de Pelzki ging ich, mit den Pelzki käm ich. Im Namen etc.« Dařilo se jí a tak se proslavila. Jednou pojedl kněz ryby, kůstka zůstala mu v hrdle, a nemohl ji dostati ven. Vzpomněl si sám na tu babu, která všecko zaříkávala. Když přišla a začala mu odříkávati povědomé říkadlo, vzpomněl si, že ji sám tomu naučil, rozesmál se, nádor praskl a kůstka vyskočila z hrdla.

Docela podobná jest verse ukrajinská[93]): formulka, kteréž pop naučil babu, jest rozumnější, má aspoň jakýsi smysl: »jak dasy hrošej, to pomože, jak dasy chliba, to pomože, jak dasy sała, to pomože, jak dasy muki, to pomóže, i jak pšena, to pomože.« . . a na konec »jak pomožeť śa, to słava Bohu, a jak nepomožeť śa, to čert tebè pobery«. Žena popova proti vůli mužově poslala pro babu. Bába vymínila si, aby nikdo nebyl přítomen. Baba se vzpírala, nechtěla zaříkávati právě tomu, který ji sám učil, ale když pop na tom stál, začala se klaněti, modliti se k Bohu a odříkávati naučené říkadlo. Pop se rozesmál a boule v krku mu praskla.

Stejnė vypravuje se také v Černigov. új.[94]) Pop naučil babu jinému říkadlu: баба шепетуха одъ святого духа: якъ я пры тоби, такъ и духъ у тоби, а якъ я одъ тебе, такъ и духъ изъ тебе.

Anekdota ta jest dosti známá. Ve variantu vypravovaném v Charkovské gub.[95]) nastoupila místo zaklínačky opice a ta stejně vyléčila svého pána úředníka. Nalézá se ve sbírkách směšných povídek, facecií, které pronikly z polské literatury dosti brzy do Ruska a šířily se v hojných přepisech. Z této znárodnělé literatury pronikla pak do lidu.

[91]) Алексѣй Веселовскій. Западное вліяніе въ новой русской литературѣ. 2е изд, str. 39. Этюды и характеристики str. 106. Н. О. Морозовъ Исторія русскаго театра I., str. 194 sl., 227 sl.

[92]) Am Urquell I., 204. »Volksglauben aus Ostpreussen. Das Besprechen.«

[93]) Jozefa Moszyńska č. 24. »Pro žinku szeptuchu«. Zbiór wiad. IX., odd. 3. str. 133 sl.

[94]) Б. Д. Гринченко Изъ устъ народа. str. 348 č. 324.

[95]) Етнографическое Обозрѣніе 1894 seš. 3 str. 129.

Jest známá též verse běloruská[96]): v té učil babu pán místo popa zaříkávadlu, ale jinému: якъ жыў будзяшъ, ту тутъ будзяшъ, а помрешъ, тамъ будзяшъ«. Vyléčila pak baba svého pána podobně. Pán jezdil sám po doktorech, ale marně hledal pomoci proti svému nádoru, na babu pak byl zapomněl. Když o jejím umění zaslechl, dal se k ní zavézti, ale nepoznal jí. Když pak začala odříkávati ona slova, rozesmál se, nádor pukl, a tak se uzdravil.

V jiné běloruské anekdotě z okresu Voľkovyského gub. Grodenské[97]) pán naučil říkadlu ne ženu než mužského, žebráka, neboť rád si tropil z chuďasů úsměšky. Říkadlo jest tu jiné »Biehła sučka cieraz muost, čatiery nazie, piaty chvuost.« Nemoc pánova blíže se nepopisuje, bylo tu zapomenuto, trpěl-li na vřed, čili uvízla mu v hrdle kůstka.

Dosti originalně vyjímá se pohádka zapsaná v král. Srbském v Jagodině.[98]) Podobně řekl i tu úředník zchudlé mlynářce, ať se stane takovou kouzelnicí, ale nenaučil ji nějakému říkadlu, než pověděl jí, ať řekne, co umí, ať lže. Uposlechla žena a záhy proslula po celém kraji. Po nějakém čase tomu úředníkovi se zarazila v hrdle rybí kůstka, sám pak šel hledat, kdo by mu pomohl, až konečně přišel k oné ženě a prosil o její pomoc. Žena se z počátku vzpírala, pak řekla mu, ať všecko za ní opakuje. Začala žena povídati a úředník slovo za slovem opakovati: Vlk . . má jednu hlavu . . . dvě uši, dvě oči, jedna ústa, dvě nozdry, . . . čtyry nohy a pátý . . a sotva dopověděla . . ocas . . propukl úředník ve smích, zakašlal a kůstka mu vypadla . . .

Také u Basků[99]) byla zaznamenána tato anekdota ve znění ovšem značně odchylném. Místo baby kouzelnice zaujímá tu vyučený doktor. Vlastnímu otci jeho uvízla na jedné hostině kůstka rybí. Konečně byl zavolán jeho syn-doktor a ten řekl otci svému: »Což pak nevíte, že neumím léčiti nemocné své jinak než bobky ovčími?« Otec propukl v tak hlučný smích, že vyhodil kůstku. Mladý doktor se tak proslavil, že celý svět ho žádal za lékaře.

Podobná anekdota zapsána byla ještě u estonských osadníků u města Ljucyna ve Vitebské gub.[100]) Známe ji bohužel pouze z kratičkého výtahu, a v tom čteme jen pouhý fakt, že rek zachránil princezku, která spolkla jablko, tím, že ji rozesmál. Jakých prostředků při tom užil nevíme.

Podobně bylo také v římské versi látky o líné přadleně a jejích třech tetách znetvořených uzdravena z nich jedna rovněž smíchem, nad nemotorností líné přadleny. Měla hlavu docela na stranu, neboť kůstka

[96]) Tamže 1896, seš. 2. 3., str. 107.
[97]) Federowski II. str. 139 č. 111.
[98]) Караџић III., 196.
[99]) Julien Vinson Folk-lore du pays basque, str. 189 č. 6.
[100]) Oskar Kallas, č. 13, str. 124.

jí byla v hrdle uvázla. Když se rozesmála, vypadla kůstka a hlava se jí narovnala.[101]) Ve verších této látky bývají tety jinak znetvořeny a římská verse byla přepracována patrně pod vlivem této pověsti.[102])

Jinaká jest pověst zapsaná Strassburským rodákem Martinem Montanem v pol. XVI. věku[103]): Princezka byla nesmírně smutná, až chřadla protože jí rostla jakási bradavička na těle. Byla pak od královského otce tomu zaslíbena za ženu, kdo by ji rozesmál. Provedl to mladík způsobem zcela jiným, převlečen za děvče neodstranil bradavičku, než jinak princezku rozveselil, co se nedá reprodukovati.

Zvláštní verse zaznamenána jest již v prvotisku Frantových Práv z r. 1518. Vypravuje se tu[104]) zvláštní verse rozšířené povídky o čarodějném uhlíři, kterou první zapsal Bebel ve svých Facecíích[105]) a po něm vypravoval Hans Wilhelm Kirchhof v rozsáhlé své sbírce »Wendunmuth«.[106]) Povídka Bebelova jest tu rozmnožena některými jinými motivy. Již verse česká o uhlíři jest dosti změněna, uhlíř se mění tu v doktora vševědu, dodán jest tu motiv další o nalezení ztracené klisny, variaci to anekdoty vypravované již od Florenťana Poggio (1378—1459), potom od Jakuba Freye a mnohých jiných[107]) a vypravované v některých verších pohádky o Doktoru Vševědovi, českých a německých.[108]) Potom teprve byl ten doktor zavolán od lékaře, aby vyléčil jeho dceru volovatou. Doktor začal ve dvou kotlích vařiti ledajaké býlí, a při tom počínal si tak, že se dívka zasmála »až se jí to vole propuklo«. Připojen ještě další motiv, který zde dále rozbírati nehodlám.

Motiv o smutné princezce zaslíbené tomu, kdo ji rozesměje, naskytuje se v jiných ještě povídkách. Tak slyšel v irské jedné pohádce[109]) rek vytrubovati, že král Dublinský slibuje svou dceru tomu, kdo ji třikráte rozesměje. Rek, který vyrostl za pecí a byl oděn pouze kozí kozlí, byl dostal od tří obrů, které přemohl a za to že je úplně nepobil, flétnu, při jíž zvucích každý musí tancovati, láhvičku naplněnou mastí zázračnou a kyj který reka činí nepřemožitelným. Poprvé rozesmál princezku, když v zápasech na dvoře královském přemohl všecky své protivníky. Pak byl rek poslán proti netvoru, který hubil vše v okolí

[101]) Busk Folk Lore of Rome str. 378.

[102]) Polívka Tom Tit Tot ZsVfVk. 1900 str. 383 sl.

[103]) Martin Montanus, Schwankbücher (1557—1566). Herausgegeben von Johannes Bolte, str. 36 sl. č. 15.

[104]) Frantova Práva. Text prvotisku Norimberského z r. 1518. Vydal Dr. Čeněk Zíbrt, str. 23 sl.

[105]) Bebeliana Opuscula noua. Argentine 1509, str. i ij.

[106]) Gödeke Schwänke des sechzehnten Jahrhunderts str. 45 č. 25.

[107]) Jakob Freys Gartengesellschaft (1556) herausgeg. von Joh. Bolte, str. 224 č. 23.

[108]) J. Polívka, Doktor Wszystkowiedz. Wisła XI, 68, 304 sl., 310. — Asmus & Knoop, Sagen und Erzählungen str. 84.

[109]) P. Kennedy The Fireside Stories of Ireland str. 103 sl.

města královského; přemohl netvora, zavedl ho na dvůr královský, začal hráti na fletnu a netvor i všickni na dvoře dali se do tance. Tu se rozesmála princezka po druhé. Rek nyní řekl: »Králi Dublinský, získal jsem již dvě části Tvé dcery, doufám, že za nedlouho dobudu i třetí části.« Na prosbu královu ustal ve hře, rek pustil netvora, pohroziv mu, aby pamatoval na jeho kyj a ani zajíci více neubližoval. Konečně poslán byl rek do pekla pro cep, kterým se nepřítel zažene do moře, jak v starém proroctví jest řečeno. Čerti dali rekovi cep, neboť doufali, že si popálí jím ruce, ale rek byl se napřed pomazal zázračnou mastí; slíbil pak čertům, že najdou svůj cep na zítřek na určitém místě. Když se rek vrátil na dvůr královský, chtěl se soupeř a nepřítel jeho zmocniti cepu, ale popálil si ruku tak zle, že se princezka rozesmála hlučně po třetí. Rek nyní jí dobyl, ale před svatbou zahnal ještě nepřátelské vojsko do moře s cepem pekelným v ruce jedné a s kyjem v druhé.

Jest ještě keltsko-irský [110]) variant této pohádky s malými odchylkami: princezka byla smutná a nesmála se po sedm let, kdežto v první jen tři a půl roku; rek neslíbil čertům, že jim vrátí jich cep; nepřátelé utekli, když uslyšeli, že Dublinští dostali pekelný cep, a nedošlo tedy k bitvě.

Nalézá se také v úvodě jedné pohádky sicilské [111]); v této našel rek na kraji studně krásný prsten, a když si jej nastrčil, začal kýchati, a kýchal, až si prsten náhodou zase setřel s prstu. Přihlásil se na dvoře královském, nastrčil králi tento prsten, a celý dvůr dal se do tak hlučného smíchu, že strhl i princezku.

Motiv tento [112]) splynul dále s látkou o princezce, která počne na přání vyslovené hlupcem. Princezka smutná a tesklivá, která se nikdy nesmála, rozesmála se, když spatřila, jak hlupec z lesa jel na otýpce, na voze, kterýž sám se pohyboval a j. Hlupec jejím smíchem rozezlen chtěl se jí pomstíti a vyslovil osudné přání. Rozbor této látky odkládáme, neboť zavedl by nás příliš daleko. Není tu ostatně princezka vždy smutná, a hlupec mstí se na ní ještě z jiných příčin. [113])

V jedné konečně velkoruské pohádce Rjazanské gub [114]) splynul tento motiv s látkou o Amor a Psyche. Kupec slíbil dceru svou za ženu tomu, kdo by ji rozesmál. Marně se o to pokoušeli, až konečně pes skočil za kupcem ven, a nad tím se Annuška Nezasmálka rozesmála, jak pes skákal po pokoji. Museli tedy Annušku provdati za toho psa.

---

[110]) P. Kennedy, Legendary Fictions of the Irish Celts[2], str. 21 sl.

[111]) L. Gonzenbach, Sicil. Märchen I. str. 206 sl. č. 31. Crane, Italian Popular Tales str. 119 sl. č. 31

[112]) Pentamerone I. den 3. poh. I., str. 43 sl. a v řadě moderních pohádek. Srv. Národop. Sb. čslov. IV–V str. 145 č. 582; VI, 224 č. 65; VII, str. 221 č. 28, 29 Zs. V. f. Vk VI, 174.

[113]) Srv. Аѳанасьевъ č. 101.

[114]) Худяковъ III. str. 100 č. 105.

Když manželé šli spat, sňal pes svou kůži, kupec ji spálil, mladomanžel zmizel a Annuška ho šla hledat do světa.

Budiž připomenuta ještě povídka mahomedanských Srbů z Bosny[115]), ve které splynul tento motiv s látkou o Doktoru Vševědovi. Prostá žena uražena ve své samolibosti udělala muže svého doktorem. Zaslechl o něm car, jemuž se dcera byla těžce rozmohla. Dívka ihned se uzdravila a promluvila, jakmile muž ten k ní vkročil, aniž by on byl užil nějakých prostředků. Připojuje se další motiv vyskytující se v některých versích látky o Doktoru Vševědovi, jak zachránil cara z bořící se lázně zvláště ve versi novoaramejské[116]); více vzdáleno jest líčení této sceny ve versi kavkazské[117]), kirgizské.[118]) Týž úvod nalézáme dále ve versi turecké[119]) a podobně v kirgizské.[120])

Ještě v staré severské pověsti[121]) klade obrova dcera Skadi podmínku, aby byla rozesmána, podmínku, o které myslela, že nikdo z Asů ji nevyplní. Svedl to však přece Loki způsobem zcela odchylným, který jinde se nevypravuje a zde reprodukovati nelze. S povídkami zde rozebranými zajisté nesouvisí tato severská pověst.

Dodatek ke str. 85.

Podobná pověst byla jestě zapsána v okr. Olkušském gub. Kielecké[122]) (Pso). Pán a kněz chodí za hezkou selkou. Pán uloží sedlákovi, aby 1. vymlátil a vyčistil pšenici, hrách a žito zvláště a do třetího dne svezl, 2. totiž celkem jako v Pp. a Nj.², 3. ukázati »div« (cud). Poradil a pomohl mu čert. Ten dal mu proutek, řekl mu, aby doma vlezl pod postel, a až přijde kněz k jeho ženě, ať je udeří proutkem, pak srostou dohromady. Přilepila se jen ještě kráva, když ji rovněž udeřil proutkem. Když pán spatřil »div«, řekl: »Aby mě už všickni čerti vzali s tím divem.« Sotva dořekl, urvali čerti už všecky tři, pána, kněze a selku. — Podobně se pohádka tato vypravuje ještě u Poláků v horním Slezsku; bohužel jest výtah, který z ní podává W. Nehring[123]) velice kusý.

---

[115]) Босанска Вила XII. str. 27 sl.

[116]) Srv. mé pojednání Doktor Wszystkowiedz Wisła XI., str 305 sl.

[117]) Ib. str. 313.

[118]) Юбил. Сборн. В. Миллера str. 222 sl.

[119]) Ib. 216 č. 94.

[120]) Ib. 222.

[121]) Fr. von der Leyen Das Märchen in den Göttersagen der Edda str. 37.

[122]) St. Ciszewski Lud rolniczo-górniczy z okolic Sławkowa w powiecie Olkuskim str. 160 č. 8.

[123]) Mitteilungen der schlesischen Gesellschaft für Volkskunde seš. VIII., str. 65.

Dodatek ke str. 99.

V polské tradici byla anekdota tato spojena s Enšpiglem — Sowizdrzałem [124]). Poradil podobně Sowizdrzał chudé ženě prosící o almužnu, a šla, natrhala trav, zažehnávala a říkala pomůže nepomůže, pak bude míti peněz. Ženě se skutečně dařilo. Potom se jednou udělal Sowizdrzałovi v hrdle vřed, že nemohl ani mluviti. Marně volali doktory, konečně si vzpomněli na proslulou babu zažehnávačku. Když pověděli její jméno, dával chorý rukou znamení, aby jí nevolali, ale neposlechli ho. Když pak přišla, a Sowizdrzał ji spatřil, rozesmál se tak, že vřed pukl.

Tu jest sestaveno několik pohádek samostatných, které se srovnávají pouze v tom, že vypravují o smutné, po případě choré princezce, která se uzdraví pouze smíchem. Prostředky, jimiž se princezka rozveselí, jsou různé, a dle toho třídíme dotyčné pohádky.

Rozesměje se princezka především pohledem na zvláštní směšný průvod lidí různého stavu a pohlaví, na mnoze svlečených, všelijak ozbrojených, někdy též ještě zvířat, kteříž byli jakýmsi kouzelným předmětem tak spojeni, slepeni, že se nemohli odtrhnouti. Tímto kouzelným předmětem jest v jedné skupině nějaký pták, husa, kachna, tak ve verších německých Ngr., Nm., Np., Nš., v jihočeské Č., v norvéžské Nor., v italské It. (dvě orlata), ve francouzské Frp. (papoušek a kouzelný proutek), aneb též jiné zvíře, rybka v německotirolské Nz., koza v české Če. a v ruské Rk., ovce v Maď. a v rumunské Rumb., dva berani v maloruské Mrp., kůň v německé Nj. V jiné skupině má tuto kouzelnou moc nějaký předmět, vůz a j. Verse sem náležející souvisí částečně se skupinou předchozí, tak Ngr.², kde sdílí moc tu ptáček zapřažený do saní, kdežto v české Čr. jest vůz uveden v pohyb kouzelným proutkem, pod. v Čv., sem patří nejspíše Čuh., ač byl tu nejdůležitější, tuto látku právě charakterisující motiv zapomenut. Do této skupiny dále náležejí Chrrg., Chrv., Mrs. (i tu jest vůz tažen zlatou kachnou a zlatým kačerem). Ojedinělá jest polská verse Pk, kde kouzelnou tu moc má košíček. Ve francouzské jedné versi Frb. konečně utvořen směšný průvod kouzelným proutkem, který také v Frp. hrál důležitou úlohu vedle ptáka-papouška.

Kde tyto pohádky byly složeny, nesnadno jest pověděti, ale jest významné, že jsou rozšířeny větší měrou pouze v střední a západní Evropě, a jen ojediněle pronikly na východ.

Mnohem dále rozšířena jest látka, která vypravuje, jak princezka jest rozesmána zvrácenými kousky hlupcovými aneb vypravováním jeho. Nebyly pohádky toho obsahu zapsány jenom v různých krajích evrop-

[124]) Ciszewski op. c. str. 212.

ských, než byla nalezena ještě u Kabylů afrických. Ale užší spojitost mezi všemi těmi versemi nebude třeba předpokládati, neboť různé kousky hlupcovy vypravují se i mimo spojení s motivem nás zde zajímajícím velmi hojně, nesouvisí s ním úže a mohly se konečně na různých místech samostatně s ním spojiti. Jsouť také kousky hlupcovy v těchto versích velmi rozmanité.

V další skupině není princezka právě tak smutná, než chorá, nezhojitelnou nemocí (vředem), postižena, uzdraví se pak stejně smíchem. Tato látka jest nejspíše orientalního, snad indického původu, pronikla v středověku do literatury francouzské, byla hojně zpracována v literaturách západních, z východu pronikla snad také do Ruska, a vypravuje se na mnoze dosud v lidu.

Princezka byla rozesmána jiným ještě průvodem, a sice spřežením hovnivála, mravence a myši v Nj., podobně v Pent. (tu vlastně zpěvem, tancem a hrou hovnivála, myši a cvrčka), v Frg. (rek měl cvrčka na plášti, myš na čapce, blechu na nose), Nz.[2] (koncert veverky, brouka a myši), Nod. (tanec a kvikot tří prasátek), Mad'. (tanec myši a střevlíka), Mrv., Rsm., Brmb., Brmk., Brvg. (myš, brouk a rak očišťují ženicha), Rr. (myš, brouk a rak očisťují čepici, šátek a rukavice ženichovy), Rk. (myš, brouk a sumec očisťují ženicha). Verse tyto shodují se více méně ještě v jednom zvláštním detailu, jak se totiž vzbudí odpor princezčin k jednomu ženichu a přízeň její k druhému, a sice shodují se tu zvláště Nj., Pent., Frg., Mad'.[2], Nub., Mrv., Rsm. Mimo to hraje ještě tu značnou úlohu pytel, ve kteréž jest ukryt spánek, pytel uspávající v Mad'.[2] a Nub.

Směšné průvody působené celkem týmiž prostředky (ptákem, proutkem a p.) mají jiný ještě účel, než rozesmáti princezku. Muži ukládá svůdce ženy jeho zvláštní úkoly, aby se ho zbavil, a muž dostane od čerta proutek, kterýmž sestaví směšný průvod, v němž hrají žena jeho i svůdce její přední úlohu, a zjeví takto nevěru ženinu. Sem patří Pku., Pp., Pso., Nj.[2], Čm., Ž.[1], Ž.[2], a mimo to ještě Frc. Vypravuje se tedy tato látka pouze od Pomořan, Poznaňska a Moravy dále na východ až na Žmuď a v této oblasti někde musí býti stanoven její původ. Francouzská verse zaujímá místo zvláštní. V jiné skupině sestaven směšný průvod pomocí ptáka nadaného kouzelnou mocí, aby se taktéž zjevila nevěra ženina, tak v Mrv.[2], Brv., pod. Brm., Raa., Arm. Skupina tato rozšířena jest tedy pouze od Ukrajiny a Bělorusů na východ. Aneb mstí se pacholek takovým způsobem, že nevěsta byla mu odepřena a zasnoubena s jiným, tak v Pku, Pk[2], Mrz., Mrv.[3], Ž.[3], a dále Srb., Řh., Osm.[1], Osm.[2] Tato povídka jest známa tedy také jen v určitém okrsku, u Poláků, Malorusů, na Žmudi a dále na jihu u národů balkánských a u Turků.

Podkladem těchto povídek jest daleko rozšířená víra, že jisté předměty aneb i živé bytosti mohou nabyti kouzelné moci, pevně držeti

osobu, která se jich dotkne. Nalézáme rys tento v řadě různých látek. Tak vypravují některé nové verse pověsti o Polyfemovi, že zůstane rek na konec viseti, že se přilepí, aspoň prst svůj přilepí aneb i ruku, když se dotkne holi, aneb sekery a j., kterou mu podává aneb hodí za ním obr, aneb zlaté sekery, šavle, kterouž spatří na stromě. Ojediněle volá také obr na železné dveře, když slyší, jak vržou po útěku hostovu, aby ho zadržely. V jiných nových versích, jakož i v starších středověkých variantech této pověsti od XII. stol., v Dolopathos a j. zastrčí si rek prsten, který mu obr podává.[125]) Ale prsten nemá účel, zadržeti reka, než voláním oslepenému obrovi dáti na jevo, kde uprchlík se nalézá, a proto měly se tyto dva motivy odlišovati. V jedné islandské pověsti o princezce zakleté v dobytčí žaludek,[126]) zůstane kralevic viseti na kopí, kterým chce probodnouti žaloudek, honící krávy selské na pole. V jiné versi jest kralevic přimrazen, když rozzuřen drzými odpověďmi žaludkovými chce jej zabiti. V jiné islandské pohádce o obryni (čarodějnici), která ukládá zajatému hochovi nadlidské práce, zůstane lopata vězeti, jakmile se hoch s ní dotkne země.[127]) V řadě versí látky o zapomenuté nevěstě, dodán další motiv, jak se dívka zbavuje tří dotěrných milenců, zůstanou totiž tito vězeti na různých předmětech v domácnosti, na stolici, na dveřích, na pohrabáči, a j., tak v sicilské jedné pohádce Gonzenbach č. 55, ve vlašské pohádce z Tyrolska Schneller č. 27, v jedné německé u Müllenhoffa str. 395, v islandských versích Rittershaus č. 32 a j.[128]) Samostatně vypravuje se to v Pentamerone 3. den, č. 9., v hornobretanské jedné povídce působí to dívka pomocí kouzelného proutku[129]), podobně ještě jinde.[130])

---

[125]) Hackmann Die Polyphemsage str. 174 sl.
[126]) Rittershaus Neuisländische Volksmärchen str. 50, 51, č. 11.
[127]) Ib. str. 284.
[128]) Ib. str. 142 sl. Köhler Kleinere Schriften I., 163 Cosquin II 27 sl
[129]) Sébillot Contes popul. de la Haute Bretagne I. str. 115 č. 16.
[130]) Andrews Contes ligures č. 14, 21 str. 64, 87.

III. Roztancované střevíce.

Na Moravě vypravuje se na různých místech různě ovšem pohádka o princezkách královských, které každou noc kamsi se ztrácely, trhaly kolik párů střevíců. Zapsala ji předně Frant. Stránecká[1]) (Čm s.): Král slíbil dceru svou a půl království tomu, kdo vyšetří, jakým způsobem jeho dcera každou noc 12 párů střevíců trhá. Mnozí se přihlásili, ale s hanbou byli zahnáni, rovněž tak dva synkové chuďasovi. Podařilo se teprve nejmladšímu synku chuďasovu, Vaškovi, pomocí kouzelných darů, kterými se jemu odměnil stařec-poustevník, jehož opatroval až do konce jeho života. Dostal od něho 1. čapku-nevidimku, 2. hůlku, která přenese pána, kamkoliv si přeje, jakmile jí zašvihne, 3. kabelku, do které se všecko směstná, cokoliv tam pán chce dáti. S těmito dary vydal se Vašek ke králi. Princezka neuspala ho vínem, jako jeho bratry a všecky ostatní, kteří ji chtěli vyslíditi, neboť vylil všecko víno za krk. Tvářil se pak, jako by tvrdě spal, a marně ho princezka mučila, tahala za vlasy, dupla na jeho nohy, silně mu svítila do očí. Vašek zpozoroval, že princezka vzala z jedné skříně mast, pod paždím se mastí potřela, sebrala pak střevíce, rovněž také její komorná, uprostřed ložnice se rozstoupila podlaha, a obě zmizely. Vašek nyní sebral rychle svou čapku, hůlku a kabelku, natřel se toutéž mastí, a když rozstoupila se podlaha, spatřil před sebou úzké schody, sestoupil, stanul na zelené louce, švihl hůlkou, zašeptal, »ať jsem, kde jest princezka,« a již kráčel hustým, tmavým rozmarinovým lesem princezně v patách, utrhl si větev rozmariny. Pak přišli do lesa stříbrného, i tu ulomil větev stříbrnou, ale způsobil tou takový šramot, že princezka se velmi znepokojila, a dala se upokojiti jen komornou, že prý si tak vítr pohrává větvemi. Odtud přišli do lesa zlatého, a když Vašek ulomil větev zlatou, tak to za-

[1]) Pohádky z Moravy. Sebrala Františka Stránecká str. 3 sl., č. 1. »O pekelné tanečnici«.

prasklo, že princezka omdlela. Konečně dostali se do krásné zahrady, ve které byl velký dům a v tom hrála hudba. Bylo to vlastně peklo. Princezku uvítalo šest rarášků. Čerti přinesli jí šaty zlatem protkané, ale Vašek je vzal a strčil do své kabely. Při hostině dal si Vašek vše velmi chutnati, na znamení zastrčil si do kabely koblihy. Pak dali se všickni do tance, a při tom tanci trhala princezka své střevíce. Jak udeřila dvanáctá a kohout zakokrhal, rozprášilo se všecko a světla zhasla. Vašek octnul se pomocí své kouzelné hůlky dříve v ložnici a chrápal již, když vstupovala princezka se svou komornou. — Ráno vypověděl Vašek vše, co viděl, a na důkaz předložil všecko, co si na cestě do pekla a v tomto byl zastrčil do své kabely. Vše to, jakmile se dotklo stolu, ihned se přeměnilo: z rozmariny udělala se chvojka, ze stříbrných větví bodláky, ze zlatých větví trní, ze šatů velká zaprášená pavučina, z koblih kobylence. Princezka zuřivě vzkřikla, že se propadne tu chvíli na věky věkův k těm čertům, se kterými měla v noci tancovati, je-li to pravda. A tak se také stalo: rozpoltěnou podlahou vyšlehl žhavý plamen, zjevili se všickni čerti, se kterými v noci hýřila, a zmizeli s ní do pekla. Ke konci připojeno ještě, že král odepřel Vaškovi slíbenou odměnu, a musel si polovici království vybojovati. Zvítězil snadně pomocí své kouzelné kabely, strčil do ní všecko vojsko královo, které proti němu vytáhlo do pole. Král postrašen, odstoupil mu půl království a Vašek propustil vojsko z kabely.

Podobně vypravuje se pohádka tato na Rožnovsku (Čmk.).[2]) Rek její charakterisuje se v úvodě motivem, který nalézáme dosti hojně v tradicích lidových ve spojení s různými látkami. Sedláci strčili Janka, který pořáde spal, do bečky a zanechali ho tak v lese. Když se Janek probudil, poznal, kde se octnul, ale nemohl si vysvětliti, jak tam přišel, zpozoroval děrou »co se pivo leje,« že se sběhlo kolem mnoho vlků čuchajících člověčinu. Jeden vlk strčil do díry ocas, Janek omotal si ocas kolem ruky, vlk ulekl se a utekl i s bečkou. Konečně rozbila se bečka o skálu, Janek pustil vlka, a ten, co síly měl, letěl. Tak dostal se Janek do pustých hor, sešel se tu s poustevníkem, a zůstal u něho, když mu poustevník řekl, že za tři dni umře, ať ho pochová, že se mu dobře odmění. Dostalť Janek od poustevníka tytéž dary, jako Vašek ve versi předešlé. Královna zkoušejíc ho, spí-li, nemučila ho tak krutě jako v Čms. Neužila čarodějné masti, než zcela přirozeně odešla. Nerozpoltila se pod ní podlaha, než země se jí otevřela, když přišla k hoře, dva draci přišli jí naproti a odnesli ji na olověnou horu, pak na cíněnou horu, dále na stříbrnou horu a konečně na zelenou louku. Vašek následoval ji pomocí své hůlky, a ulomil si v řečených horách po ratolesti. Královna uslyševši, jak to zacinělo v stříbrné hoře, omdlela jako v Čms. Vzkřísili ji čerti, kteří jí na zelenou louku přišli naproti.

[2]) B. M. Kulda, II, str 153, č. 105 »Ospalý Janek«.

Po hostině tančili, až královna zedrala dvanácteré střevíce, potom ji zase odnesli dva draci až tam, kde se jí země otevřela. Pomocí své hůlky ocitl se Janek dříve doma. Zakončena jest tato verse stejně jako Čms., jen že Janek dostal půl království beze všeho odporu.

Podobná jest jiná ještě verse valašská[3]) (Čms.): Janek dostal kouzelné dary odměnou za věrnou službu, že nějakému stařikovi pásl po celý rok ovce. A sice dostal mimo dary jako v Čms. a Čmk, ještě píšťalku »jak na ni zapískne, bude ihned vše míti«; když měl hlad, zapískl na píšťalku, a hned objevil se před ním stolek plný všelijakých jídel. Odchylně od Čms., Čmk. princezka ani neviděla v ložnici své svého hlídače; neboť měl klobouk na sobě, který ho činil neviditelným. O půlnoci viděl, jak princezka se máčela jakousi vodou, srv. Čms. Janek se pak také touto vodou hodně postřikl, a rázem ocitli se pod zemí. Tam čekal kočár, který pak s nimi uháněl jak vítr. Cesta vede lesem měděným, stříbrným a zlatým. V zlatém lese dala na jednom místě zastaviti, na ráz zjevili se se všech stran čerti. Po hostině svlekla princezka prsten a umyla se. Janek strčil prsten ten do kabely. K ránu vrátili se toutéž cestou. Na rozdíl od Čms. a Čmk. končí tato verse uspokojivě: Janek dostal princezku za ženu a žil s ní spokojeně, neboť se mu více neztrácela.

Pohádku, kterou vypravují Cikáni slovenští[4]) (Cik.) částečně se odchyluje: Stýkaly se tu tři princezky s čerty, mizely s nimi, čerti sami chodili si pro děvčata. Rek nepomůže si kouzelnými dary jako v Čms., Čmk. a Čmv., než jest mu stále na pomoc, provází ho po celé cestě jakási blíže neurčená bytost nadpřirozená, jakási víla, jmenovaná Halenka. Ta poradila rekovi, aby sebou nehnul, třebas by naň hodili oheň a píchali ho jehlami. Halenka proměnila ho v mouchu a poručila mu, aby vlezl v pekle pod postel, schoval se a díval se, co se bude díti. Na cestě do pekla prošli lesem démantovým, skleněným a zlatým. Děvčata snadno roztrhala v pekle své střevíce, neboť tancovala na ostřích nožů. Házela střevíce pod postel, a rek skrytý tam je uschoval. Po tanci spali čerti se svými děvčaty, jen třetí se nepoddala. Rek všecko vyzradil králi, a král hned je zastřelil, jen nejmladší zachoval na živě, že odolala čertovi. Král pak rozřízl jim nožem břich a vzešli z nich čerti v nich skrytí. Povídka tato jest rozšířena jinou látkou, o princezně strašící v kostele a požírající hlídače.

Srovnejme nejdříve verse německé. Ve versi zapsané v Münstersku[5]) (Nm.) ztrácí se místo jedné princezky všech dvanáct. Mnozí hlásili se, že vyšetří, kam princezky mizejí a jak střevíce za noc roztrhají, ale

[3]) Matouš Václavek, Valašské pohádky 1898, str. 9 »O šťastném Jankovi«.
[4]) Francis Hindes Groome, str. 141 sl., č. 41 »The three girls«.
[5]) Grimm KHM. č. 133 »Die zertanzten Schuhe«.

nemohli ničeho se dopíditi do určené lhůty tří dnů i byli dle prohlášení králova zbaveni života. Podařilo se to teprve chudému vojákovi, invalidovi pomocí stařeny, které řekl spíše žertem, že by chtěl vypátrati, kde princezky roztancují své střevíce, aby se pak mohl státi králem. Stařena mu poradila, aby nepil vína, které mu princezky na večer přinesou, a dala mu pláštík, který ho učiní neviditelným, jakmile se jím zahalí. Dle jiné verse německé z Paderbornska uvázal si voják houbu pod bradu a do té nechal stéci víno; choval se tedy chytřeji než Vašek v Čms., který víno si vylil za krk. Když voják chrápal, začaly se princezky strojiti a zdobiti. Vojáka více nezkoušely, nemučily, neboť zpozorovavše, že sebou ani nehýbal, spokojeně vydaly se na cestu k tanci. Nejstarší zaklepala u své postele, postel spustila se do země, a otvorem tím sestoupily jedna za druhou, napřed nejstarší; srv. Čms., Čmv. Za nimi dal se voják zahalen do svého pláštíka. Na schodech šlápl nejmladší na šaty. Dole ocitli se v čarokrásné aleji, kde všecko listí bylo stříbrné. Když voják ulomil větev na znamení, zapraskloto silně ze stromu, nejmladší se polekala, ale nejstarší myslela, že to jsou výstřely radostné, neboť brzy vysvobodí své prince. Taktéž vysvětlovaly třeskoty, když voják ulomil větve v aleji zlaté a démantové. Dále přišli k velké vodě, na té bylo 12 lodiček, v každé seděl krásný princ a čekal na svou princezku. Do lodičky poslední sedl si voják neviditelný ve svém pláštíku, a princ nemohl chápati, že lodička jest mnohem těžší než jindy. Za vodou byl krásný, osvětlený zámek, tam dal se každý princ do tance se svou nejmilejší, voják též tancoval, a vypil každé princezce číši vína. Tančily, až střevíce roztancovaly. Princové převezli své milé a voják sedl si tenkráte k nejstarší. Na schodech je předběhl, a než se všecky dostaly nahoru, chrápal hlučně. Voják chtěl vše to ještě viděti, proto nic nepověděl, než šel s nimi i druhou i třetí noc. Třetí noc vzal si na znamení číši. Na rozdíl od Čms., Čmk. a Cik., pod. jako v Čmv. jest verse tato zakončena smírně, princezky nezapíraly, voják se oženil s nejstarší. Princové byli opět zakleti na tolik nocí, kolik nocí tancovali s princezkami. Zde tedy místo čertů zaujali princové zakletí, črta nejspíše pozdější, mladší.

Odchylná jest verse z Paderbornska [6]) (Np.): princezky, zde 3, dostanou se tajnou chodbou k jezeru, aniž by byly prošly lesem měděným, stříbrným i zlatým; místo zakletých princů přenesou je tu tři velcí obrové — srv. Čmk, kde draci odnesli královnu. Voják plíží se za princezkami, ale nebyl zahalen do pláště. Tento jakož i střevíce přenášející člověka vymámil u jezera na lvu a lišce, hádajících se o ně. Pomocí těchto kouzelných darů dostal se na druhý břeh zámku, ve kterém se princezky daly do tance. Opětuje se to po třikráte jako v Nm., první

[6]) Grimm KHM.[3], III., str. 215.

noc v zámku měděném, druhou v zámku stříbrném, třetí v zámku zlatém. Zakončení jest smírné: voják oženil se s nejmladší princezkou.

Více srovnává se s Nm. verse dolnosaská [7]) (Ns.): Sedlák, který chtěl vyšetřiti, kam mizelo šest princezen každou noc, svedl to pomocí trpaslíkovou. Dle jeho rady šel před město do jisté prádelny — asi sledy tradice, podle které lázně zvláště jsou místo, kde se scházejí nečistí duchové a pod., — lehl si tam do postele, a dělal, jakoby spal. V noci o jedenácté zjevily se princezky, třásly jím pořádně, zkoušejíce, spí-li. Otevřely pak padací dvéře a sestoupily po schodišti. Sedlák dal se za nimi a stal se neviditelným, jakmile vstoupil na schodiště — jest to vysvětlení velmi nemotorné, vypravovatel patrně něco pozapomněl. V aleji byla na cestě hrušeň se zlatými hruškami. Cesta další vedla rovněž přes vodu, přes širokou řeku, šest zakletých princů očekávalo princezky až v zámku na druhém břehu. U břehu byl člun pouze jeden, do toho vstoupily princezky a za nimi sedlák. Podlaha sálu v zámku sestávala ze zlatých vochlic, jeden vylomil sedlák i hlučně zatřesklo. Druhý den vypověděl hned sedlák králi, co vyzkoumal. Princezky tvrdošijně zapíraly až na nejmladší, a byly na rozkaz králův sťaty Pouze nejmladší přiznala se, že již po 5 let tancovaly každou noc se zakletými princi, kdyby byly ještě šestý rok s nimi tancovaly, byly by je vysvobodily. Konec týž jako v Np.

Ve versi z Hessenska [8]) (Nh.) jest to opět jedna jen princezka, jako ve versích českomoravských. Král nesliboval jí tomu, kdo vyšetří, jak každou noc roztancuje 12 párů střevíců. Umínil si to ševcovský tovaryš. Skryl se pod její postelí, neboť nebyla ve své komůrce, když jí přinesl nových 12 párů. V noci o 11. hod. otevřel se poklop, vystoupilo 11 princezen královských, obuly si všecky nové střevíce a sestoupily dolů. Tovaryš uměl se dělati neviditelným — jest to motivace ještě nešťastnější než v Ns. — a dal se za nimi. Nic se nevypravuje o alejích, lesích stříbrolistých a pod. Stejně jako v ostatních německých versích jest na cestě do zámku voda a lodník převeze je všecky i neviditelného tovaryše. Když vystoupily, přišly do 12 různých zahrad a ozdobily se květinami. Od princů byly uvítány až v zámku. Když střevíce roztancovaly, vrátily se. Všecky se veselily, pouze nejmladší byla smutná: bylo jí, jako by byla viděla hezkého tovaryše a do něho se zamilovala. Z rána přišel mistr, aby jí naměřil nové střevíce. Princezka řekla mu, že potřebuje už jenom jeden pár a ten ať jí pošle po svém nejmladším tovaryši. Když tento konečně přišel, padla mu kolem krku, že ji osvobodil z moci jedenácti, které jí mučily; vyznala se, že ho miluje z celého srdce a že si ho vezme za manžela. — Jest to, jak viděti, verse silně pozměněná a pokažená.

[7]) G. Schambach und W. Müller, str. 283 sl. »Die zertanzten Schuhe«.

[8]) Grimm KHM[3], III., 215 sl.

Ve versi z východního Pruska [9]) (Npr.) dosti zachovalé vyšetřil nejmladší, hloupý Honza, kam princezka chodila v noci spat. O roztancování střevíců není tu řeči. A sice podařilo se rekovi pomocí jakéhosi dědečka, se kterým se rozdělil o svůj proviant. Dostal od něho ručník a když si jej uvázal kolem těla, plnilo se každé jeho přání, především udělal se neviditelným. Princezka zmizela, jakmile vstoupila na místo před zámkem, pískem posypané, tedy ne ve své komůrce, ve své ložnici. Rozevřela se země a princezka sestoupila po schodech. Honza ji následoval. Když byli dole, zavřela se země. Přišli do zahrady, k hrušce, jabloni a švestce, všecky pozdravila princezka, a Honza vzal si z nich po větvičce. Stromy ale nezazněly, motiv ten byl zapomenut. Vypadla také cesta přes řeku. Přišla konečně do velkého skvostného zámku, vešla do poslední světnice, sedla si ke stolku a čtla ve svých knihách. Na konec si lehla a usnula. Honza ustřihl jí jeden z jejích tří copů, vzal jí jeden střevíc ranní a velký šátek. Ráno se vrátila touže cestou. Nesešla se v zámku podzemním s nikým, se žádným zakletým princem ani se zlými duchy, netancovala a neveselila se. Jest velmi nápadno, že vypadl právě tento, nejdůležitější a nejcharakterističtější motiv, kolem kterého zosnován jest vlastně celý děj. Honza dosvědčil, kam princezka chodila a nejenom těmi předměty, než dovedl také krále po schodech do podzemního zámku, ukázal stromy, s kterých vzal větve. Když pak přišli k zámku, zněla z něho líbezná hudba i ukázalo se, že Honza vysvobodil nejenom princezku než i zámek.

Rysy namnoze novými vyznačuje se verse zapsaná u německých osadníků v temešském Banátě [10]) (Ntb.). Souvisí-li verse tato úže s versemi jiných národů v těchto krajinách osedlých, nemůžeme zjistiti, jen tolik můžeme říci, že nesouvisí se známými nám versemi srbskými. V úvodě vypravuje se, že dostal rek plášť, který měl tu zvláštní moc, že, kdo se jím oděl, mohl se učiniti neviditelným aneb vzíti na sebe podobu jakoukoliv, od čarodějnice za to, že jí po tři dni hlídal koně, t. j. služebné jí čerty. Večer lehl si Honza před dvéře pokoje princezek nezahalen do svého pláště. Princezky mučily ho a dotíraly naň, nejstarší ho uhodila, prostřední ho štípla, ale nejmladší ho políbila. Pronásledoval je pak, zahalen do svého pláště, přišel do lesa měděného, stříbrného a zlatého i ulomil si po větvi. Jiných podezřelých znamení nebylo. Konečně dospěl s princezkami k jeskyni, a přeměniv se v blechu vylezl na šaty jedné princezky. Udiven díval se na skvostný sál a veselou společnost, na znamení nevzal si pak ničeho. Povídka končí jak obyčejně smírně.

S některými obměnami vypravuje se povídka naše také u Dánů,

[9]) E. Lemke, Volksthümliches in Ostpreussen II., str. 62 sl. č. 7.

[10]) Gustav Zeynek, Ein Beitrag zur Sammlung des Volksthümlichen im Temescher Banat Neues lausitz. Magazin. XLII., str. 341 sl.

a sice byla zapsána na ostrově Bornholmu.[11] (Dbg.) Mladík dostal od starce, že ho podělil jídlem, hůl a kuli: když drží hůl před sebou, jest neviditelný, a když uhodí holí kule, poběhne kule před ním a ukáže mu cestu, kterou se má dáti. Kule ho zavedla až před velké město, po jehož zdech hradebních bylo kolem do kola rozvěšeno plno lidských hlav. Rek zeptal se prvního, jehož potkal, po příčině toho a dověděl se, že je v té zemi velký žal pro princezku, která trhá každou noc dvanáct párů zlatých střevíců, aniž kdo ví, jak se to děje. Starý král trápí se velmi, a slibuje princezku i polovici říše své tomu, kdo vyšetří, jakým způsobem princezka zlaté střevíce trhá; hrozí ale zároveň, že, kdo to nesvede, zaplatí nezdar svým životem. Pokusilo se o to již množství princů a urozených pánů, neboť princezka jest nad míru krásná, ale marně. Mladík dostal velkou chuť zkusiti své štěstí, šel přímo na zámek, přihlásil se a nedal se odvrátiti ani domluvami samého krále. Po tři noci měl spáti v pokoji princeznině a pozorovati, kdyby třetí den nic neodhalil, měl býti popraven. Po dvě noci nemohl nic viděti, neboť nemohl se udržeti bdělým a usnul. Byla tam proň zvláštní postel připravena — nový to a nezdařilý rys. Ač mohl se udělati neviditelným neučinil to jako i v jiných versích. Teprve třetí noc se přemohl: uslyšel najednou hlas tázající se princezky, zdali on spí. Ač princezka řekla ano, chtěla se přece bíle oblečená dívka, která vešla, přesvědčiti o tom, a bodla ho do paty zlatou jehlou. Rek sebou nepohnul a pozoroval dále. Viděl, kterak ona dívka a princezka odstranily postel, spatřil schody, po kterých se pustily dolů. Rek pospíchal za nimi, jehlu zastrčil do svého rance, hůl držel před sebou a tak dal se za nimi. Přišel až do lesa, kde všecko bylo ze stříbra, i stromy i květiny i tráva, na konci lesa ulomil si větev a strčil si ji do rance. Princezka zaslechla hluk ve stromech, ohlédla se, ale nemohla nic viděti. »To jest zrovna, jakoby někdo byl za námi,« řekla. »A, to jest jenom vítr,« upokojila ji dívka. Pak přišli ještě do lesa, kde bylo všecko ze zlata, a do třetího lesa, kde všecko bylo z démantů; v obou si ulomil a zastrčil po větvi. Též obava princeznina i odpověď dívčina se opakovala. Konečně přišli k jezeru, v malém člunu přeplavil se spolu s princezkou a průvodkyní její, taktéž princezku postrašil. Na druhém břehu, kde byl velký zámek, očekával je šeredný troll. Rek vešel za nimi do zámku, postavil se při jídle za stolici princezninu, vzal jim zlatý talíř, nůž i vidličku a zastrčil všecko do svého rance; zastrčil též roztrhané střevíce, které princezka po tanci zahodila do kouta. Na zpáteční cestě přeplaval se spolu s princezkou, pospíchal pak domů, ulehl i tvářil se jakoby spal, když princezka přišla. Zvláštní jest v této versi, že pro princezku chodila bíle oděná dívka.

[11]) Gamle danske minder i Folkemunde Folkæventyr... samlede og udgivne af Svend Grundtvig. Tredje Samling, str. 11 sl. »Prindsessen med te tolv Par Guldsko«.

Význam této postavy a poměr její k troldovi není náležitě objasněn. Není také zmínka o ní ani v zámku troldově ani při zpáteční cestě princeznině. Ráno přišel starý král a ptal se, nevypátral-li mladík čeho. Řekl, že prý spal jako minulé noci a ničeho nepozoroval, a teprve když byl odveden na popraviště, požádal, aby směl vypravovati podivný svůj sen. Pravdivost toho, co »ve snu« viděl, doložil pak všemi věcmi, které si byl zastrčil do rance. Král chtěl nyní, aby slavil mladík svatbu s princezkou. Ale ten chtěl napřed ještě vyhledati trolla a požádal princezku, aby mu zapůjčila zlatý náprstek. Vydal se tedy rek po známé cestě k trollovi, když pak k němu přišel, bodl ho do srdce zlatou jehlou, kterou byl vytáhl ze své paty, a zachytil tři kapky krve jeho do zlatého náprstku. Troll zemřel. Rek přeplaval se zpět, a když přišel k démantovému lesu, vykapal jednu kapku krve na zemi, a ihned proměnily se všecky stromy, květiny i tráva v množství mužů, žen a dětí; osvobození zvolili reka za krále, neboť bylo to celé království. Totéž stalo se v lese zlatém a stříbrném. Když se vrátil, slavila se svatba s princezkou, kteráž rovněž byla potěšena, že byla vysvobozena z čárů trollových, a rek náš stal se králem nad třemi královstvími. — Episoda ke konci povídky vpletena byla zcela samostatně, a byla převzata z jiné látky.

Hojně nalezena byla povídka tato u Poláků. Verse zapsaná na Těšínsku [12]) (Pt.) jest velmi zjednodušena, ale na konci rozšířena látkou o princezně zakleté, v kostele pochované a požírající stráž. Ne princezka, než paní mizí každou noc a sluha, starý voják vyšetří ji, ač nemá žádných kouzelných prostředků, neumí se dělati neviditelným. Chytil se kočáru, který pro paní přijel a dojel s ní do pekla. Tam tancovala paní, až roztrhla všecky střevíce. Voják sluha stál u dveří, chtěl si také zatančiti a rovněž si roztrhl boty. Když se o tom dověděl pán, sebral kněží kolem paní. O půlnoci přijeli pro ni čerti v kočáře, paní marně se vymýkala z rukou kněží, konečně zemřela v jich rukou. Vypravuje se dále připomenutá látka: v kostele, ve kterém byla pochována, strašila každou noc. Šel tam voják. Paní vstala o půlnoci, honila ho po kostele, voják lehl si do její rakve. Když ráno přišli do kostela, seděla v lavici živá, byla vysvobozena od čertů. Látka tato podává se tu velmi stručně.

Rovněž tak spojeny byly obě látky ve versi zapsané v Krakovsku [13]) (Pk.[1]). Ani v této neměl strážce žádných kouzelných prostředků, a nevysvětleno, jak mohl vyprovoditi princezku až do zámku k tanci i zpět domů, a na cestě této sebrati různá znamení. Pro princezku přijel o půlnoci kdosi v zlatém kočáře. Strážce sedl si vzadu za vůz jako v Pt. Na cestě zachtělo se princezně píti, pán udeřil proutkem o zem, vytryskl

[12]) Lucyan Malinowski, Powieści ludu polskiego na Śląsku I., str. 28.
[13]) Oskar Kolberg Lud. VIII. Krakowskie Cręść IV., str. 141 č. 56 »O taneczdnicy po śmierci«.

pramen a z pramene vyletěl zlatý koflík. Napila se a hodila koflík zpět. Strážce seskočil a vzal si koflík. Dojely pak na místo, kde rostly zlaté klasy: princezka utrhla si jeden, strážce druhý. Jeli dále lesem, ve kterém rostl strom stříbrolistý — princezka utrhla si jeden list, strážce druhý. Nevypravuje se ničeho, jak to zapraskalo při tom lámání, o čem čteme ve versích českomoravských Čms., Čmk. — v Čmv. motiv ten zapomenut — dále v Cik., a v německých Nm., Ns. Sál taneční v zámku byl podobný jako v Ns. Když ráno strážce všecko vypověděl, a princezka spatřila všecka znamení, upadla a zemřela, pověděvši napřed, aby jí nepochovali do hrobu, než devět dní nechali v kostele a na noc jí dali vojáka na stráž. Po šest nocí požírala strážce. Konečně přihlásil se strážce, který ji vyslídil. Zachoval se dle rady starcovy po tři noci, třetí noc postavil se do samého prostředku oltáře, vzal zvonek, a když byla blízko u něho, silně zazvonil, jakási skořápka s ní spadla, a tak ji vysvobodil ze zakletí. Obyčejně lehá si hlídač na konec do rakve zakleté princezky. Princezka ožila, začala mu děkovati, že ji vysvobodil, že ji její matka byla zaklela. Svatbou ukončena jest tato verse.

Ještě úže splynuly tyto dvě látky v jiné polské versi z Krakovska[14]) (Pk.[2]), a to tou měrou, že vznikla celkem zvláštní pohádka. Začíná látka o zakleté královně strašící v kostele. Princezka královská strašila v kostele, ve kterém byla pochována, a přikázala, aby byla postavena stráž, a když se stráž vystřídá, aby přinesli sto párů střevíců. Ráno byl voják mrtev a střevíce roztrhány. Konečně poradil stařec mladíkovi, který byl k zakleté královně naposled vyslán, aby si zakryl tvář maskou a až mu nebožka princezka podá sklenici vína, aby víno, neokusiv ho ani, vylil do záňadří, tvářil se pak neživým, kdyby ho sebe více mučila. Zachoval se podobně jako v Čms. Když princezka nabyla přesvědčení, že strážce není živ, zatleskla, a ihned sletělo se sto osob, slečen i pánů, dalo se do tance a hýřilo až do rána. Druhou noc byl tam opět poslán, aby vyšetřil, kdo vlastně tam tancuje; tu noc vylezl na oltář a odtamtud viděl, jak si udělali z kostela krčmu, jak princezka první zahájila tanec, a jak na podlaze kostelní trhali střevíce. Třetí noc má se zeptati, čím by mohla býti princezka osvobozena od záhuby věčné. Na radu starcovu vzal s sebou křídu tříkrálovou a pušku posvěcenou biskupem, neboť jest císařská. Když na zatlesknutí se opět společnost sletěla a chtěla se chopiti střevíců, zvedl se náhle voják drže pušku před sebou, a nikdo nesměl se střevíců dotknouti. Vešel pak do kostela, schoval se za kazatelnu, okreslil si křídou kolo, aby strašidlo nemohlo k němu a utrhnouti mu hlavu. Nebožka vstává z rakve, běhá po kostele, snímá nepokojně košili, klade ji do prostřed podlahy, dívá se za oltář a všude do koutů, až ho zpozoruje. Seskočil s kazatelny, chytil košili její, vylezl na chor, opět se křídou okreslil a košili držel na pušce. Princezka sestavuje

[14]) Ib. str. 138 sl. č. 55 »Królewna — strach«.

rakve, aby mohla k němu nahoru, ale on ji sestrkuje dolů. Princezka dá se do prošení, ale on jí odmítá, pokud mu nepoví, co chce. Když se blížil čas, a nemohla se vraceti do rakve bez košile, řekla, aby král z jejího pokoje, ve kterém vedla nezřízený život, udělal kapličku a v ní dal sloužiti mše za spásu její duše; všecky poklady, které pro ni od poddaných nespravedlivě vydřel, aby rozdal chudině, pak bude zbavena. Strážce vrátil jí košili, vypověděl všecko králi a nebožka více nestrašila.

Také ve versi nadrabské[15] (Pnr.) vyslídil sedlák beze všech kouzelných prostředků princezku, která každou noc trhala 300 střevíců. Princezka neopíjí, neotravuje hlídače, ale zkouší všelijak, spí-li, ovšem ne tak krutě jako v Čms. Princezka odejde s jinými; tito nejsou blíže označeni. Sedlák sleduje je pod stromy, na kterých roste stříbrné listí, pak pod jiné, na kterých roste zlaté listí, a konečně pod jiné, na kterých rostou perle. Se všech utrhl si po větvi, aniž by byl způsobil tím třeskot. Tam viděl v jedné zahradě mnoho dívek tančiti a píti — zdá se bez tanečníků, vypravovatel aspoň se o nich nezmiňuje — viděl také, jak princezka stále střevíce obouvala i zouvala, a dávala je jakési stařeně. Když se dost vynadíval a poznal, že se brzy už vrátí domů, sebral se, přišel před královský zámek, lehl si na lavici, na které před tím spal. Princezka i teď chtěla se přesvědčiti, zdali spí, a bodla ho. Král dal sedlákovi princezku za ženu, když princezka již nikam v noci neodcházela a střevíců více tolik nepotřebovala, než s jedním párem vystačila celý rok.

V jiné ještě západohaličské versi[16] (Pss.) jest na rozdíl od versí polských právě připomenutých hlídač opatřen kouzelnými předměty. Přišel k nim jiným způsobem než ve versích probraných. Čert odnesl vojáka Kubu, když stál u prachárny na stráži, do pekla, najal si do služby na rok a šest neděl. Poslušně konal tam Kuba těžkou svou službu, podpaloval kotly, ve kterých se duše smažily ve smůle, a na radu svého čerta vyžádal si od Lucifera starý roztrhaný plášť a starou torbu, jichž vlastnosti mu čert vypsal: když se zahalí pláštěm, stane se neviditelným, rozloží-li si jej nad rameny, poletí vzduchem rychleji než pták, do torby pak všecko směstná, aniž by se zvětšila neb přetížila. Když Kuba vyšel na svět, přišel do velkého města a v krčmě slyšel o třech dcerách králových, kterým se musilo denně 60 párů střevíců opatřovati, že kamsi v noci mizely a nikdo nemohl vyšetřiti kam, ač král slibuje velkou odměnu. Kuba tváří se spícím; ač ho princezky všelijak mučily, nepohnul sebou. Dívky vyletěly tiše dírkou klíčovou jedna za druhou. Kuba roz-

[15]) Jan Świętek str. 352 sl. č. 25. »O królewnie, jak ją Józef wypatrzuł, co trzysta trzewików bez noc zdarła«.

[16]) Seweryn Udziela: Opowiadania ludowe ze Starego Sącza Wisła VIII. 1894 str. 435 sl. »W piekle na służbie.«

vinul svůj plášť a letěl za nimi. Přiletěl nad les měděný, stříbrný a zlatý — všude si ulomil po větvi — uprostřed zlatého lesa spustily se princezky dolů před velký dvůr jasně osvětlený, kde je očekávali tři mladí páni. Taneční síň byla vyložena břitvami a noži, pod. jako v Pk.[1], Ns. Kuba zahalen do svého pláště strčil pohazované střevíce do své torby. Při hostině Kuba skrytý pod stolem sebral a zastrčil lžíce, nůž a vidličky, které princezkám vypadly. — Kuba přiletěl první domů, ráno vypověděl vše králi, dostal nejmladší a nejhezčí princezku za ženu i stal se spoluvladařem královým, neboť zachránil dcery jeho před čerty. Smluvily se princezky, že přiletí již na zítřek naposled, že bude svatba, a více že se nevrátí domů.

V haličskoruské[17]) (Mrh.) vysvobodí princezku ne sprostý člověk, než kralevic. Ke kouzelným předmětům přišel šťastnou náhodou: našel na cestě do paláce královského pytel, a v něm plášt, proutek i lístek, poučující ho, že se stane neviditelným, vezme-li plášt na sebe, a sedne-li se na proutek jako na koně a zahvízdne-li pak, ujede za hodinu 200 mil. Takto vyzbrojen přihlásil se u krále, že vyzkoumá, kam dcera jeho odchází v noci. Dal se zavésti do ložnice princezčiny, rozestlal si plášť a ulehl položiv si vedle proutek. Byl tedy neviditelný v ložnici pod. jako v Čmv. O jedenácté udělal se velký vichr, cosi zaklepalo třikráte na okno, princezka vyskočila, rozžala svíčku, otevřela okno, šátek s 24 páry podala čertu; když se oblekla, vzal ji čert za ruku a povětřím ji odnesl. Kralevic zahalen do pláště sedl si na proutek a následoval je. Princezka baví se čertem jinak, než se obyčejně líčí. Nejdříve přišli do lesa ze samých zlatých stromů, sedli si tam ke stolu prostřenému a začali hodovati. Pohodovavše šli na procházku, a mezi tím kralevic vše snědl a vypil, co na stole bylo, i ulomil si na znamení zlatou větev. Když zpozorovala princezka, že bylo vše snědeno a vypito, ulekla se velice, že je někdo pronásleduje. Čert upokojil ji, když marně hledal a nikoho nenašel. Totéž opakuje se v jiném ještě lese, kde si kralevic natrhl několik zlatých jablek a hrušek, a na pěkné louce, kde čert šel s princezkou po hodech se vykoupat. Na těchto cestách i procházkách roztrhaly se všecky boty, a čert se pak dal s princezkou na zpáteční cestu. Princezka byla velice spokojena, když byla dána kralevici za ženu, a radila se s ním, co by si měla počíti s čertem, kterémuž se byla zapsala. Zcela odchylně od obyčejných versí. Kralevic dal večer nastaviti svěcených svíček a svěcené vody, vpustil pak čerta, zavřel za ním okno, začal ho kropiti svěcenou vodou a mučil ho, až mu vydal zápis, kterým se byla princezka jemu vzdala.

Obyčejné znění pověsti zachováno lépe v jiné maloruské versi z vý-

[17]) Ks. Sadok Barącz, Bajki, fraszki, podania, przysłowia i pieśni na Rusi, Wyd. 2., str. 34 sl. »Cyrograf.«

[18]) О. Роздольський Галицькі нар. казки (Етногр. Збірник VII.) str. 129 sl. č. 63,

chodní Haliče[18]) (Mrh.²). Rek předem opatřil se již botami mílovými: co krok míle, co skok dvě míle — a pláštěm i kloboukem, které činí majitele neviditelným. Tak přišel do císařského sídla, kde slyšel, že se princezka zamilovala do černokněžníka, že kamsi v noci jezdí i něco dělá, co nelze vyšetřiti. Oblečen do kouzelných bot, pláště a klobouku vešel do pokoje princeznina, v noci o 11. hod. přijel kočár pro princezku; vzala si 25 párů střevíců, 25 »párů« šatů různých, a sedla do vozu. Jeli lesem sosnovým, na sosnách roste stříbrné jehličí. Rek si ulomil tři větvičky. Přijeli k paláci, vešli, hodovali, rek všecko vypíjel a vyjídal, pak dali se do tance; podlaha byla udělána ze samých břitev srv. Pss., Pk.¹, Ns. Když všecky střevíce a šaty roztrhla, dala se na zpáteční cestu. — Podobně jako v Nm. a Np. sleduje rek princezku po tři noci: druhou noc přijedou do dubového lesa se zlatým listím, třetí do javorového lesa — špičky na listech javorových byly diamantové; ostatek byl stejný. Rek nevzal nic jiného než po třech větvičkách neb listech. Císař se ani neptal dcery své, je-li pravda, co bylo pověděno o jejích nočních cestách, řekl jí prostě své rozhodnutí, ona pokorně se vyzpovídala a slíbila, že nebude více znáti »vraha«, i vdala se za reka.

V maďarské versi[19]) (Maď.) zjevil se o půlnoci duch a vzbudil princezky, aby se vydaly na tanec. Jest tu 12 princezen, ze kterých nejmladší o ničem neví. Ovčák vyzkoumal je pomocí pláště a malého měšce, který se nikdy nenaplní. Věci ty byl si vyprosil od sv. Petra. Skryl se v ložnici princezen pod. jako v Mrh. a Mrh.². Viděl, jak přišel duch, princezky vzbudil, ty se začaly oblékati a krášliti, a měšec plniti střevíci. Ovčák vzbudil také nejmladší princezku, která o ničem nevěděla. Sestry byly postrašeny, že nejmladší poznala takto jich tajemství, poznaly, že bude nejlépe vzíti ji s sebou, a dívka také po krátkém odporu souhlasila. Když byly hotovy, postavil duch malou misku na stůl; všecky potřely svoje ramena obsahem této mísky a křídla jim narostla. Ovčák dělal totéž a letěl za nimi. Srv. české verse Čms., Čmv. Přiletěly nejdříve k ohromnému měděnému lesu i k prameni s měděným rámem a 12 měděnými koflíky. Ovčák také se občerstvil vodou pramenitou, strčil koflík do měšce a ulomil větev se stromu. Zachvěl se strom, že hluk slyšeti bylo po celém lese. Totéž opakovalo se ve stříbrném lese u pramene stříbrného a ve zlatém lese u zlatého pramene. Na konci lesa přišli k ohromné skále, mechem obrostlé, která se zvedala vrchem svým až k nebi. Duch dotekl se skály zlatým proutkem, otevřela se, princezky vstoupily a za nimi ovčák. V nádherném sále pozdraveny byly od 12 čarovných mládenců (fairy-youths) a tančily s nimi. Ovčák nestrčil roztrhané střevice do měšce, ani jiné památky z taneční síně,

[19]) W. Henry Jones and Lewis L. Kropf, str. 141 sl. č. 28. Ungarische Sagen und Märchen. Aus der Erdélyischen Sammlung übersetzt von G. Stier. str. 51 sl. č. 7.

jak obyč. se vypravuje. Ráno, když to vše vypověděl ovčák a nejmladší to dosvědčila, byly ostatní princezky jako čarodějnice upáleny.

Zcela zvláštní jest verse rumunská zapsaná od P. Ispirescu[20]) (Rum i.): Osiřelému mladíkovi zjevila se víla a poručila mu, aby se vydal na dvůr císařský, že se tam vycvičí. Vstoupil do služeb zahradníka císařského, a práce jeho záležela v tom, že měl každé ráno nositi po kytici princeznám císařským. Těch bylo dvanáct. Osudem bylo určeno, že se nesměly provdati, pokud by se nenašel rek, který by uhodl čáry, stal se snoubencem jedné princezny, do jedné se zamiloval. Sudičky obdařily princezky vášní taneční. Princezky byly šíleny po tanci a roztrhaly každou noc bílé hedbávné střevíce. Nikdo nevěděl, kde tancují každou noc a císař slíbil jednu z nich tomu, kdo by vyzkoumal, co děti jeho v noci tropí. Marně se o to pokusilo již jedenáct mladíků. Rekovi zjevila se opět ve snu víla a poručila mu, aby dobře opatroval dva vavříny v koutě zahrady proti východu rostoucí, a že pak vyplní každé jeho přání. Když prosil, aby se stal neviditelným, zjevil se květ a mladík si jej strčil za ňádra. Večer vešel do pokoje princezen a vyprovodil je až k paláci začarovanému. Dostihl zahrady se zdí měděnou a vraty ocelovými, prošel s nimi les s listím stříbrným, zlatým a démantovým. V paláci daly se dívky uneseny čarovnou hudbou do tance s mladíky a tancovaly, až roztrhaly střevíce. Když takto rek vyprovázel dívky po tři noci, zamilovala se nejmladší do něho, i zlomila se moc čárů, palác zmizel jako vidění a rek oženil se s dcerou císařovou.

Rumunská verse z Bukoviny[21]) (Rum.[2]) zachovala více obyčejný obsah naší povídky. Bohatý bojar měl jedinou dceru, a ta každou noc z domova odjížděla a za dne se vracela v šatech a střevících roztrhaných. Rodičové museli každý den dávati nové šaty a nový pár střevíců, až konečně postrašeni velikými těmi výlohami, rozhodli se, že dceru provdají za toho, kdo odkryje, kam ona v noci chodí a kterak šaty a střevíce trhá. Přihlásilo se množství jinochů, ale dívka všecky zahubila. Konečně podařilo se jednomu mladíkovi vyzkoumati její tajemství. Pronásledoval ji, aniž by čeho byla pozorovala, ale kterak, aspoň z přístupného nám výtahu se nedovídáme. Přešel za ní most železný, měděný, stříbrný a zlatý, a přišel s ní až do dvorce draků. S těmi tancovala dívka, až si roztrhla šaty. Rek vzal si na znamení míru zlata a košili drakovu. Rek musel pak ještě některé jiné úlohy vyplniti, než se oženil s dívkou: musel hlídati stádo zajíců po celý rok a naplniti káď z polovice lžemi, z polovice pravdami.

---

[20]) Legende saŭ Basmele Românilorŭ adunate din gura poporuluĭ. 1882. Znám jen výtah v knize L. Şăinénŭ Basmele Române str. 777. Francouzský překlad v knize Sept contes roumains, traduits par Jules Brun, č. 3. Srv. Mélusine VIII., str. 215.

[21]) Sbiera Joanŭ alŭ luĭ G., Poveştí poporale românescĭ din poporŭ luate şi poporuluĭ date. 1886. Výtah v knize L. Şăinénŭ Basmele Române str. 778 sl. — Dle

Verse maďarská byla patrně přeměněna pod vlivem pověstí o čarodějnicích slétajících se na jistou horu. Tomuto vlivu podlehly českomoravské verse Čms. a Čmv., více pak ještě následující verse chrvatská[22]) (Chrv.[1]). Děj její snesen z královských paláců do prostších obydlí. Tchán sám, nikoliv nějaká cizí osoba, sluha a pod., vypátrá, kam snachy jeho se v noci propadají, když synové jeho nejsou doma. Vykradou se tajně z postele do kuchyně, obují nové střevíce, namažou se pod paždím jakousi mastí z hrníčku, který chovaly v almárce v komíně. Na pometle pak vyletěly komínem ven. Tchán udělal to po nich a vyjel za nimi na pometle. Když přišel ven, viděl, že seděl na čarodějnickém koni; letěl jako pták za snachami, které za jasné měsíční noci viděl napřed na bělouši. Snachy doletěly na nějakou horu, zastavily se u nějakého stavení, uvázaly koně a vstoupily. Tchán držel se povzdál a z úkrytu pozoruje, jak tanec vířil v stavení při hudbě. Když kohouti poprvé zakokrhali, rozešly se tanečnice a letěly na svých koních domů. Tchán dal se za nimi, ale zabloudil, shlédl s koně dolů na zemi, polekal se, pomyslil ve strachu na víly a čarodějnice i řekl: »Pomoz, Bože!« Jak opět prozřel, nalézal se na zemi, držel pometlo oběma rukama a seděl na něm. O snachách ani slechu. Zahodil pometlo a dal se směrem, kudy dříve letěl na čarodějnickém koni. Když se rozednilo, poznal, že jest v zcela cizí zemi, a dvě leta to trvalo, než došel domů. Nikdo mu nevěřil, když vypravoval, co zažil a zkusil, ještě si utržil posměch. Nikdy nelítal více za snachami, ale nekupoval jim také více střevíců, jako dříve. — Vlastně byla tu pohádka o sletu čarodějnic zpřepracována pod vlivem látky naší.

Druhá verse chrvatská z Varaždina[23]) (Chrv.[2]) jest velmi složitá, spojeny tu s naší pohádkou dvě látky, na počátku látka o děvčatech prodaných potřebným otcem medvědu, orlu a velké rybě, a ke konci látka o princezce strašící v kostele, která často bývá naší pohádce přidána. Sestry své provdané za zvířata šel bratr hledat. U břehu mořského přišel na tři bratry, čerty, hádající se o dědictví otcovo, to jest o čapku-nevidimku, o boty sedmimílové a o palici, která dopravila člověka, kam si jen pomyslel. Oklamal bratry o tyto věci. Pomocí palice dostal se k sestrám, švakři dali mu po chlupu, peru a šupině, ať na ně jen foukne, bude-li potřebovati jich pomoci. Ale rek náš jich pomoci více nepotřeboval. Patrno jak čistě mechanicky byla látka tato připojena: vypravovatel věděl, že rek potřebuje ony věci, aby mohl vyzkou-

---

laskavého sdělení p. prof. dra J. Bolte čte se povídka naše také v anglickém překladě Roumanian Fairy Tales 1. Bohužel nemohl jsem se knihy této nikdež dopíditi.

[22]) Pučke pripoviedke i piesme. Sabrao i spisao Mijat Stojanović, str. 154 sl. č. 34 »Kud snâ, tud i ja!«

[23]) Mat. Valjavec: Narodne pripovedke. Kres V., 1885 str. 143 sl. č. 42 »Grof je prodal svoje tri čeri.«

mati princezku a její tajůplné cesty, vzpomněl si na uvedenou látku a použil jí jako úvodu. Dobrý vypravovatel byl by nepotřebné motivy vynechal, aneb kdyby je byl podržel, byl by další děj náležitě změnil, tak aby rek skutečně měl zapotřebí pomoci svých švakrů. — Odtud dostal se rek do města, kde musí cár dáti své dceři každý třetí večer 500 párů střevíců. Lehl si před dvéře, položiv si pod hlavu své tři kouzelné věci — nedal si tedy na hlavu čapku-nevidimku, nestal se neviditelným. Následoval princezku, viděl jak přišla na louku, kopla do vrby, a vyšel jí zlatý kočár se 4 koňmi. Svezl se s ní. Dojeli do stříbrného lesa, tam bylo vše připraveno, také dva šálky kávy, jeden pro ni, druhý pro jejího milence; rek ulomil si na znamení stříbrnou větev. Druhý večer se totéž opakovalo, dojeli do zlatého lesa. Třetí večer šli do pekla tancovat. Dojeli k moři, tam čekali již na ni s lodí a hudbou — scenerie tatáž jako v německých versích Nm., Np., Ns., Nh. Taneční sál byl samými břitvami vyložen. Rek sebral všecky střevíce roztrhané princezkou při tomto tanci, a pomocí své palice vrátil se do paláce císařského. Princezka zemřela, když poznala, že všecko její zapírání jest marné. Připojuje se nová látka, jak již připomenuto, a sice vypravuje se zcela pravidelně bez nějakých zvláštních změn. Rek lehl si třetí noc do rakve princezčiny a zůstal v ní až do rána. Srv. Pk.[1]

Jinde na slovanském jihu nebyla naše pohádka tou měrou přepracována. Verse zapsaná v Sremu[24]) (Srb.[1]) odchyluje se hlavně tím, že princezka netrhá boty, než šaty. Mnozí pokoušeli se vypátrati, kam princezka v noci mizí, ale marně, neboť ona všecky opíjela, tak že se více neprobouzeli. Pokusil se o to konečně hoch jménem Milan, oklamal tři chlapce hádající se o dědictví po otci pozůstalé, o čapku nevidimku, o proutek všecko měnící v kámen, a o pantofle přenášející přes vodu. Milan lehl si večer před dveře pokoje princezčina. Tato o půlnoci vyšla a překročila ho. Milan nenasadil si čapku, aby byl neviditelným. Místo stříbrného, měděného a zlatého lesa jest tu stříbrný, měděný a zlatý most. Mosty zazněly, když Milan jimi otřásl. Za posledním mostem přišli do velkého lesa a vešli do malého domku, naplněného jinými hochy a dívkami. Nebavili se ale tancem. Začali házeti zlaté jablko, Milan je chytil a strčil princezně do kapsy. Když je tam našli chlapci, začali s ní trhati šaty. Jak dříve trhala šaty, nevykládá se. Milan vzal na znamení s sebou zlaté jablko, dva zlaté nože i dvě vidličky. Pohádka končí smírně, svatbou s princezkou, která ani hrubě nezapírala.

Podobná jest verse ze Šabce[25]) (Srb.[2]): také v této trhala princezka šaty každou noc. Vyzkoumá ji chuďas, který obelstil tři bratry,

[24]) Босанска Вила V., 1890 str. 74 sl. »Милан и царева кћи«

[25]) Српске народне приповетке. Скупио Атанас Николић. str. 221 sl, č. 23 »И сиромашка Бог не заборавља.« Худяковъ Матеріалы для изученія нар. словесности str. 36 sl

čerty, hádající se o dědictví, o koberec-samolet, čapku nevidimku a kyj-samobij. Na koberci doletěl do paláce cárského. Večer zavřeli ho do pokoje princezčina. Princezka oblekla se do nejkrásnějších šatů, ozdobila se i ulehla na postel, a rek ji z kouta pozoroval. Princezka ho neuspává ani nezkouší, spí-li. — Přišli nejdříve na krásnou louku; trávka promluvila, když rek si jí natrhl. Pak přišli do překrásné zahrady, kde bylo všeliké ovoce zlatem a drahokamy ozdobené; promluvilo, když si ho rek nabral. Konečně přišli k moři, princezka řekla: »uhni se moře, abych prošla«; za ní šel rek, nabral písku, které viděl na dnu mořském, i písek promluvil, jako dříve tráva a ovoce: »dosud jsi, cárská dcero, prošla, ale nedělala jsi mi škody.« Lekla se, ohlédla se, ale nikoho neviděla. To jest rys zvláštní, samostatný, který jsme v jiných versích neshledali. Konečně přišli do velkého dvora, ze kterého vyšlo mnoho duchů a uvedlo princezku do jídelny. Rek použil příležitosti, najedl i napil se, vzal si i zlatou číši. Z jídelny odebrali se k tanci: tancovali až do svítání, až princezka roztrhla tři páry střevíců a šaty své. Rek sebral na znamení různé ještě drahocenné předměty a dokonce i korunu cáře duchů, nejkrásnější na světě. Zakončení jest smírné jako v Srb.[1]

Jiná ještě srbská verse, nejspíše z Bosny[26]) (Srb.[3]) — není přesně udáno, kde byla zapsána — vyznačuje se opět svými zvláštními rysy. Sultanovi přihlásil se konečně člověk holohlavý a otrhaný, že vyšetří, jakým to způsobem princezka každou noc roztrhá své žluté botky, když přemnozí se o to již beze zdaru byli pokusili. Otrhanec lstí si vymohl přístup k sultanovi, sultan přivolil, ale pohrozil, že mu utne hlavu, nevyšetří-li ničeho. První noc spal před dveřmi princezniny komnaty, ale o ničem nezvěděl. Vyprosil si nyní lhůtu třídenní, aby mohl k svému bratrovi a pak jistě by všecko pověděl. V této době obelstil tři bratry svářící se o sděděné po otci věci, o koberec, čepici a bič: člověk, který si posadí čepici na hlavu, sedne na koberec a jej udeří bičem, spatří celý svět a vše, co se na světě děje, sám pak jest neviditelný. Když se třetí den vrátil, vyprosil si, aby směl tuto noc ještě ležeti přede dveřmi komnaty princezniny. Zakryt čepicí následoval rek princezku i přišli nejdříve k velké vodě, princezka přešla po ní jako po suchu. Rek namočil prst ve vodě, a když viděl, že prst byl pozlacen, namočil holou svou hlavu. Voda se nyní ozvala, a řekla: »Cárská princezko, dosud jsi po mně chodila, ale neškodila mně.« Dále přišli do lesa s všelikým vonným kvítím. Rek ulomil si v lese větévku, a les stejně promluvil. Potom přišli na horu ze samého drahého kamene. Rek i tu vzal si drahokam a hora stejně promluvila. Stejně jako Srb[2]. Konečně stihli na velké zelené pole, tam uprostřed byl jakýsi plát a na něm hůl. Princezka udeřila holí — plát se otevřel a dole byl překrásný carský dvorec, z kterého vyletěli sluhové, snesli

[26]) Босанска Вила X., str. 108 sl.

princezku po schodech do komnaty carského prince. Princezka a princ pozdravivše a políbivše se vsedli do aksamitových stolic ke stolu, rek vlezl pod stůl. Popivši kávy odešla s princem do vedlejšího pokoje spat. Rek sebral nádobí a skryl je do záňadří. Po prvním kuropění rozloučila se princezka s princem, sluhové vyvedli ji po schodech ven. Princezka vzpírala se sňatku s holohlavým, vymohla si nejdříve, že byl sňatek s ním odložen na deset dní, potom lstí vmámila ženicha do své komnaty, a když v měkké posteli usnul, zapíchla ho ve spaní. Před otcem se vymluvila, že prý chtěl jí učiniti násilí, a otec tento její čin ještě schválil. Připojují se jiné motivy: princezka slibuje, že si vezme toho, kdo ji rozesměje. Podařilo se to ovčákovi jinak než ve versích v předcházející kap. vylíčených, a sice pomocí papouška. Ovčák jistou dobu spal s princezkou, ale konečně také jeho našli v posteli zabitého. Potom slíbila princezka tomu svou ruku, který se první sedne k jejímu otci, ale také toho zabila. Zabila též matku, která jí vše to vytýkala, a konečně byla sama nalezena mrtva v posteli své: velká zmije byla ji udávila.

V těchto versích mine princezka na cestě k tanci moře, jako v Chrv.[2] a ve versích německých. Totéž nalézáme ve versích bulharských. Tak vypravuje pohádka zapsaná v Sofijsku[27]) (Bs.): Princezka chodila každou noc do jiné říše k cárskému princi přes moře i trhala obuv. Cár slibuje ji tomu, kdo ji chytne, za ženu, ale komu by se to nezdařilo, ztratí život. Přihlásil se na konec krejčí a provedl úlohu svou Lehl si na práh před dveře pokoje princezčina, princezka ho překročila, stejně jako v Srb.[1] Připojena črta nová: krejčí uřízl si nůžkama kousek její sukně. Přišli k moři. U břehu mořského obelstil krejčí tři čerty hádající se 1. o čapku-nevidimku, 2. řešeto stříbrné přenášející přes moře, 3. kyj-samobij, 4. zlaté jablko a 5. zlatou mísku plnící se na povel dukáty. Zlaté jablko chybně bylo pojato mezi tyto kouzelné dary; krejčí je hodil, kdo je chytí, toho bude, a mezi tím sebral ostatní věci a zmizel. Dostihl princezku a vyšel s ní zároveň z moře. Šli pak lesem; když ulomil větev, zazvučel les, a dívka musela čekati, až se les utišil. Nebyl to ale les stříbrný a p. Přišli konečně do paláce cárského syna: krejčí neviditelně s nimi večeřel, uschoval do své kapsy zlatou číši, ze které pili rakiji, a ještě jinou zlatou číši, ze které pili víno. Po večeři začali se hráti se zlatým jablkem, pod jako v Srb.[1]; když je chytil krejčí, přinesl princ druhé, ale i to zmizelo, čímž byli velice znepokojeni. — Pohádka jest v této versi rozšířena jinou opět látkou. Car odepřel mu dceru svou, nedodržel svého slibu, ale učinil splnění slova závislým na jiných ještě podmínkách. Ukládá mu nadlidské práce, a tu přicházejí teprve k platnosti kouzelné ony dary. Má totiž 1. za 40 dní rozbiti horu, která

[27]) Сборникъ за народни умотворения I. odd. 3, str. 137 č. 2. »Царьтъ, шеркаму и теразията.«

leží naproti paláci — rek to vykoná pomocí kyje-samobije; čerti vysvětlili mu tuto vlastnost palice »řekni jen, rozbij tuto horu, a rozbije ji«; 2. má po 3 měsíce živiti a šatiti vojsko a 3. naložiti devět mezků penězi; vykonal obě úlohy pomocí mísky kouzelné. K tomu připojena konečně ještě látka o nevěrné ženě: Žena ptala se ho často, jak mohl tolik peněz sebrati. Po dvou letech se jí přiznal, že mu pomohla míska a vypravoval jí, kde a jak ji dostal. Žena nyní ji ukradla a utekla k onomu cárskému princi, ke kterému tajně chodila před svatbou svou. Na svém stříbrném řešetě přiletěl přes moře za ní, kyj zabil na jeho rozkaz jejího milence, nevěrnici zahnali domů. Otec pohrozil jí smrtí, uteče-li ještě jednou, a tak se stal krejčí zetěm cárským.

Podobná jest verse zapsaná v Achyr-Čelebijsku[28]) (Bač.): Devadesát devět junáků marně nasadilo život svůj, aby vypátrali, kam v noci mizí princezka a jak trhá po devět párů střevíců každou noc. Přihlásil se konečně ovčák. Vymyslil si zvláštní lest, přidělal si totiž k střevícům a k dolamě své železné háčky, a tak si lehl na práh carových dveří i tvářil se spícím. Když princezka ho překročila, utrhla si o háčky ony kousek šatu, ale nespozorovala to. Zvláštní rys z Bs. jest tu poněkud změněn. Nepozorovaně plížil se za ní ovčák až k moři. Princezka přešla přes moře jako po suchu, srv. Srb.[3] Na břehu mořském oklamal stejně jako v Bs. tři bratry hádající se 1. o čapku-nevidimku, 2. mísu, ze které vyjde na zaklepání černoch a vykoná každý rozkaz, 3. bič měnící se v okřídleného koně, přenášejícího jezdce, kam rozkáže. Tak dohonil ovčák princezku, přišel s ní k nějaké hluboké jeskyni, vlezl za ní a viděl ohromná železná vrata. Princezka zaklepala, vešla, ovčák za ní, i vrata se zavřela. Srv. Mađ. Přišli na překrásná zelená luka, dále do lesa zlatého, a když vešli, les zahřměl; pak přišli ke chlomkům zcela stříbrným, srv. Srb.[3] i ty zahřměly. Princezka se velice postrašila. Nevypravuje se však, že by pronásledující ji rek byl větve lámal. Konečně přišli k ohromnému paláci, který svítil jako slunce. Zaklepala princezka na dveře, vyšlo mnoho dívek překrásných a zavedly ji do ohromného, divukrásného sálu, kde začalo hodování. Najednou zpozorovaly, že zmizela číše na rakije a číše na víno — viz Bs. — princezka jala se vypravovati, jaká znamení zaslechla na cestě své. Vše to se pak opakovalo na cestě zpáteční. — Strachem se chvějíc přisvědčila princezka všemu, co ovčák cáři vypravoval. — Připojuje se nová látka. Cár ukládá ovčákovi ještě dvě úlohy, a slibuje jemu, provede-li je, stane se jeho zetěm. Předně má pásti tři zajíce, ráno je dostane, večer ať je všecky přivede. Potom má ještě rozebrati do rána smíchaných pět kilo prosa, pět kilo žita a pět kilo pšenice Obě úlohy rozřeší černoch, který vyskočil z jeho mísky. První látka o pasení zajíců jest velice oblíbena

[28]) Сборникъ за народни умотворения VI., odd. 3, str. 173 sl.

a rozšířena. Zde v této versi bulharské jest velmi zjednodušena: podívá se na pasáka pouze cár, a ne ještě královna a princezka, neprovádějí se také dosti obscoenní sceny s nimi, jak obyčejně se vypravují.

Jiná ještě bulharská verse z Gabrova[29]) (Bg.) jest celkem bližší západním versím pohádky naší — princezka trávila noci při tanci s milencem — drakem. Jedenáct sluhů marně hlídalo princezku, došla řada na posledního sluhu, Kelčo — neboť byl кéльжѡ, holohlavý. Kelčo počal si na počátku stejně jako krejčí v Bs., skryl se za dveřmi, kterými princezka musela vyjíti, a nůžkami ustřihl kus od jejích šatů. Šel za ní a dělal vše, co ona dělala: když přišli k lesu, ulomila si tři proutky, on taktéž. Přišli k řece: princezka uhodila řeku proutky, a řeka se rozdělila; udělal totéž a tak prošel řekou. Přišli do jiného lesa, kde bylo množství všelijakých zvířat: princezka uhodila zvířata proutky a zvířata se rozběhla, Kelčo udělal totéž. Konečně přišli do lesa, kde žili draci. Draci je uvítali, sedli na koně, milenec princezčin první, dračice a princezka sedly do zlatých kočárů. Dojeli do dračího dvorce, kde se vše lesklo a blyštělo krásněji než na dvoře cárském. Tancovali až do svítání. Kelčo vše z úkrytu pozoroval, a následoval ji až domů. Kelčo vykázal se s oním odřezkem od šatů princezniných, ničím více. Princezka pak přiznala, že pravdu řekl, že ji drak miloval, že každou noc k němu chodila. Stejně jako v Bs. a Bač. ukládá cár rekovi ještě jinou úlohu, neboť nechtěl dáti dceru svou sluhovi, a zvláště ne holohlavému. Car chtěl ji provdati za jiného, a aby Kelču, kterému byla slíbena, odstranil, uložil mu, aby s jedním párem volů zoral za jeden den pole 12 djuljumů (djuljum asi 600□⁰) velké, udělal si k tomu ještě pluh a jiné nářadí k orbě potřebné; svede-li to, slíbil, že mu dá dceru svou. Když začal orati, zjevila se najednou ohromná zmije, řekla mu, aby otevřel ústa, že mu do nich naplivne, a že pak vše se vykoná, cokoliv řekne. A nyní vypravuje se dále tatáž historka, kterou jsme nahoře poznali (str. 92). Zvláště podobně jako u Hahna č. 110. Kelčo řekl: »ať se pole zorá samo,« a ihned bylo zoráno. Když se vrátil domů, seznal, že carova dcera jest již provdána za jiného, a když přišel čas, aby se mladomanželé sešli, řekl, aby nemohli od sebe. Svolávali se všech stran doktory i babky i čarodějky, ale nikdo nemohl pomoci. Konečně poslali Kelča pro jistou vyhlášenou babku, tu vypravuje se totéž jako v připomenuté řecké povídce a jiných příbuzných. Babku se šaty tak nadpříliš zvednutými potkal Turek, uhodil ji čibukem, a ten byl jako zabodnut. Potkali sedláka s vozem, sedlák uhodil ji ostnem a osten se jakoby zabodl. Když přišli do dvorce cárského a když vše to viděli, poznali, že to způsobil Kelčo; cár prosil, aby mladomanžele uzdravil, slíbil že se mu

---

[29]) Сборникъ за народни умотворения XI., odd. 3, str. 132 sl. »Царската дъщеря, която ходела нощѣ, и Келчо, който завръзвалъ.«

bohatě odvděčí, že ho ožení s dcerou velmožovou i učiní velmožem. Tak se též stalo.

Zcela prostá, beze všech jiných dodatků jest verse zapsaná v Staré Zagoře [30]) (Bsz.) Podobně jak v některých versích, jako v Cik., Mrh. Mad. chodil pro princezku drak. Když drak vešel, osvítila se komnata jako sluncem. Hlídač probudil se a pozoroval. Princezka vstala, oblekla se do krásných šatů, obula nové střevíce, i vydala se s drakem do jeho domu. Hlídač, strupatý se za nimi plížil. Na cestě hráli se se zlatou kytkou, až přišli k velkému dubu. Strupatý skryl se ve stínu toho stromu. Kytka se zakutálela a strupatý ji chytil a uschoval. Marně ji hledali i šli dále. Když se drobet vzdálili, ulomil si strupatý znamení se stromu. Praskotem se polekala princezka, ale drak ji upokojil. — Pak přišli na most, strupatý opět znamení z něho vylomil a princezka se zase polekala. Tu tedy setřen jest bájeslovný ráz, který jsme nalezli v jiných versích. Strom i most jsou také zcela obyčejné, ne jako v jiných versích. Konečně přišli k veiké, hluboké řece, přes kterou nevedl most. Drak milenku svou přenesl na druhý břeh, strupatý pomohl si kouzelnými předměty, o které obelstil dva bratry, čerty, hádající se o ně, a sice o čapku-nevidimku, měděnou misku a stříbrný proutek: když se člověk pokryje čapkou, sedne do misky a uhodí ji stříbrným proutkem, ihned dostane se přes řeku. Dostihl takto strupatý draka i princezku, kteří se byli již hodně vzdálili, drak se již jen mihl jako světlý bod. Vešel pak s nimi do drakova domu, pozoroval, jak si tam opět hráli se zlatým jablkem, taktéž je chytil a uschoval. Marně je hledali, mezi tím již se blížil čas kuropění a princezka žádala draka, aby ji zavedl domů. Princezka přiznala vše, jak to strupatý vypověděl jejímu otci, a takto skončila historka smírně svatbou, neboť cár dodržel dané slovo a neohlížel se na to, že ženich byl strupatý.

Taktéž smírně a svatbou končí verse z Vodenska [31]) (Bv.), ve které děj jest přenesen do jiného opět prostředí. Jako v Srb.[1] a Srb.[2] trhá princezka ne střevíce než šaty, nemohl ji cár ukazovati ženichům, neboť neměla nikdy celých šatů, do rána byly vždy její šaty na cáry roztrhány. Konečně prohlásil cár, že dá dceru svou i polovici cárství tomu, kdo vyšetří, jak ona své šaty trhá; ale kdo by to nesvedl, toho hlava nabodne se na kůl. Verse tato připomíná částečně Cik., jak jest tam rekovi nápomocná jakási bytost nadpřirozená, tak zde pomáhá kozička sedláčkovi, který se na konec přihlásil. Sedláček položil se před práh ložnice princezčiny spolu s kozičkou. O půlnoci slyšeti bylo jakési volání na ulici »Máaarooo-o! Máaarooo! Vzhůru, sestřičko! Nevidíš, že už půlnoc minula?« Vyšla princezka, překročila sedláčka a krutě se mu

[30]) Сборникъ за народни умотворения VII., odd. 3, str. 159 sl. »Змѣятъ и царската дъщеря.«

[31]) Сборникъ за народни умотворения II. odd. 3., str 187 sl „Мома самувила«.

vysmála, že na zítřek bude také jeho hlava na kole. Tu řekla kozička sedláčkovi: »vstaň a pojď za mnou!« Na ulici viděli celý houfec samovil a mezi nimi princeznu. Táhly nejdříve do nějakých dvorů a tam hodovaly. Kozička vedla sedláčka stále za nimi, aniž ho mohly zpozorovati, řekla mu pak, aby si do kapsy zastrčil nějakou pecku z odvárky ovocné, kterou samovíly pojídaly. Pak šly do zahrady a jedly jablka; sedláček utrhl si také jablko na rozkaz své kozičky. Ze zahrady odešly do pole, kde bylo plno ostružin a trní, daly se do tance a tancovaly až do kuropění. Sedláček zastrčil si nějaké trní do kapsy. Tak tedy vyšetřil, jak a kde princezka trhala své šaty a dostal ji za ženu.

Konečně jest ještě řecká verse[32]) (Ř.), která jest velmi originalní vedle jihoslovanských, zvláště bulharských z Makedonie, jakož i turecké. Princezka trhá tu každou noc po páru hedvábných střevíců. Vyšetřil to princ, kterému pomohla jakási stařena, jeho sudička, jak se mu potom sama projevila. To ovšem bude pozdější dodatek. Dostal od ní čapku nevidimku; zvěděl od ní, že princezka se scházívá s kralevici duchů; ta mu také pověděla, že ho princezka chce uspati, a poradila mu, aby si pod vousy uvázal houbu, do té lil pak uspávací víno, a potom se tvářil spícím. Princezka dvěma proutky, které vzala ze své almary, otevřela si dveře. Přišla do nějakých pustin, trní černých jako smůla, a za ní princ v čapce neviditelný. Slyšela jen praskot větví za sebou, ale nikoho neviděla. Potom přišla k velkému, osvětlenému paláci, tam ji uvítali tři krásní kralevicové, začarovaní, kteří ji byli před třemi lety o jednom plese spatřili a sobě zamilovali. Na posledním schodě do paláce byl velký květináč celý zlatý se stromem z korálů a démantů. Princ ulomil si větvičku. Tu pozměněn tedy obyčejný motiv o lese olověném atd. Když vstali od stolu a odešli do velkého sálu, vzal princ ještě talíř princeznin, její vidličku a lžíci, a zastrčil je rovněž za ňádra, stejně pak zlatý ručník, kterým se umyvši se utřela. Potom vyprovodili ji kralevicové až ke bráně paláce a princ za nimi. Tak tedy princ druhý den ráno před králem dokázal pravdivost svých slov. Přijal ji pak za ženu, když si byl vymínil, že spálí všechny své kouzelné knihy, své kouzelné proutky, a že ji může bez urážky poslati zpět, jakmile pozná, že ho nemiluje.

U románských národů v jižní a západní Evropě vypravuje se pohádka tato, pokud mi známo, zřídka. Na francouzskou versi[33]) (Frc.) upozornil mě p. prof. dr. J. Bolte. Byla prý zapsána v Condé-sur-l'Escaut.

[32]) *Αθηναϊκα παραμυθία συλλεγεντα ὑπο τῆς Κ. Μαριάννης Καμπουρογλου. — Δελτιον της ἱστορικης καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιριας της Ἑλλαδος.* I., 1883, str. 693, č. K.' »*Το ἄφαντο σκουφάτσι*«. Pohádku tuto přeložil mi se vzácnou ochotou p. prof. dr. Jaroslav Šťastný.

[33]) Contes du roi Cambrinus par Charles Deulin str. 61 sl. »Les douze princesses dansantes«.

Pastýři, který stále jen snil o princeznách, zjevila se jednou, když o polednách pod dubem usnul, černě oděná krasavice a řekla mu, aby šel do zámku de Beloeil, že se tam ožení s princezkou. Když se sen ten třikráte opakoval, vydal se tam. V tomto zámku bylo dvanácte nad míru krásných princezen. Ač se na noc zavíraly do ložnice na trojí zámek, přece každé ráno nalézaly se jich atlasové střevíce opotřebovány. Tvrdily, že spaly celou noc, a nikdo nemohl vyšetřiti, jakým způsobem své střevíce trhaly. Vévoda konečně prohlásil, že ten, kdo věc tu vyzkoumá, může sobě vyvoliti jednu z jeho dcer. Mnozí se o to pokoušeli, ale marně; bděli za dveřmi, ráno jich pak nikdo více neviděl a nikdo nemohl říci, kam by se byli poděli. Rek náš nepřihlásil se hned, že věc vyšetří, než vstoupil napřed do služeb zahradníka vévodova, nosil pak princeznám kytice. Tam zjevila se mu opět ve snu ona černá dáma, tentokráte s dvěma mladými oleandry v jedné ruce, a s malou zlatou motykou, s malým zlatým kbelíčkem a s hedvábným ručníkem v druhé ruce, a řekla mu, aby zasadil oba oleandry do dvou velkých hrnců, okopával je motykou, poléval z kbelíčku a utíral ručníkem; až by dorostly a sesílily, ať řekne jednomu z nich: »Můj pěkný oleandře! zlatou motyčkou jsem tě okopával, ze zlatého kbelíčku zaléval, hedvábným ručníkem utíral,« a že dostane od nich, co bude chtíti. Pastýř se dle toho zachoval a v určitou dobu požádal oleandr, aby mu dal prostředek, který by ho učinil neviditelným. Ihned zjevil se na oleandru krásný bílý květ; pastýř ulomil květ a zastrčil si jej do své knoflíčkové dírky. Večer, když se princezky odebraly do své ložnice, následoval je bosýma nohama a skryl se pod postelí. Princezky se ustrojily a vyzdobily, obuly své střevíčky atlasové a do rukou vzaly kytice, které jim pastýř — zahradnický pomocník přinesl. Nejstarší třikráte zatleskla a otevřely se dvéře padací. Všecky zmizely po tajných schodech a pastýř pospíchal za nimi. Na cestě šlápl na šaty nejmladší princezny, Liny. Vykřikla, že jest někdo za ní. Hloupá! odpověděla nejstarší, ty se pořád bojíš, jest to nějaký hřebík, na kterém se chytily tvoje šaty. Na konci chodby, kterou se princezky daly, byly dveře zavřené klikou. Nejstarší otevřela a nyní octly se v lesíku, kde listí bylo jakoby postříbřeno a svítilo ve svitu zářné luny, dále byl les s listím pozlaceným a ještě les, jehož listí se skvělo jako poseté démanty. Konečně přišly k jezeru, na jehož břehu očekávalo princezky dvanácte princů ve dvanácti čluncích. Pastýř vlezl do člunku k nejmladší princezně. Člunek tento zůstal pozadu, a princezka divila se tomu, jakou by to mělo příčinu. Na druhé straně jezera byl krásný zámek skvěle osvětlený a z něho zněla rozkošná hudba houslí, kotlů a trumpet. Pastýř vešel za princezkami a princi do taneční síně. Princové tito byli zvláštního původu, o kterém ostatní verse nevědí. Byli to totiž princové, kteří chtěli odhaliti tajemství princezen, od princezen dostali čarovný nápoj, který stuhl srdce a nedopouštěl lásku leč

pro tanec. Tancovalo se, až byly střevíce roztrhány. Když kohout po třetí zakokrhal, zarazila se hudba, černoškové přinesli večeři, a tanečnice vrátily se opět domů. Pastýř vstoupil tentokráte do lodi nejstarší princezky, ulomil pak v stříbrném lese větev, a postrašil hlukem tím nejmladší, Linu. Nejstarší myslela, že to křik sovy hnízdící ve věži zámku. Pastýř šel rychle napřed do ložnice princezek a slezl dolů po révě, která pokrývala zeď. Rek náš počíná si nyní zcela jinak než v ostatních versích. Stříbrnou větev skryl do kytice určené nejmladší princezce. Byla nad míru překvapena, ale neřekla o tom nic ani sestrám ani zahradnickému pomocníkovi — pastýři, který jí kytici přinesl. Druhý večer taktéž plížil se pastýř za princezkami, na zpáteční cestě ulomil větev se zlatými listy; hlukem postrašena nejstarší princezna, a nejmladší ji stejnými slovy upokojila, jak předešlou noc. Když ráno našla Lina zlatou větev ve své kytici, ptala se pastýře, odkud ji dostal, a slyšela od něho, že je následoval po jich nočních cestách; hodila mu peněženku, aby mlčel, ale on jí nepřijal. Po tři noci neslyšela pak Lina nic zvláštního, až čtvrtou noc zaslechla hluk v lese démantovém, a našla ráno také větev démantovou ve své kytici. Řekla opět pastýři, že přece ví, jakou cenu určil jich otec tomu, kdo by odkryl jich tajemství, proč to tedy neučiní. Sdělila také sestrám, že pastýř jich tajemství poznal. Chtěly se ho zbaviti týmž prostředkem jako dřívějších nápadníků, ale Lina odepřela svůj souhlas a nedopustila, aby jemu byl i vlas zkřiven. Zavolaly ho, aby jim řekl, jak tajemství odkryl, ale on mlčel. Byl neviditelně přítomen schůzce a všecko slyšel, a rozhodl se vypíti čarovný nápoj i obětovati se blahu té, kterou miloval. Nechtěl se odlišovati od ostatních tanečníků, a šel tedy k druhému oleandru, aby ho oblekl jako prince. Zjevil se bílý kvítek. Pastýř jej utrhl a v tom okamžiku byl oblečen do aksamitu černého jako oči nejmladší princezky, s čapkou s chocholíkem démantovým, a s kvítkem oleandrovým v knoflíkové dírce. Večer představil se vévodovi a prosil, aby směl odkrýti tajemství princezen. Večer šel zase za princezkami, přeplavil se ve člunĕ Linině, tancoval se všemi po řadě, a to tak půvabně, že byly všecky uneseny. Na konec přišla řada na nejmladší princezku; když ji vedl na její místo, řekla mu posměšně »Nyní hleďte, jste na vrchole svých tužeb! Chovají se k Vám jak k princi.« »Nebojte se,« odpověděl sladce, »nebudete nikterak zahradnicí!« Princezka pohleděla naň s tváří ustrnulou a on se vzdálil nečekaje její odpovědi. Při večeři hleděly ho opíti. Konečně přinesl černý paže na znamení nejstarší princezky velký zlatý kalich. »Zakletý zámek nemá více pro Vás tajemství, pijte na své vítězství,« řekla mu. »Nepijte,« vzkřikla nejmladší, »chci raději býti zahradnicí.« Pastýř hodil za sebe obsah kalicha, přeskočil stůl i upadl k nohoum Lininým. Princové padli k nohoum ostatních princezek; ty zvolily své chotě a kouzlo bylo zlomeno. — Přešli třemi lesy a když rozbili dveře

sklepní, zaslechli velký hluk, jako že se bořil zakletý zámek. Vrátili se přímo k otci, pastýř odkryl tajemství. — Lina vylákala na muži svém, jak poznal jich tajemství, a když to zvěděla, porazila oba stromy a spálila je, neboť nechtěla, aby muž měl tolik předností. — Tato verse jest ku podivu shodná s výše uvedenou rumunskou versí ze sbírky P. Ispirescu, a shoda jest tak úzká, že se nám zdá, že Deulin rumunskou povídku zpracoval a za francouzskou pak vydal. Referent o francouzském překladě rumunské povídky v Mélusine VIII., 215 o této shodě nevěděl.

Portugalská verse[34]) (Por.) jest bližší ostatním našim versím. Princezka netrhá v ní střevíce obyčejné, než železné. Voják obelstil muže hádající se o čapku-nevidimku, jiné muže o boty sedmimílové dříve, než se přihlásil, že vyšetří, jak princezka trhá střevíce. Král povolil mu třídenní lhůtu, a pohrozil mu smrtí, nezdaří-li se mu to. Princezka opila vojáka po dva večery, třetí pak večer tvářil se jen voják, jako by pil a potom spal. O půlnoci viděl, že princezka vstala, vyšla a sedla venku do kočáru. Voják nasadil si čapku, obul boty a dal se za ní. Kočár zastavil u břehu mořského, princezka vstoupila do připravené lodi a zároveň vstoupil voják. Dojela do země obrů; první stráž zavolala na ni: »Kdo zde?« Odpověděla: »Princezka z Harmonie.« Strážce ji propustil se slovy: »Jděte se svým průvodem.« Totéž se opakovalo u druhého a třetího strážce. Princezka se divila, neboť průvodu neměla a nikoho neviděla. Pro strážce v zemi obrů přestalo tedy kouzlo čapky-nevidimky. Princezka vešla do skvostného paláce, do taneční síně, sedla si k obru, svému milenci. Voják uschoval se pod jejím sedadlem. Při tanci roztrhala všecky boty a hodila je pod ono sedadlo, kde je voják všecky sebral a strčil do svého pytle. Když si po tanci sedli, zpřevrátil voják stolici a hodil ji do prostřed sálu. Byli velice překvapeni, hledali všude, ničeho nenalezli. Byl tedy voják ve své čapce obrům neviditelný, ač nebyl jich strážcům. Obrové poslali pro svou knihu osudu a rozkázali černému sluhovi, aby v ní našel, co se to u nich děje. Ale voják, zakryt svou čapkou zrakům všech, uhodil černocha, až upadl, a zmocnil se sám knihy. V tom také už se blížil čas, ve kterém se princezka měla vrátiti domů. Odchylně od obyčejných versí voják z rána otálel, z počátku nic nechtěl věděti, a teprve, když bylo už vše připraveno k popravě, prosil krále, aby poshověl a poslal pro princezku. Pak teprve vše vypověděl. Princezka zprvu zapírala, na konec ale přisvědčila a tak skončila historka smírně svatbou.

Obracíme se do severovýchodních krajů evropských. Zvláštním způsobem nebyla pohádka tuto nalezena v jihozápadních a severozápadních

[34]) Portugueuse Folk Tales. Collected by Consiglieri Pedroso, str. 85 sl č. 21. »The Seven Iron Slippers«.

krajinách ruských, asi jenom náhodou; že by tam nebyla vůbec známa, z těží lze při její značné rozšířenosti předpokládati. Naskytuje se pak teprve u Lotyšů v gub. Livlandské[35]) (Ll.). Vojáci marně hlídali princezky cárské, které každou noc opotřebovaly po páru střevíců. Konečně svedl to voják pomocí baby, které se byl svěřil. Baba dopodrobna věděla, co princezky dělaly a udělila vojákovi zevrubnou radu: nemá vypiti víno, které mu podají, neboť jest v něm koření uspávací; propůjčí mu takou sílu, že nikdo ho neuvidí; pro princezky přijdou do pokoje tři mladí, rohatí pánové, ať za nimi jde směle; na cestě ať šlápne poslední na šaty; ať vezme nádobu, ze které budou princezky o hostině píti; mezi tím co budou tancovati a veseliti se, ať zarazí kůl uprostřed dvora, aby se místo mohlo druhý den poznati. Všecko se tak stalo a voják se zachoval přesně dle této rady. Když z rána řekl voják cáři, kde princezky v noci byly, a cář chtěl místo to viděti, zavedl ho k velkému kameni; když pak kámen odstranili, našli tam velký dům a uprostřed dvora trčel kůl zaražený vojákem. Byly pak vyslechnuty dcery a voják je usvědčil nádobami, neboť na každé nádobě bylo jméno princezky, její majitelky. Princezky se přiznaly. Zavoláno třikrát devět kněží a od těch dob zmizeli čerti z říše. Cář provdal nejmladší dceru za vojáka a dal jí polovici říše věnem. — Verse tato silně připomíná Nm. Motiv o zaražení kolu převzat jest z jiných podání.

Jest ještě jedna verse žmuďská,[36]) (Žv.) kterou k vůli úplnosti uvedeme, ač o jejím lidovém rázu mohou býti tytéž pochybnosti, které byly vysloveny o celé sbírce, ze které tuto versi čerpáme. Nepochybně jest bájeslovné ovzduší této pohádky vymyšleno. Král Žamaitů chtěl vyhověti přání svého prvního rádce a dáti mu dceru svou za ženu, ale princezka nechtěla nic o tom věděti, neboť měla prý už muže. Když se nezdařily jich úklady o její živobytí, neboť princezka měla nadlidskou ochranitelku, hleděli v tichosti vypátrati, koho má za muže. Pozorovali ji v noci, a král viděl ze svého úkrytu, jak tři mužové vyvedli ji z pokoje, zvedli do železného čtverspřežného vozu a s ní ujeli. Ráno ležela princezka opět ve své posteli. To se opakovalo každou noc. Ale více vypátrati nemohli. Konečně přišel do zámku cizinec, který o sobě povídal, že dříve žil s bohy, byl pak od nich vyhnán a má více síly, než všickni čerti vespolek; že pak bude opět pojat do počtu bohů, vyšetří-li chotě princeznina a potrestá-li ji za její skutky. Obdržev dovolení královo, vešel do ložnice princezniny a udělal se neviditelným. Okolo jedenácté hodiny vstoupili tři mužové, vlastně čerti, vyvedli princezku do vozu a ujeli s ní. Cizinec sedl si do vozu k princezně. Brzy držel vůz před zámkem dřevěným, který visel ve vzduchu. Cizinec vypil v něm

[35]) Θ. Л. Трейландъ, str. 190 sl., č. 113. »О трехъ царевнахъ«.

[36]) Dr. Edm. Veckenstedt, Die Mythen, Sagen und Legenden der Žamaiten. I. str. 196 sl., č. 10 »Beslea«

nápoj, o který princezka byla žádala. Dále jeli do zámku kamenného, a pak ještě do křišťálového. V obou opakovala se příhoda s nápojem. Konečně zastavil se vůz před peklem. Princezka vstoupila. Manžel její drak, objal ji. Byl tam též malý čertík, syn její a drakův. Cizinec uřízl mu ocas a zastrčil si jej. Čertík byl ihned mrtev. Mysleli, že to udělala princezka a odvezli ji zpět do zámku jejího otce. S ní vrátil se cizinec. Druhý den nechtěli věřiti jeho slovům, usnesli se dokonce, že má býti sťat. Ale tu cizinec ukázal všem přítomným ocas a hodil jej princezce do obličeje se slovy: »Zrodila si nejvyššímu čertovi syna, ze kterého jest nyní trám. Budeš se dle něho jmenovati Beslea a budeš bohyní zla. Chcešli býti osvobozena ze zakletí, musíš v pekle seděti na trámě, ve který se tvůj syn obrátil, tak dlouho, až jej prosedíš, pak teprve budeš osvobozena.« Stala se takto princezka bohyní zla a rek byl opět pojat mezi bohy.

Podobnou radu jako v Ll., ale jednodušší udělila v ruské versi z gub. Orenburské [37]) (Ro.) bába šlechticovi chudému, který se přihlásil, že uhlídá 12 princezen, a dala mu ještě čapku nevidimku. Když se princezky byly přesvědčily, že jich hlídač spí, přistoupila nejstarší ke své posteli, odstrčila ji, a otevřela se cesta do podsvětské říše zakletého krále, srv. Nm. Na schodech šlápl nejmladší na šaty, ale mimovolně. Šlechtic dostal se za princezkami dolů do háje plného zlatých květin, ulomil větévku a celý háj zašuměl. Princezky upokojily nejmladší sestru že to hraje hudba u zakletého cáře, srv. Nm. V paláci uvítal je cář s družinou, po tanci rozdávalo se víno, pohár jeden vzal šlechtic a zastrčil si jej. Princezky se přiznaly, chod tajný zasypán na rozkaz cárský a šlechtic oženil se s nejmladší princezkou.

Ve variantu této verse (Ro.[b]) dal se voják dvakráte opiti, a třetí večer teprve odolal, neboť cář hrozil mu šibenicí, a vlil si víno za holeně. Nejstarší princezna chtěla se přesvědčiti, spíli voják, uhodila ho bičem, srv. Čms., Čmk, Pnr. Voják následoval princezku zakryt čapkou-nevidimkou a v botách sedmimílových — vypravovatel bohužel zatajil, odkud je voják dostal. Cář v zakleté říši daroval princezkám 1. soudek, ve kterém vína nikdy neubude, 2. škatulku, ze které se objeví na zaklepnutí všeliká jídla, a 3. proutek, kterým když se zamáchne, vyvoláno vojsko jakoby ze země. Voják všecky ukradl a zastrčil do svého rance. — Více vydavatel z toho variantu nesděluje. Můžeme asi právem předpokládati, že se dále vypravovalo, jak cář nedodržel daného slova, a voják mocí si je musil vynutiti.

Ve versi ruské z Permské gub. [38]) (Rp.) vlil si voják podobně jako v německé versi z Paderbornska víno do měchýře, kterýž si byl uvázal

[37]) A. H. Аѳанасьевъ Сказки.[2] II. str. 223 sl., č. 167 »Ночныя пляски«.
[38]) Ib. str. 225.

pod bradu, než šel do paláce cárského. Voják vyběhl tiše za princezkou a její služkou do sadu a viděl, jak princezka utrhla tři jablka, hodila jedno přes jabloň, a slyšel její slova: »Leť mé jablíčko přes strom, a matko syrá zemi, rozstup se!« Země se rozstoupila a princezka i služka sestoupily k cáři podzemnímu. Z prohlubiny vyhodila druhé jablko a řekla: »Vyleť mé jablíčko, padni na syrou zem, a ty matko, syrá zemi, sestup se!« Země se sestoupila. Voják to udělal po ní, v tom uslyšel za sebou křik. Prali se dva mužíkové o čapku-nevidimku a boty-skorochody. Obelstil je o ně. Dostal se pak do podzemního cárství i do paláce, viděl, jak podzemní cár a princezka si vyměňují svoje podobizny i prsteny. Ale voják je vzal a jimi usvědčil princezku.

Úplnější jest verse z kraje Samarského[39]) (Rs). Voják dříve než se přihlásil, že vyšetří, kam carská dcera tajně běhá, obelstil tři »léší« o boty-skorochody, čapku-nevidinku a torbu-samobranku. Vojákovi povolena byla třídenní lhůta. Byl mu vykázán pokoj vedle pokoje princeznina s dveřmi křišťalovými. Těmi viděl vše, co princezka dělala. Rozkázala, aby bylo mu dáno dvanáct láhví vodky, ale voják vylil ji do své torby, tvářil se opilým a bedlivě pozoroval princezku. Když nabyla přesvědčení, že spí, odešla do své komnaty, obula střevíce a jedenáct párů zavázala do ubrousku, otevřela poklop pod postelí, stejně jako v Ns., pod. Dbg. a vyšla ven. Za ní dal se voják. Přišli do sadu měděného, voják utrhl jablko, v tom zazvonily struny, udeřily do bubnů, učinil se poplach a princezka postrašena vrátila se domů. Druhý večer posláno vojákovi 25 láhví likéru cizozemského, a princezka vzala si 25 párů střevíců. Když přišli do stříbrného sadu a voják utrhl jablko, opakovala se tatáž znamení, princezka ulekla se a vrátila se. Třetí večer vzala si 45 párů, přišli do zlatého sadu, voják utrhl jablko a vše se opakovalo. Vyžádal si nyní voják ještě čtvrtou noc. Princezka dala si přinésti 75 párů, proběhli všemi třemi sady, doběhli k ohnivému moři, a na tom byl ohnivý kočár. Kočár je převezl až k domu krytému zlatem, kde princezku uvítal člověk, provedl všemi pokoji a konečně řekl, že by již byl čas, aby vystrojili svatbu, aby přišla na zítřek, že budou slaviti svatbu. Voják byl všude za princezkou a sebral vše možné do své torby. Vrátili se, aniž by byli tančili. Děj rozdělen jest na několik nocí pod. jako v Np. Když se ženich princeznin vrátil do svého domu a spatřil všecky stěny holé, udělal se šestihlavým drakem, pronásledoval je, konečně uhodil se o zem a zabil se. Druhý den voják vše vypověděl cáři, předložil na důkaz jablko měděné, stříbrné a zlaté, na konec vylezlo z torby vše, co bylo v onom paláci zámořském: koberce, nádobí zlaté a j. Pohádka končí jak obvykle svatbou.

---

[39]) Д. Н. Садовниковъ Сказки и преданія Самарскаго края. str. 52 sl. č. 7. »Торбочка-самобранка.«

Podobně vypravuje se ještě v gub. Vologodské[40]) (Rv.), ale jest rozmnožena připojenou látkou o nevěrné ženě, vylákající muži zázračné jeho věci. Motivy jednotlivé jsou přemetnuty. Pastucha následuje tajně princezku a přijde za ní do lesa s listím měděným — nedaleko spatří dva čertíky práti se o boty-skorochody; pak přišli do lesa s listím stříbrným — tam opět obelstil dva čertíky peroucí se o čapku-nevidimku; v lese konečně s listím zlatým obelstil dva čertíky peroucí se o meč-samoseč. Toto rozdělení není hrubě šťastné. O tanci u milence princezčina nic se nevypravuje, než jich zábava jest dosti nevinná. Střevíce trhala princezka patrně na dlouhé cestě. Po svatbě vyzvídala žena, jakým to způsobem ji vyslídil, a když ničeho nevyzvěděla, vyzvala milence svého, aby přitáhl s velkým vojskem a ji vysvobodil od muže nemilého. Pastucha dověděl se o tom, obul boty-skorochody, nasadil si čapku-nevidimku, vzal meč-samoseč, a pobil celé vojsko nepřátelské, tak že jen milenec se zachránil. Když pak po nějaké době žena opět se ho ptala, jak mohl tak pobiti nepřítele, přiznal se. Zrádná žena mu zázračné věci vzala a v noci odešla. Vypravuje se pak dále, jak zrazený muž se vydal do světa za ženou, sešel se v měděném lese s čerty, kteréž byl obelstil, jak tito mu poradili, kterým způsobem se může dostati k zázračným věcem a zmocniti se ženy své. To jest látka jiná, jejímž rozborem se zde nechceme obírati, neboť by nás příliš daleko zavedl.

Mimo tyto verse evropské znám pouze jednu versi tureckou[41]) (Tur.) a to ještě v tak stručném výtahu, že není možno zjistiti bližší její poměr k versím evropským. Turecká verse předesílá úvodem motiv o hloupém mladším bratrovi pronásledovaném starším bratrem. Hlupáček Kel-Oglan oklamal tři bratry o čapku, bič a modlitební koberec — bič má asi tutéž úlohu jako stříbrný proutek v Bsz. Vyšetří pak sultanovi, jak tajně mizí jeho dcera, a na důkaz toho předkládá zlatou a stříbrnou větev. Černoch (Arab) odnáší princezku na jakémsi táci, neveze ji v kočáře. Hlupáček odstoupí na konec princezku svému staršímu bratrovi.

Dodatek ke str. 118.

V jiné ještě maloruské versi z východní Haliče[42]) (Mrh.[3]) splynula opět naše pohádka úže s látkou o zakleté královně, pod. jako ve versích polských. Princezna musela již dvanáct let každou noc baviti se se zlými duchy. Každou noc mizela ze zavřeného paláce oknem a do dvanácté hodiny roztancovala dvanáct párů střevíců. Otec marně vyzvídal, jak se

[40]) Н. А. Иваницкій Матеріалы по этнографіи Вологодской губерніи str. 176 sl. č. 7. »Елена прекрасная.«

[41]) А. Гордлевскій, str. 192 č. 20.

[42]) В. Гнатюк, Знадоби до галицько-руськоï демонольоґiï, str. 194 sl. č. 316.

to dálo, a proto dával každou noc vojáka na stráž od deváté do dvanácté hodiny do jejího vlastního pokoje, sliboval odměnu, vyslídí-li to, hrozil tříměsíčním žalářem (ne tedy smrtí), nevyslídí-li to. Ale princezna opíjela vojáky opiem a tak bylo vše marné. Konečně podařilo se to přece starému jednomu vojákovi pomocí jakéhosi starého žebráka. Tento poradil vojákovi, že má nápoj princeznin vyliti za krk a jen dělati, jako by se napil a hned usnul. Dal mu pytlík, s ním ať skočí za ní na okno a zamávne pytlíkem, hned stane před ním koník, a na toho ať hned si sedne. Dal mu také jehlici, jak si ji strčí za krk, bude neviditelným. Když ji předhoní, spatří čtyry stříbrné stromy na cestě, mezi nimi prostřený stůl a na něm jídla a pití pro princezku. To ať rychle vypije a sní, také stříbrnou haluz ať si ulomí a do kapsy uschová. Hned pak ať sedne na koně a rychle se vrátí, neboť i ona se vrátí, když neokusí uchystaných jídel a nápojů. Jak přijede domů, ať sleze rychle s koně, zamávne pytlem, kůň zmizí, a on ať si lehne a chrápe. Princezka vrátí se, přinese zpět neroztancované střevíce a lehne. Totéž opakovalo se ještě dvě noci, neboť král zvěděv, že střevíce nejsou roztancovány, řekl vojákovi, že ještě musí ji hlídati. Druhou noc byly tam čtyry zlaté stromy, třetí noc čtyry démantové stromy. Ale třetí noc předpověděl mu onen stařec, bude to nejhorší: setká se voják s princezkou a zlými duchy, u stolu nic nepojí, náhle stane u nich povoz, toho ať se chytí a koně ať zanechá u démantových stromů. Zajede s nimi do sálu, tam bude ona tancovati s každým zlým duchem, až zasednou za stůl, ať se uschová vespod a schová všecko drahocenné náčiní do kapsy. Potom ať se opět chytne povozu na zpáteční cestě, zajede na místo, kde zanechal koně, na tom pak ať se vrátí do pokoje princeznina jako dříve. Když po třetí noci našli střevíce roztancované a rozedrané, zavolán voják, proč neuhlídal. Zavolána princezka a před ní voják všecko vypověděl. Princezka nemohouc zapírati, řekla naposled, že zemře a chce býti pochována v kostele; voják ten, je-li tak moudrý, ať ji tam ještě hlídá tři noci. Sotva dopověděla, zemřela. Pomocí starce také to provedl, celkem tak, jak se obyčejně vypravuje, pouze zakončení jest jiné a svérázné. Voják nelehne do rakve zakleté princezky, než vedle ní. Jak ona otevře svou rakev, přikryje ho víkem. Všude ho bude hledati po kostele, jen tam ne, na konec dvanácté hodiny lehne si do své rakve, zavře se víkem a na věky již zemře. Tak tedy nebyla princezka oživena ani vysvobozena ze zakletí.

Pohádka tato skládá se z řady motivů: Princezka (aneb i více sester) mizí kamsi v noci a trhá každou noc značné množství střevíců. Rek vyzkoumá to pomocí kouzelných předmětů, jichž nabyl různým způsobem, obyčejně na samém počátku své výpravy, v některých ale

teprve později pronásleduje princeznu. To však bude nejspíše pozdější obměna. V některých málo versích nemá rek po ruce kouzelných předmětů, než jest podporován jakousi nadpřirozenou bytostí, jako v Cik., Bv., Ll. (jakousi babou). Rek následuje tajně, ukryt čapkou-nevidimkou aneb jinak, princezku do podzemí a přijde do lesa 1. olověného, měděného, 2. stříbrného, 3. zlatého a p., potom do jakéhos paláce, v jedněch k čertům, jako v Čms., Čmk, (čerti vyslali pro princezky draky), Čmv., Cik., Pt., Pss., Mrh., Mrh.[2], Mrh.[3], Chrv.[2], Ll., Žv., v jiných k zakletým princům, tak zvláště ve versích německých (v Npr. pouze do zakletého zámku), pod. v Mađ., Rumi. a Frc., v Ř., též podobně v Ro., Rp., jakož i v Srb.,[3] aneb k jinémusi obrovi čarodějnému Dbg. (tu byly lesy, démantový, zlatý, stříbrný, říše zakleté), Rs., Rv., k drakům Rum.[2], Bg., Bsz., k samovilám Bv. a jinam. Větvemi z oněch podzemních lesů, stromů, jakož i předměty vzatými z onoho paláce podzemního dosvědčí rek pravdivost své zprávy o tajemných potulkách princezniných.

V daleké většině versí končí pohádka smírně sňatkem rekovým s osvobozenou princezkou, jen v některých končí tragicky, princezka propadne se, tak v Čms., Čmk.; ve versích, kde více jest princezen, jsou princezky až na jednu, nevinnou, utraceny, sťaty v Np., upáleny v Mađ. A tu jest pak přechod k látce jiné, o zakleté princezně, strašící v kostele a požírající stráž, kterou povídka tato se rozšiřuje. Sem patří Cik., Pt., Pk.[1], Mrh.[3], Chrv.[2], a úplně splynula, smísila se s touto látkou v Pk.[2]. Otec princezčin odpírá někdy rekovi slíbenou ruku své dcery a rek jest nucen, silou na něm vymoci si, aby dodržel slib. To bývá pak podnětem k dalšímu rozšíření pohádky. Tak byla rozšířena v Čms., pod. v Rum.[2] ale jiným motivem, v Bs., Bač., Bg. S jinou ještě látkou o nevěrné ženě byla spojena v Rv. a též v Bs.

V některých versích projevil se vliv pověstí o sletu čarodějnic, princezka maže se jakousi mastí aneb postříkne jakousi vodou v Čms., Čmv., Mađ., silně zvláště podlehla tomu vlivu Chrv.[1] Srv. též Ř., kde princezka má kouzelné proutky a též kouzelné knihy.

Pohádka tato silně jest rozšířena po zemích evropských, ale obmezena na národy evropské, křesťanské. Jaksi výminečně vyskytuje se ještě v tradici turecké. Podobá se asi pravdě, že tam pronikla od národů balkanských. Kde by se měla předpokládati vlast její původní, nesnadno jest určiti. Možná že bude třeba aspoň částečně hledati podklad její v asketických názorech středověkých o tanci a bezpečněji bude možno určiti původ její, až by se našla podobná pověst středověká. Jest pozoruhodno, že některé verse nic nevědí o tanci, než líčí jiné docela nevinné hry, tak v Srb.[1], v Bs., Bač., Bsz. a v Rv., jinak ještě v Srb.[3], srv. ještě Npr., kde princezka v podzemním zámku ve svých knihách čtla! a Mrh.; také Ř. nenaznačuje, jak se princezka se začarovanými kralevici bavila.

Domníváme se také, že látce této vlastnější jest, že princezka tancovala s čerty než s jinými bytostmi zakletými. Taneční síň jest i v německých versích, kde princezky tančí s jakýmis zakletými princi, líčena jako pekelná mučírna, jest vykládána břitvami, noži a p. stejně jako peklo v Cík., Pk.[1], Pss., Mrh.[2]

Původně se vydal rek na vyzkoumání tajně mizející princezky opatřen jsa kouzelnými předměty, které ho především činily neviditelným. V některých versích opatřil si je rek teprvé cestou od nějakých svářících se čertíků, když princezka mu zmizela přes řeku, jako v Np., Bs., Bač., Rp., Rv. Někdy rek nemá jich vůbec a nemusí se ani udělati neviditelným, jako v Pt., Pnr.

Původně vedla reka cesta lesem olověným, stříbrným, zlatým a p., pouze v některých jsou tyto lesy zaměněny mosty, a sice v Rum.[2], Srb.[1], Bsz. (vedle mostu též strom). Vedle lesa vedla cesta ještě přes chlomek v Srb.[3] a v Bač. Jinak líčena jest cesta tato v Ř., kde místo toho jest nejdříve lesní houšť černá jako smůla, potom zlatý květináč se stromem z korálů a démantů na schodišti paláce. Cesta podzemním světem líčí se různě, ale odchylky tyto nejsou celkem důležité. Úplnější jsou verse, kde výprava musí do pekla (zakletého zámku) ještě přes jakousi vodu, neboť odpovídají lépe běžným představám o světě podzemním. Sem patří: Nm., Np. (kde byly lesy zapomenuty), Ns., Nh. (lesy též zapomenuty), Dbg. a mimo to ještě v Chrv.[2], též v Srb.[2], Srb.[3], Bs., Bač., Bg., Bsz., Frc., Por., Rs.

Snad není také bez významu, že v některých versích netrhá princezka střevíce než šaty, tak v Srb.[1], v Srb[2] a Rum.[2] (střevíce a šaty), Bv.

Byl pokus o mythologický výklad této pohádky. Takový podal jmenovitě P. Sartori v pojednání »Der Schuh im Volksglauben.[43]) Ve střevících spatřují se symboly oblak a původ celé pohádky shledává se v říši oblačné. Snad spíše bylo by možno v tomto opotřebování střevíců při tanci, při navštěvování milenců v podzemí — namnoze bývají to zakletí princové — shledávati erotický živel. Sartori sestavil velký počet dokladů,[44]) jak u všech národů se stal střevíc symbolem erotickým, o úloze střevíce v obyčejích svatebních, o čarování a předpovídání podle střevíce a j. Ale toto opotřebování střevíců bude spíše pouze vnějším příznakem, dokladem tajemných toulek princezen, a vlastním základem pohádky jsou tyto toulky i jich vyšetření. Odtud třeba vycházeti při výkladu jejím. V řadě versí jmenovitě germanských navštěvují princezky zakleté prince a málem by byly osvobodily prince z jich zakletí. To sbližuje naši pohádku s pověstmi o elbech. Srovnejme některé islandské pověsti z toho kruhu Vypravuje na př. jedna:[45]) Král Oddur

[43]) Zs. V. f. VK. IV. 295. — [44]) Ib. str. 157 sl. — [45]) Rittershaus str. 316 č. 85a).

dobyl říše, když byl přemohl a zabil starého krále. Moudrou a vlídnou vládou nabyl také lásky svých poddaných. V prvním podzimku vlády jeho přihlásil se mu host na dobu zimní. Král ho přijal, ale položil podmínku, aby první letní den jemu něco o něm pověděl, co neví nikdo z jeho poddaných; kdyby to nesvedl, musí zemříti. Po šest let přihlašovali se králi hosté, ale žádný to neuměl, a proto všickni byli zabiti. Podařilo se to teprve sedmému hostu. Host ten spal s králem v jedné ložnici a bedlivě pozoroval krále dnem i nocí, až v noci vánoční poznal, jak se král plížil z ložnice, spěchal k bažině a skočil do ní. Host následoval za ním, skočil také do bažiny a současně s králem se dostal na dno bažiny na krásné, kvetoucí nivy, oživené veselícím se lidem. Všickni vítají uctivě krále Oddura, nejskvostnější z nich objímá a líbá ho něžně. Všickni jdou do zámku, ve kterém král Oddur s podzemním králem na chvíli zmizí. Vrací se pak oděn do nádherného šatu ženského a ubírá se s králem i dvořanstvem do kostela. Po službách božích následuje slavnostní hostina v zámku, král Oddur usedl tu na trůně vedle podzemního krále. Nesdílí ale obecné veselí, vypravuje, že i tento rok přijal hosta a obává se, že i tohoto bude nucen zabiti, a pak prošla poslední jeho lhůta (sedmiletá), takže se nebude více směti vraceti k svému choti do podsvětí. Všecko to vidí a slyší host nepozorován, ač není zakryt kouzelným kamenem (tarnsteinem), který v severských pověstech zastupuje čapku-nevidimku. Jakmile host zpozoruje, že se král Oddur chystá k návratu, pospíchá zpět do zámku a spí na pohled již hluboce, když král se vrátil. Král Oddur jest nyní po svém návratu velmi skleslý, nejeví žádné účastenství ani pro vládu, přenechávaje ji úplně svému hostu. Lid a šlechta jsou tak spokojeni s novou vládou, že se rozhodnou hájiti hosta, kdyby král také jeho chtěl zabiti. Konečně přišel první letní den. Král Oddur klade hostu obvyklou otázku a ten odpovídá, že neví mnoho, jen tolik zdá se mu, že by se pro pohlaví královo hodil lépe jiný šat, než jaký on nosí na tomto světě. Jak Oddur zaslechl tato slova, objal hosta a děkoval mu vroucně. Svolal sněm a tomu projevil, že se vrací do své staré vlasti a vládu odevzdává hostu. — V jiných variantech byl děj přenesen z paláce královského pod krov selský, královna elbů vystupuje jako majiteka selského statku, nevydává se za mužského, místo hosta zaujímá správce, aneb také zaujímá královna elbů místo hospodyně, a vyslídí ji pak buď sedlák aneb pacholek,[46]) a tu projevuje se vliv mladších pověstí o čarodějnicích, jezdících v noci na svých pacholcích.

Jest ovšem značný rozdíl mezi těmi pověstmi o elbech a naší pohádkou: v oněch jest zakleta bytost tajně mizející do podsvětí, v řadě versí této jsou zakleti princové, ke kterým pozemská bytost tajně zalétá, a tito princové v podsvětí dlící měli by býti osvobozeni. Ale

[46]) Ib. str. 318 sl. var 2—5.

i mezi těmi jsou některé verse bližší oněm pověstem o elbech, neboť v těch byla vysvobozena princezka tajně se potulující, tak v Npr., srv. Dbg., aneb aspoň princezka přistižená na potulkách se napravila, stala se obyčejnou ženou, patrně byla tedy vysvobozena, tak v Čmv., Nm., Np., Nš., Nh., NH., Pur., Mrh.[2], Mad'., Rumi., Rum.[2], Srb.[1], Srb.[2], Bs., Bač., Bg., Bsz., Bv., Ř. Ale jinak jsou shody těchto dvou látek tak značné, že sotva možno vyloučiti užší jich souvislost a spřízněnost. Pod vlivem pak středověké asketické pověry o tanci jakožto dílu ďábelském a nejspíš také pověstí, vzniklých z této pověry, byla pak tato stará pověst značně přepracována. Tím způsobem snad nastoupil čert na místo zakletých princů podsvětských.

Viz Andersen

IV. Z pověstí legendárních.

1. Z legend o čertovi.

a) Čertův švagr.

Nahoře (str. 85) připomněli jsme, že k pohádce o »himp-hamp«, zapsané v zadních Pomořanech[1]) (Nj.[1]) připojena byla látka jiná: Ke kováři zcela zoufalému, že ho pán vyhnal do světa, přistoupil mužíček a slíbil mu štěstí, nebude-li, putuje po vesnicích a městech, se ani umývati ani česati, ani střihati si vousy, vlasy ani nehty, nebude-li plivati ani měniti šatů svých, nebude po celou tu dobu trpěti ani hladem ani žízní. Po sedmi letech přišel kovář do města, kde žil velký boháč, který zbohatl sňatkem s nejšerednější ženou celého světa, pomocí skočce otevřel starý zámek i dostal takto ohromný poklad do své moci. Nabyl skočce týmž způsobem, který zapsal již Matthioli.[2]) Boháč měl tři dcery krásné jako slunce, ale nikdo se o ně neucházel. Přihlásil se náš kovář. Nejmladší přemohla svůj odpor k zarostlému a špinavému ženichovi a podrobila se přání otcovu. Svatba měla se slaviti druhého dne, a než se vydali do kostela, objevil se mužíček před kovářem a řekl mu, že se může mýti a ostříhati, neboť minulo sedm let. Obě starší sestry ze závisti se oběsily.

To jest látka dosti hojně rozšířená, a sice mnohem hojněji na západě, u Němců a jinde, než ve východní Evropě, u Slovanů a j.

Na uherském Slovensku a sice v Bošácké dolině zaznamenal J. L. Holuby[3]) (Slh.) podání, dle kterého ten kdo chce míti v domě škriatka, aby mu peníze nosil, nesmí se po devět dní ani umývati ani česati ani modliti, mimo to ovšem některé jiné podmínky plniti které nás zde při rozboru tohoto podání nezajímají.

V lidu krakovském[4]) (Pkr.) rozšířena jest pověra, že nabude peníze vždy se vracejícího (inkluza), kdo po sedm let si nestříhá nehty,

[1]) Ul. Jahn, op. c I. str. 243 sl.
[2]) Primus Sobotka, Rostlinstvo v národním podání slovanském, str. 334 sl.
[3]) Slovenské pohl'ady XII., 1892 str. 36.
[4]) Wisła, I., str. 100. Am Urquell IV., str. 109.

nemyje se, nemodlí se otčenáš a nechodí do kostela. U lidu nadrabského[5]) (Pnr.) zase podobně: když se položí peníz do levé boty pod prostřední prst, bota stále se nosí, a nezouvá po devět dní a nocí, stále myslí na inkluz, nepomodlí se ani jednou otčenáš po celou tu dobu, a se neumyje, stane se peníz tento inkluzem. Jinde zase v okolí městečka Andrychowa[6]) (Pan.) má uvázati zlatý neb 100 zlatých k patě, po 9 dní se neumývati a nemodliti se otčenáš. Tatáž podmínka klade se také v maloruských tradicích z Haliče okr. Drohobyč. a Kosov.[7]) tomu, kdo si chce vychovati inkluza. Tato podmínka byla sem přejata nejspíše z látky jiné.

Srovnejme nejdříve verse západní, a sice předně německé. Vypravuje se tato látka jinak ještě v Pomořanech, a sice zapsána byla v předních Pomořanech v okrese Ückermünde[8]) následující verse (Nj.[8]) Selského synka naprosto již omrzela služba vojenská, sotva že si odbyl rok, tak že si usmyslel, že raději bude sloužiti čertu, než aby se dal od hejtmana a šikovatele déle dříti a trápiti. Ihned stanul před ním čert, slíbil mu, že na jeho duši ani nesáhne, dá mu měšec zlaťáků, který se nikdy nevyprázdňuje, stane-li se jeho služebníkem, a vymíní si jen, aby po sedm let se nemyl, nečesal, nestříhal ni vous ni vlas, ani měnil prádlo. Když voják podepsal smlouvu vlastní krví svou, svlekl mu čert vojenský kabát, dal mu šat z černé kůže, a ten nesměl po sedm let svléci. Čert pak zavedl vojáka přes hranici do velkého, krásného města. Voják ubytoval se v nejlepším hostinci, a začal žíti skvostně. Umínil si konečně, že tu pobude po všechen čas, na který se čertu zapsal. Služka starší odepřela posluhovati zvláštního hosta, ušpiněného a nečesaného, šla tedy mladší. Když pak tato se pochlubila bohatým darem, starší se utopila, neboť hostinský jí nedovolil více pánu sloužiti. Poslední týden vyjednané lhůty sedmileté přijel do toho hostince bohatý šlechtic z okolí, začal s hostinským a s »koženým mužem« — tak vše-obecně se jmenoval voják — hráti v karty a prohrál v krátké době všecek svůj majetek. Kožený muž nabídl se, že vykoupí celý prohraný jím majetek, dáli mu za ženu jednu ze svých dcer. Šlechtic radostně přijal nabídku a vydal se s nastávajícím zetěm do svého zámku. Nechtěla ho ani první ani druhá dcera, jen třetí, nejmladší podrobila se přání otcovu, pozdravila ženicha srdečně, neprojevila ni nejmenší nechuť. Za 8 dní měla se slaviti svatba. Mezi tím uplynula lhůta, na kterou se byl zapsal čertu, oznámil to tchánu svému a odjel do města, aby se tam zbavil kolikaleté špíny a dal ostříhati. Chudý holić odepřel mu službu a vyhnal ho z krámu. Kožený muž šel tedy k bohatému bratru holičovu a bohatě mu zaplatil, když ho tak hezky upravil, že vypadal

[5]) Jan Świętek, str. 491.
[6]) Materyały antropol. archeolog. i etnograf. IV., část 2, str. 267.
[7]) Гнатюк, Знадоби до гал.-руської демонольоґії str. 254 sl. č. 376, 378.
[8]) Ul. Jahn op. c. str. 249 sl. č. 46.

jak kralevic. Chudý holič zaslechnuv to oběsil se. Kožený muž nakoupil si v městě skvostné šaty a boty, vrátil čertu kožený šat i měšec, když si byl předem vybral deset tun zlata, a jel do zámku. Obě starší dcery se pak utopily v zámeckém rybníce, když poznaly, jak nerozumně jednaly zamítnuvše zprvu ženicha. Čert dostal takto pomocí vojákovou čtyry duše.

Podobně vypravuje se také v zadních Pomořanech[9]) (Nzp.); rozveden byl hlavně úvodní motiv, jak čert stojí na stráži místo vojáka. Voják stál v tuhé zimě o půlnoci na hradbách a myslel si, že by všecko udělal čertovi, kdyby mu pomohl z té nouze. Hned se zjevil čert, vyžádal si jeho podpis a dal mu měšec nikdy se nevyprázdňující. Když měl voják měšec, řekl čertu, aby vzal na sebe jeho podobu a stál místo něho tak dlouho na stráži, až ho vystřídá. O hodině s půlnoci přišla hlídka ho vystřídati, ale čert nechtěl, neboť slíbil vojákovi, že počká, až tento sám přijde. Voják mezi tím se veselil několik dní v hospodě, potom odjel. Bylť se zapsal čertu na sedm let a sice bylo vymíněno, že se po tu dobu nebude umývati, ani vlasů, ani nehtů stříhati. Když tato lhůta uplynula, vrátil se do svého města (do Kolobřehu), neboť myslel, že brzy čert proň přijde. Zastavil se na cestě ještě v hospodě, kde byly tři dcery. Voják požádal hostinského o jednu z nich, svolila pak teprve nejmladší. Dal udělati skříň, tu nasypal plnou zlata a řekl nevěstě, že peníze budou její, nevrátí-li se za rok, dříve však nesmí skříň otvírati. Pak odešel voják do Kolobřehu, a sice na místo, kde stál před sedmi lety na stráži. Stál tam ještě čert a volal na vojáka, aby ho vystřídal, že mu všecko dá, co si přeje; a vrátil také jemu jeho podpis. Tu tedy nebyla smlouva s čertem tak lehce uzavřena, jak v předešlé versi pomořanské a voják jaksi lstí vylákal na čertu svůj podpis. Voják dal nyní pušku jinému vojákovi a šel k holičovi. Opakuje se tu celkem tatáž historie, jako v předešlé versi, místo bohatého holiče vystupuje tu bubeník. Obě sestry šťastné nevěsty se utopily.

Ještě v jedné pomořanské pohádce[10]) (Nj.[4]) byla uzavřena tato smlouva mezi čertem a vojákem, ale pouze na jeden rok. Zruší-li voják podmínky, připadne tělem a duší čertu, zachová-li je, podrží kouzelný měšec. Postaví se tedy čert na stráž, místo pušky drží dělo na ramenou. Hlídka spatřivši ho utekla, rozšířila se pověst, že na tom místě straší, a tak musel čert to vydržeti celý rok. Konečně vrátil se voják, který dostal jméno Wolfgrambär od šedého obleku, který dostal od čerta, vystřídal ho a ponechal si měšec. Nikdo ale nepřišel ho vystřídat, opustil proto své místo a šel do nejbližší hospody. Zakončení jest pod. jako v dřívějších: osoby, které ho výsměšně zapudily a odepřely mu službu, vzaly si život ze zlosti, že byly jiné od něho královsky odměněny za ochotné služby.

[9]) Otto Knoop, Volkssagen, Erzählungen, Aberglauben, Gebräuche und Märchen aus dem östlichen Hinterpommern str. 187 sl.

[10]) Ul Jahn op. c. str. 373 sl.

V jiných německých versích není rek vojákem trápeným těžkou službou vojenskou, než rek přistupuje jinými starostmi sužován na podmínky čertovy. V pohádce z Paderbornska[11]) (Ngrp.) jest to vysloužilý voják, kterého vyhnali bratří, že nic neumí mimo válečné řemeslo a neví, jak by v době míru se uživil. Zjevil se neznámý statný muž v zeleném kabátě a s šerednou nohou koňskou, nabídl mu s dostatek peněz, ale chtěl se napřed přesvědčiti o jeho neohroženosti. V tom vystoupil ohromný medvěd a vysloužilec ho ihned zastřelil. Neznámý byl spokojen a položil ještě známou podmínku, že se po sedm let nesmí umývati, nesmí si česati ani vlas ani vous, nesmí si stříhati nehtů, nesmí modliti se otčenáš. Dal mu svůj zelený kabát: když ten má na sobě, stále najde v kapse peníze. Pláštěm a postelí bude kůže medvěda, kterého právě zastřelil. Dle toho se bude jmenovati »Bärenhäuter«. Kdyby v té době sedmi let zemřel, připadl by jemu; zůstane li na živě, bude svoboden a bohat po celý život. Tak se tedy vysloužilec dal do světa, po roce budil všude hrůzu a postrach, tak že všickni před ním utíkali, jen penězi svými získal si obydlí; ale i tu dovolil mu hostinský bydleti jen v zadním stavení, když slíbil, že se nedá viděti. Jednou večer slyšel vysloužilec hlasitý nářek ze sousedního pokoje, podíval se a spatřil starce, který hořekoval, že přišel o všecko své jmění, že dcery jeho musí s ním strádati, že nemůže zaplatiti ani hostinskému, že bude uvržen do vězení. Vysloužilec ho potěšil, že má peněz dosti, hned také hostinskému zaplatil a nešťastníka podaroval ještě měšcem peněz. Tu tedy nepřišel člověk o své jmění hrou v karty jako v Nj.[3] Muž tento nemohl mu jinak osvědčiti svou vděčnost než tím, že mu nabídl jednu ze svých divukrásných dcer za ženu. Vyhověla pak teprve nejmladší přání otcovu, neboť byla přesvědčena o dobrotě ženichově. Ženich rozlomil svůj prsten, dal jí polovici se svým jménem a sobě nechal druhou polovici s jejím jménem. Rozloučil se pak, že musí ještě tři leta putovati; nevrátí-li se do té doby, bude volná. Sestry pronásledovaly nevěstu po celá tři leta krutým výsměchem. V poslední den vymíněné lhůty sedmileté šel na místo, kde s čertem byl smlouvu uzavřel. Čert sám musel vysloužilce ostříhati, umýti a očesati. Koupil si pak v městě nádherný kabátec a jel ve čtverospřežném kočáře do domu nevěstina. Nikdo ho nepoznal. Když se pak zeptal otce, nechce-li mu dáti jednu ze svých dcer, vyskočily obě nejstarší, aby se ustrojily. Ale o samotě poznali se cizinec a nejmladší dcera podle polovice prstenu. Sestry vzaly si samovolně život, a tak dostal čert dvě duše místo jedné.

Příbuzná jest verse ze západní části vévodství Sasko-Altenburského[12])

[11]) Grimm, KHM. č. 101, »Der Bärenhäuter«.

[12]) Kurt Gress, Holzlandsagen. Sagen, Märchen und Geschichten aus den Vorbergen des Thüringer Waldes. 2. Str. 32 sl. »Bastian, der Bärenhäuter«.

(Nsa). Rekem jejím jest dobrodruh, který se potloukal po celém světě, dostal se až do Číny a tam konečně se uchytil ve službách bohatého mandarina. Provázel pána svého na velké cestě. Průvod byl napaden lvy a rozprášen, a tak ocitl se nebohý Bastian v hrozné poušti. Ožila v něm touha po domově, který tak svévolně byl opustil. Tu zjevil se mu satanáš a sliboval mu, že ho přenese do vlasti a dá mu zlata, co bude chtíti, zapíše-li mu duši svou. Toho se ale přece zalekl Bastian, a tak čert snížil své požadavky na ony podmínky, které zde nás právě zajímají: po tři leta nemá se ani česati ani umývati, neměniti šatů, nemodliti se a nechoditi do kostela. Tyto podmínky přijal Bastian, neboť zdály se mu lehkými. Čert mu dal kůži medvědí, mnoho peněz a donesl ho do jeho domova, až před bránu rodného jeho města, Eisenbergu. U chudého strýce najal si »hezké, příjemné« obydlí ve svinském chlévě a žil tam půl třetího roku přesně podle smlouvy s čertem uzavřené. Nebyl tak štědrý, jako jeho soudruhové, než zabýval se pouze tím, že dělal dětem strýcovým pestré lampionky, jak je viděl v Číně. Od té doby ujal se v Eisenbergu zvyk, že děti obcházejí v době adventní každého večera s lampiony. Zbývalo Bastianovi už jen půl roku. Čert poznal, že nedobude Bastianovy duše a daroval mu zbývající dobu. Řekli mu, aby se jistému doktoru nabídl za právního přítele a za odměnu aby si vyžádal jednu z jeho dcer. Doktor přijal nabídku tím radostněji, když u ženicha viděl množství peněz. Čert sám umyl, očistil a vyšňořil Bastiana, když nejmladší dcera byla přivolila. Konec jest obvyklý.

V pohádce Oldenburské [13]) (No) slíbil starý, šedivý muž, čert, chuďasovi, který snášel velkou bídu, že mu pomůže, ale vyminil si, aby se od té doby jmenoval Rott-sin-Vetter a žil jako dobytek; nesmí se umývati ani česati, a jísti rukama, a sice po tři leta; za to bude míti peněz, co jen bude chtíti. Dal si našíti v městě pytlů ohromných a ty všecky naplnily se na jeho přání zlaťáky. Na byt vzal si ho jen hostinský, chtivý po penězích. K tomu hostinskému přišel jednou hrabě, který byl ve velkých nesnázích peněžních. Vypomohl mu Rott-sin-Vetter a byl za to pozván k tabuli hraběcí. Po obědě, při kterém si počínal tak, jak si to čert vyminil, ptal se dcer hraběcích, zdali by ho která chtěla za muže. Jen nejmladší přislíbila a tak si vyměnili prsteny. Když minula tříletá lhůta, vypověděl Rott-sin-Vetter čertovi smlouvu. Čert se velmi zlobil a žádal za každý rok po duši; dostal holiče a obě starší dívky.

Ve versi švýcarské [14]) (Nš.[1]) uzavřel tuto smlouvu na sedm let čert

---

[13]) L. Strackerjan. Aberglaube und Sagen aus dem Herzogthum Oldenburg. II. str. 323 sl.

[14]) Otto Sutermeister str. 83 sl. č. 27, Alois Lütolf, Sagen, Bräuche und Legenden aus den fünf Orten: Lucern, Uri, Schwyz, Unterwalden und Zug. str. 195 č. 127.

s tovaryšem, který neměl čím zaplatiti útratu v hospodě. Zůstal pak v hospodě celou tu dobu. Místo hraběte jest tu v nesnázích peněžitých kupec, který se přepočetl ve svých obchodech. Kupec má taktéž tři dcery. Konec jest obvyklý, pouze motiv s holičem odpadl.

Podobně vypravuje se ještě v Aargau [15] (Nš.[2]). Méně dobře jest odůvodněno, jak se vydal rek před královský zámek a proč ho chtěla nejmladší princezka, neboť neměl ni nejmenších zásluh o jejího otce, aniž si ho král přál právě za zetě.

b) V jiných německých versích byl chuďas najat přímo do služeb čertových, aby v pekle udržoval oheň pod kotly. Tak byl ve versi z Hessenska [16] (Nrgh.) najat vysloužilý voják, který byl trápen hladem a neměl peněz, a sice také na sedm let za týchž podmínek, jako v předešlých versích. Ač mu pak mimo jiné čert přísně zapověděl nahlížeti do kotlů, neodolal voják své zvědavosti a nahlédl do nich. Když v nich našel své vojenské představené, začal tím horlivěji přikládati, a tak mu čert přestupek ten prominul. Po sedmi letech propustil ho čert domů, řekl mu, aby si ranec naplnil smetím, aby chodil dále neostříhán a neumyt, každému pak říkal, že jest umouněným bratrem čertovým a svým králem. Když přišel na cestě do hostince, nechtěl ho hostinský přijmouti, zvláště když slyšel, odkud přišel, ale zlatem jeho se přece dal získati. V noci pak ukradl hostu svému ranec zlata. Když to ráno viděl voják, vrátil se do pekla a žaloval čertovi svou nehodu. Čert ho nyní umyl, ostříhal, učesal atd., dal mu opět ranec smetí a řekl mu, aby pohrozil hostinskému, že proň přijde, nevrátí-li mu zlato. Potom zahrál před starým králem muziku, kteréž se v pekle naučil, a tak potěšil krále, že mu slíbil nejstarší svou dceru. Ta odepřela, že se raději utopí, než aby si vzala takového sprosťáka, a tak dostal sluha čertův nejmladší princezku a zdědil po smrti králově celou říši. Jest to verse porušená, zvláště v druhé části.

Podobná jest verse holštýnská [17] (Nmh.). Místo vysloužilého vojáka zaujímá obyčejný sluha. Shledal podobně jako v Ngrh. v kotle někdejšího svého pána, zaklopil honem kotel a horlivě rozdělal oheň. Po vykonané službě sedmileté dal mu čert ranec plný zlaťáků a koně. Přijel na pěkný selský statek, kde byly tři hezké dcerky. Nejmladší ho vybídla, aby zase přijel, až se umyje. Přišel čert, umyl ho, řekl mu, aby si koupil šaty a zajel do statku. Obě starší dcery se oběsily a přišly do černých hrnců.

Zde připomeneme ještě versi dolnolužickou [18] (Dl.). Muž vyhnal nezdárného svého syna a řekl mu, aby šel k čertu. Honza přišel do

[15]) Sutermeister op. c. str. 210.
[16]) Grimm, KHM. č. 100.
[17]) Karl Müllenhof, str. 577 č. 592.
[18]) Edm. Veckenstedt, Wendische Sagen, Märchen und abergläubische Ge-

lesa, potkal člověka v mysliveckém kabátě i řekl mu, že ho otec poslal k čertu. »Ten jsem sám,« odpověděl myslivec, slíbil mu, že ho udělá šťastným, chce-li jemu sloužiti tři leta, že se ale po tato tři leta nesmí umývati, nesmí si střihati ani vlasy ani vousy ani nehty. Čert dal pak Honzovi peníze a poslal ho na cesty. Sledů německé tradice o »Bärenhäuter« tu není. Na cestách svých dostal se Honza jednou do hostince, hostinský nechtěl mu dávati nocleh, na konec se dal uprositi a dovolil mu, že si směl lehnouti za pec. Přišla pak společnost několika pánů hrát v karty. Jeden z nich za hodinu prohrál všecky své peníze a odešel mumlaje: »Vzal si to čert, ať vezme i ostatní.« Honza vyplížil se za ním a půjčil mu peníze. Pán se vrátil a vyhrál nejen své peníze, než obehrál i ostatní. Sluha čertův nesúčastnil se hry jako v Nj.[3] Honza žádá nyní odměnou hned nejmladší dceru tohoto pána. Pán přivedl ho ihned do krásného zámku. Když ho pak spatřily domácí dcery, chtěly utéci. Nejmladší dcera přivolila na domluvy otcovy a Honza ustanovil, že za tři neděle bude svatba. Do té doby totiž měla ještě trvati služba jeho u čerta. Den před dovršením doby této přišel k němu čert, přinesl mu nesmírně mnoho peněz, kočár s dvěma krásnými koňmi a lahvičku zázračného balšámu, i řekl mu, že ho navštíví v den jeho svatební, pak ale více nepřijde. Druhý den šel Honza k velkému jezeru, aby se vykoupal. Na cestě potkal chudého pastýře a prosil ho, aby mu ustřihal vousy a nehty. Pastýř ale utekl, co jen mohl. Provedl práci tu pak kovář, uštípl velkými kleštěmi dlouhé pazoury, ostříhal velkými ovčími nůžkami vlasy a vousy. Pastýř si potom nezoufal, jako chudý holič v Nj.[3], Nzp., No. Honza pomazal se zázračným balšámem i celý omládl. Ostatek jest obvyklý. V noci svatební zaklepal čert na okno a řekl: »Honzo! máš svou? Já mám dvě!«

Podobná jest pohádka česká [19]) (Čn.). Sluha Petr nemohl se udržeti v žádné službě, všude ho poslali k čertu, a tak v té zlosti řekl si, že by šel rovnou cestou do pekla, kdyby jen věděl kudy tam. Potkal čerta a vstoupil do jeho služby na sedm let. Čert mu dal kožené šaty a zavedl ho do síně, kde stály tři kotly; pod ty měl přikládati, aby oheň nevyhasl, do nich však nesměl se dívati. Petr přesně plnil rozkazy čertovy, nenahlížel do kotlů, sloužil tedy mnohem lépe než ve versích německých. Čert odměnil jeho službu měšcem, který vždycky vysype tolik dukátů, kolik pán jeho bude chtíti. Řekl mu také čert, že se ho lidé budou báti, neboť se sedm let nemyl, sedm let ani vlasů ani nehtů nestřihal, slíbil mu, že mu pomůže, až bude chtíti, a lidem ať jen řekne, že je čertův švagr. Před odchodem teprve a se svolením čertovým nahlédl

bräuche, str. 65 sl. č. 8. Stručný výtah v knize Ad. Černého: Mythiske bytosće łužiskich Serbow, str. 348.

[19]) Boženy Němcové Sebrané spisy, Sv. V. Národní báchorky a pověsti I. str. 236 sl »Čertův švagr«.

do kotlů a spatřil v prvním svou macechu, v druhém pana vrchního a v třetím pana desátníka. Čert ho pak donesl na svět do lesíka, kde se před sedmi lety setkali. Když přišel Petr do vesnice, utíkali lidé před ním křičíce: »Spaste duši, to je čert.« V hostinci obsluhoval ho pasák, ubohý sirotek, a čert ho za to obdaroval dukáty. V noci přišel k Petrovi čert a vzbudil ho, že hospodský chce pasáka zabiti pro peníze, které mu dal. Srv. Ngrh. Petr vyskočil a vletěl do srubu právě, když hospodský chtěl do hocha nůž vraziti. Pohrozil mu, že ho odnese do pekla, nebude-li od té chvíle sirotka chovati jako vlastního syna. O Petrovi dověděl se brzy kníže, že rozdává dukáty, přijel do hospody k němu, prosil ho o nějaké peníze a pozval ho do svého zámku. O knížeti, vlastně obou jeho dcerách šla nejhorší pověst, ale o dceři jeho po druhé ženě největší chvála. Petr slíbil, že dá knížeti peněz, co bude chtíti, svolí-li, aby si jednu z jeho dcer vybral. Jak obyčejně, obětovala se nejmladší dcera, aby otce svého zachránila. Petr umluvil s knížetem, že bude za osm dní svatba, pospíchal pak ze zámku do lesíka a zavolal čerta, aby ho udělal takovým, jakým byl dříve. Čert odnesl švagra daleko až k malé studánce. Petr do ní skočil, a když se umyl, byl krásný jako panna. Čert odletěl s ním do velkého města. Petr nakoupil si krásného šatstva, kočárů a koní, i vrátil se k nevěstě jako nějaký princ. O nějaké nové volbě nevěsty se nevypravuje, než Petr hned přímo přiběhl ke své nevěstě. Obě starší sestry nevěstiny nesáhly si na život samy, než čert sám pro ně přišel a zmizel s nimi.

Ve versi dánské[20]) (D[1]) byla látka tato spojena s jinou, o třech studentech, kteří se učili v »černé škole«, vlastně u čerta, dostali pak peníze od něho s podmínkou, že po tři leta nebudou nic jiného mluviti než 1. »My tři«, 2. »za peníze«, 3. »to je dobře«.[21]) Když studenti šťastně vyvázli z tenat čertových a chtěli se vrátiti domů, neměli peněz. Proto nejchytřejší z nich obrátil se opětně na čerta se žádostí o peníze. Čert dal mu ještě měšec nevyprázdňující se za obvyklých podmínek: po sedm let nesmí oblékati čisté košile, nesmí se umývati, ani česati, ani holiti, nesmí si střihati ani vlasy, ani vousy, ani nehty. Dostal měšec, vyplatil soudruhům potřebné peníze a rozloučil se s nimi. Najal si byt u známého hostinského a žil zcela odloučeně, nestýkal se s lidmi, zaměstnával se jen studiem, a každý týden rozděloval velkou summu peněz mezi chudé. Z okna svého bytu viděl často projížděti dámu s třemi krásnými dcerami; do nejmladší se obzvláště zadíval. Otec těchto dívek, statkář z okolí, prohrál všecken svůj majetek, a když slyšel o podivném hostu u hostinského v městě, který přemnoho peněz rozdaroval, zajel si k němu a požádal ho o půjčku. Student přislíbil,

[20]) Dänische Volksmärchen . . . erzählt von Svend Grundtvig. Übersetzt von Adolf Strodtmann. Zweite Sammlung, str. 280 sl.

[21]) Polívka, My trzej bracia. Lud, II. str. 9 sl.

ale žádal o ruku jedné z jeho dcer. Chtěl, aby nastávající nevěsta viděla jeho podobu, dal se proto malovati a statkář vzal jeho obraz ssebou. Svolila pouze nejmladší. Doma dal si udělati dvanácte velkých železem pobitých beden a všecky nasypal zlatem. V těchto přípravách minula ujednaná doba sedmiletá a ihned dal se student ostříhati, vykoupal se, oblekl se do nových šatů a zajel v krásném, čtverospřežním voze na dvůr svého nastávajícího tchána Nikdo ho tam nepoznal. Oženil se se svou nevěstou, obě starší sestry vzaly si život, a tak dostal čert místo jedné duše dvě.

Jiná dánská verse není tak složitá, nesmísila se s různými látkami, než jest pouze jako zvláště Ngrh. spojena s látkou o služebníku čertově, najatém, aby udržoval oheň pod kotly.

V této dánské versi z Jydlandu[22]) (Dj.[1]) jest rekem velice starý voják, který žádal o propuštění ze služby, v níž sloužil devadesát devět let, třináct měsíců a tři dni. Na cestě potkal starého člověka a byl najat do služby jeho na jeden rok. Má udržovati oheň pod třemi kotly ale nesmí do nich nahlížeti. Voják rád lehkou tu službu přijal, když mu byl slíben odměnou měšec peněz. Nemohl odolati, nahlédl do kotlů a spatřil v jednom šikovatele svého, v druhém poručíka. Když minul rok, vrátil se jeho pán, hodil ho do třetího kotlu, uvařil ho skrz na skrz, uřízl staré maso, nasadil nové maso, vdechl mu život a starý voják oživl jako hezký mladík. Tento motiv byl asi původně na konci povídky, jak shledáváme v některých východnějších versích Lk., Ra, ve kterých byl rek podobným způsobem omlazen. Nyní najal člověk tento vojáka na další tři leta za odměnu tří měšců peněz, a sice neměl nic jiného dělati, než cestovati po světě, učinil tytéž podmínky, které jsou právě charakteristickým znakem této látky, mimo to vymínil si, aby všude se představoval jako čertův dvorní myslivec, dal mu pak ještě na cestu měšec peněz a karty, kterými vždy vyhraje. Jak viděti nesplynula tu látka naše úplně s látkou o služebníku čertově, sluha nebyl tak znetvořen dlouhou službou v pekle. Vypravuje se dále, že, když se blížil třetí rok služby, přijel večer do města a hledal nocleh. Služka hostinského postrašena jeho šeredným vzezřením a uslyševši, že jest dvorním myslivcem čertovým, nepustila ho. Nedal se ale odehnati, hostinský ho konečně přijal a vykázal mu právě pokoj, ve kterém býval pravidelně král. Služku, která ho obsloužila první, štědře obdaroval. Když pak přišla služka, která ho dříve hrubě odbyla, odvděčil se stejným způsobem, jak se k němu byla chovala. Nevypravuje se pak, že by se byla tak zachovala jako služka v Nj[3]. Druhý večer přijel král, chtěl poznati tohoto zvláštního člověka, dal se pak s ním do hry v karty i prohrál všecko všecinko. Dvorní myslivec čertův pak řekl

[22]) Jyske Folkeminder især fra Hammerum Herred samlede af Evald Tang Kristensen. Femte Samling, str. 214 sl. č. 28.

králi, že ho nechá po celý jeho život v jeho království, vezme-li si ho jedna z jeho dcer. Nejmladší svolila, že si vezme toho šeredu, jen aby otec její nemusil z království odejíti jako žebrák. Stejně jako v Ngrp. rozlomil prsten, dal nevěstě polovici a sobě podržel druhou; podle toho se poznají, až se vrátí za čtrnáct dní k svatbě. Odcestoval k čertovi, neboť minula tři leta jeho služby, čert ho pak ostřihal, ošatil a obdaroval stejně jako v Ngrp., Nsa., Ngrh. Zvláštní jest motiv, že čert mu dal ještě šest vajec, a když je rozbil, stál před ním krásný kočár se šesti bělouši. Zakončení jest obvyklé: čert dostal dvě duše starších princezen, sluha jeho jednu.

Sledy této látky naskytují se v jiné ještě dánské pohádce z Jydlandu[23]) (Dj[2]). Rekem jejím jest rovněž starý vysloužilec; bylť podobně jako v Dj[1] sloužil devadesát sedm let, tři měsíce a tři dni. Při svém odchodu ze služby královské vzal si celý mundur, a sice: 1. dřeváky, jimiž udělá deset mil každým krokem, 2. staré plátěné kalhoty; kdo je má na sobě, má vždy dost peněz, 2. plátěný kabátec, do jehož kapsy dostane všecko, co jen bude chtíti, 4. čepici vojenskou: když jí třikráte otočí, změní se v dvacetiletého mladíka a 5. starou zrezavělou pušku: nač jí jenom pán ukáže, všecko padne. Král dá mu ještě na rozloučenou kousek chleba a lok kořalky, a sice přinese mu to nejmladší princezka. Tu se voják s princezkou zasnoubil a vyměnil prsteny. Princezka byla spokojena, může-li jen dostati toho starého vysloužilce. Verse jest tu patrně velmi silně porušena. Na cestě své zastaví se vysloužilec v hospodě, nepohodne se s hostinským a chytne ho do své kapsy; potom ho pustí a do vůle se u něho nají a napije. Dále sejde se s mlynářem, který se byl zapsal čertu, osvobodí mlynáře z moci čertovy, chytne čerta do své kapsy a dá pak čerta v kovárně tak dlouho bíti, až čert mu slíbí, že si už žádného člověka více nevezme, mimo krejčí. Čert ho ovšem musí také odměniti za to, že ho pustí, měšcem peněz. Vrátil se konečně do města, ve kterém žil tolik let jako voják, i zašel k témuž hostinskému, kterého byl chytil do kapsy. Vysloužilec si pozval také krále do hostince — král vyhověl jeho žádosti, neboť bál se ho, že by ho také mohl chytnouti do měšce — a ptal se ho také, může-li dostati jednu z jeho dcer. Král neodpíral, jednak ze strachu před jeho kapsou, jednak v naději, že dcery nebudou chtíti. Obě starší rozhodně odmítly, ale nejmladší vrhla te mu na krk, když se ptal, chce-li ho. Tu otočil čepici třikráte a byl z něho krásný dvacetiletý princ. Rek ale nezavázal se nijak, že se nebude umývati atd. Obě starší princezky se nyní ze zlosti utopily a čert — týž, kterého byl chytil do kapsy, ohlásil se mu, že chytil dvě duše, kdežto voják pouze jednu.

Pohádka naše známa jest ještě dosti na jihu v italské literatuře tradicionalní. Zapsána byla verse její dosti jednoduchá ve vlašské části

[23]) ib. str. 221 sl. č. 29.

Tirolska[24]) (Itt.): Pán uzavřel s chuďasem povědomou smlouvu na tři leta a tři dni. Chuďas nyní užíval života vesele, rozhazoval zlaťáky a tolary, jakoby to byl písek. Měl dost peněz a proto také hojně přátel, a všude byl rád viděn. Neštítili se ho tedy jako ve versích severních. Když minula dvě leta, umínil si, že si vyhledá ženu. Začal navštěvovati tři hezké ale chudé sestry a zanášeti jim drahocenné dary. O nějakém sňatku s ním nechtěly obě starší sestry ani slyšeti, pouze nejmladší jeho nabídku přijala, ne však z dobroty srdce svého, než zaslepena jeho bohatstvím. Když minula ujednaná lhůta, umyl se mýdlem a dal se oholiti. Vydal se pak k sestrám, ale nebyl poznán. Konec obyčejný. Čert dostal místo jedné duše dvě. Nové jest, že chuďas přinesl nevěstě jednou skříňku klenotů a zapověděl jí otevříti ji; když byl potom umyt a oholen, touto skříňkou dal se poznati.

V jiné italské versi[25]) (Itk.) uzavřel čert tutéž smlouvu na dvě leta s jinochem, který promarnil celé své jmění. Stejně jako v severních versích nechtějí se přátelé jeho více k němu znáti, a jinoch najal si obydlí v jednom domě v lese; penězi přemohl nejenom první postrach hostinského, než zjednal si také sluhu a ještě stavitele lodí. Ten vystaví mu tak krásnou loď, že vzbudí zvědavost královu, že přijde na konec k němu král, aby viděl, kdo dá stavěti tak nádhernou loď. Při té příležitosti slíbil jinoch králi velkou sumu peněz, dostane-li jeho dceru za ženu. Princezkám ukázána podobizna ženichova. Obě starší odmítnou ho, že nechtějí takového netvora, jen nejmladší svolí. Mezi tím doběhne smlouva s čertem uzavřená. V předvečer šel na loď, z rána, když skončila lhůta, převlekl se; pozval pak krále na loď, dal se mu poznati a vydal se s ním do paláce: tu mu byla odevzdána nejmladší princezka. Obě starší sestry usmrtily se, když spatřily místo šeredného ženicha krásného jinocha.

Taktéž v sicilské versi[26]) (Its.) uzavřel čert tuto smlouvu a sice, na tři leta, tři měsíce a tři dni s člověkem, který celé své jmění promarnil. Don Giovanni smí podržeti měšec nevyprazdňující se, když dodrží přesně smlouvu. Čert si pak vezme, jak napřed řekne, místo jeho duše dvě. Jinak našel si obydlí než ve známých nám versích. Sedl si jednou na schodiště paláce a začal hledati hmyz na svém těle. Služka vybídla pána, aby toho člověka odehnal, neboť by jinak naplnil dům hmyzem svým. Člověk ten opřel se, když ho pán nazval žebrákem, neboť mohl by si koupiti celý jeho palác. Pán přijal nabídku, neboť celou věc považoval za žert i uzavřel s ním hned u notáře kupní smlouvu. Za osm dní měl »žebrák« peníze pohromadě; najal si v hostinci dva pokoje,

[24]) Chr. Schneller, Märchen und Sagen aus Wälschtirol, str. 90 sl. č. 33.

[25]) Hermann Knust, Italienische Märchen. Jahrbuch für romanische und englische Litteratur VII. str. 392 sl. č. 8.

[26]) L. Gonzenbach, II. str. 89 sl. č. 72.

a ty naplnil za osm dní celé zlatem. Žil tedy Don Giovanni v paláci. To jest nový a samostatný rys. Jednou byl král v nesnázích a musil si od něho vypůjčiti velkou summu peněz. Přesvědčil se o nesmírném jeho bohatství, když nepřijal zpět půjčenou summu, a rozhodl se, že mu nabídne nejstarší svou dceru. Když Don Giovanni přijal nabídku, požádal ho o jeho podobiznu. Princezka pak spatřivši podobiznu svého ženicha, nechtěla ani slyšeti o něm, třebas otec dal královské své slovo. Také královna dělala proto králi trpké výčitky. Ale nejmladší princezka se přihlásila, jen aby se královské slovo nezrušilo. Don Giovanni ustanovil nyní, vyzván jsa od krále, den svatby, a sice vyminil si ještě dva měsíce, neboť tak dlouho ještě trvala lhůta s čertem uzavřená. Stejně jako v předešlé versi přijel pak na lodi do residence královy. V moři se pak utopily starší princezka i královna-matka, které se dříve stále vysmívaly mladší princezce, jakého to špinavého muže dostane.

Pohádka vypravuje se konečně také, ač řídčeji, u východních slovanských sousedů Němců. Velice blízká obvyklému textu jest verse zapsaná v Kielecké gub. král. Polského[27]) (Pk.). Vysloužilý voják neví, kam by šel, neboť nemá nikoho na světě, i řekne k sobě, že by šel třebas k čertovi sloužit. V tom zjevil se mu jakýsi pán, odvezl si ho do pekla a dal si od něho krví podepsati známou smlouvu. Vyšel pak z lesa, přišel do hospody, která byla na silnici, najal si tam byt a smluvil se s hostinským, že bude platiti za všecky hosty za pouhé poděkování slovy: »Pán Bůh zaplať.« Byl tam sedm let a vydržel v čertově službě, nemyl se, nečesal se, ani nehtů si nestřihal. Král rozesílal po světě posly a sliboval dceru svou tomu, kdo by mu dal tři centy zlata. Vysloužilec peníze dal, napřed poslal podobiznu svou králi i královně. Nejmladší svolila, neboť lehčeji zhyne sama, než aby král zahynul s vojskem a celým královstvím v hrozící vojně. Vysloužilec pak odešel k pánovi, kterému tak věrně sloužil, dostal zpět zápis svůj a mimo to čerti se sletěli, očistili ho ode vší špíny, tak že omládl a vypadal jako osmnáctiletý. Zakončení jest obvyklé.

Více se odchyluje a pokažena jest polská verse z horního Slezska (Psl.).[28]) Rekem jejím jest vášnivý karbaník a opilec, pacholek Mates. Čert hrál s ním jednou v karty a sice o duše. Mates vyhrával. Čert přivezl ho potom neumytého ve skvostném kočáře na dvůr. Obě starší dcery zvolily spíše dobrovolnou smrt, ale nejmladší si ho vzala. Na konec dostal čert přece Matesa, svedl ho ke karbanu a k pití, až sklesl mrtev.

Verse ruská[29]) (Ra.) z kraje neudaného jest celkem podobná, jen bájeslovný ráz její jest sesílen. Smlouvu uzavřel čert s vysloužilcem

[27]) Oskar Kolberg, Lud XIX. Kieleckie II. str. 221 sl. č. 6.
[28]) Mitteilungen der schlesischen Gesellschaft für Volkskunde 1899, VI, str. 46.
[29]) A. H. Аѳанасьевъ Сказки.[3] II. str. 180 sl. č. 157.

na patnáct let. O zápise nic se nevypravuje. Ve variantu z místa rovněž neznámého, řekl čert hned napřed podobně jako ve versi sicilské, že s ním pojede, až doslouží, ke králi, ten že má tři dcery, dvě dostane sám, třetí vysloužilec. Shoda tato jest ovšem čistě nahodilá, dodatek to nepochybně pozdější a ne hrubě šťastný. Když smlouva byla uzavřena, řekl vysloužilec čertu aby ho ihned přenesl do residence a přinesl hromadu peněz. V městě najal si byt, a začal chudým rozdávati peníze, aby se zaň pomodlili. Sláva jeho rozšířila se po celé říši. Když nastával patnáctý rok jeho služby, začalo se cáři nedostávati peněz. Cář dal tedy zavolati vojáka a slíbil mu hodnost generálskou, půjčí-li mu peníze. Ale voják žádal o jednu z jeho dcer. Svolil cář, neboť potřeboval nutně peněz, vyzval ho jenom, aby mu poslal svou podobiznu pro dcery jeho. Nejstarší princezna, když viděla na obraze učiněné strašidlo, řekla, že si raději vezme čerta. A čert stál za ní s perem a papírem a zapsal její duši. Podobně vyslovila se druhá princezka a čert si také její duši zapsal. Svolila nejmladší, podrobila se osudu. Cář poslal nyní vojákovi zprávu, aby se připravil k svatbě, a vypravil k němu 12 povozů pro zlato. Zavolal voják čerta, aby ihned nasypal zlata na 12 povozů. Zaběhl čert do jezera a dali se nečistí do práce, tahali až po dvou pytlech, až vozy nasypali. Nemá tu tedy voják zvláštní měšec, než čert jest mu stále k službám. Mezi tím, co dovršily se přípravy k svatbě, prošla lhůta ujednaná. Voják zavolal nyní čerta, že se služba jeho skončila, ať ho udělá mladým. Čert rozsekal vojáka na drobné kousky, hodil ho do kotla, vařil, potom všecky části vyňal, sestavil všecky dohromady jak se patřilo, postříkl mrtvou a živou vodou, a voják vstal takovým junákem, jak nelze v povídce vypověděti ani perem vypisovati. O samovraždě starších princezen nevypravuje se nic, neboť si je již před svatbou byl zapsal, jelikož si chtěly raději vzíti čerta. Vypravuje se ještě ke konci, že se čertík u svého »dědušky« ospravedlnil, že si dal vojáka vyklouznouti a tolik peněz utratil. Čertík ubránil se, neboť získal místo jedné duše dvě.

Lotyšská verse z Kuronska[30]) (Lk.) přimyká se blíže k německým versím Ngrh., Nmh. a dánské Dj.[1]: jest v ní totiž chudý švec, který snášel nouzi více pro svou lenost, najat od čerta, aby stále udržoval oheň pod velkým kotlem, a sice zjednal ho na sedm let. Neodolal rovněž pokušení, než když spatřil v kotle svého pána, který mu práci odepřel, honem kotel zaklopil. Byl by ho nyní pán za to smrtí ztrestal, ale na štěstí právě prošla sedmiletá jeho služba, dal mu pak měšec kouzelný místo pytle peněz, neboť nechtěl mu ho donésti na místo, kde ho najal. Když vyšel švec na svět, všickni před ním začali utíkati: vždyť vypadal tako sám čert, po sedm let se nemyl, nejedl, nestříhal vlasů, a celý obrostl

[30]) Ѳ. Я. Трейландъ str. 177 sl. č. 110.

takovou strašnou kůží, jakou nemá nikdo. Přišel do města, vypravoval lidem své osudy a ukazoval svůj měšec. Slyšel o tom cář toho města, který byl velmi chudý, a jelikož chtěl míti tento kouzelný měšec, ustanovil se, že čertova sluhu udělá svým zetěm. Svolila jak všude nejmladší dcera. Cář dal nyní zavolati holiče, aby ženicha ostříhal, kováře, aby nehty ostříhal, ale marně se o to pokoušeli. Vzala si tedy ševce princezka, tak jak byl, ale nespala s ním. Jednou v noci ozval se u okna jakýsi hlas. Byl to orel, který ho měl k pánu odnésti. Donesl ho na místo, kde ho čert najal na sedm let. Čekali tam čert a ještě dva pánové. Ti pak s ním naložili podobně jako v ruské pohádce: rozsekali ho, sedrali s něho kůži a pak složili opět obě polovice. Srostly ihned a ze ševce byl nyní zdravý, krásný člověk. Orel pak odnesl ho zpět k oknu jeho komnaty. Když ráno přišli budit cáře, našli mladého krásného muže. Nepoznali ho. Ale on dokázal, že jest cářem, svou starou kůží. Obě starší princezky se oběsily, když spatřily krasavce cáře.

Tuto pověst čteme již v starší literatuře, zpracoval ji jmenovitě Grimmelshausen a dal ji vytisknouti r. 1670 »Der erste Bärenhäuter« atd.[31]) Děj položil do konce XIV. st., rekem jeho byl jakýsi voják německý, který utekl z bitvy, ve kteréž uherský král Sigismund od sultána byl poražen. Starobylé vyobrazení tohoto vojáka chovalo se prý na jistém zámku. Vojákovi zjevil se zlý duch a slíbil, že mu dá dost peněz a udělá ho pánem, vstoupí-li do jeho služeb. Voják si vymínil předem, že služba ta nesmí ohrožovati jeho duši, a čert chtěl napřed zkusiti jeho odvahu. V tom přiběhl ohromný medvěd a voják ho jednou ranou skolil. Stejně Ngrp. Vymínil si pak čert, aby mu sloužil sedm let a po tu dobu aby stál každou noc o půlnoci hodinu na stráži, aby se nemyl, nečesal, nesmrkal, nemodlil a j. Oblekl ho kůží medvědí a odnesl ho vzduchem do svého zámku. Tu tedy rek skutečně sloužil v obydlí zlého ducha, stával na stráži. V lidovém podání, kteréž Grimmelshausen zpracoval, byly patrně již motivy, které se v některých dnešních versích podrobněji propracovaly a rozšířily. Když rek málem již svých sedm let byl vydržel, přišel čert, naplnil kapsy jeho zlatem i poručil mu, aby dle své chuti vesele žil a peněz nešetřil; ze všech závazků ho ovšem ještě nepropustil. Obšírně vypisuje se, jak znetvořen vypadal voják, když se kolik let držel dle předpisu, ale služba jeho se nelíčí. Když byl na polo propuštěn od čerta, ubytoval se u hostinského ve zvláštním pokoji. Zlý duch věděl, že přijede do toho hostince jakýsi šlechtic, přišel proto v noci do toho pokoje a pomaloval jeho stěny obrazy všech znamenitějších osobností od stvoření světa. Voják pak řekl, že sám je maloval a vzbudil tím velký údiv hostinského. Dověděl se o tom onen šlechtic,

[31]) Simplicianische Schriften. Von Hans Jacob Christoph von Grimmelshausen. Herausgegeben von Julius Tittmann, I., 245 sl.

podivil se velice malířskému umění vojákovu, a když ten se představil jako »Oberst Bärnhäuter«, nabídl mu jednu ze svých dcer, ale vymínil si, že musí poznati, která jest nejstarší, která prostřední a která nejmladší — byly si tak podobné, že jich ani matka nerozeznávala — a nepozná-li, propadne jemu se vším svým jměním. Tu tedy nalézáme motiv zcela nový, který jest úplně cizí dnešním versím. V jiných ovšem látkách motiv tento zhusta se naskytuje a možná, že byl i v oné lidové versi naší pohádky, kterou Grimmelshausen znal a zpracoval. Pomocí zlého ducha rek náš úlohu tu šťastně rozřešil a zasnoubil se s nejmladší dívkou. Dal jí část svého prstenu i odešel slíbiv, že se brzy vrátí. Čert sám vojáka v Rýnu vykoupal, umyl, očesal podle nejnovější mody; pod. v Ngrp., Nsa, Ngrh., Nmh., Pk., srv. též Ra. a Lk. — Ostatek vypravuje se jako v lidových tradicích dnešních: čert dostal dvě dcery, sluha jeho jednu.

Vlastní obsah této pohádky jest zcela prostý. Člověk, obyčejně voják, uzavírá s čertem smlouvu, že po jistou řadu let, obyčejně sedm, nebude se mýti ani stříhati atd., a vymiňuje si za to odměnou velké bohatství. Když lhůta ta docházela, zasnoubil se s nejmladší dcerou šlechtickou a j., napřed si zavázav jejího otce. Obě starší dcery jeho se pak usmrtily, a tak dostal čert dvě duše. Jednotlivosti jsou ve versích různé. Člověk v některých ztrácí službu u čerta, tak již u Grimmelsh., kde stojí na stráži. V moderních versích jest služba tato namnoze pozměněna pod vlivem pověstí o službě v pekle, podpaluje kotel, tak v Ngrh., Nmh., Čn., Dj.[1], Lk. Aneb putuje člověk celou tu dobu po světě, tak v Nj.[1], Nzp., Ngrp., Dl., Dj.[1], Itk., aneb sedí po tuto dobu na jednom místě, v jednom hostinci, tak v Nj.[3], Nsa., No., Nš.[1], D.[1], Itk., Pk., Ra.

Člověk jest tak znetvořen, nejenom, že se nemyje, neostříhá, než jest od čerta také oděn do zvláštní kůže, tak u Grimmelsh., Nj.[3], Ngrp., Nsa., Čn.

V některých versích očistí, ostříhá člověka sám čert, tak u Grimmelsh., Ngrp., Nsa., Nmh., Čn., Pk. a koná to zvláště složitým způsobem, uvaří ho v kotle atd. a znova oživí, tak v Dj.[1], Lk., Ra.

V jiných dá se člověk očistiti a ostříhati od lidí, tak v Nj.[3], Nzp., Nj.[4], No., Dl., D.[1], Itt., uvede pak neochotné lidi do záhuby a do spárů čertových. V jedné slovenské pověsti a v některých polských versích, též v maloruském podání zbyl z celé látky pouze úvodní motiv, a ten splynul pak s pověstí o skřítkovi, nosícím peníze aneb o penízi se vracejícím.

Pohádka tato vyskytuje se především hojně v střední Evropě a na jihu v Italii. Na východ pronikla měrou velmi slabou. Původ její bude třeba hledati ve střední Evropě.

b) Kajícný čert.

Uherskoslovenská pohádka [1]) (Sld.) vypravuje: Drvoštěp vydal se do práce s kouskem chleba na celý den. Pověsil si torbu, ve které měl svůj chléb, na větev a dal se do práce. Mezi tím, co pracoval, až mu s čela teklo, připlížil se čert k torbě a ukradl chuďasovi jediný jeho kousek chleba. Přiletěl čert do pekla a chvástal se svým činem. Lucifer zhrozil se ukrutného zločinu toho i odsoudil ho, aby ihned šel tomu drvoštěpovi sloužit na rok. Když druhý den ráno se drvoštěp vydával za svou prací, vstoupil do jizby jeho mladý, silný parobek a žádal, aby ho přijal do svých služeb. Učinil tak drvoštěp, když pacholek ho ubezpečoval, že se bude míti při tom dobře a sám pro sebe že žádné mzdy za službu nepožaduje. Za tři lidi pacholek posekal celý les, co by drvoštěp ani za rok nebyl vykonal, a od té doby vedlo se drvoštěpovi dobře. Po té práci šel pacholek na jinou práci, aby opatřil svému hospodářovi vše potřebné na zimu. Přihlásil se u bohatého pána, že mu vymlátí všecko obilí, a nevyžádal si za mzdu nic více, než co sám na ráz odnese. Do rána všecko vymlátil pomocí soudruhů čertů, kteří se o půlnoci sletěli k němu. Mlatec začal nakládati sobě obilí na ramena, všecko si naložil, a vyskakoval, jakoby nic neměl. Naložil si ještě na záda sto vykrmených vepřů, a ještě neměl dost. Pán hněvem se třásl, ale v daném slově musel státi. Vzkřikl na čeleď, aby vypustili ještě sto vykrmených volů, ty přece snad nepobere. Ale i ty sebral mlatec, naložil si je a se smíchy odešel od rozzuřeného pána. Přinesl to všecko svému hospodáři, aby se už hladu nebál. Řekl mu, co je a proč musel jemu sloužiti, i rozloučil se s ním. V tom zaburácel kolem domu hlučný smích, vysmívali se čerti svému kamarádu, že musel rok sloužiti chudému drvoštěpovi.

To jest pohádka silně rozšířená zvláště u slovanských národů. V slovenské versi zachovala se velmi dobře, pouze ke konci byla porušena, jak ze srovnání s jinými versemi vysvitne.

Méně zachovala se pohádka na Moravě, předně ve versi valašské [2]) (Čmv.). V této vypravuje se, že zlý duch snědl jídla položená na lavici před domem, o kterých věděl, že jsou uchystána chudobnému, ale velký hlad ho k tomu přinutil. Neučinil to tedy ze zlého úmyslu. Marně hledal, aby ještě někde něco ulovil, a tak obrátil se mrzut k peklu. Tam ho nechtěli vpustiti, marně bouchal do zavřené brány, neboť vzal almužnu chudobnému určenou. Nejstarší ďábel usoudil mu, že musí za pokutu sloužiti tři roky na světě. Neurčil však, komu má sloužiti. Šel tedy čert

[1]) Pavel Dobšinský. Sošit II., str. 89 sl.
[2]) B. M. Kulda, II., str. 122 sl. č. 97.

na svět hledat služby, a dlouho hledal ji marně. Konečně ho přijal chudý hospodář, ač neměl sám co jísti, když se ho nijak nemohl zbaviti. Ráno jel nový chasník s hospodářem na pole pro obilí, naložil proti vůli hospodářově všecko obilí na vůz, a koně s tím tak šli, jako by nic netáhli. Doma vypřáhl koně a zavedl je do konírny. Pak vylezl na vůz, jal se shazovati a házel těmi snopy tak na humna, až z nich všecko zrno vypršelo. Hospodář velice se divil, jak dříve koně takový náklad zcela lehce utáhli, a nyní byly všecky snopy na čisto vymláceny. Pracoval chasník potom také na panské robotě, tak že si hospodář do roka hezky pomohl. Jedna věc mu jen ležela v hlavě, kam pacholek chodí do kostela, neboť v kostele nikdo ho neviděl, a přece v tutéž dobu odcházel. O tom chasníkovi zaslechl také pán, a uložil mu některé práce téměř nadlidské, za prvé, aby celou skálu na dvůr jeho zámku přivezl. Pacholek práci tu zcela snadně vykonal: sochorem vzdvihnul skálu, naložil ji na vůz, a vjel jako s obyčejným nákladem proti novému rozkazu pánovu, při čemž sbořil bránu. Složil pak skálu na místo, kde byly sklepy, a skála propadla se do sklepů. Potom uložil pán sedlákovi, aby do čtrnácti dnů celý les posekal, všecko dříví pěkně narovnal, práci to, kterou by sotva třicet chlapů do roka spravilo. Ráno oznámil chasník svému hospodáři, že práce jest už celá provedena. Docházel již třetí rok služby, a po celou tu dobu nebral chasník žádné mzdy, ani na šaty nic nevybíral. Tu pán uložil sedlákovi, aby ho svými koňmi dovezl do pekla; kočár dá sám. Když to sedlák řekl svému chasníkovi, vyložil mu tento, proč u něho sloužil tato tři leta, a ubezpečoval ho, že se mu nic zlého nestane, až přijedou s pánem na místo, pán sleze a on ať si sebere svoje koně, a se neohlídne; až se mu zjeví černý psík, nechť se ohlídne, aby věděl, co se s pánem jeho děje, a pak ať jede za tím psíkem, tak se brzo dostane domů. Ráno letěli koně s pánem v povětří, za nedlouho dojeli na ohromnou zelenou louku, a když se v určenou chvíli ohlédl, shledal místo zelené louky samý špatný smradlavý kouř. Vrátil se šťastně domů, ale zlého pána více nespatřil. — Tu splynula naše pohádka s látkou jinou.

V jiné versi ze západní Moravy[3]) (Čmk.) jest čert v službách Pána Boha, s vědomím a za souhlasu jeho zkouší trpělivost zámožného souseda, musí mu pak zase k předešlé mohovitosti dopomoci. Čert znenáhla zničil všecken majetek zámožného sedláka, působil, že ho sužovali také robotou, nicméně sedlák všecky rány trpělivě snášel, proti Bohu nikdy nereptal, než jako Job říkával: »Pán Bůh dal, Pán Bůh vzal, Jeho svaté jméno budiž velebeno.« Jednou šel sedlák na robotu do lesa s nádenníkem zvláště najatým, a žena dala mu ssebou několik koláčů podpopelních. Sedlák pustil se v lese do pilné práce i uložil si koláče pod hájek na zem. V poledne chtěl se s nádenníkem pustiti do koláčů,

[3]) B. M. Kulda, IV., str. 193 sl. č. 13.

ale nenašel jich více. Nezlobil se, ale řekl: »Pân Bůh mu jich požehnej, kdo je vzal.« Taktéž řekl nádenník a oba dali se do práce i pracovali až do tmy. Za několik dní přihlásil se u něho mladý chasník za pacholka a sedlák ho přijal, když mermomocí tomu chtěl. Nový chasník nařezal nejdříve sekaniny, nacpal ji do pytlů a zavezl ji do mlýna. Mlynáře se ptal: »Kdy mám přijít mlet?« »Zítra ráno,« zněla odpověď. Když ráno pak přišel a první pytel rozvázal, začal s mlynářem hubovati, že pšenici vysypal z pytle a dal tam sekaniny, a stál na tom tak urputně že mu mlynář musil dáti pšenici za sekaninu, a pacholek si ji semlel, i přivezl hospodyni šest pytlů nejkrásnější mouky. O tomto kousku zaslechl vrchní i uložil za to sedlákovi, aby za den posekal celou panskou louku, sto měr velkou, seno usušil a do panského dvora odvezl; za tuto práci, může si pak jednu fůru sena odvézti domů. Pacholek potěšil zarmouceného hospodáře, že mu pomůže. Ráno ale na louce zdřímnul si, dá se do práce, až selka přinese snídaní. Po snídaní pálilo již slunce, sedlák unaven si lehl a usnul, a pacholek chopil se kosy, hvízdl, a hned objevilo se na sto pomahačů. Nebylo ještě poledne, a seno se už mohlo voziti. Pomocníci zmizeli, a pacholek vzbudil hospodáře, že je seno už v kupách, půjdou na oběd a pak si pojedou pro svou fůru sena. Začal nakládati seno na první vyhraženou fůru, a panské vozy musely čekati. Naložil na vůz všecko seno, a když hospodářovi koně ani nehnuli vozem, vypřáhl je, hned tam byli čtyři vraníci a odvezli seno přes meze a a pahrbky zrovna domů. Jako v Čmv. ukládají se též v této pohádce sedlákovi práce nadlidské (zlou) vrchností, ale zde z příčin vlastně jiných než v Čmv. Vrchní zavolal si nyní hospodáře a jeho pacholka a nařídil jim, aby přivezli buď seno aneb ohromný dub. Pacholek odpověděl, že rozkaz vykoná, ráno že bude celý dub s kořeny v zámeckém dvoře. Ráno čekal u dubu již pan vrchní s lidmi. Pacholek vytrhl ohromný dub ze země jako trávu; když se pak kola hospodářova vozu pod tíží dubu rozdrtila, odešel do blízkého lesíka a vytáhl z něho vůz větší než chalupa s tlustými obručemi na kolech. Hospodářovi koně nepohnuli jím ovšem jako dříve, a tu pacholek přikázal sedlákovi, aby mu přinesl několik kostí ze zcíplých mrch nedaleko ležících. Pacholek kosti ty stloukl dohromady a hned z nich byli čtyři bujní bělouši hřebci. S nimi vezl dub do zámeckého dvora, na cestě všecko trhal a drtil. Přivezl dub do zámeckého dvora, ale bránu nerozbořil, jako ve versi předešlé. Další část odchyluje se ještě více od Čmv. i Sld.: zpracovány tu svérázně některé motivy, které nalezneme v jiných versích příbuzných. Bujní bělouši zalíbili se nad míru bohatému sedlákovi téže vsi, tak že si je chtěl vyměniti za své koně. Dostal je, když připlatil pět set zlatých stříbra. Když je pak druhého dne zapřáhl do rádla, rozsypali se mu na poli a zůstalo z nich jen trochu kostí. Křičel nyní, že chce koně zpět, pacholek žádal, aby zaplatil ještě jednou pět set stříbra. Boháč

je dal a dostal své koně. Pacholek nyní pokoušel všelijak toho bohatého, při tom skrblivého a nespravedlivého sedláka. Bral mu z jeho sýpky obilí. Sedlák to zpozoroval, a ustanovil jakousi babu tam na stráž. Pacholek ji zkamenil a postavil k obilí tak s lopatou v ruce, jakoby ještě zlodějovi nasypávala do pytle. Když ji takto spatřil sedlák, chtěl jí notně nařezati, ale jak se podivil, když viděl, že jest zkamenělá! V příbuzné látce člověk babu udeří a myslí, že ji zabil. Na radu jiných lidí požádal boháč pacholka, aby babu odklidil. Ten slíbil, že to učiní, dáli mu do jeho pytle obilí. Pacholek ušil si nyní jako v Sld. ohromný pytel a odnesl sedlákovi přes polovici jeho obilí. Pacholek nyní sedláka strašil zkamenělou babou a všelijak ho sužoval: seděla baba brzy na krávě, brzy na koni, brzy na jiném dobytčeti, a pacholek za odnesení baby si vzal dotyčné zvíře. Konečně řekl sedlákovi, že se baby jinak nezbaví, než když ji spolu se svou manželkou jedním strkem shodí do hluboké studně. Rozletěli se manželé, aby babu srazili do studně na ráz, a sřítili se za ní dolů. Pak šel pacholek domů, řekl hospodáři svému a hospodyni, co a proč to všecko udělal, že práci svou vykonal, že je přivedl nařízením božím zase do předešlého stavu, že také již dostal nespravedlivého a lakomého boháče a jeho ženu do své moci, a tedy půjde. Na jeho povel zjevili se lakomí manželé, pacholek se změnil v čerta s velikýma rohama, na jeden vzal sedláka a na druhý selku, vyrazil oknem ven a zmizel v povětří.

Hojně vypravuje se pohádka naše u Poláků. Verse z horního Slezska (Psl.)[4]) jest kratší. Čert tu rovněž ukradl sedlákovi jeho snídaní, odpracuje pak robotu pod jménem Wojtek; býka, který byl od pána za ním poslán, probodl, nevzal si ho na ramena. Když byl odsloužil rok u sedláka, vstoupil k pánovi jako kočí, odvlekl pak pána, krutého utlačovatele lidu do pekla, koně a kočár zanechal sedlákovi, pod. jako v Čmv.

V jedné versi z Krakovska[5]) (Pkr.[1]) snědl čert hlady puzen podobně jako v Čmv. chléb, který byl sedlák, když se do syta najedl, odložil pro hladovějšího člověka. Byl za to, že okusil selského chleba, odsouzen, aby sedm let sloužil u tohoto sedláka. Čert pomáhal sedlákovi při práci lesní, vozil hubenými jeho kobylami celé duby vyvrácené i s kořeny, jezdil po největších bažinách jako po ledě, aniž by umučil koně. V tom lese potkal jednou pána, který s dobrými koňmi svými uvázl v bažinách. Když pán viděl, jak chasník jel s nákladem po témž místě s hubenými koňmi, vyměnil je za své koně. Potom pracoval chasník na robotě panské, mzdy nežádal, vymínil si jen, aby něco směl odnésti svému hospodáři. Jednou rozhazovali hnůj na panském poli, ale práce šla málo ku předu a večer se již blížil. Tu čert rozkázal dělníkům a úřed-

[4]) Mitteilungen der schlesischen Gesellschaft für Volkskunde VI, 49 sl.
[5]) O. Kolberg. Lud VIII. Krakowskie IV. str. 167 sl. č. 69.

níkům panským, aby se položili kolem po zemi, vskočil pak mezi ně, chytil je ocasem svým za nohy i začal takto běhati po poli; nebožáci chytali se kupek hnojových a tak hnůj rychle a drobně rozhodili. Vyžádal si za to chasník od pána drobet sena pro hospodářovy koně, ovázal pak povříslem kupu sena, vložil si jí jak otýpku na ramena a odnesl domů. Pán o tom nevěděl, neboť lidé báli se mu to říci. Podobně potom o žních vyžádal si, aby za práci směl drobet obilí odnésti a odnesl celý špejchar. Pán rozhněval se, ať si vezme mzdu a více nepřijde. Chasník odpověděl, že se úplně vzdá mzdy, smí-li pánu dáti šňupeček do nosu. Pán na to přistoupil. Ale paní tomu předešla, aby čert skutečně mohl provésti úmysl svůj, poslala za čertem býka; děvče pak mělo říci čertovi, že pán jde. Čert se nepodíval dobře, koho má před sebou a dal býkovi tak silnou ránu do nosu, že býk mrtev sklesl. Čert to vlastně potřeboval, vzal býka na záda a donesl ho hospodáři jako poslední dar svůj. Tu také uplynulo sedm let jeho služby.

V jiné versi z Krakovska[6]) (Pkr.[2]) nebyl čert vlastně potrestán, že sedlákovi snědl chléb odložený na mezi, než že vůbec se opovážil jísti chléb, dar to nebeský, z nebes pocházející. Stejně jako v Pkr.[1] má sloužiti tomuto sedlákovi sedm let. Nový chasník pracoval v lese, přinášel celé sosny i s kořeny. To se vypisuje velmi stručně. Ostatek liší se silně: pod vlivem jiné látky, a sice pohádky řečené »Fanch Scouarnec«, (srv. str. 95) má orati na místě, kam ho zavede pes hospodářův. Pacholek utíkal s voly a pluhem za psem, až usedl na cizím poli. Zoral tedy cizí pole, všecka kolem dokola, zničil všecky meze a spojil majetky všech sousedů v jeden celek. Jindy měl pomáhati hospodyni při pečení chleba, přenésti totiž díži: vzal ji do ruky, ale spatřil na ní kříž a nechal ji upadnouti. Pak mlátil, ale jak jinde, zmlátil všecky druhy obilí ze stodoly dohromady. Hospodář klel, hospodyně klela, a čert to vlastně potřeboval. Hospodář pak měl se sousedy spory a soudy, proto hleděl chasníka se zbaviti. Uplynulo šest let jeho služby a chtěl nyní za ni něco žita: uvařil kořalku. Připojuje se pověst o původu kořalky.

Třetí verse z Krakovska[7]) (Pkr.[3]) zvláštní má úvod, odchylný od ostatních, liší se značně také v dalším vypravování. Nejstarší ďábel čili Antikrist poslal mladého čerta na zemi, aby na ní pobyl celý rok a získal si jeho uznání a přízně. Nejdříve ošálil bohatého řezníka, který hrozně klel, že nemůže nic koupiti, ani tele; přeměnil se totiž v tlusté tele; řezník si je hodil na ramena, když je pak pustil dolů, spatřil černého vrčícího psa. Druhý den způsobil, že hrnčíř, který klel na svoje břímě, upadl a všecky hrnky rozbil. Hrnčíř poznal, že to byl úskok čertovský a řekl pouze: »nepodařilo se ti.« Staršina čertovský odsoudil ho proto, aby tři roky sloužil tomuto hrnčíři, škodu mu nejen nahradil,

[6]) Ib. str. 169 sl. č. 70.
[7]) Ib. str. 165 sl. č. 68.

než ho obohatil; připomněl mu ještě, aby si pamatoval, že ho neposlal, aby působil škody chuďasům, než boháčům. Hrnčíř přijal pacholka na domluvu ženinu. Čert nakopal mu nejdříve hlíny na hrnky a navezl jí před chalupu tolik, kolik by hrnčíř musil kopati a nositi půl roku. Druhý den jde do dvora prosit o slíbenou otep sena. Nanesl mu celou stodolu plnou sena. Třetí den šel do lesa pro palivo a přivezl ho několik for. Rozloučil se pak s hrnčířem zeptav se, nenahradil-li mu s dostatek roztlučené hrnky. Hrnčíř mu děkoval a také staršina čertovský těšil se, neboť kleli opět ti, jimž škodu způsobil, pán, kterému odnesl seno, a pán, kterému odvezl dříví z lesa.

Ve čtvrté versi z Krakovska[8]) (Pkr.[4]), podobné zvláště Pkr.[1] jmenuje se čert, který chuďasovi ukradl placku, Jidáš. V tradicích běloruských, maloruských, též finských, estonských nazývá se zlý duch, čert, demon namnoze Jidáš, podobně v rumunských tradicích.[9]) Jidáš odsouzen sloužiti tomu chuďasovi rok a šest neděl. Motivy jednotlivé jsou poněkud zpřeházeny. Nejdříve pomáhá čert při práci lesní, pak mění s pánem koně, jde prosit pána o drobet sena, chytne a hodí sobě na ramena poštvané naň psy a vola, potom jde prosit o drobet ovsa pro ně a sebeře celý špejchar. Dále odbývá panskou robotu, mlátí stejně jako v Pkr.[2], rozhazuje hnůj podobně jako v Pkr.[1]: přivážou se všickni k jeho nohoum. Tímto skutkem dosloužil, přece však řekl hospodáři svému, že ještě jeden den bude mu sloužiti a odešel na robotu. Tam mu přikázali, aby zastavil vodu. Nakopal ještě větších dolů a utekl. To jest nový dodatek, který se v jiných versích nevyskytuje.

Stejně pokáral Lucifer čerta, že nemá chuďasům působiti škody ve versi nadrabské[10]) (Pnr.), když udělal tak strašný vichr, že rozfoukal všecku mouku, kterou chudá babka koupila v městě na trhu. Čert byl odsouzen od Lucipera, aby u ženy té tak dlouho sloužil, až by se dopracovala velkého majetku. Přihlásil se tedy čert u těchto lidí a prosil o službu tak naléhavě, až byl přijat. Nejdříve přivezl hodně dříví z lesa; vyjel až v poledne, ale předhonil všecky vozky. Rovněž tak druhý den vyjel až před polednem orat na panské pole, zoral pak za hodinu tolik, co oni sotva za celý den svedli. Pak žal mlátil stejně jako v Pkr.[2] Vyžádal si od pána tolik sena, kolik by mohl unésti. Pán pustil naň vola — chasník chytil ho za ohon a vymrštil ho sobě na plece. Tak lidé tito zbohatli a pacholek mohl se vrátiti. Luciper ho pochválil a řekl, aby to bylo výstrahou jiným čertům.

---

[8]) Zygmunt Wasilewski. Przyczynek do etnografji Krakowiaków Wisła VI, 1892 str. 312 sl.

[9]) J. Polívka. Drobné příspěvky literárně historické str. 103 sl. Oskar Kallas, Achtzig Märchen der Ljutziner Esten str. 121 č. 10.

[10]) Jan Świętek, Lud nadrabski (od Gdowa po Bochnię). str. 341 sl. č. 22.

Jiná verse ze západní Haliče[11] (Pa) jest zcela stručná: Čert ukradl sedlákovi, který v lese kácel stromy, placku a snědl ji. Doba, kterou musil u něho proto sloužiti, není určena. Z práce čertovy připomíná se pouze, jak mlátil, odnesl celý špejchar, i psy i býky naň poštvané také za ocasy chytil, na špejchar vyhodil a vše to hospodáři svému donesl. Samostatný rys této verse jest, že se hospodář ze strachu nad tímto nadělením oběsil. Čert byl za to od soudruhů svých pochválen.

Nalezli jsme již v některých versích, že čert má člověka zkoušeti, má ho naváděti ke zlým skutkům, zvláště, aby klel, a jest odsouzen ke službě u toho člověka ne proto, že ho okradl o kousek chleba, než že se mu nepodařilo, co chtěl a čeho měl dosíci. V hornoslezské pohádce z okresu hlubčickéko[12]) (Phs.) vyslal Luciper čerta, aby bohabojného člověka dostal do pekla; proto čert vstoupil do služby k tomu člověku, všecko mu pak pojídal, ale sedlák neklel, než jen k Bohu se modlil. Až když čert upálil kořalku a hospodář začal píti, zaklel, a celé jeho hospodářství klesalo, až sedlák zase schudl a přiveden byl do pekla.

Z téže příčiny, že sedlák okradený o skromničký pokrm, nezaklel, nechtěli též ve versi, z ok. Slavkova ok. Olkušského[13]) (Pso) v pekle toho čerta a odsoudili ho, aby u toho sedláka sloužil rok a šest neděl. Konal práci lesní, velký náklad odvezl se špatnými koňmi hospodářskými. Pěkní koně pánovi nehnou se s místa, a tak je pán vymění. Potom sebeře ještě pro tyto koně tři stohy sena a všechen oves pánův. Když hospodář mu děkoval, řekl mu, že mu přinese ještě čtvrť stříbra. Odkud stříbro to přinesl, není řečeno.

Taktéž ve versi zapsané u t. ř. bojarů międzyřeckých gub. Lubelské[14]) (Pmk) ukradl čert hospodáři kousek chleba, aby hodně zaklel. Ale byl to člověk pobožný, řekl pouze, když nenalezl chleba na svém místě: »Mám hlad, ale ten, co jej vzal, musel míti ještě větší hlad, ať ho Bůh potěší.« Bůh, nikoliv čert vrchní, odsoudil čerta, aby celý rok sloužil u toho hospodáře. Byl přijat za pacholka, když prohlásil, že bude sloužiti za pouhý koutek a dobré slovo. Práce, kterou konal u hospodáře, se blíže nevypisuje, pouze mlácení podobně jako v Pkr.², Pnr. Hospodář ulekl se, když to vše viděl a vzkřikl: »Ježíši Kriste! a to jak?« Ukázal se mu čert ve vlastní své podobě a řekl: »Dnes končí se moje služba, a co jsem udělal, to za ten chléb, který jsem ti loni vzal, neboť ač jsem čert, nejsem zloděj, a mám svou čest.«

---

[11]) Szymon Gonet, Opowiadania ludowe z okolic Andrychowa. Mater. antropol.-archeol. i etnograf. IV, odd. 2, str. 253 sl. č. 23.

[12]) Malinowski II, str. 82 sl.

[13]) St. Ciszewski Lud rolniczo-górniczy z okolic Slawkova w pow. Olkuskim str. 158 č. 5.

[14]) Adolf Pleszczyński, Bojarzy Międzyrzeccy. str. 151 sl. č. 3 »Djabeł parobkiem«.

Podobně počíná verse z okolí Přasnyšského gub. Płocké[15]) (Ppř.), Chuďas řekl zde podobně, když nenašel více placku svou: »Můj Bože! já jsem chud, ale musí býti ještě chudší, když mají chuť na mou placku.« Nejstarší v pekle řekl čertovi, když uslyšel, co udělal a co člověk onen pověděl: »To jsi špatně udělal, když on na tebe nic neřekl; musíš k němu jíti a odpracovati mu tu placku tři leta«. Přiletěl čert ihned k tomuto muži na pole a neustoupil, až byl přijat za pacholka. Nedopustil, aby mu hospodář šel pro snídani, než domluvil mu, aby si lehl a odpočinul, že bude nyní sám vzdělávati pole a večer půjdou oba na večeři. Udělal za den, co by hospodář nebyl udělal ani za dvě leta. Ten velmi se podivil, když se probudil a viděl tolik lesní půdy upraveno na pole. Selka doma láteřila, že muž přivedl ještě chasníka, když sotva sám má co jísti. Chasník sedl si do koutka a slíbil, že půjde na zítřek do města a nakoupí, aby měli co jísti. Vzal si ráno pytel a přinesl za nedlouho obilí, řekl hospodyni, aby je umlela a připravila jim kaše, a šel na pole za hospodářem. Pomáhal mu páliti hromady z vymýceného lesa, takže s polovicí byli hotovi do oběda. Po obědě přivedl silné koně »od švakra« a zoral tuto polovici. Večer ještě přivezl ze mlýna mouku. Druhý den pokračovali v práci polní a zaseli ostatek. Potom přivezl ještě brambory, vepře, zelí a sám to vše platil, neboť hospodář neměl peněz. Po pracích polních pracoval pro pána, vozil mu smrky na dvůr. Smluvil s pánem, že jemu dá prostředek od země až nahoru, hospodářovi pak pařez a větve, i navezl jich třicet for. O žních vymlátil pánovi obilí podobně jako v Pkr.[2], Pnr, Pmr. Odnesl pak hospodářovi stejně celý špejchar pánův. Potom rozhodili hnůj po poli panském a chasník-čert počínal si tu podobně jako v Pkr.[1], ale nechytil lidi svým ohonem, než každý vsadil nohu do jeho ř . . . , on pak stiskl a nepustil, až práci dokonal. Zasel ještě pole hospodářovo a pak rozloučil se s hospodářem. Řekl mu, kdo je a proč jemu sloužil a vyžádal si odměnou, aby mu hospodář dal svou dceru, až se mu narodí a sice až jí bude deset let. Čert děvče pak unesl.

Dosti jednoduchá jest verse zapsaná na Kujavech, ve Włocławském okresu gub. Płocké[16]) (Pku.). Čert odsouzen sloužiti tři leta u sedláka, jemuž ukradl snídani. Z prací čertových vypisuje se pouze, jak celou sosnu odvezl domů z lesa, potom jak mlátil se svým hospodářem u pána a odnesl celý špejchar i s hřebcem, který byl za ním poslán. Na konec vypravuje se, jak čert s hospodářem se zjednal u pána, že unese jeho čtvrtku peněz, neboť pán ten slíbil peníze ty tomu, kdo si je naloží na ramena; čert peníze odnesl a pán ze žalu se oběsil. Když došla lhůta služební, žádal čert hospodáře, aby se mu ukázal vděčným a udělal ho

[15]) St. Chełchowski, Powieści i opowiadania ludowe z okolic Przasnysza. II str. 100 sl. č. 79.

[16]) Kolberg, Lud III, str. 182 sl. č. 37.

pánem pekelným. A sice vzal hospodář na radu čertovu kropenku a kropáč, vypudil tak všecky čerty z pekla a čerta svého na řetěz uvázal.

Docela zvláštní jest jiná verse z Poznaňska[17]) (P p[2]), s látkou má vlastně společný pouze úvod: čert ukradе poslední kousek chleba, který nechala chudá vdova na stole pro své děti. Staršina pekelný vyhnal ho, aby šel pracovat k té vdově. Žena poznala, že to jest ďábel a zachovala se dle toho: zapřáhla ho do pluhu, když si byla z lípového lýka[18]) udělala chámy, uzdu a bič, a orala s ním celý den s malými přestávkami, a ani na noc ho nevypřáhla. Smiloval se konečně nad zmučeným čertem vandrovník a vysvobodil ho, když mu byl čert vypověděl celou historii o ukradeném chlebě atd. a slíbil, že ho udělá velkým doktorem. Spojena tu látka tato s látkou o zlé ženě, před kterou čert se dává na útěk. Poprvé vjel čert do bohaté ženy kupcovy, po druhé do bohatého pána, po třetí do bohaté paní, ale tam, zapověděl čert, ať se doktor neopováží. Vandrovník se přece odvážil a zapudil čerta sdělením, že ho prý hledá ona žena, u které sloužil.

Maloruská verse zapsaná Sadokem Barączem[19]) (M r b.) spojila známé nám motivy zase jinak. Luciper vyslal čerty, aby působili lidem škody. Čerti pak musili vypravovati, co udělali zlého, a nejmladší pověděl, že chudému sedlákovi rozlomil chléb na kousky a rozhodil na všecky strany. Byl za to odsouzen od Lucipera, aby tomuto sedlákovi sloužil dvanáct měsíců. Sedlák ho přijal, aby měl koho poslati za sebe na robotu. Vezl dříví z lesa podobně jako v P n r. Správce slíbil chasníkovi koně jednoho, přiveze-li týž den do západu slunce ještě jednu sosnu. Tak tedy vydělal hospodáři svému již koně. Potom vyměnil dva koně hospodářovy za čtyry koně vévodovy, jako v P k r.[1] Konečně mlátil, a správce mu slíbil, že mu dá polovici obilí ze špejcharu, vymlátí-li týž den všecko obilí. Když to chasník skutečně provedl, začal správce litovati svého slibu, pustil za ním nezkroceného hřebce — chasník ale dal mu podobně jako v P k r.[1] takovou šňupku do nosu že sklesl, rovněž tak býku, kterého potom proti němu pustili. A tak svezl chasník polovici obilí svému hospodáři, ale nikoliv ještě hřebce a býka. Udělal takto hospodáře velkým pánem i ukončil rok své trestné služby.

V maloruské versi z východní Haliče[20]) (M r h.) spojila se látka

[17]) Kolberg, Lud XIV., str. 231 sl. č. 54.

[18]) Podobně zadrží se a chytí hastrman lýčím lípovým, oře se také s ním v českém podání. Národní pohádky a pověsti (Slavie) 1878 str. 129 sl. č. 30, pod č. 31. — Taktéž v tradicích lužicko-srbských sváže se, po případě zažene se čert lípovým lýčím. Ad. Černý Mythiske bytosće łužiskich Serbow str. 363.

[19]) Ks. Sadok Barącz str. 37 sl.

[20]) Осип Роздольський, Галицькі народні казки в Берлинї пов. Бродського із уст народа списав, str. 60 sl. č. 17. (Етноґрафічний Збірник I.)

naše s látkou o sluhovi siláckém, jejíž sledy nalézají se také v Pkr.[1] a Mrb. Čert byl za totéž provinění, že chuďasovi pracujícímu v lese ukradl koláč, od svých soudruhů odsouzen, aby u něho sloužil celý rok. Chasník nežádal žádné mzdy, než vymínil si jen, že dá hospodáři na konci roku šňupku do nosu. Hospodář myslel, že to vydrží, a tak ho přijal. Přece se ale radil s pánem, jak by se ho mohl zbaviti. A ten mu poradil, aby řekl chasníkovi, by šel k pánovi pro dlužnou kupu sena, že pak pustí proti němu býka a ten ho zabije. Zvláštní to variace známého motivu. Pacholek chytil býka za roh, vyhodil si ho na plece a přinesl ho hospodářovi spolu se senem. Znovu se radí hospodář s pánem, neboť má strach, že šňupku do nosu už nevydrží. Má ho poslati s pěti pytli plev do mlýna, ve kterém straší mnoho zlých duchů, aby přinesl mouku čistou jako slunce. V Čmk. provedl chasník totéž ovšem v obyčejném mlýně z vlastní vůle. Scena v mlýně jest tatáž jako v Čmk. Dále má podle rady pánovy přivézti dříví z lesa, ve kterém jest mnoho medvědů. Jako v řečené látce o sluhovi siláckém zapřáhl chasník medvědy do vozu, když mu sežraly voly, a přivezl tak dříví. Doma pak pustil medvědy mezi ostatní dobytek, a medvědi všecek dobytek do rána zabili. Na konec poslali chasníka k císaři pro dlužné čtyry sudy peněz. Vypravuje se obšírně, jak chasník pronikl přes všecky překážky až k samému císaři, jak císař zapřel, že by byl dlužen peníze, ale jak přece přikázal, aby mu dali dva sudy peněz, jen aby se ho zbavil, jak si chasník sám otevřel »magazin«, vzal tři sudy pod jednu ruku a dva pod druhou, vzal i vojáky, kteří ho pronásledovali, a jak peníze hospodáři přivezl. Končil se rok služby a chasník splnil ujednanou podmínku. Hospodář šňupku jeho nesnesl a žena ho pochovala za ty peníze.

V maloruské versi ze sev. Uher ze stolice Berežské[21]) (Mru.) musel čert sloužiti sedlákovi, kterého okradl o kousek chleba, celý rok, protože sedlák nenaleznuv chleba řekl pouze: »Nu, ať mu Bůh zaplatí, kdo to snědl.« Srv. Pml., Pso, Ppř. Chasník pomohl hospodáři upraviti pole; jelikož hospodář neměl volů, vzal chasník dvě kozy, které sobě vysloužil, zapřáhl je do pluhu a zoral tolik za půl dne, kolik hospodářův bratr čtyřmi voly za týden nezmohl. Vyměnil chuďas kozy za bratrovy čtyry voly, jako v jiných versích koně. Kozy — byli to vlastně čerti — v noci propadly; jednu chytil vlk, druhá utekla, a hospodář oběsil se z lítosti, že přišel o voly i o kozy. Potom šel žít na panské pole a sebral všecko obilí. Nepoštval pán na chasníka ani býka ani psy.

V jedné haličskoruské versi z okr. Terebovelského[22]) (Mrt.) byl

[21]) Етнографічні материяли з угорської Руси. Зібрав Володимир Гнатюк II (Етнографічний Збірник IV.) str. 140 sl. č. 28

[22]) Гнатюк В. Галицько-руські народні легенди II. str. 169 č. 350.

děj položen do oněch dávných dob, kdy ještě Ježíš chodil po zemi. Zlý duch ukradl chléb určený pro Ježíše a Ancychryst dověděv se o tom, uložil zlému duchu, aby tento chléb odsloužil. Zlý duch vstoupil do služby nikoliv snad Ježíšovy, než k nějakému chuďasovi. Pracoval proň tak, že už měl své hospodářství a »všecko, co třeba«. Ale jak zlý duch pánu svému dopomohl k majetku, nelíčí se. Závistivý pán pak ukládal o někdejšího chuďasa a žádal na něm konání nadlidských prací: 1. má za den svézti mu celé obilí do stodoly, 2. na dvůr dovézti horu, 3. dovézti jeho, pána, do pekla, ale tak rychle, aby se ani země nedotýkal. Všecko to vykonal sluha chuďasův. Tato verse jest zvláště blízká moravské Čmv.

Zcela jednoduchá jest verse z Alexandrov. okr. gub. Jekaterinoslav.[23]) (Mrm.) Čerti sletěli se večer a chlubili se, co vykonali, jeden, že ukradl chuďasovi poslední kousek chleba, a byl od soudruhů odsouzen, aby mu ten chléb odpracoval. Chasník řekl hospodáři, že bude mu sloužiti za káď, kterou u něho viděl, řekl, aby se přihlásil u pána o práci a vyžádal si za požetí, svezení a vymlácení obilí pouze tolik obilí, co s dělníkem svým sebeře a domů odnese. Pán nechal chasníka všecko odnésti, co sebral, neposlal naň ani býka. Zvláštní jest zakončení této verse: stará matka hospodářova totiž před mouchami zalezla do oné kádě čertovy; čert žádal, aby mu dal hospodář jeho káď, a odnesl takto jeho matku. Když se dal hospodář do pláče pro matku, zjevila se mu matka, ale všecko obilí, co mu čert snesl, ihned zmizelo.

Verse z Volynské gub.[24]) (Mrv.[1]) má počátek jiný, připomínající Pkr.[3] Manželé velice chudí neměli ani na hod velikonoční na koláče. Konečně sebrala žena na sýpce hrst krup a žitné mouky, upekla koláč a muž odnesl jej do kostela světit. Cesta vedla ho přes příkop plný vody. Když vstoupil na můstek, strčil do chuďasa čert na práci poprvé puštěný, a koláč spadl do vody. Sedlák ani nezaklel. Čerti vytkli mu zle, že tak ukřivdil chuďasovi, a odsoudili ho, že musí vstoupit do služby k tomu chuďasovi a tak pracovati, aby zbohatl. Na radu chasníkovu vzal sedlák na sebe desjatinu paseky na vymýcení. Za jeden den práci tu dokončili. Druhý den zpracovali ještě deset desjatin a sedlák dostal za práci od pána hodně peněz: nakoupil za ně všeho do domácnosti a těšil se svým pacholkem jako rodným synkem. Pán pozval pak pacholka, aby přišel k němu mlátit, a slíbil mu, že bude jeho, co za den vymlátí. Když ale viděl, že všecko vymlátil, rozmyslil si to a řekl mu, aby sebral jen tolik, co se do pytle vejde. Vecpal tam také všecko a když to přinesl hospodáři, řekl mu: »tu máte zaplaceno za koláč, buďte šťastný, musím jíti do světa,« i odešel.

---

[23]) Зкaзки, пословицы и т. п. записанныя . . . II. Н. Манжурою str. 127 sl.

[24]) Z. Rokossowska Bajki č. 80. Mater. antrop.-archeol. II, odd 2 str. 105.

V jiné versi z téhož kraje[25]) (Mrv.[2]) splynula pohádka naše s látkou o nevěrné selce, na kterou číhá pacholek, aby schůzky její s milencem (kaplanem) kazil.[26]) Není to sedlák právě chudý, ale musí býti nejednou celý den o suchém chlebě, neboť žena mu »stůně« a muž sní právě jen, co sám uvaří. Čert vzal mu chléb, neboť myslil, že sedlák zakleje, ale zmýlil se: sedlák se jen podivil, že nikoho neviděl a někdo přece chléb vzal. Za ten kousek byl od Lucipera odsouzen, aby rok u sedláka toho sloužil. Dále nevypravuje se pohádka naše, (stručně jen jest poznamenáno, že všecko ví, co má udělati, a okamžitě vše udělá), než zmíněná pohádka druhá. Chasník zabíhá každou chvilku za různými záminkami domů a kazí umluvené schůzky hospodyně s pěvčím kostelním, nastrojí to tak, že žena přinese oběd mužovi svému na pole, a ne pěvčímu, pracujícímu nedaleko na poli, pěvčí dá se na útěk před hospodářem; žena pak modlí se u kapličky sv. Ivana divotvorce, aby jí poradil, jak by se zbavila muže, a pacholek skrytý odpovídá jí, jak muž a pacholek jeho ohluchnou, oslepnou a zemrou. Vypravovatel zapomněl úplně, že pacholek jest čert na rok jenom najatý, a jak čert na konci roku se se svým hospodářem rozešel.

Podobná, ale ještě více rozvedena tato historka ve versi z Brodského okresu východní Haliče[27]) (Mrbr.). Původ toho sluhy jest zde ještě více zatemněn a není tu jasno, proč chlapec sbitý od sluhy se zaslíbil, že z trestu bude u něho sloužiti rok.

Ve versi z okr. Čigirinského[28]) (Mrč.) jest charakteristický úvodní motiv změněn: zlý skutek čertův není zvlášť jmenován, než jen všeobecně vypravuje se, že čert provedl kdesi takový šeredný skutek, že mu čerti uložili trest, aby našel velice chudého sedláka a u něho sloužil tři léta zadarmo. Šel místo hospodáře mlátit k pánovi, a ač vypadal jako chlapec, vymlátil všecko obilí do večera. Odměnou dostal hospodář téměř všecko obilí zvláštním způsobem. Pán vzkázal hospodářovi, že dá mu po čtvrtci pšenice, žita, ječmene a prosa, ať si na druhý den pro ně přijede. Na radu chasníkovu vzal pouze jeden pytel, udělal dírku; čert pak vykopal jámu od samé hromady až ke chatě sedlákově, nahoře u hromady slámou ji zakryl. Hospodář řekl pánovi, že se spokojí, co nasype do pytle. Začali sypati, hospodář odstrčil slámu od dírky a do ní nastavil svůj pytel. Sypají a sypají nemohou naplniti pytel — zůstalo pánovi ze všeho jeho obilí leda na setí asi pět pytlíků. Potom sázel se hospodář na radu čertovu s pánem, že, převeze-li svými volky jeho skladiště se vším zrním do svého dvoru,

[25]) Ib. č. 12 str. 36 sl.

[26]) Jest to látka hojně vypravovaná v středověké literatuře, zvláště německé a francouzské, a později hojně v literatuře zpracovaná. Srv. Von der Hagen Gesammtabenteuer III., str. XXIX. sl., 145 sl č. 61.

[27]) Осип Роздольський Галицькі народні новелї str. 30 sl. č. 11.

[28]) Б. Д. Гринченко Этнографическіе матеріалы II., str. 66 sl. č. 68.

bude jeho; pán pak slíbil, že, dovede-li to, že mu dá ještě dva tisíce grošů. Pán sebral skot z celé stepi a ani jím nepohnul. Hospodář ale skutečně jej odvezl párem volů — ovšem chytili jej čerti jako včely a odnesli jej na dvůr hospodářův. Pán leknutím umřel. Srv. Pa. Zapomenuto bylo rovněž, jak skončila tříletá služba čertova.

Jiná verse z Kremeneckého okr.[29]) (Mrk.) vyznamenává se tím, že místo čerta nastoupil vlk a místo Lucipera a j. sv. Jiří, pastýř vlků. Jak jinde čerti skládali náčelníkovi svému účet z toho, co mezi lidmi vyvedli, tak to zde činí zvířata před sv. Jiřím. Jeden vypravuje, že zabil sedlákovi svini, atd., a vlk konečně, že ukradl sedlákovi chléb. Pokáral ho sv. Jiří za to, že tak ublížil chudému člověku, a odsoudil ho k tříleté službě u tohoto sedláka. Udělal se vlk člověkem, přišel k sedlákovi, a žádal, aby ho přijal do služby: mzdy nepožaduje a na chléb že vydělá. Vlk počínal si ve službě na mnoze jinak než čert. Z nalezených hřebíků ukoval tři nože a poslal hospodáře s nimi na trh. Za ně nakoupil železa a chasník ukoval z něho pluh. Chasník pak zřídil dílnu kovářskou, dělal pluhy, rádla a j. Sedlák prodával výrobky chasníkovy a tak bohatl. Splývá pak dále pohádka naše s látkou o divotvorném kováři, který uměl ze starců kovati mladíky. Hospodář chce potom, když chasník po třech letech odešel ze služby, pokračovati v jeho řemesle, pokouší se také omlazovati starce, ač chasník-vlk ho varoval. Byl odsouzen na šibenici, ale vlk ho zachránil, pověsil snop slámy místo něho a j. v.

V běloruské versi z okr. Sokolského gub. Groden.[30]) (Brs.) nesnědl čert chléb chudým sedlákem na poli odložený, než potloukl jej, smísil s pískem a zahodil. Když viděl člověk chléb takto pošpiněný, zaplakal hořce i dal se hladov do práce polní. Čert zaletěl do pekla k Luciperovi a pochlubil se svým skutkem. Luciper ho vyplísnil, že také čert má míti svědomí, a uložil mu, aby jemu sloužil a udělal ho zámožným hospodářem. Když čert už byl nějakou dobu u hospodáře, řekl mu, že by byl čas stavěti novou chatu, že jeho jest už špatná, pojede do lesa pro dříví. Sedlák neměl dobytka, pouze kozu; čert zapřáhl kozu do saní a přivezl jedli. V Mru. čert odjinud opatřil dvě kozy (vlastně čerty) a oral jimi. Koza v této běloruské versi měla asi původně týž význam. Stejně jako v Mru. vyměněna byla koza za čtyry koně, kteří nemohli kočár z bažinatého místa vytáhnouti. Ostatní služba čerta-chasníka se nevypisuje. Sloužil ještě, když hospodář po čtyřech letech zemřel, řekl vdově příležitostně, jakého jest původu a proč jim sloužil.

V podobné versi z okr. Voľkovyského téže gub.[31]) (Brgv) vylil

[29]) Ib. str. 71 sl. č. 69.
[30]) Michał Federowski: Lud białoruski na Rusi litewskiej I, str. 26 č. 87.
[31]) Ib. str. 215 č. 201.

chuďasovi hrníček řípy a byl proto se stejným odůvodněním od Lucipera odsouzen, aby u něho sloužil tři leta. Stejně jako v Brs. zapřáhne kozu, stejně vyměněni za ni čtyři koně, ale následkem sázky prohrané od pána, předhoní-li koza jeho koně. Pán ukládá pacholku sedlákovu nadlidské práce, vymýtiti pět jiter lesa. Pacholek potom ještě faráři vymlátí a vyčistí všecko jeho obilí a vymíní si jen, že bude jeho, co na ráz unese. Když pak takto udělal chuďasa zámožným hospodářem, rozloučil se a zmizel.

Běloruská verse ze Sěnnenského okr. gub. Mogilevské [32]) (Brm.) vyznačuje se tím, že chuďas zpozoroval, jak mu čert ukradl koláč, a šel stěžovat si k staršímu čertu, že pak ten čertíka vyplísnil, že takovému chuďasovi ublížil a řekl člověkovi, aby ho vzal do svých služeb. U hospodáře namlel čert z hrsti žita náramně mnoho mouky, rovněž tak z hrsti pšenice a z hrsti ječmene. Pak oral hospodáři, potom pánovi, i smluvil, aby pán odvážel úrodu ve vozech, oni že ji budou odnášeti. Když z lesa vezl dříví, vyměnil pánovy čtyry koně. Mlátil pánovi a za to mohl si vzíti sena, co unese; odnesl celý stoh. Vypustili naň dva voly, on je chytil za uši a vyhodil na stoh, taktéž dva vepříky. Když rok došel, prosil čert hospodáře, aby ho pustil domů. Řekl mu: »Jdi, děcko moje, s Bohem.« Čert znovu prosil, a tu se hospodář rozzlobil: »Jdi si k čertu!« Rozesmál se čert a odešel.

V běloruské versi z Novogrudského okr. Minské gub.[33]) (Brg.) řekl sedlák, jemuž čert ukradl kousek chleba, podobně jako v Pmr., Pso, Ppř., Mru.: »Podivno, nikoho nebylo viděti, a přece kdosi chléb odnesl! Musil býti také hladov, ať mu slouží na zdraví! . . .« Luciper pokáral ho a jako v Brs. poznamenal, že také čert má své svědomí. Služba čertova vypisuje se dosti stručně. Nové jest, že čert zařizuje polní práce, znaje dobře, jaká pohoda bude v následujícím roce, zaseje do míst bažinatých věda, že následující rok bude suchý, a potom zase do písku, neboť bude rok deštivý. Zároveň pak tím svede sousedy. Připojuje se historka o původu kořalky, jak čert naučil sedláka vařiti kořalku a od té doby počala se kořalka na Rusi, podobně jako v Pkr.[2]

Zcela podobná, jen stručnější jest velkoruská verse z gub. Tulské [34]) (Rte.)

Rovněž tak řekl chuďas v běloruské versi z Čausského okr. Mogilevské gub.[35]) (Brmč.), když nenašel chléb: »Což nejsem jediný na světě, který nemám chleba? Jistě jest na světě ještě někdo tak hladový,

[32]) E. P. Романовъ Бѣлорусскій Сборникъ III. str. 327 sl. č. 75.

[33]) A. J. Gliński: Bajarz polski. Wyd. 3., sv. III., str. 106 sl. č. 12. Odtud otištěno: Baśnie i powieści Z ust ludu i książek zebrał Zygmunt Gloger. Wyd. 2. str. 42 sl.

[34]) A. A. Эрленвейнъ Народныя русскія сказки Второе изданіе. str. 172 sl.

[35]) E. P. Романовъ op., IV., c., str. 50, č. 41, var. д.

jako já!« Když pak přišel domů a děti prosily chleba, řekl, aby se pomodlily, snad Bůh jim dá pojísti. Ne Lucifer, než Bůh potahuje čerta; tázal se ho, proč ublížil chuďasovi, a čert odpověděl, aby mu vynadal; tu Bůh mu poručil, aby u chuďasa celý rok sloužil, role zoral a zasil, neboť nevynadal jemu, než Boha prosil. Srv. Pmr. Práce čertova se blíže nevypisuje, a o jeho práci na robotě panské není ani řeči.

V jiné versi z okr. Goreckého téže gubernie[36]) (Brmg.) neukradl čert právě chléb, než roztrhal na drobné kousky torbu, ve které chuďas měl svůj kousek chleba. A to učinil, aby člověka se ženou rozvadil, ale marně, nedosáhl toho jak i dřívějšími svými pokusy. Staršina čertů vybil čerta holí, ne proto, že chuďasovi ublížil, než proto, že se záměr jeho nezdařil, i uložil mu, aby tři leta u člověka toho sloužil, a až by všecku práci u něho vykonal, aby oba sebral. Práce čertovy se nevypisují. Ke konci člověk čerta oklamal; nemohl čert provésti práci naposled mu uloženou, a utekl.

V jiných běloruských versích musí čert sloužiti z jiných ještě příčin. Tak v jiné versi z téhož kraje[37]) (Brmg.²) srazil čert do vody chudičkého člověka, který v novém kožiše po dvaceti pěti letech poprvé šel do kostela, tak že lid z něho posměch si tropil a chuďas sám zastyděv se domů se vrátil. Za to byl odsouzen sloužiti jemu rok, neboť ten člověk jim neujde, a čert by měl pokoušeti jen takové, kteří se od nich odvracují. Čert pracuje pilně u chuďasa, vymycuje les a upravuje pole, zasévá oves a žito, a sice tak: chuďas vzal u souseda tři zrna ovesná, po zrnu hodil do tří měchů, čert zvolal, když zaséval: »Sejte všickni,« podobně zaseli žito, a vzešlo obilí velice bujné. Potom vystavěl čert hospodáři svému novou chatu, odvezl pouze hubenou kobylkou všecko dříví na celou chatu, srv. Brs., jako v jiných versích vyměnili kobylku za tři koně pánovy a dostali ještě tři sta rublů doplatkem; kobyla odvezla kočár s pánem, až čert zvolal: »Vezte všickni.« Zakončení stejné jako v Brm.

Stejně také ve versi z okr. Volkovyského[38]) (Brgv.²) způsobil čert, že si člověk zamazal nový kožich, tím pak donutil chuďasa, že nešel do kostela, než vrátil se domů. Luciper stejně jako v Brgv. vyplísnil čerta za ten zlomyslný kousek, »možná, že ten člověk deset let na ten kožich vydělával«, a odsoudil ho, aby odsloužil to chuďasovi, »neboť i čert má svědomí.« Práce čertovy se nevypisují. Odešel pak čert až čtvrtý rok, když hospodář mu zlostně řekl »jdi s čertem«, kdežto do té doby říkal: »Jdi s Bohem,« a čert musil tudíž zůstati.

V jiné ještě versi z okr. Goreckého[39]) (Brmg.³) musil čert sloužiti

[36]) Ib. str. 52 sl. č. 41.
[37]) Ib. str. 54 sl. č. 41. var. в
[38]) Federowski II. str, 218 č. 202.
[39]) Романовъ IV. str. 53 sl. č. 41. var. б.

chuďasovi tři leta, protože ho neuvrhl do bažiny, jak se byl vsadil. Chuďas vyprosil u souseda čtvrtku ovsa na setí, čert sebral všecek oves. Za práci u pána vyjednal, že si vezme tolik snopů, kolik unese. Pán ho ale nikterak nepronásledoval. Připojuje se velice stručná historka, jak se začala vařiti kořalka, jako v Brg.

Ve versi z Rogačevského okr. téže gub.[40]) (Brmr.) vsadil se čert, že volek hospodáře nepřeveze přes místo bažinaté, ale prohrál, ač vzadu kola zdržoval, a musil mu proto rok sloužiti. Pomocí čertů vykonal nový chasník všecky práce polní velmi rychle. Na konci jest nový dodatek. Řekl čert hospodáři: »Sloužil jsem tobě rok věrně a zadarmo, posluž mi aspoň noc!« Šli spolu. Zavedl ho čert ke kostelu, otevřel dveře a řekl mu, aby vzal z kostela řízu a kadidlo. Udělal to člověk a čert ho zavedl do pekla. Uprostřed pekla stál sloup a na tom seděl hlavní čert a poroučel ostatním čertům, tomu, aby vozil dříví, onomu smůlu a j. Čert-chasník řekl nyní hospodáři, aby oblekl řízu, vzal kadidelnici, chodil kolem sloupu a kadil. Takto sehnal hlavního čerta se sloupu, onen čert vyskočil na sloup a začal poroučeti všemu peklu. Rozkázal pekelným sluhům, aby nasypali tři vozy peněz, posadili člověka toho na vůz a odvezli domů. Od těch dob sedlák ten zbohatl. To jest dodatek zcela zvláštní. Srv. Pku.

Litevská verse[41]) (Lit.) nevykazuje se zvláštními rysy. Čert ukradl a snědl chuďasovi poslední bochník chleba, upečený ze seškrabaných zbytků mouky. Srv. Mrv.[1] Čert byl za to od Lucipera odsouzen sloužiti chuďasovi tři leta. Mlátí na panském dvoře a může si za to odnésti, co unese. Dá sešíti velký pytel a vsype všecko obilí. Puštěn pak zlý býk a tak vše donesl čert svému hospodáři; »chleba, maso a boty budeme nyní míti,« pověděl jemu. Připravuje pak pole, znaje pohodu následujícího roku jako v Brg., měl-li býti deštivý rok, zasel na pahrbcích, a měl-li býti suchý rok, v nižinách. Mimo to našel čert hospodáři svému poklad, když právě oral. Potom měl s hospodářem jeti na křtiny, ale uměl zaříditi to tak, že nedojeli, našli na cestě, když kolo zapadlo hluboko do jámy, poklad a s tím vrátili se domů. Učinil tak čert hospodáře bohatým, ale ke hříchu ho nemohl svésti, až konečně ho naučil páliti kořalku a hospodář začal klíti. Čert se zaradoval a zmizel. Srv. Brg., Pkr.[2]

Pohádku tuto znají také na slovanském jihu, ale pokud vím, pouze v Chrvatsku a Štýrsku. Také ve versi z okolí varaždínského[42]) (Chrvv.) ukradl čert chuďasovi jediný jeho kousek chleba, aby chuďas zaklel, byl pak stejně odsouzen od čertů, aby mu chléb odsloužil. Pa-

---

[40]) Ib. str. 58 sl. č. 41, var. r.
[41]) Mitteilungen der Litauischen Literarischen Gesellschaft II. str. 347 sl. č. 25.
[42]) Valjavec. Narodne pripovjesti[2] str. 197 č. 26.

cholek-čert nemaje doma žádné práce, šel o své vůli hledat si místo nádenníka a našel je u nějakého hraběte. Tu byly tedy setřeny sledy roboty selské. U hraběte vymlátil a vyčistil za den všecko obilí, za odměnu odnesl si tolik obilí, co mohl unésti, a mimo to ještě soudek vína, kance a býka, vše, co bylo za ním posláno.

Verse nedaleko Karlovce zapsaná[43]) (Chrvk.) vyznamenává se tím, že člověk spozoroval čerta, jak mu snědl chléb, a chtěl ho sekerou zabíti. Čert postrašen prosil, aby ho nezabíjel, a slíbil, že mu bude sloužiti sedm let. Člověk poslal čerta na robotu. Čert přišel tam jako malý hoch, málo pracoval, napomenut správcem chlubil se, že všecku pšenici sváže, ano i domů donese. Správce odvětil, že bude jeho, odnese-li ji. Když pak skutečně všecku pšenici sebral, pustil správce naň býka. Čert chytil býka za roh a odnesl ho spolu se pšenicí svému hospodáři. Připojuje se ještě jedna jeho práce, z ostatních versí neznámá. V podobě jiného chlapce se přihlásil podruhé u správce, a ten mu uložil, aby dral peří. Pohlížel při tom stále po bedničce, ve které byly peníze. Správce mu řekl: »Hochu, odneseš-li ji, bude tvoje.« Sebral ji čert a odnesl ji svému hospodáři. Tak stal se chuďas boháčem přičinlivostí čertovou.

V jiné chrvatské versi ze Zlataru[44]) (Chrvz.) šel si chuďas stejně jako v Brm. stěžovat k pánu čertů na čerta, že mu ukradl chléb. Čert učinil to donucen silným hladem jako v Čmv., Pkr.[1] Chuďasovi pověděl jakýsi blíže neurčený panáček, kde jest obydlí pána čertova, a dovedl ho blízko k němu. Pán odsoudil čerta, aby sloužil tomu chuďasovi po celý jeho život. Z prací jeho vypisuje se, jak pánovi vymlátil všecko žito za tři dni. Pánu tomu se urodilo nesmírně mnoho žita, a jelikož nemohl najíti dobré a silné mlatce, dal vybubnovati, že mlatec, který by žito jeho mohl brzy vymlátiti, dostane, co se do jeho pytle vejde. Čert sebral plachty ode všech bab ve vsi, sešil z nich pytel, a když mu pán vytkl velikost toho pytle, odpověděl, že neřekl, jak veliký má pytel býti. Pán pak poslal naň lva — čert chytil ho za ocas a hodil si ho na záda — a pak divokou svini; konečně měli lidé jeho sraziti ho velkým kamenem s břehu.

Ve versi slovinské ze Štýrska[45]) (Slš.) odsoudil Lucifer čerta, který chudému drvoštěpovi ukradl chléb z torby, aby odnesl chléb zpět a tři dobré věci jemu vykonal. Rychle a tajně vstrčil čert opět chléb do torby chuďasovy, pak zjevil se v podobě dělníka drvoštěpovi, začal mu pomáhati, rozsekal mu v několika okamžicích všecko dříví, potom šel s ním mlátit k boháčovi, a vymlátil i vyčistil všecko obilí

[43]) Hrvatskih narodnih pripoviedaka knjiga I. Sebrao R. Strohal str. 182 sl. č. 54.

[44]) Mat. Valjavec. Narodne pripovedke. Kres IV. str. 44 sl č. 7. V německém překladě Krauss I. č. 51

[45]) Jos. Freuensfeld, Národno blago s Štajerskega. Kres IV., str. 348, čís. 11

za hodinu. Když viděl boháč, že všecko tak brzy vymlátil, řekl mu, mohl-li by odnésti všecko vymlácené žito; a dal sám sešiti ohromný pytel, jaký čert sám přinesl v Chrvz. Čert hodil si pytel vším žitem naplněný jako pero na své rameno. Pustil pak pán býka, kance, na konec největší sud vína. Vše to donesl čert hospodářovi.

Částečně patří sem ještě jiná chrvatská pohádka[46]) (Chrvk.[2]) K člověku velice chudému přišel čert a slíbil mu, že mu všecko udělá, pomůže-li mu na trůn pekelný. Nakradl čert tajně v noci požatou pšenici panskou: chytil býka ze stáda, uvrhl si ho na ramena a donesl ho svému hospodáři jako v pohádce námi probrané, konečně mu zaopatřil ještě housličky, při kterých každý musí tancovati, a flintu všecko trefující. Nyní musel člověk splniti přání čertovo. Stejně jako v Pku. a Brmr. měl mu opatřiti kadidelnici a kropenku, odchylně od Brmr. je vyprosil od kněze. Šel pak s čertem do pekla, všichni čerti se rozběhli, pouze onen přivázaný k řetězu nemohl, ale strašně zařval. Když ho pak ještě pokadil a pokropil, přetrhl řetěz a utekl též. Tak si tedy tento čert zasedl na místo pána pekelného. Člověk pak odešel z pekla a vrátil se domů. Připojuje se ještě rozšířená anekdota o popu v trní.

Ke zvláštní v středověku oblíbené legendě přimkla následující polská povídka v Poznaňsku zapsaná[47]) (Pp.[1]) Vypravuje se v ní odchylně od naší lidové legendy, že byl čert od Antikrista a hromady čertovské, protože ukradl sedlákovi v lese pracujícímu chléb, odsouzen, ne aby u toho chuďasa pracoval, než aby byl sedm let v klášteře almužníkem. Verse se značně liší. Čert byl skutečně v jednom klášteře přijat prozatím na půl roku za almužníka. Jezdil po vesnicích a panských dvorcích i sbíral pro svůj klášter. Jednou zajel do dvorce, kde pán nebyl doma a paní vymluvivši se na to dala mu trochu peněz. Pán ten se zapíral, schovával se do almary, když někdo přijížděl, neboť nechtěl míti hostí. Mnich-čert zajel do jiného dvorce a zahrál tam zvláštní kousek, proto že nic nedali jeho kočímu; když přinesli na stůl celého sumce, začal jakoby zvraceti, hosté se rozutekli, a mnich zanesl sumce svému kočímu. Odtud vrátil se do dvorce, ve kterém dříve pána nezastal. Pán se opět zapřel. Mnich vzal se stěny pistoli, udělal na almaře, ve které pán byl skryt, kolo, a řekl paní, že se vsadí, že do toho kola trefí. Paní vzkřikla, že zastřelí jejího muže, a pán sám vystoupil ze skříně. Mnich ho požádal o almužnu. Pán měl ukrutného býka a řekl mnichu, aby si ho vzal. Ten ho skutečně chytil a přivázal k vozu. Poštváni pak psi, aby napadli býka a ten se utrhl. Mnich pochytal také psy a přivázal je k vozu. Zvláštní to variace známého nám motivu. V sedmém roce služby jeho udělali ho klášterníci šafářem. Jednou bylo sezváno mnoho hostí, šafář

---

[46]) R. Strohal, Hrvat. narod. pripov. I., str. 104 sl., č. 16.

[47]) Kolberg, Lud. XIV., str. 224 sl., č. 51.

kuchařovi nic nedával, kuchař klel, že jest již dvanáctá hodina a dosud není v kuchyni ani dříví. Šafář však sebral všecko, co bylo v kuchyni královské uchystáno pro dvorní ples, a častoval tak své hosti. Po tom obědě se hosté opili, dali se do pračky z návodu čerta-šafáře, pobili se těmi pruty, které on navozil, a padesát osob bylo pobito. Tak dostal čert za jednu duši padesát, donesl je do pekla a zmizel; nevěděl nikdo, kam se poděl.

Pohádka tato souvisí zvláště v druhé části své s povídkou hojně rozšířenou na západě germanském o »Bruder Rausch«, »Broder Ruus«. Povídka tato jest známa[48]) v řadě tisků, dolnoněmeckých z konce XV. stol., několika hornoněmeckých od poč. XVI. stol., v dánském zpracování poetickém, též švédském, v tiscích anglických XVI. a XVII. st. Původem svým sahá tato pověst do dob předreformačních. V dánské versi, nejjednodušší, vypravuje se, že čert usmyslel si svésti pobožné a ctnostné mnichy kláštera Esromského, zaklepal v lidské podobě u fortny klášterní, vydal se za kuchařského mládence jménem Ruus a prosil o službu. Byl přijat. Když byl jednou sám s kuchařem, rozhněval se s ním a hodil ho do vařící vody. Klášterníci mysleli, že se tu stala pouhá nehoda kuchařovi a propůjčili Ruusovi uprázdněné místo. Čertík však toužil po tomto místě, a upravoval nyní tak chutná a lahodná jídla, že mniši zapomněli na posty a modlení. Dovedl dokonce i opatovi zaopatřiti ženu a získati si tak jeho přízně. Tak postoupil kuchař na fratera. Od té doby rozmohly se v klášteře nad míru sváry a zloba. Jednou spatřil bratr Ruus v lese tučnou krávu, zabil ji, čtvrtku vzal do kláštera a ostatek pověsil na strom. Brzy potom přišel na to místo sedlák, jemuž patřila kráva, a umyslel si, že počká, až by zloděj přišel pro ostatek. Skryt za stromem pozoroval, jak se scházeli čerti a mnoho povídali o Ruusovi, jak chce opata a mnichy připraviti do pekla. Sebral se tedy sedlák a vypověděl vše to opatovi. Opat pak chytil u kutny Ruusa, když se všickni mnichové byli shromáždili v kostele, proměnil ho v červeného koně a odevzdal ho do moci pekla.

V německém zpracování jest látka rozšířena a vyšňořena. Jmenovitě vypravuje se v této, že bratr Rausch udělal dubové kyje a vyvěsil je před svou celou. Když brzy potom v noci se znesvářili mniši pro ženskou, dostali ony kyje, a pobili se ještě více, když Rausch hodil mezi ně lavici. Když pak myslil, že už bude toho dost, udělal světlo a pokoj mezi mnichy obnovil. Pak se dále vypravuje o krávě a o odkrytí čerta. Dodána na konci nová látka, jak Rausch vlezl do princezky anglické a rozhlásil, že jenom opat onoho kláštera bude ji moci uzdraviti. — Ještě více rozvedeno jest anglické zpracování. Pranice mnichů líčí se

[48]) J. Scheible, Das Kloster XI., 1070 sl. O. Schade, Bruder Rausch Weimar. Jahrbuch V., 357 sl. H. Anz, Die Dichtung von Bruder Rausch. Euphorion IV, 756 sl.

částečně jinak, odehrává se v kostele. Vypravují se ještě jiné kousky čertovy, které byly, jak Schade ukázal, převzaty z Enšpigla. Ty pak můžeme pominouti zde mlčením, neboť pro výklad polské verse jsou bez významu. Připojena jest pak dále látka, jak Rausch vstoupil do služby k sedlákovi a slídil stále za nevěrnou selkou a jejím milencem — farářem. Jest to látka, kterou jsme již nalezli ve spojení s látkou nás zde zajímající, v Mrv.², Mrbr.

Jsou jiné ještě legendy o čertu v klášteře, které ještě méně však souvisí s naší povídkou polskou. Jedna islandská[49]) vypravuje o čertu, který se stal až opatem, jako chlapec přišel do kláštera, byl tu vychován, přijat do řádu a zvolen konečně za opata. Ale nový opat zavedl klášter do zkázy: dovolil mnichům labužnickou stravu, zavedl bližší styk s ženským klášterem, a klášter tak sklesl, že byli vysláni mniši jiní od svaté církve vyšetřovat věci. Když jeden z těchto vyslanců pověděl: »Kdy by bylo možno, že by pekelný ďábel sám byl zkazil mravy, tak by mi taková změna zdála se možnou« — tu čert ukrytý v podobě opatově se propadl. Jiná islandská legenda[50]) jest poněkud bližší polské povídce: čert v ní nezaujímá místo člena řádu klášterního, než místo správce; netěší se však obecné přízni, než pouze přízni biskupově, nemá pak ani příležitost, uvésti do kláštera nepořádky a sváry, neboť jest ještě v čas odkryt od nějakého sedláka.

Polská povídka má s německou a anglickou pověstí společnou pouze jednu scenu, a i to jen do jisté míry. Společné jest jim pouze, že se mniši pobili a sice holemi, které čert udělal, po případě přivezl. Místo, kde a příležitost, při které se pobili, jest v těchto versích všude jiné, a nelze zatajiti, že nejlépe jest odůvodněno ve versi polské. Zajímavé jest, že v druhé versi islandské jest čert správcem, zaujímá tedy totéž místo, jehož se domohl čert v polské versi po sedmi letech.

Úvod charakteristický byl v polské versi patrně jen přidělen. Další vypravování o scéně čerta-almužníka a šlechtice bylo čerpáno odjinud.

Vlastní obsah této legendy jest: Čert ukradne chuďasovi chléb uchystaný k obědu a za tento přečin jest odsouzen sloužiti u toho chuďasa po určitou dobu a nahraditi mu tuto škodu. Když dojde tato lhůta, vrací se čert zpět do pekla.

Motivace jest v některých versích změněna: čert není vinen tím, že chuďasovi ublížil, ukradnuv mu chléb, než tím, že chuďasa svým zločinem nesvedl ke hříchu, ke kleni, tak v Pkr², částečně Pkr³, Phs, Pml, Ppř, Mra, Mrv², Brmg, pod. Chrvv.

Méně jest významno, že čert ublížil chuďasovi jinakým ještě způsobem, tak v Pkr³, Pnr, Mrv¹, Mrč, Mrbr, Brmg², Brgv² i z ji-

[49]) Gering Islendzk Aeventyri II., str. 83 č. 26.
[50]) Rittershaus, str. 334 č. 90.

ných příčin jest čert k tomu odsouzen Brmg[3], Brmr, a že neslouží u chuďasa, jehož okradl, jako v Čmv, Mrt.

Čerta soudí ovšem hlavní čert Lucifer a p., pouze v některých versích, patrně chybně, jest tato soudcovská úloha svěřena Bohu a čert tu má vlastně úkol zkoušeti člověka, jest pak odsouzen proto, že nemohl člověka svésti, tak v Čmk, Pml, Brmč.

V jedné maloruské versi Mrk jest sv. Jiří a vlk m. čerta a Lucifera a j.

Čert vykonává namnoze za svého hospodáře robotu na polích panských, a následkem toho splynula s touto látkou jiná o silákovi v službě, jehož se pán zbavuje ukládaje mu práce nadlidské, aneb proto, aby se vyhnul provedení smlouvy služební, že dostane od sluhy na konci šňupku. Sem patří Sld., Čmk., Pkr.[1], Pkr.[4], Pnr., Pa., Ppr., Mrb., Mrm. Mrv.[1], Mrč., Brm., Lit.; Chrvv., Chrvk., Chrvz, Slš.

O šňupce smluvené vypravují Pkr.[1], Mrb. částečně, Mrh.

Splynula též s látkou o krutém pánovi, který ukládá lidem poddaným úkoly nadlidské, na konec pak se dá odvézti do pekla, tak v Čmv., Mrt. Někdy se jeví sledy látky o bohatém lakotném sousedovi (bratrovi) v Čmk., Mrn., v jedné polské Pkr.[2] ještě sledy látky o Fanch Scouarnec.

Spojily se též jiné látky cizí, o nevěrné ženě v Mrv.[2], Mrbr., o divutvorném kováři omlazujícím starce v Mrk.

Někdy připojena legenda o původu kořalky, v Pkr.[2], Phs., Brg., Brmg.[2], Lit.

Pouze úvodním motivem souvisí Pp.[1] a Pp.[2], ve kterých se vypravují látky jiné a různé.

Zvláštní látka spojena byla v některých versích od sebe velmi vzdálených a zajisté blíže nesouvisících v Pku., Brmr. a Chrvk[2]. Tu totiž měl člověk dopomoci svému čertu na místo pána pekelného.

Tato látka vypravuje se hlavně a nejhojněji u Poláků, Malorusů a Bělorusů. Odtud pronikla k Litevcům a ojediněle vyskytuje se v tradici lidu velkoruského. Mimo to zapsána byla ještě na Slovensku a na Moravě, na jihu pak u Slovinců štýrských a u Chrvatů. Jinde jsem ji nenalezl. V tradicích národů západoevropských pohádka tato, pokud vím, vůbec se nevyskytuje. Jest dále taktéž celkem cizí pravoslavným národům slovanským: v Rusku jest ojedinělá, u pravoslavných Jihoslovanů jest vůbec neznámá. Oblíbená jest téměř výhradně u katolických a uniatských národů slovanských. To jest okolnost vysoce důležitá pro řešení otázky o původu této látky, jakož i originálního názoru o kajícnosti čertově, o tom, jak někdy výslovně jest řečeno, že také čert má svědomí.

2. Legenda o mstivém světci.

Stejně jak nahoře (str. 145 sl.) rozebraná legenda o čertově švagrovi končí i následující pohádka slovenská:[1]) Otec nebeský přišel na své pozemské pouti spolu se sv. Petrem do jedné dědiny, kde právě křtili chlapce. Petr neměl, čím by dítě podělil, babka mu proto vzala čepici a posadila ji chlapečkovi na hlavu. Z dítěte vyrostl neslýchaně krásný hoch. Když šli později opět kolem Otec nebeský a sv. Petr, a sv. Petr od Otce nebeského zaslechl, jaký to hoch, prosil sv. Petr Otce nebeského, aby udělal chlapce škaredým. Stále pak pronásledoval sv. Petr toho hocha svým hněvem: způsobil, že pošla jehňata ze stáda jemu svěřeného, že krupobití zničilo všecko jeho obilí. Na konec poradil hochovi poustevník, u kterého sloužil, aby šel do města ke králi a požádal ho o jednu z jeho tří dcer. Obě nejstarší ho zlostně odbyly, ale nejmladší si ho přece vzala, doufajíc, že není-li hezký, bude dobrý. Otec nebeský a sv. Petr přišli právě do města, když se slavila svatba. Když slyšel sv. Petr, že to svatba onoho chlapce, prosil Otce nebeského, aby ho udělal zase tak pěkným, jak býval. Obě hrdé sestry nevěstiny ze závisti nyní si vzaly život, starší se oběsila, mladší se utopila.

Tato pohádka slovenská souvisí úže s legendou, která zvláště hojně se vypravuje dále na východě.

Blízka jest pohádka polská z Krakovska:[2]) Sv. Petr mstil se krutě na dívce, která ho silně uhodila do nohy, když s ní chtěl zažertovati. Ježíš byl mu po vůli a dopustil, že se dívka zapomněla s nějakým pacholkem. Dívka zemřela žalem, neboť ženich ji zradil, když byla dala chlapci život. Sv. Petr přenesl nenávist svou na toho chlapce. Když ten už vyrostl a měl vlastní svou domácnost, žádal sv. Petr Pána Ježíše, aby zničil jeho dobytek, kroupami zbil jeho obilí. Když potom přišli jednou ke chalupě tohoto hospodáře, začal sv. Petr, hladem jsa trápen, dychtivě jísti placku, kterou dostal od toho člověka, a málem by se byl udávil. Ježíš ho zachránil, ale plísnil ho, že po tolika letech ještě se chce mstíti, jakoby nevěděl, že msta zabíjí duši lidskou. Petr prosil, aby jemu bylo odpuštěno, neboť jest již potrestán. Nešťastnému hospodáři byly nahrazeny škody všecky a od té doby vedlo se jemu dobře.

Zcela příbuzná jest verse maloruská ze stolice Šaryšské[3]) (Mrš.): Kristus Pán a sv. Petr přišli k lávce, na které bylo rozloženo čerstvě

[1]) Boženy Němcové Slovenské pohádky a povësti I., str. 115 sl. č. 10. P. Dobšinský. Prostonárodnie slevenské povesti. IV., str. 53 sl.

[2]) O. Kolberg Lud. VIII. Krakowskie, str. 92 sl. č. 35.

[3]) В. Гнатюк: Етнограф. Матеріяли з Угорської Руси III. (Етнограф. Збірник IX.), str. 26 sl. 12.

vyprané prádlo. Kristus přešel, aniž by byl prádlo pošpinil. Ale sv. Petr kopl do prádla, tak že spadlo do vody. Dívka rozzlobila se velice a uhodila Petra přes záda mokrými gatěmi. Proto žádal Petr Krista, aby dívku potrestal; stalo se totéž, co v předešlé pohádce. Po nějaké době našli sedmiletého chlapce s dvěma kravami. Byl to, jak Kristus Petrovi řekl, syn oné dívky a krávy patřily jeho matce. Petr prosil Pána, aby chlapce učinil němým a krávy usmrtil. Stalo se po jeho vůli. Po nějakém čase šli Kristus a Petr kolem překrásné pšenice. Byla to pšenice oné ženy a mstivý Petr žádal, aby se udávil, kdo by první z té pšenice pojedl. Za krátkou dobu šel Pán do dědiny, kde žila ona žena. Sv. Petr pocítil, jak libě páchl chléb z mlýna: mlela právě ona žena v tomto mlýně svou krásnou pšenici a pekla sobě placku. Petr prosil ji, aby mu dala kousek. Jakmile zakousl, začal se hned dáviti jako v pohádce z Krakovska. Kristus vyložil mu, že se na něm splnilo, co chtěl, aby se jinému stalo. Petr nyní žádal, aby ženě té se vrátily obě krávy, aby synek její nabyl opět řeči, a milenec aby se s ní oženil.

Verse ze stolice Spišské[4]) (Mrsp.) má některé odchylky dosti značné. Kuchařka v hospodě popařila sv. Petra, proto že jí z hrnce vytáhl maso. Na žádost Petrovu potrestal dívku tu Kristus stejně jako v Mrš. Stejně také způsobil, že jí potom krávy zdechly, ale synovi jejímu nezpůsobil nic zlého. Když matka se synem naříkala, kázal jí Pán, aby zasela pšenici. Petr pak seznav, čí to pšenice, měl jiné přání než v Mrš., totiž aby pšenice byla prudkými dešti zničena. Opět poradil Kristus ženě, aby sebrala zbylé klasy pšeničné, z namleté mouky napekla chleba a pak si sedla na cestě. Petr pojedl dva chleby a velice si liboval, jak mu chutnaly. Když pak zvěděl, čí to byly chleby, prosí Krista, aby se nad ní smiloval a více ji netrestal. Všecky pak škody jí způsobené byly napraveny. Charakteristický motiv, jak Petr sám se dávil, odpadl. Za to pak nalézáme nový motiv, motiv, který nalezneme ve východnějších versích, že Kristus sám radí pronásledované ženě, jak by se škody jí působené mohly napravovati.

Hojněji rozšířena jest tato pověst legendární ve východoevropských krajích v rozmanitých obměnách, lišících se v nejednom ryse od versí západnějších.

Ve versi maloruské z okresu Kupjanského gubernie Charkovské[5]) (Mrk.[1]) rozzlobil se sedlák na sv. Petra, že obilí ještě nezrálo, ač svátek Petrův již minul, staré jeho zásoby došly a nové zrní dosud neměl. Sedlák umínil si, že vyhledá sv. Petra — tehdy ještě chodili Ježíš a sv. Petr po zemi — a že ho zbije. Když oba šli kolem pole sedlá-

[4]) Tamže, str. 40 sl. č. 20.

[5]) П. И. Изъ области малорусскихъ народныхъ легендъ. Этнограф. Обозрѣніе 1890 č. 4 str. 74 sl.

kova, chtěl sv. Petr, aby Ježíš pustil kroupy na to obilí. Ale Ježíš šel napřed k sedlákovi a poradil mu, aby pšenici prodal nějakému boháčovi. Petr byl velice potěšen, když viděl, jak byla pšenice potlučena. Když však zvěděl od Ježíše, že onen sedlák byl ji už prodal boháči a neutrpěl žádné škody, chtěl, aby pšenice zase vzrostla. Souhlasil Pán a poradil sedlákovi, aby pšenici koupil zpět. Vyrostla pšenice ještě krásnější. Když pak viděl Petr, jakou měl sedlák úrodu, chtěl, aby Ježíš způsobil, že by měl sedlák z vozu pouze po jedné mírce zrní. Ježíš poradil sedlákovi, aby málo nakládal na vůz, neboť sv. Petr na tom a tom se usnesl. Potom zvěděv sv. Petr, kolik sedlák namlátil, chtěl, aby se udávil prvním kouskem chleba, který z toho zrní napeče. Ježíš poradil sedlákovi, aby sám nejedl první kousek, než aby jej dal sv. Petru, a sice poslal synem svým. Tak se stalo a Petr poznal i poučil se od Ježíše, jak třeba nakládati s nepřáteli.

Dosti podobná jest pohádka z Čigirinského új. Kijevské gub.[6]) (Mčk.) Mimo Pána a sv. Petra vystupuje tu ještě prorok Ilija. Chuďas šel po práci a podaroval Iliju kouskem chleba, neboť, jak se dočká Ilije (Eliáše), jest už všeho dost jísti a píti. Však sv. Petrovi, kterého potom potkal, nedal nic, ba ještě mu vynadal a uhodil ho cepem svým, neboť kolem sv. Petra bývá největší hlad. Stěžoval si na to velice sv. Petr, když potkal Boha a Iliju, i chtěl ho potrestati hned tím, aby se udávil prvním chlebem, který upeče z nové úrody. Dále vypravuje se dosti stejně. Vypadlo, bylo patrně zapomenuto, že chuďas slibnou úrodu prodal boháči. Vypravuje se, když šel se za týden podívat na své pole, byla pšenice ještě pěknější než před krupobitím. Když pak se měla odvážeti pšenice, poradil Ilija chuďasovi podobně, jako v předešlé versi Ježíš. Vděčen za hojnou úrodu napekl pak chléb a donesl ke kostelu, aby žebráky jím nakrmil. Stáli tam tři dědkové, Petr, Ilija a Pán. Prvý kousek dostal Petr a jak kousl, počal se dáviti, i jal se prositi: »Bože, odpusť, že jsem zhřešil před tebou, prosiv tebe, abys potrestal chudého člověka!«

Jest ještě jiná verse legendy z Kupjanského új.[7]) (Mrk.[2]): V té zpravuje sedláka o úmyslech Pána Boha i sv. Petra anděl, se kterým se byl sedlák rozdělil o svůj velikonoční oběd. Anděl oznámil předem sedlákovi, že jest sluhou božím, a sliboval mu, že mu bude pomáhati. Pána Boha i sv. Petra pohněval si sedlák, že jim odepřel velkonoční oběd a řekl jim, aby si jej sami vydělali. Nejdříve mu anděl sdělil výrok Pána Boha, že zbohatne, bude-li mlátiti pouze za to, co mu zapadne za botu. Na radu andělovu prodal úrodu bohatému bratrovi, a vzal pole zpět, když bylo kroupami potlučeno; potom první chléb donesl ke kostelu žebrákům.

[6]) Б. Д. Гринченко Этнограф. Матеріалы II, str. 146 sl. č. 99.
[7]) П. И. Изъ области малорус. нар. легендъ. op. c. 1890 č. 2 str. 152 sl.

V třetí konečně versi z toho kraje[8]) (Mrk.[3]) vystupuje místo anděla smrt. Té dal dělník, vracející se na velikonoční svátek domů, z velkonočního chleba, neboť jen ona jest spravedliva. Odepřel pak Jidáši, protože prodal svého mistra, a sv. Petru, protože ze strachu se zřekl Pána a zapřel ho. Tato verse byla přepracována pod vlivem jiné rozšířené legendy, o které níže zvlášť promluvíme.

V jiných versích, jmenovitě běloruských a velkoruských, vystupují místo Ježíše a sv. Petra sv. Jiří aneb Ilija prorok a sv. Mikuláš. Jen někdy, tak ve versi z Borisov. új. Minské gub.[9]) (Brbm.) vystupuje spolu s jmenovanými světci ještě Pán Bůh. Mikuláš zvědavostí puzen nahlíží oknem do lázeňského domku a spatří, jak právě pomáhá babička rodičce. Babička zvědavce uhodila kamenem do čela. Sv. Jiří se mu smál a Mikuláš pomstil se, aby novorozeně naň pamatovalo a v ničem nemělo štěstí. Minulo od té doby dvacet let, z dítěte vzrostl už hospodář, ale v ničem se mu nedařilo, třebas sebe více pracoval. Šli opět kolem Bůh se sv. Jiřím a sv. Mikulášem. Bůh poznal jeho nářek i poslal sv. Jiří, aby zvěděl příčinu jeho pláče a jemu pomohl. Sv. Jiří nebožáka ujistil svou přízní a poradil mu, aby se dal za pastýře a vyjednal si, aby mu mzdy platili dobytkem určité barvy. Za tři leta byl již pánem velkého stáda. Tu šli jednou kolem Pán Bůh, sv. Jiří a Mikuláš. Když Mikuláš zvěděl, čí stádo je, prosil Boha, aby na ně poslal mor. Po chvíli šli opět kolem, sv. Jiří poslán k chuďasovi, aby zvěděl příčinu jeho pláče a aby mu pomohl. Poradil mu, aby kůže prodal, nakoupil pšenice a pole zasil pšenicí. Jak v ostatních versích byla i zde pšenice potlučena kroupami. Chuďas žaloval Bohu, proč ho pronásleduje takovými ranami, a Bůh radil mu, aby Mikuláše udobřil zvláštní slavností. Uspořádal tedy chuďas slavnost a pozval na ni celou téměř ves. Přišli také Bůh se sv. Jiřím a sv. Mikulášem. Hospodář je častoval a sedláci zapěli zvláštní píseň na oslavu Mikulášovu. Připil Mikuláš hospodáři, aby se mu povždy dařilo, udobřil se i přestal se naň hněvati.

Ve versi z Vitebské gub. a új.[10]) (Brv.) vystupují pouze Bůh a sv. Mikuláš, vypravuje se pak celkem totéž. Obvyklý konec odpadl, nešťastník nemusí si zvlášť získati přízně uraženého světce; pohádka končí a Bůh ošidil Mikuláše.

Velmi podobná jest ještě verse z gub. Smolenské.[11]) (Rsm.) Liší se hlavně tím, že oba světcové, Jiří a Mikuláš, vyměnili své úlohy. Jiří nahlédl do lázně, byl za to potrestán a pronásledoval syna ženy, kterouž v lázni zahlédl a která mu málem nevyrazila oko. Mikuláš pak pomáhá

[8]) Ib. 154.

[9]) Матеріалы для изученія быта и языка русскаго населенія сѣверо-западнаго края. Собранные ... П. В. Шейномъ II. str. 367 sl. č. 215.

[10]) Ib. str. 365 sl. č. 214.

[11]) Добровольскій Смоленскій этнограф. Сборн. I. str. 298 sl. č. 4.

nešťastníkovi. Na konec mu poradil, aby postavil Jiřímu větší svíčku než jemu, více ho uctil než jeho a Pána Boha, až k němu přijdou na slavnost.

V jiných versích běloruských a velkoruských rozhněvá se jeden z obou světců na sedláka proto, že ho méně uctil než druhého aneb jinak vzbudil jeho žárlivost. Tak má ve versi z Klimovického új. Mogilevské gub.[12]) (Brmk.) sedlák rozhodnouti, který z nich jest hezčí; sedlák dlouho se zdráhal, konečně řekl, že má Jiří vyhrnutý nos a tím si utržil jeho hněv. Mikuláš pomáhal a radil sedlákovi stejně. Sedlák postavil Mikulášovi v kostele svíčku za kopějku, ale Jiřímu za rubl, a začal úpěnlivě prositi Boha, aby se nad ním smiloval.

Ve versi z Oršanského új. téže gub.[13]) (Brmo.) pohádali se oba řečení světcové, koho z nich vlastně sedlák pozdravil. Tento rozhodl, že starého člověka, totiž Mikuláše. Na podzimní svátek sv. Jiří nese sedlák, poučen byv od Mikuláše, do kostela tři svíčky, největší Jiřímu, menší Mikulášovi a nejmenší všem svatým.

Ve versi z Rogačev. új. téže gub.[14]) (Brmr.) uražen byl naopak Mikuláš, protože sedlák řekl, že kůň sv. Jiří lépe oral, než jeho; chtěl sedlákovi obilí potlouci, mrazy zničiti. Místo boháče zaujímá tu žid. Závěrečný motiv odpadl.

Oba světcové taktéž zorali pole ve versi z gub. Smolenské [15]) (Rsm.[2]) ale sami, bez koně. Sv. Jiří pak pohněval se, když sedlák rozhodl, že Mikulášova práce byla důležitější, a i potom ještě, když zaseli pole, sedlák pochválil si práci Mikulášovu a znevážil si práce sv. Jiří. Ten na konec byl udobřen, když mu sedlák na radu Mikulášovu postavil svíčku dražší a čistou, Mikulášovi pak drahou a umazanou, v modlitbě mimo to řekl, že postavil levnou svíčku Mikuláši-podvodníku.

Podobně vypravuje se pověst tato také na severu, ve Vologodské gub.[16]) (Rv.) Místo sv. Jiří zaujímá tu prorok Ilija. Oba pomáhali chuďasovi vyrubati les, Mikuláš nahýbal stromy a Ilija je podsekával. Sedlák nerozhoduje, čí práce byla lepší, než který z nich jest hezčí, jako v Brmk. Ilija pak stejně pronásleduje sedláka, a Mikuláš stejně odvrací rány na sedláka namířené; poradil mu na konec, aby postavil Ilijovi rublovou svíčku a jemu jen svíčku za tři kopějky.

Ve versi ze Samarského kraje [17]) (Rsa.) pohněval si sedlák sv. Iliju tím, že řekl, ničeho mu není třeba, než aby Mikuláš mu pšenici urodil.

---

[12]) Е. Р. Романовъ IV, str. 163 sl. č. 16.
[13]) Ib. IV. str. 20 č. 15 б.
[14]) Ib. IV str. 19 č. 15.
[15]) Добровольскій Смоленскій этнограф. Сборникъ I. str. 302 sl. č. 5.
[16]) Н. А. Иваницкій Матеріалы по этнографіи Вологодской губерніи str. 218 sl. č. 55
[17]) Д. Н. Садовниковъ str. 270 sl. č. 91.

Ostatek vypravuje se stejně. Zakončení jest bližší maloruským versím: sedlák upeče na radu Mikulášovu dva koláče, donese je do kostela, jeden koláč položí na hlavu, druhý pod rameno. Na cestě potkal ho člověk a ptal se ho, kam koláče nese. »Na hlavě otci Ilijovi velikému, a pod pravým ramenem sv. Mikuláši,« zněla odpověď. Byl to Ilija sám a tak se usmířil.

V jiné zase pohádce z gub. Penzenské[18]) (Rp.) rozhněval se Ilija uslyšev, jak sedláček se modlil k sv. Mikuláši o úrodu, pohrozil, že mu vytluče pole kroupami. Zaslechl to sv. Mikuláš, a došlo mezi oběma světci ke sporu o toho sedláčka. Odchylně od obvyklého vy-vypravování neměl Mikuláš sedláka k tomu, aby hleděl Ilju udobřovati.

Částečně sem patří ještě jiná pohádka ze Samarského kraje[19]) (Rsa.[2]): Mikuláš žije tu ještě na zemi, činí skutky dobré a zázraky veliké. Archanděl Michael a Jiří jsou žárlivi na Mikuláše, slyšíce, jak denně ho Hospodinu vychvalují, že má více úcty na nebi i na zemi; vyprosili si proto u Boha dovolenou, aby se podívali k němu na zemi a zkusili, nelze-li ho předstihnouti. Michael uložil mu pak, aby v jeho vesnici udělal chudého sedláka bohatým a bohatého sedláka chudým. Mikuláš začal nyní chuďasovi podobně raditi, jako v předešlých versích: bude-li míti ozimy pěkné, ať je prodá boháčovi za slušnou cenu, ať zaseje potom ještě jař na pole koupené penězi takto vydělanými, jak má skliditi obilí a uložiti v stodole. Chuďas uposlechnuv těchto rad zbohatl. Boháč měl také hojnou úrodu, ale stačila mu jen na domácí potřebu, nemohl ničeho prodati. Když pak přišel rok neúrodný, boháč vydal všecky peníze na koupi obilí a chuďasovi zbylo ještě i obilí i peněz.

Zcela zvláštní jest ještě verse běloruská z Čerik. új. Mogilev. gub.[20]) (Brmč.) a zvláště charakteristická, neboť tu místo mstivého světce zaujímá sám Bůh — ač ho sedlák ničím neurazil — a Mikuláš stejně odvrací rány namířené na chuďasa. Chudý sedlák zasel na radu Hospodina, putujícího s »apoštolem« Mikulášem, pšenici; pšenice chuďasova mnohem krásněji vyrostla než boháčova, ač nerostla v půdě černé, než špatné a neopracované. Hospodin řekne, že pšenici tu dal i vezme, zničí. Chuďas prodal ji honem boháči na radu Mikulášovu, vzal ji zase zpět, odvezl ji s pole a složil ji, jak mu Mikuláš poradil. Zakončení ovšem odpadlo

Podobná ideje jest základem následující pověsti bulharské ze Sofijska:[21]) Chuďas nemoha se nijak dopracovati lepšího života, řekl si jednou, že všickni lidé slouží a obětují nějakému světci, rozhodl se, že si vybeře Babu Martu, jí bude sloužiti a obětovati. Zjevila se mu pak Baba Marta,

[18]) С. В. Максимовъ Нечистая, невѣдомая и крестная сила str. 455 sl.
[19]) Садовниковъ str. 272 sl. č. 92.
[20]) Романовъ op. c. IV str. 165 sl. č. 17.
[21]) Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина VII, odd. 3, str. 155 sl. č. 2.

slíbila, že ho udělá velkým boháčem, a poradila mu, aby po celé leto sbíral na poli trní, až dojde na její měsíc, udělá takovou zimu a tolik sněhu, že bude dobytek zmírati hlady. Přijde obchodník a nabídne mu za trní mnoho peněz, ale ať se smluví jen na to, že sám mu bude krmiti stádo pod podmínkou, že jemu zůstane polovice, až nastane pěkné počasí. Baba Marta to pak udělala, že chuďas několik dní jenom krmil stádo, brzy udělala teplý čas, sníh sešel a dobytek mohl se opět pásti na trávě. Když viděl osud (късмéт) jeho, jak zbohatl, podivil se velice, jak mohl bez jeho pomoci, i usmyslil si, že ovce jeho zničí. Baba Marta poradila mu, aby vyměnil ovce za hovězí dobytek. Chtělť osud poraziti dobytek nemocí a Baba Marta řekla mu, aby jej vyměnil za koně. I ty chtěl osud zničiti a proto je chuďas na radu své příznivkyně vyměnil za velký vinohrad. Umínil si teď osud, že se udělá zajícem, vplíží se do vinohradu, vplete se hospodáři mezi nohy, hospodář rozežene se po něm nožem a přesekne sobě sám nohy. Zaslechla to Baba Marta a poradila mu, jak by mohl chytiti zajíce-osud. Člověk osud svůj takto šťastně chytil a potrestal, tak že osud prosil a sliboval, že bude od té chvíle proň pracovati, aby ještě více zbohatl. Docela téměř podobná pohádka byla ještě zapsána v Samokově od ženy zrodilé v Prilepě.[22])

Ruským versím jest velmi blízká pověst východoindická[23]) svým počátkem: Sani aneb Saturn, bůh neštěstí, a Lakšmi, bohyně štěstí, znesvářili se, Sani chtěl býti vyšší a též Lakšmi chtěla býti vyšší. Bohové nemohli spor rozhodnouti a ponechali to člověku, slavnému moudrostí a spravedlností. Žil tehdy na zemi muž jménem Sribatsa, moudrý, spravedlivý a bohatý. Na něho obrátili se bohové, aby spor rozhodl. Ten pak nechtěl se vysloviti přímo a ponechal jim, aby mínění jeho uhodli z jeho jednání. Posadil Sani na stolec stříbrný a Lakšmi na stolec zlatý. Sani rozhněval se velice a pohrozil Sribatsovi pomstou svou. Lakšmi pak slíbila, že ho bude podporovati svou přízní. Sribatsa obávaje se pomsty boha Sani odešel se ženou svou z domu svého. Přišli manželé k velké řece; převozník nechtěl všecky najednou převézti, než napřed jen rohožku, kterou Sribatsa vzal z domu; když je pak vzal na loď, zmizel uprostřed řeky a také řeka zmizela. Byl to kousek vyvedený bohem Sani. Přišli pak do vesnice, kde se lidé živili dřevařstvím. Sribatsa nad dřevoruby brzy vynikl, vzbudil jich závist a byl vyhnán. V druhé vesnici, do které přišli, byli přádelníci, žena Sribatsova předla jemněji než ostatní ženy a vzbudila tím jich závist. Odvezli ji na konec lodníci. Manžel její opustil nyní vesnici a šel hledat ženu. Dal se podél řeky. Na břehu nalezl zvláštní krávu, zvanou Kapila-kráva, která dávala mléko každou hodinu, kdykoliv ji dojily, a jejíž výkaly tuhly v cihly

[22]) Шапкаревъ VIII. str. 279 sl. č. 151.
[23]) Folk-Tales of Bengal. By the Rev. Lal Behari Day str. 108 sl. č. 6.

zlaté.[24]) Sribatsa psal na tyto výkaly své jméno a sbíral tyto zlaté cihly, které kráva pravidelně tam ráno a večer skládala. Vypravují se dále osudy obou, Sribatsy i jeho ženy, jak se konečně zase sešli a přišli k majetku a cti, když minula tříletá doba, po kterou hrozil Sani svou pomstou. O jakémsi smíření tohoto uraženého boha není řeči.

Tyto legendy o mstivém světci znám pouze z tradic národů slovanských. Nenašel jsem nic podobného ve sbírkách pohádek a pověstí národů západoevropských. Podobnou základní ideu shledal jsem jenom v jedné pohádce východoindické. Slovanské legendy, které jsem zde seřadil, nesouvisí blíže. Máme tu shledávati několik skupin: do jedné patří verse polská z Krakovska, maloruské ze stol. Šaryšské a Spišské, a s těmi souvisí blíže pohádka slovenská. Do jisté míry podobný úvod mají ještě některé verse běloruské Brbm., Brv., Rsm. Jinak vysvětlují původ hněvu světcova ostatní verse maloruské Mčk. — ta však jiné motivy má společně se západnějšími versemi (člověk světec se dáví prvním chlebem). Jinou skupinu tvoří verse, ve kterých člověk si zvláštním způsobem znovu získá přízeň světcovu, uraženého světce udobřuje, to ovšem způsobem různým tak v Brbm. a Rsm., které mají jiné rysy podobné versím skupiny první. V jiných opět versích běloruských a velkoruských jest úvodním motivem uražená ješitnost a žárlivost světcova v Brmk., Brmo., Brmr., Rsm.[2], Rv., Rp. a též Rsa., Rsa.[2] Zvláštní jest Brmč., kde místo mstivého světce zaujímá sám Bůh.

Tatáž základní idea jest podkladem bulharské verse ze Sofijska, kde bojují osud a mythická bytost Baba Marta, zosobněný měsíc březen.

3. Legenda o spravedlivé smrti.

Připomenutá nahoře (str. 184) maloruská legenda, že jen smrt byla považována za spravedlivou a proto podělena od dělníka velkonočním chlebem, souvisí, jak řečeno, se zvláštní, hojně rozšířenou legendou, vystupující samostatně, ale častěji jako úvod známé pověsti o kmotře smrti.

Vypravuje se na Moravě[1]): Chudému, dětmi obtíženému sedlákovi narodilo se dítě desáté. Sedlák nemohl nikdež nalézti kmotra, marně hledal po všech okolních vesnicích, když pak vracel se smuten domů, potkal cizího muže a ten konečně se nabídl, že mu donese jeho dítě ke křtu svatému. Když však sedlák slyšel, že cizí ten muž jest sám Bůh

---

[24]) Pověsti o zvířatech touto mocí nadaných jsou v Indii hojné, srv. Benfey, Pantschatantra I., 378 sl.

[1]) Fr. Stránecká, Pohádky z Moravy str. 11 sl. č. 2.

Otec, prudce ho odmítl, protože nepoděluje lidi spravedlivým způsobem, jednomu dává hojnost, druhého nechá v nedostatku a bídě hynouti. Potkal pak čerta a i toho odmítl, neboť jednoho pokouší a láká do pekla, jiného však, kdo by toho nejvíc zasluhoval, ani si nevšímne. Konečně přijal smrt s radostí za kmotru, neboť nezná žádného rozdílu mezi lidmi, všecky beře napořád, boháče i chuďasy. Vypravuje se pak dále, jak smrt udělala kmotra slavným doktorem, pověst to nad míru rozšířená, kterou zde nehodláme dále sledovati.

Podobná jest legenda uhersko-slovenská z Bošácké doliny [2]): Sedlák potká napřed čerta, pak Pána Boha, na konec smrt; k Pánu Bohu zachoval se sedlák mnohem uctivěji, uznával, že spravedlivě soudí, dobrou dává odplatu, že by se za šťastného pokládal, kdyby měl takového kmotra, ale že ho nemůže přijmouti za kmotra, neboť by ho nemohl náležitě uctíti a pohostiti. Argumentace to dosti nešťastná a zdá se, že tu zasáhla opravná ruka zbožná.

Jednodušší jest legenda maďarská [3]): Nešťastný otec hledal kmotra po celém světě marně, konečně potkal Pána Ježíše a ten se mu nabídl za kmotra, ale nešťastník nemohl ho potřebovati, neboť má prý rád pouze dobré. Přijal pak smrt, neboť stejně má ráda zlé i dobré.

Ve slovenské versi z okolí B. Bystřice [4]) odmítl chudý otec Krista Pána, proto že byl otrhaný a chudobný a sotva by měl co dáti do vínku, pak anděla, protože byl příliš nádherně oblečen a takový nádherný kmotr by za nic nepovažoval kmotrovství chuďasa, ale přijal smrt, že jest stejná k chudým jak k bohatým.

Taktéž v jedné hornolužické [5]) pověsti odbyl chuďas Boha, protože jednomu dá všecko, druhému pak nic, ale přijal smrt, že všecko beře, co jí do rukou přijde, starého i mladého, bohatého i chudého.

Stejně vypravuje se to u Němců: ve versi z Hessenska [6]) odmítl člověk, který vyběhl na silnici, aby prvního, kterého potká, vzal za kmotra svému třináctému dítěti, nejdříve Boha, protože dává bohatým a chudé nechá hladověti, pak čerta, protože klame a svádí lidi, a přijal konečně smrt, protože stejně beře i boháče i chuďasa. — Ve východních Pomořanech [7]) vypravuje se o chudém nádenníkovi, jak šel hledat kmotra svému dvacátému čtvrtému dítěti, potkal nejdříve děvče, které se jemu představilo jako Pán Bůh a vyslovilo svou ochotu, odmítl ho, neboť jest příčinou, že se vede bohatým sedlákům tak dobře a chudí nádenníci snášejí trpkou bídu; odmítl čerta, neboť krade chuďasům žito i slaninu

[2]) Slovenské Pohľady XV. 1895 str. 389 sl. č. 10.

[3]) Ungarische Volksmärchen. Nach der aus Georg Gaals Nachlass herausgegebenen Urschrift übersetzt von G. Stier, str. 30, sl. č. 4.

[4]) Pavol Dobšinský V. str. 75.

[5]) Adolf Černý, Mythiske bytosće łužiskich Serbow I. 212.

[6]) Grimm, KHM. č. 44.

[7]) Ul. Jahn, Volksmärchen aus Pommern und Rügen I. str. 48 sl. č. 9.

z domu a donáší je bohatým sedlákům do špíže. Konečně potkal dlouhého a hubeného starce — smrt a přijal toho kmotra, neboť jest nejspravedlivější na světě. — Jest tu nápadno, že se Bůh zjevil v podobě děvčete. — V západních Pomořanech [8]) vypravuje se o chudém sedlákovi, že nejdříve odmítl Boha, pak vítr — neboť jest ještě nespravedlivější, strhá brzy tomu, brzy onomu dům i stodolu, hlavně však pronásleduje chudé, na konec radostně přijal smrt.

Podobná jest verse z Horní Falce,[9]) ač chuďas nehledá výslovně spravedlivého za kmotra, přece Boha ze stejné příčiny odmítá, vlastně nechce ani požádati, protože jednomu beře, co jinému dává, a nikomu vhod nedělá. Potká pak statného muže, jakoby myslivce s ryšavým vousem, čerta, ale ani o tom nechce nic věděti, neboť neslyšel nikdy nic moudrého o čertovi. Konečně potkal vyschlého muže, který kosou sekal všem lidem, které potkal, pod nohy. Byla to smrt, a ta se zalíbila chuďasovi, každému činí právo, stejnou míru má pro všecky. Požádal tedy smrt.

Legenda naše jest také známa ve Francii. V jedné [10]) (F.[1]) vypravuje se: Chuďas hledal pro své dítě spravedlivého kmotra, odmítl nejdříve sv. Petra, neboť není spravedliv, otvírá brány nebeské jedněm a zavírá je druhým, pak odmítl Boha, ale přijal smrt z týchž důvodů, jako v předcházejících. — Ve versi hornobretonské [11]) (F.[2]) odmítá chuďas Pána Boha z jiné příčiny: potkal nejdříve Boha. Bůh nabídl se za kmotra uslyšev příčinu cesty chuďasovy. Chuďas odpověděl mu, že by chtěl věděti jeho jméno, neboť hledá pro chlapce svého jen spravedlivého kmotra, a když mu řekl: »Jmenuji se Pán Bůh,« odmítl ho, že není spravedliv, neboť nechá umírati dobré dělníky, vydělávající chleba své rodině, nechá umírati matky, ale nechá na živě lidi, kteří nikdy nic jiného nedělali, leč hanbu a smutek svým rodičům; zabíjí mladé lidi v plné síle a zapomíná na starce, kteří nejsou více k ničemu. Dále odmítl sv. Jana, jakožto spoluvinníka nespravedlivého Boha, a sv. Petra, že třikráte zapřel svého pána, a nyní jako vrátný ráje raději otvírá bránu bohatým, kteří mají peníze na mše, než chuďasům, kteří nemají čím platiti modlitby. Radostně na konec přijal smrt, neboť beře stejně bohaté i chudé, mladé i staré. Legenda vypravuje se samostatně, není úvodem legendy o kmotře-smrti.

Samostatně vypravuje se legenda tato též v Benátsku [12]) a opět

[8]) Ib. str. 61 č. 10.

[9]) Aus der Oberpfalz. Von Fr. Schönwerth III., str. 14 sl.

[10]) Revue des traditions popul. XIII 664.

[11]) Paul Sebillot, La mort en voyage. Légendes chrétiennes de la Haute Bretagne. Archivio per lo studio delle tradizioni popolari. IV. 1885, str. 423 sl. č. 1. — Sebillot Contes des Landes et des Grèves str. 244 sl. č. 29.

[12]) Crane. Italian Popular Tales. 1885 str. 226 č. 67. »The just man«. Bernoni

jinak: Sedlák nechtěl dáti dítě pokřtíti, pokud nenajde spravedlivého muže za kmotra. Vzal dítě na ruce a šel hledat spravedlivého muže. Po chvíli potkal muže (Pána Boha), řekl mu: »Mám pokřtíti toto dítě, ale nechci ho dáti nikomu, kdo není spravedliv. Jste vy spravedliv?« Pán odpověděl: »Ale — nevím, jsem-li spravedliv.« Pak potkal ženu (Madonnu) a řekl jí totéž. »Nevím,« odpověděla, »ale jděte, neboť najdete, kdo jest spravedliv.« Šel dále a potkal jinou ženu — smrt; řekl jí: »Byl jsem poslán k vám, neboť řeklo se mi, že jste spravedliva; mám dítě to pokřtíti, a nechci ho nikomu dáti, kdo není spravedliv; jste spravedliva?« Smrt odpověděla: »Ano, myslím, že jsem spravedliva. Nechte mně pokřtíti dítě a pak vám ukážu, jsem-li spravedliva.« Po křtu zavedla sedláka do velkého, dlouhého pokoje, kde bylo mnoho světel. Sedlák poznal, že jeho světlo hasne, a řekl: »Když všecek olej vyhoří, kmotro?« — »Pak musíte jíti se mnou, neboť jsem smrt.« — »Och, smilujte se,« vykřikl, »a nechte mi vzíti drobet oleje z lampy synovy a přidati do mé.« — »Ne, kmotře,« odepřela smrt, »nečiním nic takového; chtěl jste viděti spravedlivou osobu a takovou jste našel. Jděte domů, spořádejte své věci, neboť čekám na vás.«

V jiné benátské versi[13]) zamítl muž mimo Boha ještě čerta. Smrt udělala ho doktorem. Zakončení jest stejné.

Jinde smrt svou spravedlivost nedokazuje zvláště.

Podobná jest pohádka na Sicilii zapsaná,[14]) jinak pak motivovaná. Děj položen do doby, kdy lidé nekřtili své děti hned, než čekali, až by poněkud vzrostly. Poslal Bůh k jednomu muži sv. Jana s poptávkou, proč ještě nepokřtil svého synka. Muž odpověděl, že ještě nenašel dobrého kmotra, a zamítl sv. Jana jako kmotra, neboť by chtěl hocha brzy do ráje. Zamítl také sv. Petra, kterého mu potom poslal Bůh. Tu tedy poslal Bůh smrt a tuto onen člověk přijal. Vypravuje se také další scena se svíčkami, ale jinak. Po několika měsících přišla kmotra smrt k muži tomu a odvedla ho do temného sklepa, kde hořelo množství lamp. Muž ani se nepokoušel dolévati svou lampu, smrt nemusela dokazovati svou spravedlivost.

Ve východní Evropě nalézáme také tuto legendu. V haličsko-ruské pohádce ze Starosamborského okr.[15]) jest tato legenda pouze úvodem k látce o kmotrovi smrti-doktoru. Chuďas odmítl ze stejných příčin starce-Boha a přijal za kmotru smrt. Podobná jest verse zapsaná v Něžinském okr.[16]) jen že člověk vůbec s Bohem se nesešel hledaje kmotra, než potkal hned smrt, a tu přijal ze stejných důvodů.

Tradizioni popolari veneziane I. str. 6. Jsou jiné ještě podobné verse italské, srv. Crane str. 369 pozn. 26.

13) Georg Widter und Ad. Wolf Volksmärchen aus Venetien č. 3.

14) Gonzenbach op. c. I str. 123 č. 19.

15) В. Гнатюк Легенди II. str. 33 č. 236.

16) Гринченко Изъ устъ народа str. 120. č. 155b).

Verse z gub. Smolenské[17]) nevypravuje o chuďasovi dětmi obtíženém, než o boháči, kterému všecky děti pomíraly. Když se mu opět zrodilo děcko, usmyslil si, že si vyhledá kmotra spravedlivého, pod. tedy jako v F^{1}. Potkal nejdříve popa a odmítl ho, neboť nespravedlivě bere, živého i mrtvého odírá. Pak odmítl pána, neboť nespravedlivě bije, lid seče, a též ještě »svatého«, neboť dává více, kdo má mnoho dětí, kdo má mnoho peněz, a jemu, který dětí nemá, nedává. Přijal konečně smrt, neboť jest spravedliva, moří všecky, popy, pány, kupce i sedláky, a nikoho nešetří.

Jinde nalézáme totéž i mimo spojení s legendou o kmotře-smrti. Tak vypravuje běloruská verse z lidského okr. gub. Vilenské[18]): Pacholek vzal za sedmiletou službu pouze oběd pro dvě osoby, šel do světa, potkal na cestě stařečka a řekl mu, že by chtěl s dobrým člověkem si sednouti a poobědvati. Když ten stařeček řekl, že jest Pán Bůh, odepřel mu to pacholek, že není dobrý, neboť nestejně rozděluje, jedněm dává více, jiným méně. Když pak potkal ženu — smrt, poobědval s ní, neboť jest spravedlivá ke všem, pánům i sedlákům. Smrt učinila ho pak doktorem jako v pověsti o smrti-kmotře.

Docela podobná jest verse z okr. Volkovyského gub. Grodenské.[19]) Chuďas našel na cestě kousek chleba a pár klobás a myslil si, s kým by se mohl děliti. Odepřel to Bohu, neboť dává jednomu mnoho a druhému málo, pak též sv. Jiří, neboť jsou vlastně dva do roka, hladový (23. dubna dle starého kalendáře) a studený (20. listopadu dle starého kalendáře), ale rozdělil se se smrtí. V jiné stejné téměř versi z téhož okresu[20]) odepřel to člověk Bohu, pak Synu božímu, neboť syn jest jako otec, rozdělil se však se smrtí.

V této formě byla legenda naše zapsána také u Malorusů v okr. a gub. Černigov.[21]) Člověk nechtěl poobědvati s Bohem, neboť není dobrým, ale rozdělil se se smrtí. Smrt pak jinak poukazuje jemu svou vděčnost, dává mu kus chleba, jehož nikdy neubývá, a naplnila mu stodoly obilím.

V druhé versi ze Smolenské gub.[22]) seděl ožebračený kupec na křižovatce a čekal na spravedlivého člověka, se kterým by se rozdělil o pár vajec. Zamítl Mikuláše, neboť jest na jaře hladový a studený, pak sv. Jiří, neboť jest na jaře hladový a studený, i hříbata dává vlku, ale rozdělil se se ženštinou-smrtí.

---

[17]) Добровольскій I. str. 316 sl. č. 11.
[18]) Jan Karłowicz str. 44 sl. č. 29.
[19]) Michał Federowski, I. str. 141 sl. č. 368.
[20]) ib. II. str. 133 č. 103.
[21]) Гринченко Изъ устъ народа str. 118 sl. č. 155.
[22]) Добровольскій, op. c. str. 314 sl. č. 10.

Podobná jest ještě verse žmuďská z okr. Poniewiežského gub. Kovenské [23]) Sluha zkouší, je-li mzda jeho celoroční spravedlivě zaslou- 18
žena, po dvě leta utone mzda ve studánce — v této versi spíše náhodou spadla — třetí rok vyplyne celá mzda za všecka leta na povrch[24]). Za ty peníze koupil sluha v městě láhev, vodku a koláč, a chodil po městě hledaje přítele, kterého by mohl častovati. Potkal nejdříve stařečka-Boha a zamítl ho. Potkal pak smrt a tu uctil. — Ve všech těchto versích odvděčila se smrt tím, že hostitele svého udělala slavným doktorem.

Legenda jest taktéž rozšířena u Jihoslovanů. Ve versi chrvatské 19
z okolí Karlovce [25]) potkal chuďas nejdříve Boha a zamítl ho jako nespravedlivého, ale přijal smrt, kterou potom potkal.

Ve versi bosenské [26]) potkal otec nejdříve sv. Nikolu — zamítl 20
ho, neboť, ač ho slavil již kolik let jako patrona své rodiny, nepomohl mu v jeho bídě; zamítl rovněž Boha, ale přijal za kmotra sv. Archanděla, který v jihoslovanských tradicích zastupuje obyčejně smrt. Srv. maloruskou legendu nahoře str. 183., kde také převzal anděl úlohu smrti, a i jinak jest děj dosti podobný. Pozoruhodno, že pouze v jedné, asi bosenské versi [27]) legendy o dělení statků světa mezi světci, vpravuje se, jak si je rozdělili světcové Jiří, Eliáš, Pantelija, Petr, Mikuláš, archanděl Michael, Jan a Panna Maria, a tu pak připadlo archandělu Michaelovi sbírání a střežení duší nebožtíků. V celé řadě versí této legendy archanděl Michael vůbec nevystupuje, pouze dle písně zaznamenané od Vuka St. Karadžiće vládl podzimními vichry.[28])

Podobné jsou legendy bulharské. Nejlépe zachovala se legenda ve versi 21
z Moriova. [29]) Chuďas hledá rovněž kmotra pro druhé dítě své, zamítá Boha, ale přijímá archanděla Michaila z týchže důvodů jako v ostatních versích. Připojuje se pak další legenda o kmotře smrti, zde ovšem archandělu Michailovi a o zázračném doktorovi, do jisté míry změněná. Tato verse položila děj do okruhu biblického, chuďas ten jest Sobotka, sv. Jan, první jeho kmotr кърсте. Ve versi z Prilepu [30]) zamítl chuďas Boha, protože nechal všecky jeho děti zemříti a jiným je nechal na živě, zlým lidem dovoluje shromažďovati peníze, a dobré lidi nechává strá-

[23]) M. Dowojna-Sylwestrowicz. op. c. II., 55 sl.

[24]) Srv. nahoře str. 79 a Národopisný Sborník Českoslovanský VI. str. 122.

[25]) R. Strohal, I., str. 222 sl. č. 72.

[26]) Босанска Вила II., 1887, str. 350 sl.

[27]) Mijatovics Serbian Folk Lore str. 309.

[28]) Hrvatske nar. pjesme. Skupila i izdala Matice Hrvatska I str. 9, 477 sl. Máchal Nákres slov. bájesloví 12.

[29]) Сборникъ за народни умотворения XVI.—XVII. отд. II. Материяли str. 286.

[30]) Сборникъ за народни умотворения II., odd. 3, str. 200 sl.

dati; přijal pak sv. Archanděla. — Ve versi ze Sofijska[31]) hledal si kmotra člověk, který do svého třicátého roku nebyl pokřtěn a tu teprve chtěl se dáti pokřtíti, odmítl Boha a sv. Petra — toho proto, že některé pouští do ráje, jiné nepouští, ale přijal sv. Archanděla. V jiné konečně versi z Ochridska[32]) hledal chudý sedlák kmotra pro svou svatbu· odmítl stejně Ježíše a sv. Petra, ale přijal archanděla Michaela.

Stejně vypravuje se legenda naše také u makedonských Rumunů.[33]) Člověk hledá si kmotra pro dítě své, odmítne Boha i sv. Petra, ale přijme sv. Michaela — smrt. Tu všude udělal archanděl Michael chuďasa slavným lékařem, jako v ostatních versích smrt. Rovněž tak vystupuje místo smrti archanděl Michael ve valašsko-rumunských[34]) versích, líčí se jinak než smrt, jako mladý a hezký muž, v jedné nazývá se nositelem smrti (purtătorulŭ de mórte). Bůh odmítá se a smrt, zde archanděl Michael, přijímá se ze stejných příčin jako v ostatních versích. V rumunských versích ze Sedmihradska a Bukoviny vystupuje opět smrt líčená jako žena vysoká a seschlá s kosou na ramenou. V sedmihradské versi předchází motiv z jiné látky převzatý, jak Bůh a sv. Petr prorokují novorozeněti budoucnost, určí, čím bude, budou-li požádáni za kmotry. Ve versi bukovinské sdělil se chuďas, hledající kmotra pro své patnácté dítě, že žebrák za kmotra se nabízející jest Bůh a zaradoval se, když potkal smrt a dostal ji za kmotru.

Tato legenda vyskytuje se ještě dále na jihu, bylať zapsána na ostrově Lesbos:[35]) Chudý sedlák hledá pro svého prvorozence kmotra, ale přijímá jen člověka nejspravedlivějšího. Zamítá Boha, ač ten o sobě tvrdí, že jest nejspravedlivější; dále zamítá sv. Petra, a přijímá konečně smrt. Připojuje se dále látka o doktoru a zakončuje se povídka scenou s lampičkami bez zajímavé motivace verse benátské.

I tato legenda byla známa v starší literatuře;[36]) zpracovali ji Hans Sachs dvakráte (1547) — Kristus, Pán Bůh zamítnut, smrt přijata; Jakub Ayrer ve hře masopustní (1618)[37]): Ježíš, čert, smrt; docela stejně Heinrich Wolff (1644), Prätorius (1669): čert, Bůh, smrt a j.

Tato docela protináboženská, protikřesťanská ideje o nespravedlivosti Boha jest dle uvedených dokladů daleko rozšířena u všech národů evropských, jak západních, katolických, tak též východních pravo-

[31]) Ib. III. odd. 3, str. 175 sl.

[32]) Ib. III. odd. 3, str. 180 sl. K. A. Шапкаревъ VIII., str. 185 sl. č. 112.

[33]) Шапкаревъ op. c. IX., str. 494 sl. č. 276.

[34]) Lazăr Şainénu Basmele Române, str. 893 sl.

[35]) Carnoy et Nicolaides Traditions populaires de l'Asie Mineure str. 145 č. 8.

[36]) Johannes Bolte »Das Märchen vom Gevatter Tod«. Zeitschrift des Vereins für Volkskunde IV., 1894, str. 34 sl.

[37]) Ayrers Dramen, Herausgegeben von Adalb. v. Keller IV., str. 2467 sl.

slavných, ač se nesrovnává s hluboce náboženským, mystickým naziráním, kteréž jest vlastní jmenovitě pravoslavnému lidu ruskému. Polská verse legendy této není mi známá. Ideje tato rozšířila se a ujala se touto měrou nepochybně následkem socialního svého rázu o rovnosti všech lidí bez ohledu na původ a majetkové poměry. Není ovšem všude stejně rázně vyslovena, tak zvláště ve versích slovenských a v maďarské. Ve versi italské z Benátska pochybuje jaksi Bůh sám o své spravedlnosti.

Spojena jest tato jistě ne lidová ideje obyčejně s legendou o chuďasovi hledajícím kmotra a o kmotře-smrti. Někdy místo Boha — nespravedlivého zaujímá, tak v ruské ze Smolenské gub. jakýsi blíže neoznačený světec, v jiné versi z téže gub. vystupují pak dva světcové, Mikuláš a Jiří.

Někdy ale velmi zřídka byl také čert vpleten, již v některých knižných zpracováních XVII. st. Dosti hojně vystupují někteří světcové, v jedné německé versi z Pomořan dokonce zapleten ještě zosobněný vítr, o kterém vůbec v přímořských krajích krouží různé pověsti.

V některých versích nenalézáme legendu o chuďasovi hledajícím kmotra, tak v některých versích běloruských a jiných, než Bůh odmítá se při jiné příležitosti.

DOPLŇKY.

1. Ke str. 32.

Jest ještě maloruská verse pohádky o udatném krejčíkovi z východní Haliče z okr. Bučackého[1]), velice zajímavá pro studium stálého tvoření nových povídek na základě starého majetku pohádkového. Místo obra zaujímá tu upír, jehož car marně se snaží zahubiti. Když celé vojsko carem na upíra vyslané bylo potřeno, vypsal car velkou odměnu tomu, kdo by upíra zabil. Přihlásil se cikán, aniž by se byl napřed nějak přesvědčil o své síle. V lese zastihl cikán koně, sedl naň a jel, až přijel k nějakému hlubokému příkopu. Tu slíbil koni: přeskočí-li příkop, že jeho kosti pochová; nepřeskočí-li, že s něho kůži sedře. Kůň přeskočil příkop, ale zabil se. Cikán sedřel kůži a vlezl do ní, obrátiv ji srstí do vnitř. Jak tak v té kůži seděl na mezi, sletělo se naň množství much, jako na zdechlinu, a tu na ráz zabil sto much. Napsal ten svůj čin na lístek a upevnil jej na svém čele. Šel pak dále až přišel k domu, ve kterém meškal upír. Upír chce ho zabiti, ale marně se namáhá třikráte, neboť měl na sobě koňskou kůži, a upír neměl moci na dobytek (»ни майи до худобини жаднойі моци«). Požádal nyní upír cikána, aby byl jeho hostem. Vyzval ho pak,

[1]) Гнатюк: Знадоби до галицько-руської демонольоґії str. 171. č. 281. (Етноґраф. Збірник XV.)

aby s ním závodil v jídle. Když se byl cikán do sytosti najedl chleba a sýra, měl ještě do závodu jísti halušky! Cikán uměl si pomoci, strkal halušky za kůži, až snědli všecky halušky. Nyní vyzval upír cikána na zápas. Cikán přistoupil, ale upír měl dříve provésti takový kousek, jako on provede, totiž aby halušky z něho vyletěly. Cikán rozpáral kůži a halušky vyletěly. Upír vyzval nyní cikána, aby jemu totéž udělal, a tak tedy cikán zařezal upíra. Jest to motiv, který jsme často shledali v příbuzných vesích evropských, zvláště v jedné versi sicilské Its. Úkol cikánův byl tedy vyplněn, a tím aspoň část povídky dokonána. Ale vypravovatel vzpomněl si ještě na jiné motivy z látky o zápasech s obrem, a aby je mohl zařaditi do své povídky, vymyslel si, že upír měl ještě syna — taktéž upíra, a ten pak ještě reka, vraha otcova, pozval, aby zůstal u něho přes noc. Nyní pak vypravuje se obvyklá scena v ložnici. Když přišel cikán do toho pokoje, viděl člověka neživého v kožiše, položil ho na lůžko, sám vlezl pod ně. V noci hodil upír děrou, která byla ve stropě, železný kyj na lože. Potom vylezl cikán z úkrytu, lehl si sám na lože a spal pokojně. Ráno přišel upír a ptal se ho, co se mu zdálo. Tu také spatřil nápis na čele cikánově. Na cestu dal mu ještě koně — čarodějného, který lidi zabíjel. Málem by byl zabil cikána, ale ten chytl se sošky, která byla na cestě, vytrhl ji ze země, vzal ji do ruky, jako malý křížek, a letěl jako vichr. Měl právě jeho císař vojnu s jiným císařem. Ten už vítězil, ale v tom přiletěl cikán se soškou, a nepřátelé spatřivše ho vykřikli »Pán Bůh letí! Skočme do vody«. Zakončuje se pak povídka motivem novým původu antisemitského. Cikán nepřijal nabídnutou odměnu, než vyžádal si jen, aby směl zabiti každou mouchu, která si sedne na žida, a nikdo aby se ho za to nedotýkal. Šel do města, kde byli bohatí židé, a pobíjel židy. Když nezmohli nic proti němu, složili se židé, že mu zaplatí měsíčně velkou sumu peněz. Po roce sebral takto cikán více peněz, než měl císař sám.

To jest obměna staré, velice rozšířené anekdoty, vypravované v různých variacích.[2])

2. Ke str. 56.

S versí v Prilepu zapsanou srovnává se ještě jiná bulharská verse z Bitolska,[3]) ale jest mnohem jednodušší. Cikán přeskočil třešni do řeky za velkou rybou. Lov a přípravy k večeři odpadly. Cikán přenocuje u draka a v jeho bytě odehrává se známá scena noční. Potom

[2]) Srv. Crane Italian pop. tales str. 293 sl.

[3]) E. Спространовъ Приказки отъ село Църско, Битолско. str. 22. sl. č. 4. (Сборн. за нар. умотвор. XIX.)

pozval cikán draka k sobě: závody a zápasy také byly zapomenuty, rovněž donesení pytle peněz. Po večeři frkl drak tak silně, že se popel zdvihl jako oblak a cikán vyletěl až na strop; nezachoval se tedy drak tak neslušně jako v Kavr (str. 59), ani tak jako v Kavm (str. 60). Cikán hledal pak nahoře otcův buzdogan, aby se s drakem mohl vyspořádati.

REJSTŘÍKY.

I.

Seznam motivů a látek pohádkových.

II.

Seznam rozebraných pohádek.*)

*) Čísla zvlášť neoznačovaná znamenají strany.

LITERATURA.*

Am Urquell. Monatschrift für Volkskunde I atd. Hamburg 1890 atd.

Andrews James Bruyn, Contes ligures. Traditions de la Rivière. Recueillis entre Menton et Gênes par —. Paris 1892

Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen. Begründet von Ludwig Herrig. Herausgegeben von Alois Brandl und Heinrich Morf. Braunschweig

Archivio per lo studio delle tradizioni popolari, ed. Pitrè, Palermo 1882 atd.

Асбьерисонъ, Норвежскія сказки. Спб. 1899

Asbjörnson P. Chr., Auswahl norwegischer Volksmärchen u. Waldgeister-Sagen. Leipzig 1881

F. Asmus und O. Knoop, Sagen und Erzählungen aus dem Kreise Kolberg-Köslin. Gesammelt und herausgegeben von —. Kolberg 1898

Аѳанасьевъ А. Н., Русскія народныя сказки I—II. Изданіе третье. Москва 1897

Ἀθηναϊκα παραμυθία συλλεγεντα ὑπο της Κ. Μαριάννης Καμπουρογλου. — Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρίας τῆς Ἑλλάδος I 1883

* Baliński K., Powieści ludu zebrane przez Karola Balińskiego. Warszawa 1842

Bartsch Karl, Sagen, Märchen und Gebräuche aus Meklenburg I—II. Wien 1879

Basset René, Contes populaires berbères. Recueillis, traduits et annotés par —. Paris 1887

— Nouveaux contes berbères. Recueillis, traduits et annotés par —. Paris 1897

Bédier Jos., Les Fabliaux. Études de littérature populaire et d'histoire littéraire du moyen age. Deuxième édition. Paris 1895

Beneš-Třebízský V., Národní pohádky a pověsti. V Praze 1887

Benfey Theodor, Pantschatantra. Fünf Bücher indischer Fabeln, Märchen und Erzählungen. Aus dem Sanskrit übersetzt, mit Einleitung und Anmerkungen von —. Leipzig 1859

Birlinger A., Volksthümliches aus Schwaben. I—II. Freiburg in Breisgau 1861—1862

Bladé J. Fr., Contes populaires de la Gascogne I—III. Paris 1886. (Les Littératures populaires XIX—XXI)

Босанска Вила. Лист за забаву, поуку и књижевност. У Сарајеву I atd. 1886 atd.

Bronisch G., Kaschubische Dialectstudien. Unternommen und herausgegeben von —. Zweites Heft. Leipzig 1898

* Brun Jules, Sept contes roumains traduits par —. Paris 1894

Busk R. H., The Folk-Lore of Rome collected by word of mouth from the people by —. London 1874

Campbell J. F., Popular tales of the West Highlands, orally collected. New edition. I—IV. London 1890

Carnoy Henry, Contes français. Paris 1885

Carnoy E. Henry et Nicolaides Jean, Traditions populaires de l'Asie Mineure Paris 1889 (Les littératures populaires de toutes les nations XXVIII).

Ciszewski Stanisław Dr., Bajka o Midasowych uszach. Studyum z literatury ludowej. Napisał —. W Krakowie 1899. (Osobne odbicie z Tomu XXVIII. Rozpraw wydziału filologicznego Akademii Umiejętności w Krakowie)

— Krakowiacy, Monografja etnograficzna I. Kraków 1894

— Lud rolniczo-górniczy z okolic Sławkowa w powiecie Olkuskim opisał — Kraków 1887. (Osobne odbicie z X i XI tomu Zbioru wiad. Komisyi antropologicznéj Akademii Umiejętności)

Clouston W. A., Popular Tales and Fictions. I—II. London 1887

Cosquin E., Contes populaires de Lorraine I—II Paris 1887

Crane Th. F., Italian Popular Tales. Boston 1889

Černý Ad., Mythiske bytosće łužiskich Serbow. Budyšin 1893—98

Český Lid. Sborník věnovaný studiu lidu českého v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku. I atd. V Praze 1891 atd.

Чубинскій П., Труды этнографическо-статистической экспедиціи въ западно-русскій край. Юго-западный отдѣлъ.

* znamenaných děl neměl jsem po ruce.

Матеріалы и изслѣдованія. II Кіевъ 1878

Чудинскій Е., Русскія народныя сказки. Москва 1864

De Nino Antonio, Usi e costumi abruzzesi. Fiabe descritte da —. Volume terzo. Firenze 1883

Deulin Charles, Contes du roi Gambrinus par —. Troisième édition. Paris 1874

Добровольскій В. Н., Смоленскій этнографическій сборникъ I. С.-Петербургъ 1891 (Записки Имп. русс. геогр. общества по отдѣленію этнографіи Т. XX)

Dobšinský Pavoi, Prostonárodnie slovenské povesti. I—VIII. Turč. Sv. Martin 1880—83

Dowojna-Sylwestrowicz. M., Podania żmujdzkie. Zebrał i dosłownie zpolszczył —. I—II. Bibl. »Wisły« t. XII—XIII. Warszawa 1894

Dozon A., Contes albanais. Recueillis et traduits par —. Paris 1881

Драгомановъ М., Розвідки про українську народню словесність і письменство I—II (Збірник фільольоґічної секциї наукового товариства ім. Шевченка т. II—III). У Львові 1899—1900

Erben K J., Sto prostonárodních pohádek a pověstí slovanských. V Praze 1865

Erdélyi-Stier, Ungarische Sagen und Märchen. Aus der Erdélyischen Sammlung übersetzt von G. Stier. Berlin 1850

Эрленвейнъ А. А., Народныя русскія сказки. Второе изданіе Москва 1882

Этнографическое Обозрѣніе. Періодеческое изданіе Этнограф. отдѣла Имп. Общества Любителей Естествознанія, Антропологіи и Этнографіи состоящаго при Московскомъ Университетѣ. Подъ редакціей Н. А. Янчука I atd. Москва 1889 atd.

Етнографічний Збірник. Видає Наукове товариство імени Шевченка I atd. У Львові 1895 atd.

Euphorion. Zeitschrift für Litteraturgeschichte herausgegeben von August Sauer. Vierter Band. 1897 Leipzig-Wien

Ezopovy fabule Jana Albína a Brantovy Rozprávky. Dle sborníku Prostějovského z r. 1557. Vydal, úvodem a poznámkami opatřil i přílohami doplnil Ant. Truhlář. V Praze 1901. (Sbírka pramenů ku poznání literárního života v Čechách, na Moravě a Slezsku. I skup., řada 2, č. 3)

Federowski Michał, Lud białoruski na Rusi litewskiej. Materyały do etnografii słowiańskiej. I—III. W Krakowie 1897—1903

Frantova Práva. Text prvotisku Norimberského z roku 1518. Vydal Dr. Čeněk Zíbrt. V Praze, Akademie věd 1904

Frere M., Old Deccan Days or Hindoo Fairy Legends current in Southern India. Collected from oral tradition by —. London 1868

Freuensfeld Jos., Narodno blago s Štajerskega. Kres IV 1884

Freys Jakob, Gartengesellschaft (1556) Herausgegeben von Johannes Bolte. Tübingen 1896 (Bibliothek des litterarischen Vereins in Stuttgart CCIX)

Gaal-Stier, Ungarische Volksmärchen. Nach der aus Georg Gaals Nachlass herausgegebenen Urschrift übersetzt von G. Stier. Pesth 1857

Geldart. Rev. E. M., Folk Lore of modern Greece. London 1884

Gering Hugo, Islendzk Aeventyri. Isländische Legenden, Novellen und Märchen Herausgegeben von —. I—II. Halle a. S. 1884

Gliński A. J., Bajarz polski. Baśni, powieści i gawędy ludowe. Opowiedział —. Wydanie trzecie. Wilno 1881

Gloger Zygmunt, Baśnie i powieści. Z ust ludu i książek zebrał —. Wyd. 2. 1889. Warszawa

Гнатюк В, Галицько-руські анекдоти. Зібрав —. У Львові 1899 (Етноґрафічний Збірник VI)

— Галицько-русські народні легенди I—II. (Етноґраф. Збірн. XII—XIII)

— Етнографічні материяли з угорської Руси I—III. (Етноґрафічний Збірник III, IV, IX)

— Знадоби до галицько-руської демонольоґії. Зібрав —. (Етноґраф. Збірник XV)

Gödeke Karl, Schwänke des sechzehnten Jahrhunderts. Herausgegeben von —. Leipzig 1879 (Deutsche Dichter des sechzehnten Jahrhunderts. XII. Bd.)

Gonet Szymon, Opowiadania ludowe z okolic Andrychowa (Materyały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne IV)

Gonzenbach Laura, Sicilianische Märchen aus dem Volksmunde gesammelt von —. I—II. Leipzig 1870

Гордлевскій В., Обзоръ турецкихъ сказокъ по сборнику Куноша (Юбилейный сборникъ въ честь Вс. Θ. Миллера)

Gress Kurt, Holzlandsagen. Sagen, Märchen und Geschichten aus den Vorbergen des Thüringer Waldes. Gesammelt und erzählt von —. Zweite Auflage, Leipzig s. a.

Grimm, Kinder- und Hausmärchen. I—II 7. Auflage 1857, III. 3. Auflage 1856. Göttingen

Гринченко Б. Д., Этнографическіе матеріалы собранные въ Черниговской и сосѣднихъ съ ней губерніяхъ. I—II. Черниговъ 1895—1897

— (III) Изъ устъ народа. Малорусскіе

разсказы, сказки и пр. Черниговъ 1900 (Приложеніе къ №. XII „Земскаго Сборника“ 1900 г.)

* Grisanti Cristoforo, Usi, credenze, proverbi e racconti popolari di Isnello, raccolte et ordinati. Palermo, Alberto Reber, 1899

Groome Francis Hindes, Gypsy Folk Tales by —. London 1899

Grundtvig Sven, (a) Gamle danske minder i folkemunde, Folkaeventyr . . . samlede og udgivne af —. Tredje Samling. Kiöbenhavn 1861

— (b) Dänische Volksmärchen. Nach bisher ungedruckten Quellen erzählt von —. Übersetzt v. Adolf Strodtmann. Zweite Sammlung, Leipzig 1879

Gubernatis Alessandro de — Le tradizioni popolari di S. Stefano di Calcinaia raccolte da —. Roma 1894

Haas Dr. A., Rügensche Sagen und Märchen. Gesammelt und herausgegeben von —. Zweite Auflage, Stettin 1896

Hackman Oskar, Die Polyphem-Sage in der Volksüberlieferung. Akademische Abhandlung von —. Helsingfors 1904

Hagen Friedrich Heinrich von der, Gesammtabenteuer. Hundert altdeutsche Erzählungen . . . . herausgegeben von —. I-III. Stuttgart und Tübingen 1850

Hahn J. G. von, Griechische und albanesische Märchen. Gesammelt, übersetzt und erläutert von —. I—II. Leipzig 1864

Haltrich Josef, Deutsche Volksmärchen aus dem Sachsenlande in Siebenbürgen. 4. Auflage. Wien 1885

Hansen Dr. R., Dithmarische Märchen. Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holstein.-Lauenburgische Geschichte VII, 1877

Hrvatske narodne pjesme. Skupila i izdala Matica hrvatska. Odio prvi. Junačke pjesme. Knjiga prva Zagreb 1896

Chauvin Victor, Bibliographie des ouvrages arabes ou Relatifs aux Arabes publiés dans l'Europe chrétienne de 1810 à 1885. IV—VII. Les Mille et une nuits. Liège-Leipzig 1900—1903

Chavannes Gustav, Die russischen Volksmärchen (Die Wissenschaften im 19. Jahrhundert IX. 89—132)

Chełchowski Stan., Powieści i opowiadania ludowe z okolic Przasnysza. Zebrał —. I—II. Bibl. »Wisły« III, VI. Warszawa 1889, 1890

Худяковъ И., Великорусскія сказки. I—III. С. Петербургъ 1860—1863

— Матеріалы для изученія народной словесности. С. Петербургъ 1863

Imbriani Vittorio, La Novellaja Fiorentina. Fiabe e novelline stenografate in Firenze dal dettato popolare da —. In Livorno 1877

Иваницкій А., Матеріалы по этнографіи Вологодской губерніи. Сборникъ свѣдѣній для изученія быта крестьянскаго населенія Россіи. Выпускъ II. Москва 1890

Извѣстія общества археологіи, исторіи и этнографіи при Имп. Казанскомъ Университетѣ. XIV

Jacobs Joseph, 1. English Fairy Tales. Collected by —. Third edition. London 1898

— 2 More English Fairy Tales. Collected and edited by —. London 1894

Jahn Dr. Ulrich, Volksmärchen aus Pommern und Rügen. I. Norden 1891

Jones & Kropf, The Folk Tales of the Magyars. Collected by Kriza, Erdelyi, Pap and others. Translated and edited with comparative notes by the Rev. W. Harry Jones and Lewis L. Kropf. London 1889 (Publications of the Folk-Lore Society XIII)

Юбилейный сборникъ въ честь Всеволода Θедоровича Миллера изданный его учениками и почитателями подъ редакціей Н. А. Янчука. Москва 1900

Jülg, Mongolische Märchen. Die neun Nachtragserzählungen des Siddhi-Kür und die Geschichte des Ardschi-Bordschi Chan. Eine Fortsetzung zu den Kalmükischen Märchen. Aus dem Mongolischen übersetzt mit Einleitung und Anmerkungen von Prof. Dr. Bernh. Jülg. Innsbruck 1868

Kallas Oskar, Achtzig Märchen der Ljutziner Esten. (Verhandlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft, XX. Bd., 2. Heft). Jurjev (Dorpat) 1900

Караџић, Лист за српски народни живот, обичаје и предање. Издаје и уређује Мих. Р. Ђорђевић I. atd. Алексинац 1899 atd.

Karłowicz Jan Podania i bajki ludowe zebrane na Litwie staraniem —. Kraków 1887. Osobne odbicie z XI. t. Zbioru wiadomości komisyi antropol. Akad. Umiej.

Kawczyński M., Apulejusza Amor i Psyche. Przetłomaczył i rozebrał —. Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział filologiczny. Serya II. Tom XVII. V Krakowie 1902, str. 353-443.

— Folklor a historya literatury. Pismo polemiczne. Kraków 1903

Kennedy P., 1. Legendary Fictions of the Irish Celts, collected and narrated by —. Second edition. London 1891

— 2. The Fireside Stories of Ireland. Dublin 1875

Kingscote Howard, Tales of the Sun or Folklore of Southern India. Collected by Mrs. —. London 1890
Kletke Dr H., Märchensaal. Märchen aller Völker. I—III. Berlin 1844—45
Knoop Otto, I. Sagen und Erzählungen aus der Provinz Posen. Gesammelt von —. Posen 1893
— II. Volkssagen, Erzählungen. Aberglauben, Gebräuche und Märchen aus dem östlichen Hinterpommern. Posen 1885
Knowles, Rev J. Hinton Folk Tales of Kashmir. London 1893
Köhler Reinhold, Kleinere Schriften von —. I—III. Weimar, Berlin, 1898—1900
— Italienische Volksmärchen. Jahrbuch für romanische und englische Literatur. Leipzig 1867, VIII, 241—260
Kolář-Kochovský Jos. B., Chudobinky z luhů moravské Slovače. Národní pohádky a pověsti z okolí Uhersko-Brodského. Sebral —. Ve Velkém Meziříčí s. a. (První moravská obrázková knihovna pro českou mládež seš. 14)
Kolberg Oskar, Lud, jeho zwyczaje, sposób życia, mowa, podania itd. Warszawa-Kraków III Kujawy I, 1867, VIII Krakowskie 4. XIV Poznańskie 6. XIX Kieleckie 2. 1886
— Pokucie. Obraz etnograficzny, IV, 1889. Kraków
Krauss Fr. S., Sagen und Märchen der Südslaven. I—II. Leipzig 1883—84
Kremnitz Mite, Rumänische Märchen. Übersetzt von —. Leipzig 1882
Kres, Leposloven in znanstven list I. atd. V Celovci 1881 atd.
Kristensen, Jyske Folkeminder isaer fra Hammerum Herred sammlede af Evald Tang —. Femte Samling. Kjöbenhavn 1881
Kulda B. M., Moravské národní pohádky, pověsti, obyčeje a pověry. I—II. V Praze 1874—75. III—IV. V Praze 1892—94
Kuhn Adalbert, Märkische Sagen und Märchen. Berlin 1843
Kúnos Dr. Ignaz, Über osmanische Volksmärchen (Ungarische Revue VIII)
Kunst Herrmann, Italienische Märchen (Jahrbuch für romanische und englische Literatur VII)
Lal Behari Day, Folk Tales of Bengal. By the —. London 1883
Lambel Hans, Erzählungen u. Schwänke. Herausgegeben von —. Zweite Auflage. Leipzig 1883
Lemke E, Volksthümliches im Ostpreussen. I—III. Mohrungen, Allenstein 1887, 1899
Lenz Ludwig Dr., Die neuesten englischen Märchensammlungen und ihre Quellen. Cassel 1902
Leyen Friedrich von der, Das Märchen in den Göttersagen der Edda. Berlin 1899
Lud, Organ towarzystwa ludoznawczego we Lwowie pod redakcyą Dra Ant. Kaliny. I. atd. 1895 atd.
Lütolf Alois, Sagen, Bräuche und Legenden aus den fünf Orten Lucern, Uri Schwyz, Unterwalden und Zug. Lucern 1865
Lužičan XVIII, 1877. Budyšin
Максимовъ С. В., Нечистая, невѣдомая и крестная сила. СПб. 1903
Malinowski Lucyan, Powieści ludu polskiego na Śląsku. I—II. (Materyały antropol.-archeol. IV—V)
Malý Jakub, Národní pohádky. Čtvrté, rozmnožené vydání. (Výbor drobných spisů. Sv. III.) V Praze 1876
Манжура И И., Сказки, пословицы и т. п. записанныя въ Екатеринославской и Харьковской губ. Харьковъ 1890
Materyały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne. Wydawane staraniem komisyi antropologicznej Akademii Umiejętności w Krakowie I. sl. 1896 atd.
Meier E. Gust. Dr., Deutsche Volksmärchen aus Schwaben. Aus dem Munde des Volkes gesammelt und herausgegeben von —. Neue Ausgabe. Stuttgart 1863
Mijatovics, Madam Csedomille Serbian Folk Lore. Popular Tales selected and translated by —. London 1874
Miklosich Fr., Über die Mundarten und Wanderungen der Zigeuner Europa's. IV. (Denkschriften der Akademie der Wissenschaften. Phil.-hist. Classe XXIII, 1874)
Mitteilungen der Litauischen Literarischen Gesellschaft. I atd. Heidelberg 1883
Mitteilungen der schlesischen Gesellschaft für Volkskunde herausgegeben von F. Vogt und O. Jiriczek. Band III (Heft V-VI.) Band IV. (Heft VII-VIII.) Breslau 1899, 1901
Oeuvres de Molière. Nouvelle édition revue par MM. Eugène Despois et Paul Mesnard. Paris 1878
Monnier Marc, Les contes populaires en Italie. Paris 1880
Montanus Martin, Schwankbücher. Herausgegeben von J. Bolte. Bibliothek des literarischen Vereins in Stuttgart CCXVII. Tübingen 1899
Moore Thos H., Chilian Popular Tales. Folk Lore Journal. III. 1885
Морозовъ П. О., Исторія русскаго театра. I. С.-Петербургъ 1889

Moszyńska Jozefa, Bajki i zagadki ludu ukraińskiego. (Zbiór wiadomości do antropologii ludowej. IX)

Mouliéras Aug., Les Fourberies de Si Djeh'a, Contes kabyles recueillis et traduits par — Paris 1892

Müllenhoff Karl, Sagen, Märchen und Lieder der Herzogthümer Schleswig-Holstein und Lauenburg. Herausgegeben von —. Anastatische Reproduktion des zweiten Abdruckes der Auflage vom Jahre 1845. Kiel 1899

Národní pohádky a pověsti (Národní písně, pohádky, pověsti, říkadla atd. Slavie. Řady druhé oddělení druhé). V Praze 1878

Národopisný Sborník československý. Vydává Národopisná společnost českoslovanská. I atd. V Praze 1897 atd.

Natêsa Sastrî, Folklore in Southern India. Bombay 1884–86

Nehring W., Dritter Bericht über oberschlesische Erzählungen. Mitteilungen der Schlesischen Gesellschaft für Volkskunde. Heft VI, str. 41—51, Heft VIII, str. 61—69

Němcová Božena. Národní báchorky a pověsti I II. (Sebrané spisy V-VI.) V Praze 1880

— Slovenské pohádky a pověsti I—II. V Praze, Kober, s. a.

Николић Атанас, Српске народне приповетке, Скупио —. Београд 1899

Ortoli J. B. Frédéric, Les contes populaires de l'île de Corse. Paris 1883 (Les littératures populaires de toutes les nations, t. XVI)

Pamiętnik literacki. Czasopismo kwartalne poświęcone historyi i krytyce literatury polskiej wydawane przez Towarzystwo literackie imienia Adama Mickiewicza ... Rocznik II. We Lwowie 1903

Pedersen Dr. Holger, Zur albanesischen Volkskunde. Kopenhagen 1898

Pedroso Consiglieri, Portugueuse Folk Tales. Collected by — (Publications of the Folk-Lore Society IX) London 1882

Pentamerone Der, oder das Märchen aller Märchen von Giambattista Basile. Aus dem Neapolitanischen übersetzt von Felix Liebrecht I—II. Breslau 1846

Pineau Léon, Contes populaires du Poitou. Paris 1891

Pleszczyński Adolf, Ks, Bojarzy Międzyrzeczcy. Studjum etnograficzne (Bibl. Wisły t. XI.) Warszawa 1892

Plohl-Herdvigov R. F., Hrvatske narodne pjesme i pripoviedke u Vrbovcu, skupio —. Varaždin 1868

Pogatschnigg Valentin, Märchen aus Kärnten (Carinthia, Zeitschrift für Vaterlandskunde 55—56. Klagenfurt 1865—66

Pohádky a pověsti našeho lidu. V Praze 1882

Pröhle Heinrich, Kinder- und Volksmärchen. Gesammelt von —. Leipzig. 1853

— Märchen für die Jugend. Halle, 1854

Radostova J. K. z —., Národní pohádky. V Praze 1856

Reinisch Leo, Die Nuba-Sprache. Wien 1879 I.

Revue des traditions populaires. Recueil mensuel de mythologie, littérature orale etc. I atd. Paris 18-6 atd.

Ристић Коста и Васа Лончарски, Српске народне приповетке. Скупили по Банату — У Новоме Саду 1891

Rittershaus Adeline, Die neuisländischen Volksmärchen. — Ein Beitrag zur vergleichenden Märchenforschung von — Halle a./S. 1902

Rokossowska Zofia, Bajki (skazki, kazki) ze wsi Jurkowszczyzny (Materyały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne II)

Романовъ Е., Бѣлорусскій Сборникъ I.—VI. Кіевъ, Витебскъ-Могилевъ 1886—1902

Роздольський Осип, Галицькі народні казки (Етнограф. Збірник I, VII.)

Рудченко И, Народныя южнорусскія сказки I—II. Кіевъ 1869

Sadok Barącz, Ks. Bajki, fraszki, podania, przysłowia i pieśni na Rusi. Drugie wydanie. Lwów 1886

Садовниковъ Д. Н., Сказки и продавія Самарскаго края (Записки Имп. Географ. Общества отд. этнографіи Т. XII) С.-Петербургъ 1884

Sainéan Lazare, L'État actuel des études de folk-lore, Paris 1902 (Extrait de la Revue de synthèse historique)

Şăinénu Lazăr, Basmele Române, Bucuresti 1895

Сборникъ за народни умотворения наука и книжнина. Издава министерството за народн. просвѣщение I—XVIII. София 1889—1901

Сборникъ матеріяловъ для описанія мѣстностей и племенъ Кавказа, Тифлисъ

Schambach G. & Müller W., Niedersächsische Sagen und Märchen, Göttingen 1855

Das Kloster, Weltlich und geistlich. Meist aus der ältern deutschen Volks-, Wunder-, Curiositäten- und vorzugsweise komischen Literatur. Zur Kultur- und Sittengeschichte im Wort und Bild. Von J. Scheible. Eilfter Band. Stuttgart 1849

Schiefner A., Awarische Texte, Mémoires de l'Académie Impériale des

Sciences de St. Pétersbourg, 7 Série, Tome 19, No 6. 1873

Schmidt Richard, Die Çukasaptati. (Textus simplicior). Aus dem Sanskrit übersetzt von —. Kiel 1894

— Der Text ornatior der Çukasaptati. Ein Beitrag zur Märchenkunde — Stuttgart 1896

Schneller Christian, Märchen und Sagen aus Wälschtirol Innsbruck, 1867

Schönwerth Fr., Aus der Oberpfalz, Sitten und Sagen I–III. Augsburg 1857—59

Schulenburg Wilibald von —. Wendisches Volksthum Berlin. 1882

Sébillot Paul, Littérature orale de l'Auvergne. Paris 1898 (Les littératures des toutes les nations t. XXXV)

— Contes populaires de la Haute-Bretagne I–III. Paris 1880—82

— Contes des Landes et des Grèves Rennes 1900

Sedláček Fr. Al., Národní pohádky a pověsti z okolí Velko-Meziříčského a Jihlavského na Moravě I—II. Velké Meziříčí 1879—80

Simplicianische Schriften. Von Hans Jacob Christoph von Grimmelshausen. I–II Leipzig 1877 (Deutsche Dichter des siebzehnten Jahrhunderts X–XI) Herausgegeben von Julius Tittmann

Singer S., Prof. Dr., Schweizer Märchen. Anfang eines Kommentars zu der veröffentlichten Schweizer Märchenliteratur. Von —. Bern 1903 (Untersuchungen zur neueren Sprach- und Literatur-Geschichte. 3 Heft)

Sláma Fr., Slezské pohádky a pověsti. V Opavě 1893

Slovenské Pohľady. Časopis pre literatúru, vedu, umenie a politiku. I atd. V Turč. Sv. Martine 1881 atd.

Sobotka Primus, Rostlinstvo v národním podání slovanském. V Praze 1879

Staufe L. A., Volksmärchen aus der Bukowina (Zeitschrift für Deutsche Mythologie und Sittenkunde II)

Steel F. A. and Temple R. C., Wide-Awake Stories, Bombay 1884

Stojanović Mijat, Pučke pripoviedke i pjesme. Sabra i spisao —. U Zagrebu 1867

Strackerjan L. Aberglaube und Sagen aus dem Herzogthum Oldenburg. Herausgegeben von —. I—II Oldenburg 1867

Stránecká Františka. Pohádky z Moravy. Sebrala —. V Praze 1868

Strausz Adolf, Die Bulgaren. Ethnographische Studien. Leipzig 1898

Strohal R., Hrvatskih narodnih pripoviedaka kn. I—III. Na Rieci—U Karlovcu 1886, 1901, 1904

Сумцовъ Н. О., Разысканія въ области анекдотической литературы. Харьковъ 1899

Suttermeister Otto, Kinder und Hausmärchen aus der Schweiz. Aarau 1869

Świętek Jan, Lud nadrabski. Obraz etnograficzny. W Krakowie 1893

Swynnerton Rev. Charles, Indian Nights Entertainment or Folk Lore from the Upper Indus. With numerous illustrations by native hands by the —. London 1892

Шапкаревъ К., Сборникъ отъ народни умотворения, VIII—IX. София 1892

Шейнъ П. В., Матеріалы для изученія быта и языка русскаго населенія сѣверо-западнаго края Т. II (Сборникъ отд. русск. яз. и словесн. Импер. Академіи Наукъ Т LVII.) 1893 С. Петербургъ

Шимченко Опанас, Українські людські вигадки (Етнограф. Збірник I.)

Till Eulenspiegel. Abdruck der Ausgabe vom Jahre 1515 (Nachdrucke deutscher Litteraturwerke des XVI. und XVII. Jahrhunderts. No. 55–56) Halle a./S. 1885

Трейландъ Ѳ. Я., Латышскія народныя сказки. (Сборникъ матеріаловъ по этнографіи, издаваемый при Дашковскомъ Этнограф. Музеѣ, Выпускъ II.) Москва 1867

Udziela Seweryn, Opowiadania ludowe ze Starego Sącza (Wisła VIII, 1894)

Ungarische Revue, Mit Unterstützung der ungarischen Akademie der Wissenschaften herausgegeben von Paul Hunfalvy und Gustav Heinrich VI. Leipzig, Berlin und Wien. 1886

Václavek Matouš, a) Pohádky a pověsti z moravského Valašska I—III, 1888—89. Nové Město nad Metují. (Obrázková knihovna pro mládež, ročn. VI., seš. 1, 12. VII., seš. 12)

— b) Valašské pohádky a pověsti I-II. (První moravská obrázková knihovna pro českou mládež. Ročn. V., č. 18-20, roč. VIII, č. 15-16) Ve Velkém Meziříčí.

— c) Valašské pohádky (Budečské Květy II., č. 1). V Bobnicích u Nymburka 1898

Valjavec, Matija Kračmanov, Narodne pripovjesti u Varaždinu i okolici sakupio —. Drugo izdanje. U Zagrebu 1890

— Narodne pripovedke (Kres IV., V.)

Webster W., Basque legends, London 1877

Veckenstedt Dr. Edm., Die Mythen, Sagen und Legenden der Žamaiten I-II, Heidelberg 1883

— Wendische Sagen, Märchen und abergläubische Gebräuche, Graz 1880

Weimarisches Jahrbuch für deutsche Sprache, Litteratur und Kunst. Herausgegeben von Hoffmann

von Fallersleben und Oskar Schade. Fünfter Band, Hannover 1856

Wenzig J, Westslavischer Märchenschatz, Leipzig 1857

Веселовскій А. Н., академикъ. Изъ исторіи романа и повѣсти. Матеріалы и изслѣдованія. Выпускъ второй. Славяно-романскій отдѣлъ. Санктпетербургъ 1888 (Сборникъ отдѣл. русск. языка и словесности Импер. Академіи Наукъ. Томъ XLIV. Но. 3)

Веселовскій Алексѣй, Западное вліяніе въ новой русской литературѣ 2. изданіе, Москва 1896

— Этюды и характеристики, Москва 1894

Widter Georg & Wolf Adam, Volksmärchen aus Venetien. (Jahrbuch für romanische und englische Literatur VII. 1866)

Vinson Julien, Folklore du pays basque Paris 1883

Wisła. Miesięcznik gieograficzno-etnograficzny I. atd. Warszawa 1887 atd.

Војиновић Јован Б., Српске народне приповијетке Виоград 1869

Wolf J. W., Deutsche Hausmärchen, Göttingen, Leipzig 1851

Vonbun Dr. F. J., Die Sagen Vorarlbergs, Innsbruck 1889

Yeats W. B, Märchen aus Islands Gauen. Gesammelt von —. Aus dem Englischen übersetzt von Eugenie Jacobi, Leipzig 1894

Zbiór wiadomości do antropologii Krajowej Akademii Umiejętności. W Krakowie I—XVIII. 1877 atd.

Zeitschrift für deutsche Mythologie und Sittenkunde Herausgegeben von J. W. Wolf II. Göttingen 1855

Zeitschrift des Vereins für Volkskunde I. atd. Berlin 1891 atd.

Zeynek Gustav, Ein Beitrag zur Sammlung des Volksthümlichen im Banat (Neues lausitzisches Magazin XLII. Görlitz 1865 str. 302—349)

Zingerle (I) Ign. und Jos., Kinder und Hausmärchen aus Tirol. Innsbruck 1852

— (II) Kinder- und Hausmärchen aus Süd-Deutschland. Regensburg 1854

Ziska Franz. Österreichische Volksmärchen. Wien 1822

Живая Старина. Періодическое изданіе отд. этнографіи Имп. Рус. Географическаго Общества I. atd. С.-Петербургъ 1890 atd.

OBSAH.

—

Ein kurzes Resumé aus der Arbeit „Pohádkoslovné studie“ (Märchenwissenschaftliche Studien)

von J. POLÍVKA.

Als Einleitung wird ein Aufsatz »Über die Methoden des Studiums der Volkstraditionen und dessen Ziel« vorausgeschickt. Es werden darin die Zweifel und Einwürfe besprochen, die in den letzten Jahren geäussert wurden insbesondere gegen die Migrations-Theorie, gegen alle Versuche nach näherer Bestimmung des Ursprungs und der Heimat einzelner Märchenstoffe. Zuerst werden erwähnt die Stimmen von Prof. Vsevolod Miller und Dr. St. Ciszewski, dann wird näher eingegangen auf die Brochure von Lazar Sainéan »L'état actuel des études de folklore« 1902. Der Verfasser verliert gegen die pessimistische, fast hoffnungslose Auffassung dieses Gelehrten nicht die Hoffnung, dass das schwerste Problem des Folklore, die Frage aller Fragen nach der Erklärung des mehr wenig innigen Zusammenhanges der Volks-Traditionen doch wird gelöst werden können, und Schritt für Schritt der Ursprung und die Heimat einzelner Märchenstoffe wird nachgewiesen werden können, freilich nicht mit mathematischer Gewissheit, so doch mit grösstmöglicher Wahrscheinlichkeit. Sogar im Bereich der Fabel, deren Erforschung die grössten Schwierigkeiten bietet, kann diese Frage beantwortet werden. Als Beispiele wird hier die Fabel von den hundert Listen des Fuchses und der einzigen List des Katers (Grimm Nr. 75) angeführt, weiter noch die Fabel von der Wette zwischen Hase und Igel oder anderen Tieren im Laufe. Weiter wird der von Adeline Rittersbaus in der Einleitung ihrer »Neuisländischen Volksmärchen« vertretene Standpunkt kritisiert, hiebei hervorgehoben, dass unrichtig die Märchen in die Kindeszeit der Menschheit versetzt werden, da dieselben ein zu viel kompliziertes Produkt des menschlichen Geistes, ja sozusagen ein Kunstprodukt sind. Einzelne Vorstellungen und Anschauungen, die unseren Märchen zu Grunde liegen, gehören wohl den frühesten Perioden in der Geschichte der Menschheit an, aber nicht das Märchen

in seiner vollendeten Form. Der Verfasser stimmt mit Adele Rittershaus überein, dass die Märchenforschung sich auch noch andere Ziele setzen kann, besonders aus dem Reichtum jedes einzelnen Volkes an Märchen ein Bild dessen inneren Wesens zu abstrahieren, bemerkt aber hiebei, dass dieses Ziel ohne Lösung der ersten Frage nach dem Ursprung des Märchens kaum sicher zu erreichen sei, dass weiter die Form des Märchens viel zu innig mit dessen Stoff verwachsen ist: auch in der Form hängen die Versionen der einzelnen Völker zusammen, und so ist es recht schwierig mit Sicherheit zu bestimmen, welche besondere Form eben jedes einzelne Volk dem primitiven Thema verlieh. Mit Beifall erwähnt der Verfasser die von Joh. Bolte und Rob. Petsch den Ausführungen der Fr. Ad. Rittershaus gemachten Einwendungen.

Darauf wird zu den von M. Kawczyński in dem Werke »Apulejusza Amor a Psyche« und in anderen polemischen Schriften gemachten Bemerkungen über die Volkstraditionen und deren Verhältnis zur Literatur, wie auch überhaupt über das Folklore, übergegangen. Zurückgewiesen werden dessen Behauptungen über den inneren Zusammenhang der älteren Bearbeitungen der Volksmärchen von Straparolla, Giambattista Basile, Perrault u. a. mit den späteren Sammlungen des XIX. Jahrh., wie auch über deren Einfluss auf die Volksliteratur, speziell auf die Volksmärchen. Aus den von Straparolla, Basile, Perrault u. a. wiedererzählten Märchen können wir nur folgern, dass an jenen Orten zu jener Zeit diese Märchen erzählt wurden, nichts mehr. Straparolla's und Perrault's Erzählungen z. B. des Märchens vom gestiefelten Kater hängen nicht direkt zusammen, sondern beruhen auf verschiedenen mündlichen Traditionen. So hängen auch nicht die neuitalienischen Versionen des Märchens von den drei verstümmelten, zauberkundigen Spinnerinen mit Straparolla's Erzählung zusammen, das kann nur von einer neueren spanischen Version mit Gewissheit behauptet werden. Es ist freilich ohne Zweifel, dass die Volksmärchen mit der Litteratur vielfach zusammenhängen, doch kann dies nicht verallgemeinert werden, sondern es muss bei jedem einzelnen Märchen erst speziell nachgewiesen werden. Lied und Märchen werden umsomehr vergessen und die Erzählungskunst sinkt im Volke umsomehr, je mehr die Literatur in das Volk dringt, je mehr die Lust am Lesen zunimmt. In frühen Zeiten bereits sind vielfach Erzeugnisse der Poesie in das Volk gedrungen, doch nicht zu häufig, und unmöglich kann man darauf hin eine allgemeine Abhängigkeit der Volksmärchen von der Literatur lehren, noch weniger darauf eine neue »historische« Methode aufbauen, wie es Kawczyński will. Der Verfasser verfolgt die nach Kawczyński's Schrift in der polnischen gelehrten Welt hervorgerufene Polemik, erwähnt die Recensionen von W. Klinger und Ed. Porębowicz, des letzteren Definition des »Volkes«. Mit dem Fortschritte der Kultur und

Civilisation trennte sich das Volk in verschiedene Abstufungen, die höheren Schichten strebten nach vollkommeneren literarischen Genüssen, die älteren literarischen Produkte sanken in die niederen Volksschichten. Derselbe Prozess, den wir in den historischen und neueren Zeiten bei den europäischen Völkern bemerken, müssen wir auch in den älteren Kulturzentren voraussetzen. In den älteren Zeiten drangen die literarischen Erzeugnisse viel langsamer in das Volk, konnten daher besser genossen, selbständiger weiter bearbeitet und verarbeitet werden. Heute aber kann das Volk nicht mehr alle im Übermass strömenden kulturellen Einflüsse aufnehmen, daher sinkt dessen alter literarischer Reichtum in die Vergessenheit. Der Militärdienst, das Fabriksleben wirkt auch in dieser Hinsicht zersetzend. Und hiemit sinkt auch die Schaffungskraft des Volkes. Nur in Gegenden, die noch entlegen sind, fern von dem fieberhaften Leben der Gegenwart, lebt noch das Märchen in der alten Frischheit, hat sich noch die Erzählungskunst und die Freude am Erzählen erhalten, werden vielfach auch neue Märchen geschaffen und gedichtet, freilich grösstenteils auf der Grundlage der alten ererbten Motive, doch hie und da auch vollständig neue. Interessant ist in dieser Hinsicht ein kleinrussisches Märchen aus Nordungarn über den Phonograph. W. Klinger weist, Wisła XVIII, S. 25 f., gegen M. Kawczyński nach, wie in der mündlichen Tradition die alten Märchen sich fortwährend lebend erhielten bis auf den heutigen Tag. Klinger lässt manchmals selbständige Entstehung von Märchen zu, besonders von Sagen von Geistererscheinungen, Vampyren u. ä. Bei dem Nachweise der Entlehnung von Märchen stellt er nach der Meinung des Verfassers zu starke Forderungen, indem er gewissermassen verlangt, dass erst erhaltene fremde Ausdrücke und Termine die Entlehnung beweisen, so z. B. bei dem bekannten Märchen von Ali Baba und den vierzig Räubern. Doch ist es unzweifelhaft, dass auch jene Versionen, in denen sich nicht der Name des Berges, der sich auf Befehl öffnet oder schliesst, erhalten hat, mit diesen Märchen zusammenhängen, sofern sie nur die bestimmte Reihe und Folge der einzelnen Motive bewahrt haben.

Zum Schluss wird noch der Aufsatz von Karl Reuschel in dessen »Volkskundlichen Streifzügen« erwähnt und gegen dessen Forderungen nach grösserer Berücksichtigung der formalen und stilistischen Seite der Märchen bemerkt, dass hieraus wenig zu erhoffen ist für die Lösung der Hauptfrage nach der Heimat und dem Ursprung unserer Märchen.

Der Verfasser ist zwar ein überzeugter Anhänger der Migrationstheorie, doch nimmt er nur dort Entlehnung an, wo der innige Zusammenhang der einzelnen Versionen dazu drängt und viel zu komplizierte Motive selbständige Entstehung an verschiedenen Orten geradezu ausschliessen. Er gruppiert die einzelnen Versionen nach den Völkern und Sprachen, wie auch nach gewissen geographischen und kulturell-

politischen Gruppen. Wenn ein gewisser Märchenstoff sozusagen universal ist, so sind gewisse formale Ausbildungen desselben an gewisse geographische und kulturell-politische Grenzen gebunden. Diese sind bei weitem wichtiger, als die sprachlichen Grenzen. Wenn es dann gelingt gewisse Formen eines Märchenstoffes in gewissen Grenzen festzusetzen, so haben wir uns stark der Hauptfrage genähert und können uns an ihre Lösung heranwagen. Der Verfasser glaubt in Europa wenigstens und besonders bei den slavischen Völkern etwa drei ziemlich scharf begrenzte Gebiete in der Märchenliteratur annehmen zu können, und zwar 1. das west- und mitteleuropäische, 2. das osteuropäische, 3. das südosteuropäische. Zwischen diesen Gebieten könnten noch einige kleinere Gebiete angenommen werden, die streng genommen weder zum mitteleuropäischen noch zum osteuropäischen zu rechnen sind; besonders zwischen Mittel- und Ost-Europa, so könnte z. B. ein besonderes nordungarisches Gebiet, bis zu einem grossen Masse auch ein polnisches mit Ausnahme der westpolnischen Gegenden angenommen werden. Zum osteuropäischen Gebiete gehört teilweise die kleinrussische Volkstradition, in bedeutenderem Masse die weissrussische. Direkte Beziehungen zwischen diesen Hauptgebieten gibt es verhältnismässig sehr wenig, grösser ist noch der west- und mitteleuropäische Einfluss auf die osteuropäischen Traditionen, aber nicht so sehr der Volkstraditionen, als der literarisch verarbeiteten Traditionen. Osteuropäischer Einfluss nach dem Westen gibt es sozusagen gar nicht. In den südosteuropäischen Traditionen kreuzten sich verschiedene Einflüsse, am stärksten macht sich wohl der orientale Einfluss bemerkbar, ausserdem lässt sich konstatieren ein Zusammenhang der bulgarischen Traditionen insbesondere mit dem kaukasischen, teilweise noch Zusammenhang mit den nordosteuropäischen, besonders mit den kleinrussischen Traditionen.

Der Verfasser war bestrebt bei seinen Untersuchungen der einzelnen Märchenstoffe das Material mit Möglichkeit zu erschöpfen.

In den »Märchenwissenschaftlichen Studien« wird zuerst das Märchen vom »tapferen Schneiderlein« untersucht. Der Verfasser geht von der Erzählung des Montanus aus, vergleicht dann zunächst die deutschen Versionen, konstatiert wie diese durch Einfluss des Stoffes von der Überlistung eines übermenschlichen Wesens (Riesen, Teufels) durch einen schwachen Menschen modifiziert werden, mit diesem Stoffe sich vermischen und zusammenfliessen; bis endlich in einer Reihe bloss das einleitende Motiv erhalten ist, bereits bloss als Einleitung des Märchens vom Kampfe des Schneiderleins mit dem Riesen. Einige deutsche Versionen haben gegen Montanus ein neues, wichtiges Motiv: das Schneiderlein zieht zuletzt gegen das feindliche Heer des Königs, reitet ihnen, an das beste Kriegspferd des Königs fest angebunden, entgegen, reisst am

Weg ein Kreuz aus der Erde und mit dem Kreuz in der Hand stürzt er gegen den Feind. Der Feind stiebt entsetzt in wilder Flucht auseinander, als er den Helden mit dem Kreuz in der Hand erblickt. So lesen wir bei Zingerle II, 12, ähnlich bei Hansen Nr. 5, Schönwerth II, 280, in anderen mitteleuropäischen, besonders italienischen, weiters in den kaukasischen, in den mongolischen und in den indischen Versionen. Von den deutschen Versionen wird zu den anderen mitteleuropäischen übergangen (die kaschubische Bronisch II, S. 54, Nr. 2, ist besonders gut erhalten), čechoslavischen, ungarischen, kroatischen, bulgarischen, albanischen und griechischen. Von da zieht der Verfasser nach dem Westen, untersucht die französischen, irischen, schottischen, italienischen, und endlich die chilenische Version. Hierauf werden die osteuropäischen, klein-, weiss- und grossrussischen Versionen analysiert. Hieran schliesst sich die Untersuchung der kaukasischen Versionen, der mongolischen und endlich der indischen. Im Anschluss werden noch die Erzählungen angeführt und verglichen, in welchen bloss das einleitende Motiv erhalten ist, sonst aber von der Überlistung eines überirdischen Wesens durch einen Menschen erzählt wird. Grimm Nr. 20 u. a. — Dieses Märchen entstand nach der Meinung des Verfassers an verschiedenen Orten selbständig. Das in West- und Mittel-Europa verbreitete Märchen entstand wahrscheinlich in Mittel-Europa — denn da ist es am stärksten verbreitet und am frühesten aufgezeichnet — und zwar zur Zeit des Verfalls des Rittertums. Es verbreitet sich von da aus teils nach Westen und Norden, nach England und Island, auch nach Westen zu den benachbarten slavischen Völkern, nach Ungarn zu den Magyaren und in schwachen Resten zu den Kleinrussen. Diesem west- und mitteleuropäischen Märchen war wohl ursprünglich das Motiv von dem Kriegszug des tapferen Schneiderleins fremd, wie er mit einem herausgerissenen Baum den Feind in Schrecken jagte und vertrieb, zugleich wurde da vielfach der Baum in den Händen des Helden in ein Kreuz verwandelt. — Eine zweite, selbständige Gruppe bilden die russischen Versionen dieses Märchens, welches in Russland selbständig und zwar als eine Parodie der russischen Heldensagen geschaffen wurde. Eine eigene Gruppe bilden die kaukasischen und die mit ihnen verwandten bulgarischen Versionen, stehen aber doch in einem gewissen Zusammenhang mit den russischen Versionen (auch die albanesische ist hieher zu zählen). Eine weitere selbständige Gruppe bilden die mongolische und die indischen Versionen, und es ist anzunehmen, dass auch in Asien dieses Märchen selbständig entstand. Bloss in der Schilderung der Kriegstaten hängen diese asiatischen Versionen mit den kaukasischen, und weiters auch mit den west- und mitteleuropäischen zusammen. Die Szene mit dem Baume in der Hand des Helden wird wahrscheinlich aus dem orientalischen Märchen in die westlichen übertragen worden

sein und demnach wird ein gewisser Einfluss des orientalen Märchens auf das west- und mitteleuropäische Märchen anzunehmen sein.

In dem 2. Aufsatz über das Motiv von der traurigen Prinzessin, deren Hand demjenigen als Preis zugesprochen wird, der sie zum Lachen bringt, wird eine Reihe von Märchen untersucht, denen dieses einleitende Motiv eigen ist, oder die in anderen, ähnlichen Szenen zusammenhängen. Zuerst das Märchen von der goldenen Gans Grimm Nr. 64. Est ist in verschiedenen Versionen in den Traditionen der Deutschen, Čechoslaven, Italiener, Franzosen, Magyaren und Rumänen bekannt, drang in einer stark abgeschwächten Reminiszenz bis nach Kasan vor Das bei Jahn Nr. 43 um das eigentümliche Dreigespann von Bussbunk, Ameise und Maus, und um die Nachtszene (die Prinzessin zwischen den zwei Freiern) erweiterte Märchen gab Anlass diesen Stoff zu untersuchen und dessen Verbreitung von Pentamerone aus bis in die russische Volkstradition zu verfolgen. Eine eigene Gruppe bilden die Erzählungen, wo die Zauberkraft nicht einem Tiere (der goldenen Gans u. a.) sondern einem Wagen oder einem anderen Gegenstand anhaftet. Sie finden sich vor bei den Deutschen, Čechoslaven, Kroaten, Kleinrussen, Polen und Franzosen. Diese Zauberkraft übernimmt hie und da die Zaubergerte. Mit deren Hilfe werden dann in einer anderen Märchengruppe andere komische Zusammenkuppelungen gebildet, aber zu einem anderen Zwecke, um nämlich die untreue Frau zu überführen und zu strafen. Diese Gruppe kommt vor in Pommern (Jahn Nr. 44), in Posen und Kujawien, in Mähren, Samogitien, und endlich noch im nördlichen Frankreich. In einer anderen Reihe bildet so eine Gruppe ein Zaubervogel, Truthahn, der auf Befehl sich selbst tötet, rupft, kocht, und nachdem er aufgegessen war und dessen Gebeine zusammengelegt wurden, wieder lebendig wird. Dieses Märchen ist nur bei den Klein-, Weiss- und Gross-Russen bekannt, auch bei der Armenen. In einer Reihe bildet so eine Gruppe ein Knecht, um sich zu rächen, dass die ihm versprochene Braut einen anderen heiratet. Dieses Märchen ist in Posen (Knoop Posen S. 202 N. 7), bei den Polen, Kleinrussen, Letten, Serben, Griechen und Osmanen verbreitet. — Die traurige Prinzessin wird in anderen Erzählungen noch auf andere Weise zum Lachen gebracht, meist durch dumme Streiche des Freiers. In der englischen von Lazy Jack wurde die taubstumme Prinzessin gesund, als sie auflachte. Darauf wird die alte ähnliche Anekdote erwähnt, wo durch das Auflachen das Geschwür aufbrach, und deren Verbreitung in der Literatur und in die Volkstraditionen geschildert.

3. »Die zertanzten Schuhe«. Der Verfasser geht von den čechoslavischen Versionen dieses Märchens aus, vergleicht weiter die deutschen, dänische, polnischen, kleinrussischen rumänischen, kroatischen, serbischen, bulgarischen, die griechische, die französischen — hiebei wird die Ver-

mutung begründet, dass das von Deulin erzählte Märchen eigentlich eine Bearbeitung des von Ispirescu verzeichneten rumänischen Märchens ist — weiter die portugiesische, dann die lettischen und russischen Versionen; endlich wird noch eine türkische Version erwähnt, die aber bloss in einem zu kurzen Auszuge zugänglich war.

Dieser Märchenstoff hängt nach der Darlegung des Verfassers einerseits mit dem mittelalterlichen Glauben vom Tanze, anderseits mit den Elbensagen zusammen. Er verweist auf einige isländische Sagen bei Rittershaus No. 85. Die von P. Sartori ZsVfVk. IV., 295 ausgesprochene Ansicht vom Ursprung dieses Märchens wird abgewiesen. Die Abnutzung der Schuhe ist ein bloss äusseres Zeichen des nächtlichen, geheimnisvollen Herumstreifens der Prinzessinen, keineswegs die Grundlage des Märchens; dafür muss eben das geheimnisvolle nächtliche Verschwinden und Herumstreifen der Prinzessinen gehalten und davon bei der Erklärung des Märchens ausgegangen werden.

4. Legendäre Sagen. 1. vom Teufel *a*) vom Schwager des Teufels, Bärenhäuter. Diese Erzählung ist verbreitet in der Tradition der Deutschen, Lausitzer Serben, Böhmen, Dänen, Italiener, seltener weiter im Osten bei den Polen, Russen und Letten. Der Ursprung des Märchens ist gewiss in Mitteleuropa zu suchen.

b) Vom reuigen Teufel. Der Teufel stiehlt einem armen Bauer sein Mittagsbrot, oder beschädigt den Bauer auf andere Weise, versucht den Bauern ohne Erfolg zum Fluchen zu verführen und wird daher verurteilt bei dem Bauer als Knecht zu dienen, bis er den Schaden gutmacht. Diese Legende ist nur bei den slavischen Völkern, und zwar besonders bei den westlichen und südwestlichen Stämmen bekannt, auch bei den Litauern, hauptsächlich bei denjenigen Slaven, wo der Einfluss des Katholicismus stark ist oder doch war bis in unlängst vergangene Zeiten. Am meisten ist es verbreitet bei den Polen, Klein- und Weiss-Russen. Vereinzelt drang es zu den Grossrussen vor, ganz unbekannt ist es bei den orthodoxen südslavischen Stämmen. In den Traditionen der mittel- und westeuropäischen Völker kommt es, so weit der Verfasser sie kennt, nicht vor. In einer polnischen Legende aus Posen wurde der Teufel wegen dieses Verbrechens verurteilt, in die Dienste eines Klosters zu treten. Diese polnische Legende ist verwandt mit der Sage vom Bruder Rausch.

2. Vom rachsüchtigen Heiligen. Der hl. Peter rächt sich grausam an einem Mädchen, welches ihn schlug oder anders beleidigte. Er bewirkt, dass das Mädchen sich mit einem Burschen vergisst, und verfolgt dann den Sohn des Mädchens, bis er endlich eines besseren belehrt wird und Christum bittet, dem Burschen all den Schaden zu ersetzen. In anderen Legenden treten andere Heilige auf, der eine verfolgt den Bauern aus Eifersucht, dass er ihm nicht die gehörige Ver-

[redacted]

ehrung schenkte wie dem anderen, so dass ihn der andere Heilige gegen dessen Anschläge schützt, bis endlich die Gunst des beleidigten Heiligen durch eine bessere Kerze u. a. wieder gewonnen wird. Auch diese Legenden kommen nur bei den slavischen Völkern vor, in der ersten Form mehr im Westen, bei den Slovaken, Polen und Kleinrussen, in der anderen Form bei allen russischen Stämmen. Ähnlich ist noch eine bulgarische Legende, wo Baba Marta (der personifizierte Monat März) dem Bauern gegen dessen Schicksal hilft, bis das Schicksal gefangen und geprügelt verspricht, für seinen Herrn arbeiten zu wollen. Der Verfasser weist auf ein ähnliches indisches Märchen hin, wo Gott Sani eifersüchtig einen Mann verfolgt, weil er der Göttin Lakschmi mehr Ehren erwies.

3. Nur der Tod ist gerecht. Das ist eine allgemein verbreitete Legende, die ohne Unterschiede des religiösen Bekenntnisses überall vorkommt, trotzdem es den tiefreligiösen Gefühlen des Volkes, des katholischen wie des orthodoxen, stark widerstrebt die Ungerechtigkeit Gottes zu beweisen. Diese Legende verbreitete sich so stark wohl in folge ihrer sozialen Idee von der Gleichheit aller Menschen ohne Rücksicht auf Geburt, Stand und Besitz.

Zum Schlusse folgen ausführlicher Register, und zwar 1. ein Verzeichnis der besprochenen Märchenmotive und Stoffe, 2. ein Verzeichnis der besprochenen Märchen nach den Sammlungen geordnet, 3. Literatur.

